

UNED

B

Empt. 35/

81

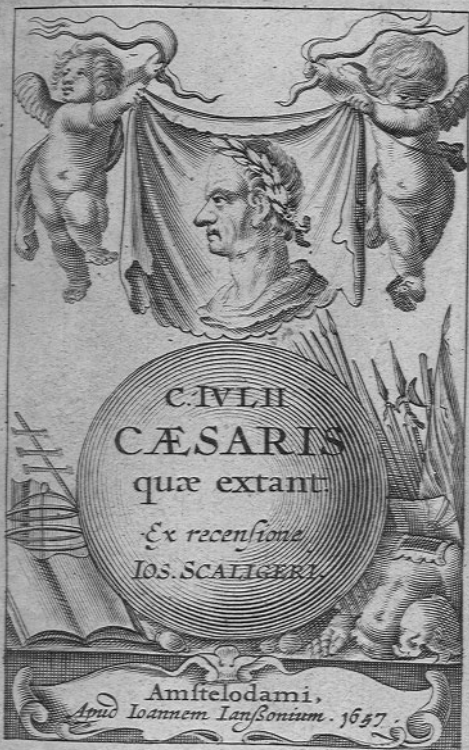
Franciscus Saint
gille externus

1701 1701

R. 137 364

F. A. 102

K. 0000 1533363

C. IULII
CÆSARIS
quæ extant.

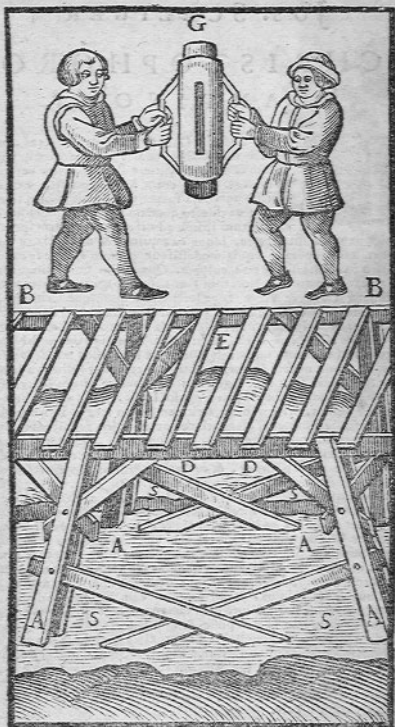
Ex recensione
IOS. SCALIGERI.

Amstelodami,
Apud Ioannem Ianssonium. 1657.

JOS. SCALIGER
CHRISTOPHORO
PLANTINO S.P.

Abes Cæsaris Commentarium duplicem, mi Plantine, de Gallico & Civili bello: eumque ita aptum & ornatum, ut, me arbitro, velim ceteros scriptores. Quæ enim à viris erudicis varie & sparsum annotata fuerunt; sive ab ingenio, sive à libris; ea dilectu quodam adhibito pleraque in contextum ipsum admisimus, quædam sprevimus ut mala aut incerta. idque ea æquitate & modestia, ut sperem hanc operam æquis modestisque gratam esse posse, apud ipsos contentiosos extra culpam. Quæ enim finis alioqui tot Observationum, tot Notarum? quousque paginas omnes obsidebunt variæ & variæ sæpe lectiones? quousque Criticorum agmina limen librorum & post-limen? Exeuntur profecto scriptores ipsi è manibus, dum avida juvenus ad hæc diverticula abit, & πάλαιστα ista curat velut ἱστία. Quam multi jam, qui libros tantum legunt ut emendent? ut illos meliores faciant, non ut sese? Itaque toti in voculis aut syllabis aliquot examinandis sunt: & segetem illam uberem rerum sententiarumque subter habent, paleis modo lectis. Quid ergo? tu negas, inquit, utilem hanc Criticam? Non nego, imo necessariam fuisse confiteor, elegantiore hac doctrina renascente. Sed renascente. nunc cum adulta firmaque ea sit, cur togam hanc ei invidemus puram, ut sic dixerim, & virilem? cur lectionem fluctuare ultra patimur, & agitari ambitiosis istis correctorum ventis? At enim loci etiam plures corrupti. Esto. relinque tamen aliquid lectorum industræ & judicio. quos malo equidem quædam non penitus intelligere, quam ad singula trepidos hæere. Dies nonnulla ex istis detegeret: & quis scit, si ex antro aliquo liber? Tu tantum tempera: & vide ne quod studium antea fuit morbus nunc sit. Ego quidem exemplum in hoc scriptore præibo: in quo quæ à variis correctoribus (in primis, Hotomanno, Faërno, Fulvio, clarissimis viris) observata sunt, ea cum cura legimus & selegimus, & ad formam eam faciemque dedimus, qua censemus fuisse olim. Non tamen ut omnia germana & vera prorsus sint (scio id non posse, & multis locis Julii Celsi vibices etiam agnosco & flagella) sed ut proxima germanis & veris Tu quidem, optime & accuratissime Plantine, judicii nostri hæc specimen habe, in Principe Romani Imperii & sermonis. quod si placere iis intelligam, quibus me velim & mea: nihil recusæ quin idem, sed accuratius, à me expectes in cetera Historico-rum classe, Vale.

Libro quarto.

Pontem, eadem forma & ratione, bis fecit Caesar supra Rhenum flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum. Primum Menapiis contra Siccambros.

Deinde paululum supra eum locum in finibus Trevirorum, ex quo transitus erat ad Vbios Caesaris amicos.

A Tigna bina sesquipedalia paulum ab imo praecurta, dimensa ad altitudinem fluminis, & c.

B Trabes bipedales immisae super utraque tigna, quae binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur.

C Fibulae quae disclusae destinant bipedales trabes.

D Vbi fibulae disclusae in contrariam partem revincuntur.

E Materia directa, quae injecta supra bipedales trabes totum opus contexebat.

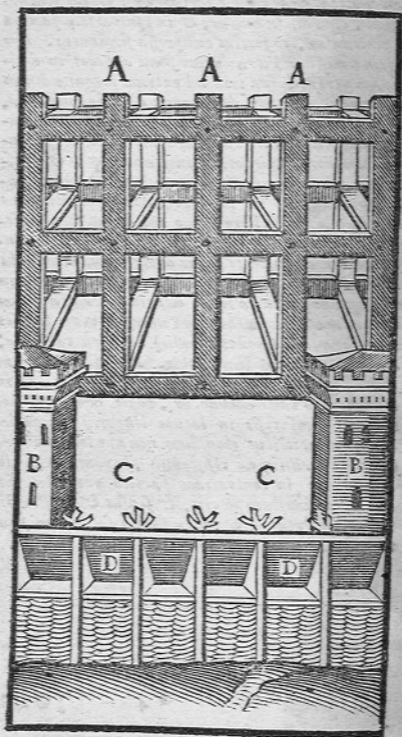
F Sublicae obliquae ad inferiorem partem fluminis adactae, quae pro ariete subjectae, & cum omni opere conjunctae, vim fluminis exciperent.

G Fistuca, quae adigebantur tigna in flumine.

Haec utraque in superbipedalibus trabibus immisissis. Hunc locum sic corrigendum puto. Haec utraque insuper, bipedales trabes immisissae, hac ratione, ut insuper sit praepositio, & haec utraque sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquam existimarit, sciat Caesarem ipsum simili usum constructione in secundo de bello civili in expugnatione Massiliae his verbis: Hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei, ac vinearum passum est laterculo astruxerunt. sciat & Vitruvium in quinto, ubi agit de portibus & structuris in aqua faciendis

similem fecisse constructionem : Tunc proclivatio ea impleatur arena & exaquetur cum margine & planitia pulvini , deinde insuper eam exaurationem, pila quam magna constituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, ut puto perseverat corruptus librario- rum vitio locus, neque sensus constabit, neque constructio, nisi implexa & litigiosa grammaticis. Sed ut utraque constent, sensus scilicet, & constructio tam ingeniosis, quam grammaticis, & operi verba sint conformia, & opus verbis, animadvertendum est, quod postquam Caesar descripsit modum figendi & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adaltione magnam stabilitatem & firmitatem assecuta sunt, vertit se ad bipedales trabes qua transversam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione possint, & quo modo sustinerentur, docet dicens: Quod super haec utraque, id est, super bimatigna qua & in parte superiori, & ea qua in parte inferiori posita erant, bipedales trabes immissae quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrinque fibulis, ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis & in contrariam partem revinctis &c. In hanc eandem sententiam mecum venire videtur Leo Baptista. Albertus vir & ingenio & literis clarus in suo de architectura, qui ejusdem Caesariani pontis descriptionem repetens non aliter ei visum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere, nisi his verbis: Hujusmodi autem immissae trabes binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, &c. Quid autem sit fibula, & quomodo discludatur & revinciatur, non omnibus pervia est notitia, quamvis ejus sit quotidianus usus. Utuntur autem ea viri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum se fluentes contineant vestes, trajecto per annulum altero cinguli capite, fibulaque revincto, ut quanto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Ejusmodi autem sunt & selle, multis Italiae urbibus

communes, quae clausae servantur, & ad sedendi usum, cum discluduntur, & in contrariam partem revinciuntur, eo fortius compressa firmantur. Hoc etiam ita esse ex Vitruvio clarissime apparet in decimo, his verbis: Tigna tria ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & à capite à fibula conjuncta, & in imo devaricata eriguntur. Et infra: Sin autem majoribus oneribus erunt machinae comparandae, amplioribus tignorum longitudinibus, & crassitudinibus erit utendum, & eadem ratione in summo fibulationibus in imo succularum versationibus expediendum. Et libro primo ubi de mœnibus disserit: Crassitudinem autem muri, ita faciendam censeo, ut armati homines supra obviam venientes alius alium sine impeditioe præterire possint, dum in crassitudine perpetuae taleae oleagina ustulata quam creberrime instruantur, uti utraque muri frontes inter se (quemadmodum fibulis) his taleis colligatae, aeternam habeant firmitatem. Hujusmodi autem fibulis, quibus tunc, & in colligandis muris, & inmunitionum vallibus utebantur, hodie quoque & nos utimur transversis in latum longurisque fibulationibus dispositis, ut ictibus glandium non uno loco tantum, sed tota vallibus mole resistamus, juvantibus fibulis continenter in contrariam partem revinctis. Ex dictis satis constare poterit, & sensus & constructio verborum Caesaris, & pontis forma secundum figuram à nobis traditam.

JOANNES JUCUNDUS

VERONENSIS.

Libro septimo.

Avaricum urbs Biturigicum munitissima, quæ prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum. quod Avaricum à Cesare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, ut ipso potiretur.

A *Avarici urbis Biturigum muri, quorum forma fere communis erat in Gallia, qui & ita describuntur à Cesare, ut à mediocri quoque ingenio intelligi possit, nos duntaxat texturam trabium effinximus, fracturis dimissis, ut ea intellecta, quæ præcipua in hoc opere videntur, reliqua ex Caesaris lectione percipiantur.*

B *Turres due, quæ satis ad angustiam loci, & aggeris visæ fuerunt.*

C *Vallum.*

D *Plutei.*

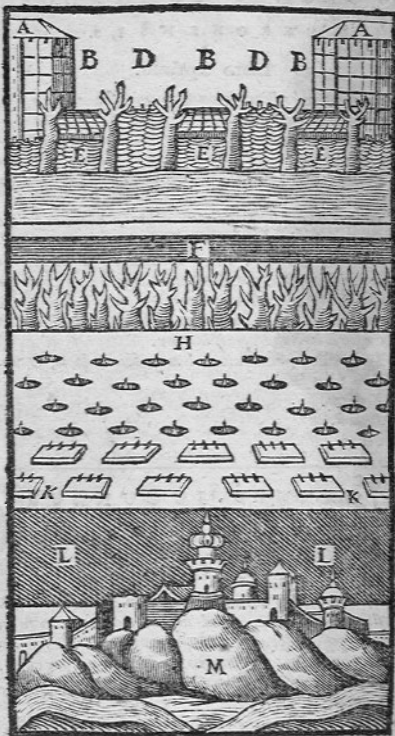
E *Cervi.*

JOANNES JUCUNDUS

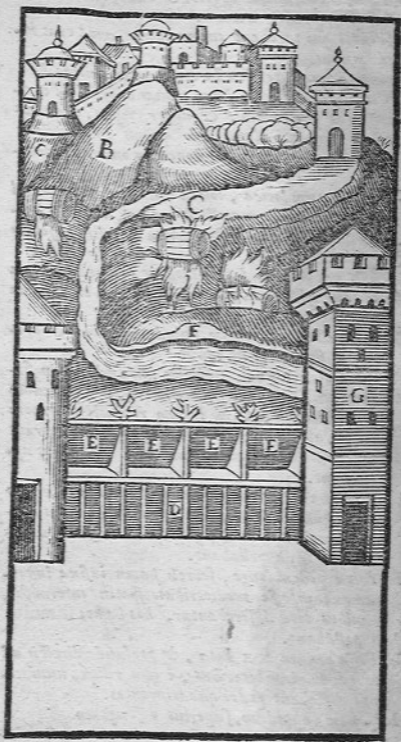
VERONENSIS.

Libro eodem.

Alexia oppidum Mandubiorum in summo colle positum edito loco, quod nisi obsidione expugnari non posse videbatur. Hujus colli radices subuebantur duobus fluminibus, duabus ex partibus. cætera ex descriptione Caesaris, & ex opposita figura patent.

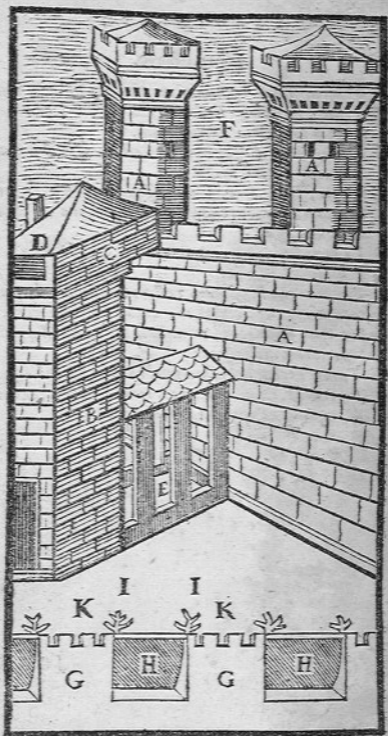
- A** *Turres conjunctae aggeri, & vallo, quae inter se distabant pedes LXXX.*
- B** *Plutei qui tegebant intervallum, quod erat inter pinnas.*
- C** *Pinna, quae interstructa erant inter pluteos.*
- D** *Cervi grandes positi inter pinnas aggeris ad commissuras pluteorum, & aggeris ipsius, in quibus erant suspensi plutei sub quibus tecti milites ascensum hostium, & conatum omnem repellebant.*
- E** *Vallum cum lorica, lorica enim ex cratibus vel storiis apponebatur vallo & aggeri, ne facile harpagonibus vel aliis instrumentis demoliri posset ab hostibus.*
- F** *Fossa pedum quindecim lata & profunda in qua per campestris loca & demissa, aqua ex flumine derivabatur.*
- G** *Fossa alia item pedum quindecim lata, & profunda, sicca & sine aqua.*
- H** *Stipites ex truncis arborum, non admodum firmis ramis, praecutiis cacuminibus, in perpetuam fossam demissi, & ab infimo revincti ne revelli possent, ab ramis eminebant, quo qui intraverant seipsi acutissimis vallis induebant. hos cippos appellabant.*
- I** *Stipites teretes feminis crassitudine ab summo praecuti & prausti, demissi que in scrobibus oblique in quincuncem dispositi. hos ex similitudine floris liliium appellabant.*
- K** *Talea pedem longe, ferreis hamis infixae in terramque infossae mediocribus spatiis intermissis, omnibus locis differebantur. hos hamos stimulos appellabant.*
- L** *Fossa pedum xx lata, & profunda directis ad perpendicularum lateribus, e qua reliqua munitiones distabant pedes quadringentos.*
- M** *Alexia oppidum, superius descriptum.*

JOANNES JUCUNDUS
VERONENSIS.

Libro octavo.

- A *Vxellodunum oppidum egregie loci natura munitum, in finibus Cadurcorum inter Celtas, non longe à provincia Romanorum.*
- B *Fons, quem Casar cuniculis altis, & venis ejus intercisis avertit.*
- C *Cupa, sevo, pice, scandulisque completa & ardentis ad comburenda Casariana opera ab oppidanis demissa.*
- D *Vallum.*
- E *Plutei.*
- F *Flumen quod infimam vallem dividebat, & pene totum montem cingebat, atque ita imis radicibus ejus ferebatur, ut nullam in partem depressis fossis derivari posset.*
- G *Turris decem tabularum, quae fontis fastigium superabat, ex qua cum tela tormentis jacerentur, ab aquatione oppidanos prohibebat.*

JOANNES JUCUNDUS

VERONENSIS.

Libro secundo de Bello Civili.

Masilie descriptio, quæ ex tribus fere oppidi partibus mari alluitur.

A *Masilie mœnia & turres.*

B *Turris ex opere lateritio tabulatorum sex, ab legionariis exstructa contra Masiliensium eruptiones.*

C *Storie ex funibus anchorariis contextæ præpendentes contra hostium tela atque tormenta, quibus tecti milites turrim construebant.*

D *Summa contabulatio, laterculis, & luto, & centonibus tecta, nequid ignis hostium nocere posset.*

E *Musculus ab ipso Cesare descriptus à turri lateritia usque ad mœnia productus ad suffodiendum, & disjiciendum hostium turrem & murum.*

F *Mare.*

G *Vallum.*

H *Plutei.*

I *Cervi.*

K *Pinna.*

NOMI-

NOMINA URBIUM QUARUNDAM
 ET LOCORUM HISPANIE,
 Hispanicis vocabulis exposita.

A Nas fl. <i>Guadiana.</i>	Hiberus fl. <i>Hibero.</i>
Astures, <i>Asturia.</i>	Hispalis, <i>Sibilia.</i>
Bætica, <i>El reyno de</i> <i>Granata.</i>	Ilerda, <i>Lerida.</i>
Bætis fl. <i>Guadalchibir.</i>	Malaca, <i>Malaca.</i>
Balearis, <i>major, & mi-</i> <i>nor.</i>	Numantia, <i>Sora.</i>
Barcinon, <i>Barcelona.</i>	Nerium promonto-
Cæsarea Augusta, <i>Sa-</i> <i>ragoza.</i>	rium, <i>S. Maria de fi-</i> <i>nibus terra.</i>
Castilon, <i>Castilla.</i>	Oscensus, <i>Osca.</i>
Calpe, <i>Gibraltarra.</i>	Olesippo, <i>Lisbona.</i>
Cinga fl. <i>Ringa.</i>	Ophiusa, <i>Frumentera.</i>
Cartheia, <i>Tariffa.</i>	Pompejopolis, <i>Pam-</i> <i>plona en Navarra.</i>
Corduba, <i>Cordona.</i>	Rhoda, <i>Roses.</i>
Carpentani montes, <i>I</i> <i>monti de Segovia.</i>	Saguntum, <i>Mon Vedro.</i>
Calleci, <i>Gallecia.</i>	Sicoris fl. <i>El Segro.</i>
Derthosa, <i>Tortosa.</i>	Setabum, <i>Sativa.</i>
Durias fl. <i>El Duoro.</i>	Sacrum promontoriū, <i>Capo S. Vincentio.</i>
Emporiæ, <i>Empurias.</i>	Tartaco, <i>Aragon.</i>
Ebusus, <i>Eviza.</i>	Tagus fl. <i>El Tago.</i>
Girunda, <i>Girona.</i>	Turderani, <i>Andalusia.</i>
	Valentia, <i>Valenza.</i>

F I N I S.

C. JULII

GALLIAE VETERIS DESCRIPTIO

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE BELLO GALLICO

LIBER I.

GALLIA est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celta, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana dividit. horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod à cultu atq; humanitate provinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe comitant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Helveti quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano: continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum: vergit ad Septentriones. Belgæ ab extremis Galliarum finibus orientur: pertinent ad inferiorem partem flumi-

nis Rheni: spectat & in Septentriones, & orientem solem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum Solis & Septentriones. Apud Helvetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix, is M. Messala & M. Pisone Cōs. s. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; & civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent. perfacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. id quod facilius eis persuasit, quod undiq; loci natura Helvetii continentur; una ex parte, flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; altera ex parte, monte Jura altissimo, quæ est inter Sequanos & Helvetios; tertia, lacu Lemanno, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. his rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur: qui in longitudine millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare, jumentorum, & carrorum quammaximum numerum coemere, sementes quammaximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare, ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt; in tertium annum profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. is sibi legationem ad civitates suscepit. in eo itinere persuadet Castico Caramantaledis filio, Sequano, cujus pa-
ter

ter regnū in Sequanis multos annos obtinuerat, & à S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: nemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. perfacile factu esse illis probat, conata perficere; propterea quod ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset. non esse dubium, quid totius Galliæ plurimum Helvetii possent. se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & jusjurandum dant, & regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos, totius Galliæ sese potiri posse sperant. Ea res, ut est Helvetiis per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coëgerūt. damnatum pœnam sequi oportebat, ut igni cremaretur. die constituta causæ dictionis, Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit, & omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit. Post ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut è finibus suis exeant. ubi jam se ad eam reparatos esse arbitrati sunt, opida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt. frumentum omne, præter quod secum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis spe sublata, paratiores

ad omnia pericula subeunda essent: trium mensuram molita cibaria sibi quemque domo afferre iubent. persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque, exiit, una cum iis proficiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transferant, Noricamque oppugnant, receptos ad se socios sibi adsciscunt. Erant, omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: unum per Sequanos, angustum, & difficile, inter mentem Iuram, & flumen Rhodanum, quo vix singuli carri ducerentur: mons autem altissimus impendebat, ut facile per pauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius, atque expeditius; propterea quod Helvetiorum inter fines, & Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis vado transitur. extremum opidum Allobrogum est, proximumque Helvetiorum finibus Geneva. ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum R. viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectiorem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. is dies erat, a. d. v. kal. Apr. L. Pisoni, A. Gabinio Cos. s. Caesari quum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, & quammaximis itineribus potest, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Genevam pervenit. provinciae toti quam maximum militum numerum imperat. erat omnino in Gallia ulteriore legio una. potentem, qui erat ad Genevam, iubet rescindi. Vbi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Numejus & Verodocius principem locum obtine-

obtinerebant; qui dicerent, sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propter ea quod aliud iter haberet nullum; rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat. Cæsar quod memoria tenebat, L. Cassium Consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum & sub jugum missum, concedendam non putabat. neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat. tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, Diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, a. d. Idus Apr. reverterentur. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia conveniant, à lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit; quo facilius, si se invito transire conarentur; prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reverterunt; negat se more & exemplo populi Rom. posse iter ulli per provinciam dare. & si vim facere conentur, prohibiturum ostendit. Helvetii ea spe dejecti, navibus junctis, ratibusque compluribus factis alii; alii, vadis Rhodani; qua minima altitudo fluminis erat, non nunquam interdum, sæpius noctu, si percurrere possent, conati, operis munitione, & militum concursu & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. iis quum sua sponte persuadere non possent legatos ad Dumnorigem Ædum mittunt, ut eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gra-

tia & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus novis rebus studebat, & quâ plurimas civitatis suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. itaque rem suscipit; & à Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur; obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio & injuria transeant. Cæsari nunciatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Tolosarium finibus absunt, quæ civitas est in provincia. id si fieret, intelligebat magno cum provinciæ periculo futurum, ut homines bellicosos, populi R. inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasque ibi legiones conscribit; & tres, quæ circum Aquileiam hiabant, ex hibernis educit; & qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his præliis pulsus, ab Ocelo, quod est ceterioris provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciæ die septimo pervenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi. Helvetii jam per angustias, & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Æduorum fines pervenerunt, eorumque agros populabantur. Ædii quum se, suaque ab his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium, ita se omni tempore
 de po-

de populo R. meritos esse, ut, pœne in conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi eorum in servitute abduci, opida expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsarem certio- rem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab opidis vim hostium prohibere. item Allobro- ges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, & demon- strant sibi, præter agri solum, nihil esse reli- qui. Quibus rebus adductus Cæsar non expectan- dum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Helvetii pervenirent. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum & Se- quanorum in Rhodanum influit, incredibili leni- tate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. id Helvetii ratibus ac lincibus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior fa- ctus est, tres jam copiarum partes Helvetios id flu- men traduxisse, quartam verò partem citra flu- men Ararim reliquam esse; de tertia vigilia cum legionibus tribus è castris profectus ad eam par- tem pervenit, quæ nondum flumen transierat. eos impeditos, & inopinantes aggressus, magnâ par- tem eorum concidit: reliquæ sese fugæ mādârunt, atque in proximas silvas abdiderunt. is pagus ap- pellabatur Tigurinus. nam omnis civitas Helve- tia in quatuor pagos divisa est. hic pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium Consulem interfecerat, & ejus exerci- tum sub jugum miserat. ita, sive casu, sive consi- lio deorum immortalium, quæ pars civitatis Hel- vetiæ insignem calamitatem pop. R. intulerat, ea princeps pœnas persolvit. qua in re Cæsar non so- lum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est. quod ejus soceri L. Pisonis avum L. Pisonem Le- gaturn, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, in-

verfecerāt. Hoc proelio factō, reliquas copias Hel-
 vetiorum ut consequi posset, pontem in Arare fa-
 ciendum curat, atque ita exercitum transducit.
 Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum
 id, quod ipsi diebus xx ægerrime confecerant, ut
 flumen transirent, illum uno die fecisse intelli-
 gent, legatos ad eum mittunt: cujus legationis Di-
 vico Princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helve-
 tiorum fuerat. is ita cum Cæsare egit: si pacem po-
 pulus R. cum Helvetiis faceret, in eam partem itu-
 ros atque ibi futuros Helvetios, ubi Cæsar con-
 stitisset, atque esse voluisset. sin bello persequi
 perseveraret; reminisceretur & veteris incommo-
 di populi R. & pristinae virtutis Helvetiorum,
 quod improvise unum pagum adortus esset, quum
 ñ, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non
 possent; ne, ob eam rem, aut suæ magnopere vir-
 tuti tribueret, aut ipsos despiceret. se ita à patri-
 bus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute,
 quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur.
 quare, ne committeret, ut is locus, tibi constitu-
 sent, ex calamitate pop. R. & interuicione exer-
 citus nomen caperet, ac memoriam proderet. His
 Cæsar ita respondit. Eo sibi minus dubitationis
 dari, quod eas res, quas legati Helvetii com-
 morassent, memoria teneret; atque eo gravius fer-
 re, quo minus merito pop. R. accidisset. qui si ali-
 cujus injuriæ sibi conscius fuisset; non fuisse dif-
 ficile cavere. sed eo deceptum, quod neque com-
 missum à se intelligeret, quare timeret; neque si-
 ne causâ timendum putaret. quod si veteris con-
 tumeliæ oblivisci vellent; num etiam recentium in-
 juriarum, quod eo invito, iter per provinciam per-
 vim tentassent, quod Æduos, quod Ambarros,
 quod Allobroges vexassent, memoriam deponere
 posset; quod sua victoria tam insolenter gloria-
 rentur, quodque tam diu se impune tulisse inju-
 rias

rias admirarentur, eodem pertinere. Consueſſe enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere, Quum ea ita ſint, tamen ſi obſides ab iis ſibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat; & ſi Æduis de injuriis, quas iſtis ſociis que eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant. ſeſe cum iis pacem eſſe facturum. Divico reſpondit: Ita Helvetios à majoribus ſuis inſtitutos eſſe, uti obſides accipere, non dare, conſueverint: ejus rei pop. R. eſſe teſtem. Hoc reſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco movent. idem Cæſar facit: equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum ſociis coactum habebat, præmittit; qui videant, quas in partes hoſtes iter faciant. qui cupidius noviſſimum agmen inſecuti, alieno loco cum equitatu Helvetiorum prælium committunt; & pauci de noſtris cadunt. quo prælio ſublato Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius ſubſiſtere, nonnunquam ex noviſſimo agmine prælio noſtros lacellere cœperunt. Cæſar ſuos à prælio continebat; ac ſatis habebat in præſentia hoſtem rapinis, pabulationibus, populationibusq; prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter noviſſimum hoſtium agmen & noſtrum primum, non amplius quinque aut ſenſimilibus paſſuum intereſſet. Interim quotidie Cæſar Æduos frumentum, quod eſſent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia ſub Septentrionibus, ut ante dictum eſt, poſita eſt, non modo frumenta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna copia ſupperebat, eo autem frumento, quod flumine Arare na-

vibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helverii averterent, à quibus discedere volebat. Diem ex die ducere Ædui, conferri, comportari, adesse, dicere. Vbi se diutius duci intellexit, & diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco, & Lisco, qui summo magistratu præerat, (quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potestatem) graviter eos accusat; quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur; præsertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur. Tum demum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod antea tacuerat, proponit; esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privati plus possint, quam ipsi magistratus; hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant; quod præstare dicant, si jam principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum, imperia perferre: neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis libertatem sint erepturi. ab iisdem nostra consilia, quæque in castris gerantur, hostibus enuntiari; hos à se coerceri non posse. quin etiam, quod necessario rem Cæsari enunciarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam; quam diu potuerit, tacuisse. Cæsar hac oratione Lisci Dumnorigem Divitiaci fratrem designari sentiebat; sed, quod pluribus præsentibus eas res jactari volebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet, quærit ex solo ea, quæ in conveniù dixerat, dicit libe-

rius, atque audacius. eadem secreto ab aliis reperit esse vera. ipsum esse Dumnorigem: summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, complures annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia parvo pretio redempta habere: propterea quod illo licente, contra liceri audeat nemo, his rebus & suam rem familiarem auxisse & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, & circum se habere. neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter posse. atque hujus potentiae causa, matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo, collocasse: ipsum ex Helvetiis uxorem habere: sororem ex matre & propinquas suas nuptum in alias civitates collocasse. favere, & cupere Helvetiis, propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem, & Romanos; quod eorum adventu potentia ejus diminuta, & Divitiacus frater in antiquum locum gratiae atque honoris sit restitutus. si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire: imperio populi R. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Cæsar, inquirendo, quod prælium equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium ejus fugæ à Dumnorige, atque ejus equitibus factum esse: (nam equitatu, quem auxilio Cæsari Ædui miserant, Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent: quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset: quod obsides inter eos dandos curasset: quod ea omnia non modo injussu suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod à magistratu Æduorum accusaretur: satis esse causæ arbitratur, quare

quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum R. studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat. nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. itaque, prius quam quidquam conareretur, Divitiacum ad se vocari jubet, & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, quae separatim quisque de eo apud se dixerit. petit, atque hortatur, ut sine ejus offensione animi, vel ipse de eo, causa cognita, statuatur, vel civitatem statuere jubeat. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa esse vera: nec quenquam ex eo plus, quam se, doloris capere: propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset. quibus opibus ac nervis, non solum ad minuendam gratiam, sed poene ad perniciem suam uteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoveri. quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliae animi a se averterentur. Haec quum pluribus verbis flens a Caesare peteret, Caesar ejus dexteramprehendit. consolatus rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti & Reip. injuriam, & suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quae

quæ in eo reprehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet. præterita se Divitiaco tratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire posset. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub montem confedisse, milia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit. renunciatum est, facile esse de tertia vigilia T. Labienum legatum pro Præatore cum duabus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognoverant, summum jugum montis adscendere jubet: quid sui consilii sit, ostendit. ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ferant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Syllæ, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur. prima luce, quum summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus, aut Labieni cognitus esset; Confidius, equo admissio, ad eum accurrit: dicit, montem, quem à Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se à Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum à Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiarum prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros exspectabat, prælioque abstinabat. Multo denique die per exploratores cognovit, & montem à suis teneri, & hostes castra movisse, & Confidium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse. eo die, quo

con-

consuerat intervallo, hostes sequitur, & millia
 passuum tria ab eorū castris castra ponit. Postridie
 ejus diei; quod omnino biduum supererat, quum
 exercitum, frumentum metiri oporteret; & quod à
 Bibracte opido Aduorum longe maximo ac co-
 piofissimo, non amplius milibus passuum xviii
 aberat, rei frumentariæ prospiciendum existima-
 vit; & iter ab Helvetiis averit, ac Bibracte ire cō-
 tendit. ea res per fugitivos L. Æmilii, Decurionis
 equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii,
 seu quod timore perterritos Romanos discedere
 existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus
 locis occupatis, prælium non commisissent; sive
 quod re frumentaria intercludi posse confiderent,
 commutato consilio atque itinere converso, no-
 stros à novissimo agmine insequi ac laceffere cœ-
 perunt. Postquam id animadverit, copias suas
 Cæsar in proximum collem subducit; equitarum-
 que, qui sustineret hostium imperum, misit. ipse
 interim in colle medio triplicem aciem instruxit
 legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se
 in summo jugo duas legiones, quas in Gallia cite-
 riore proxime conscripserat, & omnia auxilia,
 collocaret, ac totum montem hominibus com-
 pleret. interea sarcinas in unum locum conferri,
 & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant,
 muniri jussit. Helvetii, cum omnibus suis carris
 secuti, impedimenta in unum locum contulerunt,
 ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu,
 phalange facta, sub primam nostram aciem suc-
 cesserunt. Cæsar, primum suo, deinde omnium
 (è conspectu) remotis equis, ut, æquato periculo,
 spem fugæ tolleret, cohortatus suos prælium
 commisit. milites, è loco superiore pilis missis,
 facile hostium phalangem persregerunt. ea disje-
 cta, gladiis districtis, in eos imperum fecerunt. Gal-
 lis magno ad pugnam erat impedimento, quod
 pluri-

pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, quum ferrum se inflexisset, neque evellere, neque, sinistra impedita, satis commode pugnare poterant; multi ut, diu jactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare. tandem, vulneribus defessi, & pedē referre, & quod mons suberat circiter ∞ passuum, eo se recipere cœperunt, capto monte, & succedentibus nostris, Boii, & Tulingi, qui hominum millibus circiter xv agmē hostium claudabant, & novissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumvenire, & id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare, & prælium redintegrare cœperunt, Romani conversa signa tripartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut victis ac submotis, resisteret; tertia, ut venientes exciperet. ita, ancipiti prælio, diu atque acriter pugnatum est. Diutius quum nostrorum impetum sustinere non possent; alteri se, ut cœperant, in montem receperunt, alteri ad impedimēta & carros suos se contulerunt: nam hoc toto prælio, quum ab hora septima, ad vespēram, pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro vallo carros objicerant, & è loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque, mataras ac tragusulas subiciebant, nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri positi sunt. ibi Orgetorigis filia, atq; unus è filiis captus est, ex eo prælio circiter millia hominum cxxx superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die IV pervenerunt, quum & propter vulnera militum. & propter sepulturam occisorum, nostri iridium morati,

rati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad Lingones
 literas, nunciosque misit, ne eos frumento, neve
 alia re, iuvarent: qui si juvissent, se eodem loco il-
 los, quo Helvetios, habiturum. ipse, triduo in-
 termisso, cum omnibus copiis eos sequi cæpit.
 Helvetii, omnium rerum inopia adducti legatos
 de deditioe ad eum miserunt. qui quum eum in
 itinere convenissent; seque ad pedes projecissent;
 suppliciterque locuti, fientes pacem petissent; at-
 que eos in eo loco, quo tum essent, suum adven-
 tum expectare jussisset, paraverunt. eo postquam
 Cæsar pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos
 perfugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, &
 conferuntur, nocte intermissa circiter hominum
 millia VI. ejus pagi, qui Verbigenus appellatur,
 sive timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio
 afficerentur, sive spe salutis inducti, quod, in tan-
 ta multitudine dediticiorum, suam fugam aut oc-
 cultari, aut omnino ignorari posse existimarent,
 prima noctis vigilia, ex castris Helvetiorum egres-
 si, ad Rhenum finesque Germanorum, conten-
 derunt. quod ubi Cæsar reseivit; quorum per fi-
 nes ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si
 sibi purgati esse vellent, imperavit; reductos in
 hostium numero habuit. reliquos omnes, obsidi-
 bus, armis, perfugis traditis, in deditioem accep-
 tit, Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos,
 unde erant profecti, reverti jussit; & quod omni-
 bus frugibus amissis, domi nihil erat, quo famem
 tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut his fru-
 menti copiam facerent: ipsos, opida vicosque quos
 incenderant, restituere jussit. id ea maxime ratio-
 ne fecit. quod noluit eum locum, unde Helvetii
 discesserant, vacare; ne propter bonitatem agro-
 rum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis
 finibus in Helvetiorum fines transfrent, & finiti-
 mi Gallie provincie, Allobrogibusque essent.

Bojos,

Bojos, petentibus Aëduis, quod egregia virtute erant, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt; quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt. In castris Helvetiorum tabulæ reperiuntur literis Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitum Helvetiorum millia CCLXIII. Tulingorum millia XXXVI. Latobrigorum XLV. Rauracorum XXXII. Bojorum XXXII. ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium fuerant ad millia CCCCLXIX. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, reperiuntur numerus millium CC & X: Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliæ legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt: intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum injuriis, populus R. ab iis pœnas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terræ Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, ut toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. petierunt, uti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas è communi consensu ab eo petere vellent. Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & jurejurando, ne quis enunciaret, nisi, quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio dimisso, idem principes civitatum, qui

ante

apte (fuerant,) ad Cæsarem reverterunt ; petieruntque, uti sibi secreto, de sua omniumque salute cum eo agere liceret. ea re impetrata, sese omnes fientes Cæsari ad pedes projecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciarentur, quam, uti ea, quæ vellent, impetrarent: propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus est pro his Divitiacus Æduus: Gallie totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernibus, Sequanisque Germani mercede accerferentur. horum primo circiter millia x vj Rhenum transisse: posteaquam agros & cultum, & copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad c & xx millium numerum: cum his Æduos, eorumque clientes semel, atque iterum armis contendisse: magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem Senatum, omnem equitatum amisisse. quibus præliis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi R. hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis, & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium à populo R. imploratos, neque recusatos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. unum se esse, ex omni civitate Æduorum, qui adduci non potuerit, ut juraret, aut suos liberos obsides daret. ob eam rem se ex civitate profugisse, & Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum; quod solus neque jurejurando, neque obsidibus teneretur. sed pejus victoribus Sequanis, quam Æduis victis, accidisse, propterea quod Ariovistus rex Germanorum in

eorum

eorum finibus confedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupavisset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet; propterea quod, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum. **XXIV** ad eum venissent; quibus locus ac sedes pararentur, futurum esse paucis annis, uti omnes à Galliae finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transfirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit, quod proelium factum sit Amagetobriae superbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere, & in eos omnia exempla cruciatus edere, si qua res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta sit, hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperia diutius sustineri: nisi quid in Caesare populoque R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heverii fecerunt, ut domo emigrent; aliud domicilium, alias sedes, remotas à Germanis, petant; fortunamque, quaecunque accidat, experiantur. haec si enunciata Ariovisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat: Caesarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterre- re posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuria posse defendere. Hac oratione à Divitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium à Caesare petere coeperunt. animadvertit Caesar unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri: ejus rei quae causa esset, miratus, ex ipsis quaesivit. nihil Sequani respon- dere

dere, sed in eadem tristitia taciti permanere, quam ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset: idem Divitiacus Æduus respōdit; hoc esse miseriorem, gravioremque fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum opida omnia in potestate ejus essent, omnes eruciatuſ essent perferendi. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicituſque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem, & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum. Hac oratione habita, consilium dixit. & secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suscipiendam putaret; in primis, quos Æduos, fratres consanguineosque sæpenuſmero ab senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri; eorumque obsides esse apud Ariovistum, ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi & Reipubl. esse arbitrabatur. paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin quum omnem Galliam occupassent, ut ante Cimbri, Teutoniq; fecissent, in provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent: præsertim quum Sequanos à provincia nostra Rhodanus divideret, quibus rebus quã maturrime occurrendum putabat. ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non
videre.

videretur. Quamobrem placuit ei ut ad Ariovistū legatos mitteret, qui ab eo postularentur, aliquem locum mediū utriusq; colloquio deligeret: velle sese de Rep. & summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit. Si quid ipsi à Cæsare opus esset, sese ad eum venturam fuisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliarum venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno comœatu, atq; emolumento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo R. negotii esset. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: Quoniam tanto suo populique R. beneficio affectus, quum in consulatu suo rex, atque amicus à senatu appellatus esset; hanc sibi populoque R. gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi & cognoscendum putaret. hæc esse, quæ ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet: Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret: neve Æduos injuria lacefferet: neve his sociisve eorum bellum inferret. si id fecisset, sibi, populoque R. perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam M. Messala, M. Pisonæ Coss. Senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo Reip. facere possiet, Æduos ceterosque amicos populi R. defenderet, se Æduorum injurias non neglecturam. Ad hæc Ariovistus respondit: Ius esse belli, ut, qui vicissent, iis quos vicisset, quemadmodum vellent, imperarent: idem populum R.

vicis

victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum
 arbitrium imperare consuesse, si ipse populo R.
 non præscriberet, quemadmodum suo jure utere-
 tur; non oportere se à populo R. in suo jure impe-
 diri. Æduos sibi, quoniam belli fortunam tentas-
 sent, & armis congressi, ac superati essent, stipen-
 diarios esse factos. magnam Cæsarem injuriam
 facere, qui suo adventu vicigalia sibi deteriora
 faceret. Æduis se obsides redditurum non esse; ne-
 que iis, neque eorum sociis injuria bellum illatu-
 rum, si in eo manerent, quod convenisset, stipen-
 diumque quotannis penderent: si id non fecissent,
 longe ab his fratrum nomen populi R. abfuturum.
 quod sibi Cæsar denunciaret, se Æduorum
 injurias non neglecturum; neminem secum sine
 sua pernicie contendisse. quum vellet. congregede-
 retur: intellecturum, quid invidi Germani, exer-
 citatissimi in armis, qui intra annos x i v tectum
 non subissent, virtute possent, Hæc eodem tem-
 pore Cæsari mandata referebantur; & legati ab
 Æduis & Treviris veniebant. Ædui, questum,
 quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati
 essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidi-
 bus quidem datis pacem Ariovisti redimere po-
 tuisset. Treviri autem, pagos centum Suevorum
 ad ripam Rheni confedissee; qui Rhenum transire
 conarentur: iis præesse Nasuam, & Cimberium
 fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer com-
 motus, maturandum sibi existimavit, ne si nova
 manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti
 sese conjunxisset, minus facile resisti posset. ita-
 que, re frumentaria, quam celerrime potuit, com-
 parata, magnis itineribus ad Ariovistum conten-
 dit. quum tridui viam processisset, nunciatum est
 ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occu-
 pandum Vesontionem, quod est opidum maxi-
 mum Sequanorum, contendere, triduique viam
à suis

à suis finibus processisse. id ne accideret, magno-
pere præcavendum sibi Cæsar existimabat. nam-
que omnium rerum, quæ ad bellum usui erant,
summa erat in eo opido facultas: idq; natura loci
sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum
daret facultatem: propterea quod flumen Addua-
dubis, ut circino circumductum, pene totum opi-
dum cingit: reliquum spatium, quod non est am-
plius pedum DC. qua flumen intermittit, mons
continet magna altitudine ita, ut radices ejus
montis ex utraq; parte ripæ fluminis contingant.
hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum
opido conjungit. huc Cæsar magnis diurnis no-
cturnisque itineribus contendit; occupatoq; opi-
do, ibi præsidium collocat. Dum paucos dies ad
Vesouionem, rei frumentariæ, commeatusque
caussa, moratur, ex percunctatione nostrorum
vocibusq; Gallorum, ac mercatorum, qui ingen-
ti magnitudine corporum Germanos, incredibili
virtute, atque exercitatione in armis esse prædica-
bant, sæpenumero sese cum iis congressos ne vul-
tum quidem, atque aciem oculorum ferre potuisse;
tantus subito timor omnem exercitum occu-
pavit, ut non mediocriter omnium mentes ani-
mosque perturbaret. hic primum orrus est à tri-
bunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex
urbe, amicitia causa, Cæsarem secuti magnum
periculum miserabantur, quod non magnum in re
militari usum habebant: quorum alius, alia causa
illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam
esse duceret, perebat, ut ejus voluntate discedere
liceret; nonnulli, pudore adducti, ut timoris su-
spicionem vitarent, remanebant. hi neq; vultum
fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant:
abditæ in tabernaculis aut suum fatum quereban-
tur, aut cum familiaribus suis commune pericu-
lum miserabantur. vulgo totis castris testamenta
obli-

obsignabantur. horum vocibus, ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, quique equitatus præerant, perturbabantur, qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos, atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. nonnulli etiam Cæsari renunciabant, cum castra moveri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, neque propter timorē signa laturos. Hæc quum animadvertisset Cæsar, convocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis, centurionibus, vehementer eos inculpavit! primū, quod aut quam in partem; aut quo consilio ducerentur, sibi querendum aut cogitandum putarent. Ariovistum, se consule, cupidissime populi R. amicitiam appetisse. cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postularis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque suam, neque populi R. gratiam repudiaturum. quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur; aut cur de sua virtute, aut de ipsius diligentia desperarent? factum ejus hostis periculum patrum nostrorum memoria, quum Cimbris & Teutonibus C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritis videbatur. factum etiam nuper in Italia, servili tumultu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam à nobis accepissent, sublevaret: ex quo judicare posset, quantum haberet in se boni constantia: propterea quod, quos aliquandiu inermes sine causa timuissent, hos postea armatos, ac victores superassent: denique hos esse Germanos, quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis, sed etiam

etiam

etiam in illorum finibus plerumq; superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint si quos adversum prælium, & fuga Gallorum commoveret, hos, si quærent, reperire posse, diurnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neq; sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam virtute, vicisse. cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset; hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem, angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter; quum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere viderentur. hæc sibi esse curæ; frumentum Sequanos, Lencos, Lingones subministrare. jamque esse in agris frumenta matura: de itinere, ipsos brevi tempore judicaturos. quod non fore dicto audientes, neque signa latuuri dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumq; exercitus dicto audiens non fuerit; aut, male re gesta, fortunam defuisse; aut, aliquo facinore comperto, avariciam esse convictam: suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum; & proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor, plus valeret. quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibi que eam Prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conversæ sunt omnium mentes, summaque alacritas & cupiditas belli gerendi innata est: princepsque

decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se optimū iudiciū fecisset, seq; esse ad bellum gerendum paratissimum confirmavit; inde reliquæ legiones per tribunos mil. & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari satisfacerent: se neque unquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed Imperatoris esse, existimavisse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisito per Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius quadraginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, uti dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est Ariovisti copias à nostris millibus passuum IV & XX abesse. Cognito Cæsaris adventu Ariovistus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset: seque id sine periculo facere posse existimarent. Non respuit conditionem Cæsar: jamq; eum ad sanitatem reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq; in spem veniebat, pro suis tantis, populique R. in eum beneficiis, cognitis suis postulatis fore, uti pertinacia desisteret. dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, quum sæpe ultro citroque legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quum peditem ad colloquiū Cæsar adduceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur, uterque cum equitatu veniret: alia ratione se non esse venturum. Cæsar, quod nec colloquium, interposita causa, tolli volebat, neq; salutem suam Gallorum equitatu committere audebat; commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quammaxime confidebat, imponere; ut præsidium quam amicis-

simum

simum, à quid opus factò esset, haberet. quod quum fieret, non irridicule quidem ex militibus decimæ legionis dixit; Plus quam pollicitus esset, Cæsarem facere: pollicitum in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum ad equum rescribere. Planities erat magna, & in ea tumulus terreus satis grandis, hic locus æquo ferè spatio ab castris utrisque aberat. eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis devexerat, passibus cc ab eo tumulo constituit; item equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovistus, ut ex equis colloquerentur, & præter se, denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. ubi eo ventum est, Cæsar initio orationis sua Senatusque in eum beneficia commemoravit; quod rex appellatus esset, à Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa; quam rem & paucis contigisse, & à Romanis pro maximis hominum officiis consuevisse tribui docebat: illum, quum neque aditum, neque causam postulandi justâ haberet, beneficio ac liberalitate sua ac Senatus, ea præmia consecutum. docebat etiam, quam veteres, quamque justæ causæ necessitudinis ipsis cum Æduis intercederent; quæ Senatus consulta, quoties, quamque honorifica in eos facta essent: ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædúi tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. populi R. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore aucto, velit esse. quod vero ad amicitiam populi R. attulissent, id iis eripi, quis pati posset? postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Æduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariovistus ad

postulata Cæsaris pauca respondit, de suis virtutibus multa prædicavit; transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum, & accersitum à Gallis: non sine magna spe, magnisque præmiis, domum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis concessas: obliques ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consueverint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliarum civitates ad se oppugnandum venisse: ac contra se castra habuisse: eas omnes copias uno abs se prælio fusas ac superatas esse, si iterum experiri velint, paratū se decertare. sin pace uti malint, iniquum esse de stipendio recusare; quod sua voluntate ad id tempus pependerit. amicitiam populi R. sibi ornamento, & præsidio, non detrimento esse oportere, idq; se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur, & dedititii subtrahantur; non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliarum impugnandæ, causa facere; ejus rei testimonium esse. quod, nisi rogatus, non venerit, & quod bellum non intulerit, sed defenderit, se prius in Galliam venisse, quam populum R. nunquam ante hoc tempus exercitum populi R. Galliarum provinciarum fines egressum. quid sibi vellet; cur in suas possessiones veniret: provinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. ut sibi concedi non oporteret, si in nostros fines imperium faceret; sic iterum, nos esse iniquos, quod in suo jure se interpellaremus. quod ex s. c. Æduos appellatos amicos diceret; non se tam barbarum, neque tam imperitum esse reum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tulisse; neque ipsos in his contentio- nibus, quas Ædii secum, & cum Sequanis habu-
issent.

issent, auxilio populi R. usos esse. debere se suspi-
 cari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum
 in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere.
 quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his
 regionibus; sese illum non pro amico, sed pro ho-
 ste habiturum; quod si eum interfecerit, multis
 sese nobilibus, principibusq; populi Romani gra-
 tum esse facturum. id se ab ipsis per eorum nun-
 cios compertum habere: quorum omnium gra-
 tiam atque amicitiam ejus morte redimere pos-
 set. quod si discessisset, ac liberam sibi possessio-
 nem Galliae tradidisset, magnum se illum premio
 remuneraturum, & quæcumq; bella geri vellent, si-
 ne ullo ejus labore & periculo confecturum. Multa
 à Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare ne-
 gocio desistere non posset, & neque suam, neque
 populi R. consuetudinem pati, ut optime meritos
 socios desereret; neque se judicare Galliam potius
 esse Ariovisti, quam populi R. bello superatos esse
 Arvernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo, qui-
 bus populus R. ignovisset, neque in provinciam
 redigisset, neque stipendium imposuisset. quod si
 antiquissimum quoque tempus spectari oportere-
 ret, populi R. justissimum esse in Gallia imperium.
 si judicium Senatus servari oporteret, liberam de-
 bere esse Galliam, quam bello victam suis legibus
 uti voluisset. Dùm hæc in colloquio geruntur, Cæ-
 sari nunciatum est, aquites Ariovisti propius tu-
 mulam accedere, & nostros adequitare; lapides
 telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi fi-
 nem fecit; seque ad suos recepit; suisque impera-
 vit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent.
 nam, etsi sine ullo periculo legionis delectæ cum
 equitatu proelium fore videbar: tamen commit-
 tendum non putabar, ut, pulsus hostibus, dici pos-
 set, eos à se per fidem in colloquio circumventos.
 Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua

arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros ejus equites fecissent; eaque res colloquium diremisset. multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitui injectum est. Biduo post Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret: aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cæsari causa visa non est, & eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris objecturum existimabat. commodissimum visum est, C. Valerium Procillum C. Valerii Caburi filium, summam virtute & humanitate adolescentem, (cujus pater à C. Valerio Flacco civitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa jam Ariovistus, longinqua consuetudine, urebatur, & quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; & M. Mettium, qui hospitio Ariovistius usus erat, his mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus cognoscerent, & ad se referrent, quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset exercitu suo præsentem: clamavit Quid ad se venirent; an speculandi causa? conâtes dicere prohibuit, & in catenas conjecit. Eodem die castra promovit, & millibus passuum vi à Cæsaris castris sub monte consedit. postridie ejus diei, præter castra Cæsaris suas copias transduxit, & millibus passuum II ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento comæatque, qui ex Sequanis & Æduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. ex eo die dies continuos v Cæsar, pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit; ut, si vellet

Ariovi-

Ariovistus prælio contendere, ei potestas non de-
esset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum
castris continuit. equestri prælio quotidie con-
tendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani
exercuerant. Equitum millia erant VI, totidem
numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex
omni copia singuli singulos, suae salutis causa, de-
legerant, cum his in præliis versabantur: ad hos
se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, con-
carrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo
deciderant, circumfistebant: si quo erat longius
prodeundum, aut celerius recipiendū, tanta erat
horum exercitatione celeritas, ut iubeis equorum
sublevati cursum adæquarent. Ubi eum castris se-
se tenere Cæsar intellexit, ne diutius comiteatū
prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Ger-
mani confederant, circiter passus DC ab his ca-
stris idoneum locum delegit; acieque triplici in-
structa, ad eum locum venit. primam, & secun-
dam aciem in armis esse, tertiam castra munire
iussit. hic locus ab hoste circiter passus sexcentos,
ut dictum est, aberat. eo circiter hominum nu-
merum XVI millia expedita cum omni equitatu
Ariovistus misit; quæ copiae nostros perterrent,
& munitione prohiberent, nihilo secius Cæsar, ut
ante constituerat, duas acies hostem propulsare,
tertiam opus perficere iussit. munitis castris duas
ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: qua-
tuor reliquas in castra majora reduxit. proximo
die, instituto suo Cæsar ex castris utrisque copias
suas eduxit: paullulumque à majoribus progres-
sus aciem instruxit: hostibusque pugnandi potestatem
fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intellexit,
circiter meridiem exercitum in castra reduxit.
tum demum Ariovistus partem suarum copia-
rum, quæ castra minora oppugnaret, misit. acriter
utrimque, usque ad vesperum, pugnatum est.

Solis occasu suas copias Ariovistus, multis & illatis, & acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quæ ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familias eorum fortibus & varicinatio- nibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne: eas ita dicere, Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendissent. Postridie ejus diei Cæsar præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, relicto, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; quod minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat, ut ad speciem alariis uteretur. ipse triplici instructa acie usque ad castra hostium accessit. rum demum necessario Germani suas copias è castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque intervallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos: omnemque aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fuga relinqueretur. eo mulieres imposuerunt, quæ in prælium proficiscentes milites passis crinibus flentes implorabāt, ne se in servitum Romanis traderent. Cæsar singularis legionibus singulos legatos, & quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtutis haberet. ipse à dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat, prælium commisit. ita nostri acriter in hostes signo dato, impetū fecerunt. itaq; hostes repentè celeriterq; procurrerūt; ut spatium pila in hostes conjiciendi nō daretur. rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. at Germani celeriter, ex cōsuetudine sua, phalange facta, impetus gladiatorū exceperunt. reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilierēt, & scuta manibus revellerent, &

& desuper vulnerarent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset, à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant. id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. ibi perpauci, aut viribus consili transfrenatare contenderunt; aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt. in his fuit Ariovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duæ fuerunt Ariovisti uxores, una Sueva natione, quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, à fratre missam. utraque in ea fuga periit, duæ filia harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, quum à custodibus in fugatiis catenis vinctus traheretur, in ipsum Casarem hostium equitatum persequentem incidit. quæ quidem res Casari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quod hominem honestissimum provinciæ Galliæ, suum familiarem, & hospitem, ereptum è manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitare de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is, se præsentem, de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni sita im necaretur, an in aliud tempus reservaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Mettius repertus, & ad eum reductus est. Hoc prælio trans Rhenum nuntiato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; quos Vbii, qui proxime Rhe-

num incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.

LIBER II.

QUUM esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum R. conjurare; obidesque inter se dare conjurandi has esse causas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui Germanos diutius in Gallia versari nollent, ita populi R. exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia moleste ferebant: partim qui mobilitate & levitate animi novis imperiis studebant: ab nonnullis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur: qui minus facile eam tum imperio nostro consequi poterant. Iis nunciis litterisque commotus Cæsar duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit, & in ita æstate in interiorem Galliam, qui deduceret. Q. Pedium legatum misit. ipse, quum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit. dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant: seque de his rebus certiolem faciant. hi constanter omnes nunciaverunt manus
cogi,

eogi, exercitum in unum locum conduci: tum verò dubitandum non existimavit, quin ad eos duodecimo die proficisceretur. re frumentaria provisa, castra movet, diebusque circiter xv ad fines Belgarum pervenit. eo quum de improvise, celeriusq; omnium opinione venisset; Rhemi, qui proximi Gallix ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium, & Antebrogium primos civitatis suæ miserunt: qui dicerent, se suaque omnia in fidem atque potestatem populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. omnino conjurasse; paratosque esse & obfides dare, & imperata facere, & opidis recipere, & frumento, ceterisque rebus juvare: reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui cis Rhenum incolunt, sese cum his conjunxisse; tantumq; esse eorum omnium furorem, ut, ne Suesones quidem fratres consanguineosque suos, qui eodem jure, iisdem legibus utantur, unum imperium, unumque magistratum cum ipsis habeant, deterrere potuerint, quin cum his consentirent. Quum ab his quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent; sic reperiebat; Plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse; solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia vexata, Teutonos, Cimbroscque intra fines suos ingredi prohibuerint. qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. de numero eorum omnia se habere explorata Rhemi dicebant, propterea quod propinquitatibus affinitatibusq; conjuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. plurimum inter eos Beltovacos & vir-

tate, & auctoritate, & hominum numero valere : hos posse conficere armata millia centum ; pollicitos ex eo numero lecta millia LX ; totiusq; belli imperium sibi postulare. Suesiones suos esse finitimos ; latissimos, feracissimosque agros possidere. apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum totius Galliae potentissimum : qui quum magnae partis harum regionum , tum etiam Britanniae imperium obtinuerit ; nunc esse regem Galbam: ad hunc propter justiciam , prudentiamque, summam totius belli omnium voluntate deferri : opida habere numero XII : polliceri millia armata quinquaginta : totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur , longissimèque absint : xv millia Atrebates : Ambianos x millia : Morinos xxv millia : Menapios ix millia : Caletes x millia : Velocasses & Veromandos totidem : Aduaticos xxix millia, Condrusos, Eburones, Carasos, Pæmanos , qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl millia. Cæsar Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione profecutus, omnem senatum ad se convenire, principumque liberos obsides ad se adduci iussit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. ipse Divitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet quantopere Reip. communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confingendam sit. id fieri posse, si suas copias Ædúi in fines Bellovacorum introduxerint, & eorum agros populari ceperint. his mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad se venire, neq; jam longe abesse, ab his quos miserat, exploratoribus, & ab Rhemis cognovit; flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum transducere maturavit, atque ibi castra posuit. quæ res & laus unum castrorum

rum ripis fluminis muniebat, & , post ea quæ erant, tuta ab hostibus reddebat, & commeatus ab Rhemis, reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi præsidium ponit. & in altera parte fluminis. Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum XII vallo fossaque duodeviginti pedum munire jubet. Ab ipsis castris opidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum LIX. id ex itinere magno imperu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est. hi, ubi circumjecta multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine facta, portis succedunt, murumq; subruant. quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. quum finem oppugnandi, nox fecisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum opido præerat, unus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuncios ad eum mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non posse. eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus usus, qui nuncii ab Iccio venerant, Numidas, & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio opidanis mittit. quorum adventu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit, & hostibus eadem de causa spes potiundi opidi discessit. Itaq; paulisper apud opidum morati, agrosque Rhemorum depopulati, omnibus vicis, ædificiisque, quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris omnibus copiis contenderunt: & à millibus passuum minus LI. castra posuerunt. quæ castra, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum LIX in latitudinem patebant.

bant. Cæsar primo, & propter multitudinem hostium, & propter eximiam opinionem virtutis, prælio superfedere statuit. quotidie tamen equestribus præliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atq; idoneo, quod is collis, ubi castra posita erant, paululum ex planicie editus tantum adversus in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ex utraque parte lateris dejectus habebat; & in fronte leviter fastigiatus paulatim ad planiciem redibat: ab utroque latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum CD: & ad extremas fossas castella constituit, ibiq; tormenta collocavit; ne, quum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) à lateribus suos pugnantes circumvenire possent. hoc facto, duabus legionibus, quas proxime cōscripserat, in castris relictis, ut, si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie cōstituit. hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant. palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. hanc si nostri transirent, hostes expectabant. nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggredierentur, parati in armis erant. interim prælio equestri inter duas acies contendebant. ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equorum nostrorum prælio, Cæsar suos in castra reduxit. hostes proinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. ibi vadis reperitis, partem suarum copiarum transducere conati sunt; eo consilio, si possent, castellum. cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interscindere: sic minus, agros Rhemorum popularentur.

tur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant; comearumque nostros sustinebant. Cæsar certior factus à Titurio omnem equitatum, & levis armaturæ, Numidas funditores, sagittariosque pontem transducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatū est. hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando opido, & de flumine transeundo spem se fessissæ intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa viderunt, atque eos res frumentaria deficere cœpit; concilio convocato, constituerunt optimum esse domum suam quemque reverti; & quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in suis, quam alienis finibus decertarent, & domesticis copiis rei frumentariæ uterentur, ad eam sententiam, cum reliquis causis, hæc quoque ratio eos deduxit: quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. his persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferrent, non poterat. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, quum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret, fecerunt, ut confimilis fugæ profectio videretur. Hac re statim Cæsar per speculatores cognita, insidias veritus; quod, qua de causa discederent, nondum perspexerat; exercitum, equitatumque castris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, præmisit, eique Q. Pedium, & L. Aurunculeium

Coriam

Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi novissimos adorti, & multa millia passuum profecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, confisterent, fortiterque imperum nostrorum militum sustinerent. Priores, quod abesse à periculo viderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt. ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occasumque Solis sequi destiterunt; seque in castra, uti erat imperatum, receperunt. Postridie ejus diei Cæsar, prius quam se hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueffonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto ad opidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis vineas agere, quæque ad oppugnandum usui erant, comparare cœpit. Interim omnes ex fuga Sueffonum multitudo in opidum proxima nocte convenit. celeriter vineis ad opidum actis, aggere jacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem de deditioe mittunt; & petentibus Rhemis, ut conservarentur, impetrant. Cæsar, obsidibus acceptis, primis civitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex opido transditis, in deditioem Sueffones accepit; exercitumque in Bellovaeos duxit, qui quum se, suaque omnia in opidum Bratspanantium contulissent, atque ab eo opido

Cæsar

Cæsar cum exercitu circiter millia passuum v ab-
esset, omnes majores natu ex opido egressi, ma-
nus ad Cæsarem tendere, & voce significare cœ-
perunt, sese in ejus fidem ac potestatem venire,
neque contra populum R. armis contendere: item
quum ad opidum accessisset; castraque ibi pone-
ret; pueri, mulieresque ex muro passis manibus
suo more, pacem à Romanis petierunt. pro his
Divitiacus (nam post discessum Belgarum, dimis-
sis Æduorum copiis, ad eum revererat) facit ver-
ba. Bellovacos omni tempore in fide, atque ami-
citia civitatis Æduæ fuisse. impulsos à suis princi-
pibus, qui dicerent, Æduos à Cæsare in servitutem
reductos omnes indignitates contumeliasq; per-
ferre, & ab Ædno defecisse, & populo R. bellum
intulisse. qui hujus consilii principes fuissent,
quod intelligerent, quantâ calamitatē civitati in-
tulissent, in Britanniam profugisse. petere non so-
lum Bellovacos, sed etiam pro his Æduos, ut sua
clementia ac mansuetudine in eos uratur. quod si
fecerit, Æduorum auctoritatem apud omnes Bel-
gas amplificaturum: quorum auxiliis atque opi-
bus, si qua bella inciderint, sustentare consueve-
rint. Cæsar honoris Divitiaci, atque Æduorum
caussa, sese eos in fidem recepturum, & conser-
vaturum, dixit: & quod erat civitas magna, &
inter Belgas auctoritate ac hominum multitudine
præstabat, ut obsides poposcit. his traditis, omni-
busq; armis ex opido collatis, ab eo loco in fines
Ambianorum pervenit, qui se, suaque omnia, sine
mora, dediderunt. Eorum fines Nervii attinge-
bant: quorum de natura moribusq; Cæsar quum
quæreret, sic reperiebat: Nullum aditum esse ad
eos mercatoribus; nihil pati vini, reliquarumque
rerum ad luxuriam pertinentium, inferri: quod,
his rebus relanguescere animos, eorumq; remit-
ti virtutem existimarent. esse homines feros, ma-
gnæque

gnæque virtutis, increpitare, atque incurfare reli-
 quos Belgas, qui se populo R. deditissent, & pa-
 triam virtutem projecissent: confirmare se neque
 legatos missuros, neq; ullam conditionem pacis
 accepturos. quum per eorum fines triduo iter fe-
 cisset; inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab ca-
 stris suis non amplius millia passuum x abesse,
 trans id flumē omnes Nervios consedisse, adven-
 tumq; ibi Romanorum exspectare unā cum Atre-
 baibus, & Veromandais, finitimis suis. nam his
 utrisque persuaserant, ut eandem belli fortunam
 experirentur, expectari etiam ab his Atuaticorum
 copias, atque esse in itinere. mulieres, quique per
 ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum
 locum coniecisse, quo propter paludes exercitui
 aditus non esset. Cæsar, his rebus cognitis, ex-
 ploratores, centurionesque præmittit, qui locum
 castris idoneum deligant. quumque ex dedititiis
 Belgis, reliquisque Gallis complures Cæsarem se-
 cuti unā iter facerent: quidam ex his, ut postea ex
 captivis cognitum est, eorum dierum consuetu-
 dine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad
 Nervios pervenerunt, atque his demonstrarunt,
 inter singulas legiones, impedimentorum ma-
 gnum numerum intercedere, neq; esse quidquam
 negotii, cum prima legio in castra venisset, reli-
 quæq; legiones magnum spatium abessent, hanc
 sub sarcinis adoriri. qua pulsa, impedimentisque
 direptis, futurum, ut reliquæ contra consistere
 non auderent. adjuvabat etiam eorum consilium,
 qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus,
 quum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc
 tempus ei rei student) sed, quidquid possunt, pe-
 destribus valent copiis, quo facilius finitimorum
 equitarum, si prædandi causa ad eos venisset, im-
 pedirent, teneris arboribus incisiss, atque inflexis,
 crebrisque in latitudinem ramis (enatis) & rubis
 sca-

sentibusque interjectis effecerant, ut, instar muri, hæ sæpes munimenta præberent: quo non modo non intrari, sed ne perspici quidem posset, iis rebus quum iter agminis nostri impediretur, non omitendum sibi consilium Nervii existimaverunt. loci natura erat hæc, quem nostri castris delegerant: Collis ab summo æqualiter declivis ad flumen Sabin, quod supra nominavimus, vergebat. ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur adversus huic. & contrarius, passus circiter cc, infimus apertus, ab superiore parte silvestris, ut non facile introrsus perspici posset: intra eas silvas hostes in occulto sese continebant, in aperto loco, secundum flumen, paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum 111: Cæsar, equitatu præmissis, subsequeretur omnibus copiis: sed ratio, ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar VI legiones expedita ducebat. post eas totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ proxime conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præsidioque impedimentis erant, equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostiû equitatu præliû committunt. quum se illi identidem in silvas ad suos reciperent, ac rursus è silva in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ primæ venerant, opere dimisso, castra munire cœperunt. ubi prima impedimenta nostri exercitus ab iis, qui in silvis abdita latebant, visa sunt, quod tempus inter eos committendi prælii convenerat, ita ut intra silvam aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant: subito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in nostros

nostros equites fecerunt. His facile pulsas, ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt; ut pene uno tempore & ad silvas, & in flumine, & jam in manibus nostri hostes viderentur. eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt. Cæsari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret: signum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi causa, procellerant, accersendi: acies instruenda: milites cohortandi; signum dandum. quarum rerum magnam partem temporis brevitatis, & successus & incurfus hostium impediēbat. iis difficultatibus duæ res erant subsidio; scientia atque usus militum, quod superioribus præliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere quam ab aliis doceri, poterant; & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris, venterat. Hi, propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant; sed per se, quæ videbantur, administrabant; Cæsar, necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partē fors obtulit, decucurrit: & ad legionem decimam devenit. milites non longiore oratione est cohortatus, quam uti suæ pristinae virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent, & quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; prælii committendi signum dedit. atque item in alteram partem cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas

duendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu devenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit: ne, in quærendo suos, pugnandi tempus dimitteret: instructo exercitu, magis, ut loci natura, dejectusque collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat. quum diversis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sepibusque densissimis, ut antè demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur; neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. itaque, in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoque eventus varii sequebantur. Legionis nonæ, & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei constituerant, pilis emissis; cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Arrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumē compulerunt: & transire conantes, inseguri gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipsi transire flumen non dubitaverunt; & in locum iniquum progressi rursus regressos ac resistentes hostes, redintegrato prælio, in fugam dederunt. Item alia in parte diversæ duæ legiones, undecima, & octava, profigaris Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis præliabantur. At totis fere à fronte, & à sinistra parte nudatis castris, quum in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea intervallo septima constitisset; omnes Nervii confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt. quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars summum locum castrorum petere cœpit. Eodem tempore equites nostri, levisque armaturæ pedites, qui cum his una fuerant, quos

primo

primo hostium impetu pulsos dixeram, quum se
 in castra reciperent, adversis hostibus occurre-
 bant, ac rursus aliam in partem fugam petebant:
 & calones, qui Decumana porta, à summo jugo
 collis nostros victoris flumen transire conspex-
 erant, prædandi causa, egressi, quum respexissent,
 & hostes in nostris castris versari vidissent, præci-
 pites sese fugæ mandabant. simul eorum, qui cum
 impedimentis veniebant, clamor fremitusq; orie-
 batur. aliique aliam in partem perterriti fereban-
 tur, quibus omnibus rebus permoti equites Tre-
 viri, quorum inter Gallos virtutis opinio est sin-
 gularis, qui, auxilii causa à civitate missi, ad Cæ-
 sarem venerant, quum multitudine hostium ca-
 stris nostra compleri, legiones premi, & pene cir-
 cumventa teneri, calones, equites, funditores,
 Numidas, diversos dissipatosque, in omnes partes,
 fugere vidissent, desperatis nostris rebus, domum
 contenderunt. Romanos pulsos superatosque, ca-
 stris, impedimentisque eorum hostes potitos, ci-
 vitati renunciaverunt. Cæsar, ab decimæ legionis
 cohortatione ad dextrum cornu profectus; ubi
 suos urgeri signisque in unum locum collatis duo-
 decimæ legionis, milites confertos sibi ipsis ad pu-
 gnam esse impedimento, quartæ cohortis omni-
 bus centurionibus occisis, signiferoq; interfecto,
 signo amisso, reliquarum cohortium omnibus
 fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis, in
 his, Primopilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro,
 multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam
 se sustinere non posset. reliquos esse tardiores, &
 nonnullos à novissimis desertos prælio excedere,
 ac tela vitare; hostes neque à fronte ex inferiore
 loco subeuntes intermittere, & ab utroque latere
 instare, & rem esse in angusto vidit, neque ullum
 esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab no-
 vissimis uni milita detracto, (quod ipse eo sine
 scuto

scuto venerat) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus, milites signa inferre, & manipulos laxare iussit, quo facilius gladiis uti possent, hujus adventu spe illata militibus, ac redintegrato animo, quum pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paulum hostium impetus tardatus est. Cæsar quum septimam legionem, quæ juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, Trib. mil. monuit, ut paulatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent. quo facto, quum aliis alii subsidium ferrent, neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare cæperunt: interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, prælio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur; & T. Labienus, castris hostium positus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspicatus, decimam legionem subsidio nostris misit. qui, quum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & imperator verfaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubissent, scutis innixi, prælium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicari, etiam inermes armatis occurrerent. equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute deleverent, omnibus in locis pugnabant, quo se legionariis militibus præferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent; his dejectis, & coacervatis cadaveribus, qui super-

essent,

essent, ut ex tumulo tela in nostros conjicerent, pilaque intercepta remitterent; ut non nequidquam tantæ virtutis homines judicari deberet aulos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc prælio factò, & prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redactò, majores natu, quos una cum pueris, mulieribusq; in æstuaria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque eidediderunt, & in commemoranda civitatis calamitate, ex DC, ad IIII senatores, ex hominum millibus LXI vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur, diligentissime conservavit; suisque finibus atque opidis uti jussit; & finitimis imperavit, ut ab injuria & maleficio se suosq; prohiberent. Atuatici, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reverterunt: cunctis opidis castellisque desertis, sua omnia in unum opidum egregie natura munitum contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, una ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro munierant, tum magni ponderis saxa & præacutastabes in muro collocarant. ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque prognati; qui, quum iter in provinciam nostram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis ac præsidio VI millia hominum una

reli-

reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos à finitimis exagitati, quum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent; consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum elegerunt. ac, primo adventu exercitus nostri, crebras ex opido excursiones faciebant, parvulisque proeliis cum nostris contendebant. postea, vallo pedum XII in circuitu XV millium, crebrisque castellis circummuniti, opido sese continebant. ubi, vineis adis, aggere exstructo, turrim constitui procul viderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quo tanta machinatio ab tanto spatio institueretur? quibusnam manibus, aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ stature (nam plerisque hominibus Gallis, pro magnitudine corporum suorum, brevitatis nostra contemtu est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent? ubi vero moveri, & appropinquare mœnibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: Non se existimare, Romanos sine ope deorum bellum gerere? qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere, & ex propinquitate pugnare possent. se, suaque omnia eorum potestati permittere dixerunt. unum petere, ac deprecari, si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quæ ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atuatikos esse conservandos, ne se armis despoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere; à quibus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam à populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consuessent. Ad hæc Cæsar respondit. Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum; si prius, quam aries mu-

rum attigisset, se dedissent; sed deditiois nul-
 lam esse conditionem, nisi armis traditis: se id,
 quod in Nervios fecisset, facturum; finitimisque
 imperaturum, ne quam dedititiis populi R. inju-
 riam inferrent. Re nunciata ad suos, illi se, quæ
 imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna
 multitudine de muro in fossam, quæ erat ante
 opidam, jacta, sic ut prope summum muri agge-
 risque altitudinem acervi armorum adæquarent:
 & tamen circumter parte tertia (ut postea perspe-
 ctum est) celata, atque in opido retenta, portis
 patefactis, eo die pace sunt usi. sub vesperum Cæ-
 sar portas claudi, militesque ex opido exire jussit,
 ne quam noctu opidani à militibus injuriam acci-
 perent; illi, ante inito (ut intellectum est) consi-
 lio, quod, deditioe facta, nostros præsidia de-
 ducturos, aut denique diligentius servaturos
 crediderant, partim cum his, quæ retinuerant &
 celaverant, armis; partim, scutis ex cortice factis,
 aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis
 exiguitas postulabat.) pellibus induxerant; tertia
 vigilia, qua minime arduus ad nostras munitio-
 nes adscensus videbatur, omnibus copiis repente
 ex opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Cæ-
 sar imperaverat, ignibus significatione facta, ex
 proximis castellis eo concursus est; pugnatumque
 ab hostibus ita acriter, ut à viris fortibus in extre-
 ma spe salutis, in quo loco contra eos, qui ex val-
 lo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum
 una in virtute omnis spes salutis consisteret. Oc-
 cisis ad hominum mil. IV, reliqui in opidum
 rejecti sunt. postridie ejus diei, refractis portis,
 quum jam defenderet nemo, atque intromissis
 militibus nostris, sectionem ejus opidi univer-
 sam Cæsar vendidit. ab his, qui emerant, capi-
 tum numerus ad eum relatus est millium LIII. Eo-
 dem tempore à P. Crasso, quem cum legione una
 milite-

miserat ad Venetos, Vnellos, Osismios, Curiosolicas, Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt maximæ civitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in ditionem potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad Barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata facturas, pollicerentur, quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumque properabat, in ita proxima ætate, ad se reverti iussit, ipse in Carnutes, Andes, Turones, quæ civitates propinquæ his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est, ob eas res, ex literis Cæsaris, dies xv supplicatio decreta est, quod ante id tempus acciderat nulli.

LIBER III.

QUum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, in Nantuates, Veragros Sudunosque misit, qui à finibus Allobrogum & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad summâs Alpes pertinent, causâ mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cum periculo, magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat, huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in iis locis legionem, hiemandi causâ, collocaret, Galba, secundis aliquot præliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace facta, construxit cohortes duas in Nantuatibus collocare, ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorû, qui appellatur Octodurus

durus, hiemare. qui vicus positus in valle, non
 magna adjecta planicie, altissimis montibus undi-
 que continetur. quum hic in duas partes flumine
 divideretur, alteram partem ejus vici Gallis con-
 cesserat; alteram vacuam ab illis relictam cohortibus
 ad hiemandum attribuit. cum locum vallo fossa-
 que munivit. quum dies hibernorum complures
 transissent, frumentumque eo comportari jussit.
 sed subito per exploratores certior factus est, ex
 ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes no-
 ctu discessisse, montesque, qui impenderent, à
 maxima multitudine Sedunorum & Veragrorum
 teneri. id aliquot de causis acciderat, ut subito
 Galli belli renovandi, legionisque opprimendæ con-
 siliū caperent. primum, quod legionem, neque
 eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, &
 compluribus sigillarum, qui commearum petendi
 causa, missi erant, absentibus, propter paucita-
 tem despiciebant: tum etiam, quod propter ini-
 quitatem loci, qui ipsi ex montibus in vallem
 decurrerent, & tela conjicerent, ne primum qui-
 dem posse imperium sustineri existimabant. ac-
 cedebat, quod suos ad se liberos abstractos obsi-
 dum nomine dolebant; & Romanos, non solum
 itinerum causa, sed etiam perpetuæ possessionis,
 cæmina Alpium occupare conari. & ea loco si-
 mitimæ provinciæ adjungere, sibi persuasum ha-
 bebant. His nunciis acceptis, Galba, quum ne-
 que opus hibernorum, munitionesque plene es-
 sent perfectæ, neque de frumento, reliquoque
 commeatu satis esset provisum, quod deditione
 facta, obsidibusque acceptis, nihil de bello ti-
 mendum existimaverat, concilio celeriter con-
 vocato sententias exquirere cepit. quo in conci-
 lio quum tantum repentini periculi præter opi-
 nionem accidisset, ac jam omnia fere superiora
 loca multitudine armatorum completa conspice-
 rentur

rentur, neque subsidio veniri, neque comitatus
supportari, interclusis itineribus, possent; prope
jam desperatâ salute, nonnullæ hujusmodi senten-
tiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, erupti-
one facta, iisdem itineribus, quibus eo pervenissent,
ad salutem contenderent. majori tamen parti pla-
cuit, hoc reservato ad extremum consilio, inte-
grum rei eventum experiri, & castra defendere. Bre-
vi spatio interjecto, vix ut his rebus, quas consti-
tuissent, collocandis, atque administrandis tem-
pus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo
dato, decurrere; lapides, gæsaque in vallum con-
jicere. nostri, primo integris viribus fortiter re-
pugnare, neque ullum frustra telum ex loco supe-
riore mittere; ut quæque pars castrorum nudata
defensoribus premi videbatur, eo occurrere, &
auxilium ferre. sed, hoc superari, quod diurni-
tate pugnae hostes defessi proelio excedebant, alii
integris viribus succedebant: quarum rerum à no-
stris propter paucitatem fieri nihil poterat, ac non
modo defesso ex pugna excedendi, sed ne faucio-
quidem ejus loci, ubi constiterat, relinquendi, ac
sui recipiendi facultas dabatur. quum jam amplius
horis vi continenter pugnaretur, ac non solum
vires, sed etiam tela nostris deficerent, atque ho-
stes acrius instarent, languidioribusque nostris,
vallum scindere, & fossas complere cepissent, res-
que esset jam ad extremum deducta casum, P. Sex-
tius Baculus, primipili centurio, quem Nervico
proelio compluribus confectum vulneribus dixi-
mus, & item C. Volusenus tribunus mil. vir &
consilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt,
atque unam esse spem salutis docent; sit, eruptione
facta, extremum auxilium experirent. itaque,
convocatis centurionibus, celeriter milites cer-
tiores facit, paullisper intermitterent proelium, ac-
tantur modo tela miila exciperent, seq; ex labo-
re re-

re reficerent. post, signo dato, è castris erumpere-
 rent, atque omnem spem salutis in virtute pone-
 rent. quod iussi sunt; faciunt, ac subito omnibus
 portis eruptione facta, neque cognoscendi quid
 neret, neq; sui colligendi hostibus facultatem re-
 linquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in spem
 potiendorum castrorum venerant, undique cir-
 cumventos, interficiunt, & ex hominum milli-
 bus amplius xxx, quem numerum barbarorum
 ad castra venisse constabat, plus tertia parte inter-
 fecta, reliquos perterritos in fugam conjiciunt; ac,
 ne in locis quidem superioribus consistere patiun-
 tur. sic omnibus hostium copiis fuis, armisque
 exuiis, se in castra munitionesque suas recipiunt.
 quo prælio facto, quod sæpius fortunam tentare
 Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio
 venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat,
 maxime frumenti, comearumque inopia permo-
 tus, postero die omnibus ejus vici ædificiis incen-
 sis, in provinciam reverti contendit: ac nullo ho-
 ste prohibente, aut iter demorante, incolumem
 legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, per-
 duxit, ibique hiemavit. His rebus gestis, quum
 omnibus de causis Cæsar pacatam Galliam existi-
 maret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis
 in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyri-
 cum profectus esset, quod eas quoque nationes
 adire, & regiones cognoscere volebat: subitum
 bellum in Gallia coortum est, ejus belli hæc fuit
 causa. P. Crassus adolescens cum legione vii pro-
 ximus mare Oceanum Andibus hiemabat. is,
 quod in his locis inopia frumenti erat, præfectos,
 tribunosque mil. complures in finitimas civitates,
 frumenti comearumque petendi causa, dimisit,
 quo in numero erat T. Terrasidius missus in Eu-
 subios; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas; Q. Ve-
 lanius, cum T. Silio, in Venetos, hujus civitatis
 est lon-

est longe amplissima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, quod & naves habent Veneti plurimas, quibus in Britannia navigare consueverunt; & scientia atque usua nauticarum rerum ceteros antecedunt, & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueverunt, habent vectigales. ab iis fuit initium retinendi Siliii atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. horum auctoritate finicini adducti (ut sunt Gallorum subita & repentina consilia) eadem de causa Trebium, Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, eundemque omnis fortunæ exitum esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam à majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem perferre, malletent. omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit suos recipere, obsides sibi remittat. quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus; quod ipse aberat longius; naves interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod infuit Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari jubet. his rebus celeriter administratis, ipse, quam primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquæque item civitates, cognito Cæsaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum, inviolatumque semper fuisset, retētos abs se, & in vincula coniectos; pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad usum navium pertineret, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum

natura loci confidebāt: pedestria esse itinera con-
 cisa æstuariis, navigationem impeditam propter
 inscientiam locorum, paucitatemque portuum
 sciebant. neque nostros exercitus, propter fru-
 menti inopiam, diutius apud se morari posse, con-
 fidebant. ac jam ut omnia contra opinionem ac-
 ciderent, tamen se plurimum navibus posse: Ro-
 manos neque ullam facultatem habere navium,
 neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent.
 vada, portus, insulasque novisse: ac longe aliam
 esse navigationem in concluso mari, atque in va-
 stissimo atque apertissimo Oceano perspiciebant.
 his initis consiliis, opida muniunt, frumenta ex
 agris in opida comportant. naves in Venetiā, ubi
 Cæsarem primum bellum gesturum constabat,
 quam plurimas possunt, cogunt. socios sibi ad id
 bellum Osismios, Lexobios, Nannetes, Ambiali-
 tes, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt,
 auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones po-
 sita est, accersunt. erant hæ difficultates belli ge-
 rendi, quas supra ostendimus. sed tamen multa
 Cæsarem ad id bellum incitabant, injuriæ reten-
 torum equitum Romanorum; rebellio facta post
 deditionem: defectio datis obsidibus: tot civita-
 rum conjuratio: in primis, ne, hac parte neglectā,
 reliquæ nationes idem sibi licere arbitrantur.
 Itaque quum intelligeret omnes fere Gallos novis
 rebus studere, & ad bellum mobiliter celeriterque
 excitari, omnes autem homines natura libertati
 studere, & conditionem servitutis odisse; prius
 quam plures civitates conspirarent, partiendum
 sibi, ac latius distribuendum exercitum putavit.
 itaque T. Labienum legatum in Treviros, qui pro-
 ximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit.
 huic mandat; Rhemos, reliquosque Belgas adeat,
 atque in officio contineat: Germanosque, qui au-
 xilio à Belgis accersiti dicebantur, si per vim na-
 vibus

vibus flumē transire conentur, prohibeat. P. Craffum cum cohortibus legionariis x i i, & magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantæ nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus i i i in Vnellos, Curiololitas, Lexobiosque mittit, qui eam manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem classi, Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus, & Santonis, reliquisque pacatis regionibus convenire jussit, præfecit; & quum primum posset, in Venetos proficisci jubet. ipse eo pedestribus copiis contendit. erant ejusmodi fere situs opidorum, ut posita in extremis linguis promontoriisque neque pedibus aditum haberent, quum ex alto se æstus incitavisset, quod bis semper accidit horarum x i i spatio; neque navibus, quod rursus minvente æstu, naves in vadis afflicterentur. ita utraque re opidorum oppugnatio impediebatur. ac si quando magnitudinem operis forte superati, extruso mari aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, suis fortunis desperare ceperant; magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seque in proxima opida recipiebant. ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebant. hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant, quod nostræ naves tempestatibus destinebantur; summaque erat vasto atque aperto mari, magnis æstibus, raris ac prope nullis portibus, difficultas navigandi. namque ipsorum naves ad hunc modum factæ, armatæque erant. carinæ aliquanto planiores, quam nostrarum navium, quo facilius vada, ac decessum æstus excipere possent proræ admodum erectæ, atque item puppes, ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatæ, naves totæ factæ ex robore, ad

bore, ad quamvis vim & contumeliam perferendam. transtra ex pedalibus in latitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine. anchoræ, pro funibus, ferreis catenis revinctæ, pelles pro velis, alutæque tenuiter confectæ; siue propter limi inopiam, atque ejus usus inscientiam; siue, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosq; impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis non satis commode arbitrabantur. Cum his navibus nostræ classi ejusmodi congressus erat: ut una celeritate, & pulsu remorum præstarent; reliqua, pro loci natura, pro vi tempestatum, illis essent aptiora & accommodatiora. neque enim his nostræ rostro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neque propter altitudinem, facile telum adjiciebatur, & eadem de causa minus incommodè scopulis continebantur. accedebat, ut, quum sævire ventus cæpisset, ut se vento dedissent, & tempestatem ferrent facilius, & in vadis consistenter turius, & ab æstu derelictæ nihil saxa & cautes timerent. quarum rerum omnium nostris navibus casus erant eximescendi. Compluribus expugnatis opidis, Cæsar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam capris opidis reprimi, neque his noceri posse, statuit expectandam classem, quæ ubi convenit, ac primum ab hostibus visa est; circiter ccxx naves eorum paratissimæ atque omni genere armorum ornatissimæ è portu profectæ nostris adversæ constitunt. neque satis Bruto, qui classi præerat, neque tribunis mil. centurionibusque, quibus singulæ naves erant attributæ, constabat, quid agerent, aut quam rationem pugnæ insisterent. rostro enim noceri nō posse cognoverant. turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat; ut neq; ex inferiore loco satis commode

commode tela adjici possent, & missa à Gallis gravius acciderent. una erat magno usui res præparata à nostris, falces præacutæ, insertæ affixæque longuriis, non absimili forma muralium falcium. his quum funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensæ adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur. quibus abscessis, antennæ necessario concidebant; ut, quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis, omnis usus navium uno tempore eriperetur. reliquum erat certamen positum in virtute; quæ nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Cæsaris, atque omnis exercitus res gerebatur; ut nullum paullo fortius factum latere posset. omnes enim colles, & loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. disiectis, ut diximus, antennis, quum singulas binæ, aut ternæ naves circumfisterent, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. quod postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salutem petere contendunt. ac, jam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia, ac tranquillitas exstitit, ut se loco movere non possent. quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam singulas nostri confectati expugnaverunt; ut per paucæ ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora fere IV, usque ad Solis occasum, pugnaretur. quo prælio bellum Venetorum totiusque oræ maritimæ confectum est. nam quum omnis juvenus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum navium quod ubique fuerat, unum in locum coegerant. quibus amissis, reliqui neque quo se re-

ciperent, neque quemadmodum opida defenderent, habebant. itaque se, suaque omnia Cæsari dediderunt. in quos eo gravius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus à barbaris jus legatorum conservaretur. itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona vendidit. Dum hæc in Veneris geruntur: Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas à Cæsare acceperat, in fines Unellorum pervenit. his præerat Viridovix, ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum, magnasque copias coëgerat. atque his paucis diebus Auleri, Eburovices, Lexovijque, senatu suo interfecto, quod auctores belli esse volebant, portas clauserunt, seque cum Viridovice junxerunt; magnaque præterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes prædandi, studiumque bellandi ab agricultura, & quotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat; quum Viridovix contra eum duum milium spatio confedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus non nihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. id ea causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui summam imperii teneret, nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii causa secum habebat. huic magnis præmiis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat: quid fieri velit, edoceri qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum

norum

norum proponit. quibus angustiis ipse Cæsar à Venetis prematur, docet: neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Cæsarem, auxilii ferendi causa, proficiscatur. quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amitendam non esse: ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio; per fugæ confirmatio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter, ab his erat provisum; spes Venetici belli; & quod ferè libenter homines, id quod volunt, credunt. iis rebus adducti non prius Veridovicem, reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra contendant. qua re concessa, læti, velut explorata victoria, fermentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt. locus erat castrorum editus, & paulatim ab imo acclivis; & circiter passus CIO. huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri jubet. factum est opportunitate loci, hostium inscitia ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum imperum ferrent, ac statim terga verterent, quos impeditos, integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt; reliquos, equites consecrati, paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. sic, uno tempore, & de navali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæsar certior factus est: civitatesque omnes se statim Titurio dederunt. nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac prom-

pius

prius est animus: sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est. Eodem fere tempore, P. Crassus, quum in Aquitaniam pervenisset, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliarum est æstimanda, quum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos. impedimentis amissis, profugisset: non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria provisa, auxiliis, equitatuque comparato, multis præterea viris fortibus Tolosa, Carcasone & Narbone, quæ sunt civitates Galliarum provinciarum finitimæ, ex his regionibus nominatim evocatis, in Sociatum fines exercitum introduxit. cujus adventu cognito Sociates, magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre prælium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. hi, nostros disiectos adorti, prælium renovaverunt. pugnam est diu, atque acriter: quum Sociates superioribus victoriis freti in sua virtute totius Aquitaniam salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspici cuperent: tandem tamen confecti vulneribus hostes terga vertere, quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere opidum Sociatum oppugnare cepit. quibus fortiter resistentibus, vineas turrestque egit. illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, cujus rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos ararum structurae sunt; ubi, diligentia nostrorum

am

rum; nihil his rebus profici posse intellexerunt. legatos ad Crassum mittunt; seque in deditioem ut recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte opidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum de C devotis, quos illi *Soldurios* appellant; quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiae dederint: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mori recusaret. cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in opidum est: uri tamen etiam deditioem conditione uteretur, à Crasso impetravit. Armis obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocarium; & Tarusatum profectus est. tum verò barbari commoti, quod opidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos quoque versus dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare cœperunt. mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia, ducesque accersuntur, quorum adventu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. ii consuetudine populi R. loca capere, castra munire, com meatibus nostros intercludere instituunt. quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci, hostem & vagari,

gari, & vias obsidere, & castris satis praesidii relinquere; ob eam causam minus commode frumentum, commearumque sibi supportari; in dies hostium numerum augeri: non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. hac re ad concilium delata, ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnae constituit. prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem coniectis, quid hostes consilii caperent, exspectabat, illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto dimicaturos existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: & si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, impeditos agmine, & subsarcinis interiores animo adoriri cogitabant. hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. hac re perspecta, Crassus, quum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. ibi, quum alii fossas complerent; alii, multis telis coniectis, defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliareque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium praebent; quum item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent; equites, circuitis hostium castris, Crasso renunciaverunt, non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemque alicum habere, Crassus, equitum praefectos cohortatus

tatus, ut magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, ostendit, illi, ut erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas quas diximus, munitiones pervenerunt; atque his protatis, prius in hostium castris constituerunt, quam plane ab his videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. tum vero, clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriæ accidere consuevit, acrius impugnare cœperunt. hostes undique circumveniri, desperatis omnibus rebus, se per munitiones dejicere, & fuga salutem petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania Cantabrisque venisse constabat, vix quarta parte relictâ, multa nocte se in castra recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitanix sese; Crasso dedit, obsidesque ultromisit; quo in numero fuerunt Tarbelli Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarufates, Elufates, Garietes, Ausci, Garumni, Sibutzates, Cocosatesque, paucæ ultimæ nationes, anni tempore confisæ, quod hiems suberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Cæsar, etsi prope exacta jam æstas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum unquam legatos de pace misissent; arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit; qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, superatasque esse; continentesque silvas ac paludes habebant; eo se, suaque omnia contulerunt, ad quarum initium silvarum
quum

quum pervenisset Cæsar, castraque manire instituisset: neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma cœperunt, eosq; in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longius impedioribus locis secuti, paucos ex suis deperdiderunt. reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cedere instituit: & ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset: omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

LIBER IV.

EA, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso C o s s. Vespertes Germani & item Tencheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longe à mari, quo Rhenus influit. causa transeundi fuit, quod ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Suevorum gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur;

rur: ex quibus quotannis singula millia armato-
 rum, bellandi causa, suis ex finibus educunt. re-
 liqui domi manent: pro se atque illis colunt. hi
 rursus invicem anno post in armis sunt; illi domi
 remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, ne-
 que usus belli intermittitur: sed privati, ac sepa-
 ratim agri apud eos nihil est: neque longius anno
 remanere uno in loco, incolendi causa, licet. ne-
 que multum frumento, sed maximam partem lac-
 te atque pecore vivunt, multumque sunt in vena-
 tionibus, quæ res & cibi genere, & quotidiana
 exercitatione, & libertate vitæ (quod à pueris
 nullo officio, aut disciplina assuefacti nihil omni-
 no contra voluntatem faciant) & vires alit, & im-
 mani corporum magnitudine efficit, atque in eam
 se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissi-
 mis neque vestitus, præter pelles, habeant quid-
 quam, quarum propter exiguitatem, magna est
 corporis pars aperta; & laventur in fluminibus,
 mercatoribus est ad eos aditus, eo magis, ut quæ
 bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam
 quo ullam rem ad se importari desiderent. quin
 etiam jumentis, quibus maxime Gallia delectatur,
 quæque impenso parat pretio, Germani importa-
 tis non utuntur; sed quæ sunt apud eos nata præ-
 va atque deformia, hæc quotidiana exercitatione
 summi ut sint laboris, efficiunt. equestribus præ-
 liis sæpe ex equis desiliunt, ac pedibus præliantur;
 equosque eodem remanere vestigio assuefaciunt;
 ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt.
 neque eorum moribus turpius quidquam, aut
 inertius habetur, quam ephippiis uti. itaque ad
 quemvis numerum ephippiatorum equitum quam-
 vis pauci adire audeant. vinum ad se omnino im-
 portari non sinunt: quod ea re ad laborem feren-
 dum remollescere homines, atque effeminari ar-
 bitrantur. publice maximam putant esse laudem,
 quam

quam latissime à suis finibus vacare agros; hac re significari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse. itaque una ex parte à Suevis circiter millia passuum D. C. agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est capius Germanorum, & paullo, qui sunt ejusdem generis, etiam ceteris humaniores, propterea quod Rhenu attingunt, multiq; ad eos mercatores ventit, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. hos quum Suevi, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem, gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque reddiderunt. In eadem causa fuerunt Vsipterès, & Tenchtheri, quos supra diximus; qui complures annos Suevoru vim sustinuerunt. ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagari, ad Rhenum pervenerunt; quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosq; habebant. sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt; & cis Rhenum dispositis præsiidiis Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, quum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum possent; reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt. & triui viam progressi rursus reverterunt: atque omni hoc itinere una nocte, equitatu confecto, inscios inopinantesque Menapios oppresserunt; qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. his interfectis, navibusque eorū occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quæ circa Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus

nibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt. His de rebus Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, & novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. est autem hoc Gallicæ consuetudinis: ut, & viatores etiam invitos consistere cogant: & quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, quærant; & mercatores in opidis vulgus circumlistat: quibus ex regionibus veniant, quasque res ibi cognoverint, pronuntiare cogant. his rumoribus atque auditionibus permoti de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos è vestigio pœnitere necesse est, quum incertis rumoribus serviant; & plerique ad voluntatem eorū ficta respondeant. Qua consuetudine cognita Cæsar, ne graviori bello occurreret, maturius, quam consueverat, ad exercitum proficiscitur. eo quum venisset, ea, quæ fieri suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes à nonnullis civitatibus ad Germanos, invitatosque eos, uti ab Rheno discederent: omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata. qua spe adducti Germani latius jam vagabantur, & in fines Eburonum, & Condrusorum; qui sunt Trevirorum clientes, perreperant; Principibus Galliæ evocatis, Cæsar, ea, quæ cognoverat, dissimulanda sibi existimavit: eorumque animis permulsis & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit. re frumentaria comparata equitibusque delectis, iter in ea loca facere cepit, quibus in locis Germanos esse audiebat, à quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab iis venerunt. quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. bellum inferre, neque tamen recusare, si læssantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit, à majoribus tradita, quicum-

quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc tamen dicere, venisse invitos, ejectos domo. si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint: sese unis Suevis concedere; quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquam quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.

Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit, sed exitus sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent. neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint. sed licere, si velint, in Vbiorum finibus confidere, quorum sint legati apud se, & de Suevorum injuriis querantur, & à se auxilium petant, hoc se ab Vbiis impetraturum. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt; & re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reversuros: interea, ne propius se castra moveret, petierunt. ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante prædandi, frumentandique causa ad Ambivaritos, trans Mosam missam. hos expectari equites, atque ejus rei causa moram interponi arbitrabatur. Mosâ profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum; & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur VValis, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo milibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomaticorum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffinit partes, multis ingentibusque insulis effudit, quarum pars magna à feris, barbarisque nationibus

nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, atque ovis avium vivere existimantur: multisque capitibus in Oceanum influit. Cæsar, quum ab hoite non amplius passuum XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur, qui in itinere congressi magnopere, ne longius progredereetur, orabant. quum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet; sibiq; uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi, quorum si principes ac senatus sibi iurejurando fidem fecissent, ea conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reverterentur: tamen sese non longius millibus passuum IV aquationis causa processurum eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes prælio lacefferent; & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V millium numerus, quum ipsi non amplius mille equites haberent, quod ii, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant; nihil nostris timentibus, quod legati eorum paullo ante à Cæsare discesserant, atque iis dies induciis erat ab iis petitus, impetu facto, celeriter nostros perturbaverunt; rursus, resistentibus nostris, consuetudine sua, ad pedes defilierunt, suffossisque equis, compluribusque nostris dejectis, reliquos in fugam coniecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent. In

eo prælio ex equitibus nostris interficiuntur IV
& LXX. in his vir fortissimus Piso Aquitanus, amplissimo genere natus, cujus avus in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. hic, quum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum periculo eripuit; ipse, equo vulnerato dejectus, quoad potuit, fortissime restitit, quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidisset; atque id frater, qui jam prælio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo, sese hostibus obrulit, atque interfectus est. Hoc facto prælio, Cæsar neq; jam sibi legatos audientes, neque condiciones accipiendas arbitratur ab iis, qui, per dolum atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent. expectare vero dum hostium copiæ auferentur, equitatusque everteretur, summæ dementiae esse judicabat: & cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno prælio auctoritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad consilia capiendâ nihil sperandum existimabat. his constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore communicato, ne quem diem pugnae prætermitteret; opportunissima res accidit, quod postridie ejus diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi (Germani) frequentes, omnibus principibus, majoribusque nam adhibitis, ad eum in castra venerunt; simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petissent, prælium pridie commississent; simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. quos sibi Cæsar oblatos gavisus retineri jussit: ipse omnes copias castris eduxit; equitatum, quod recenti prælio perterritum esse existimabat, agmen subsequi jussit, acie triplici instituta, & celeriter iuxta militum itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent.

qui,

qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate adventus nostri, & discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne adversus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, præstaret. quorum timor quum fremitu & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostris restiterunt, atq; inter carros impedimenta que prælium commiserunt, at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transferant) passim fugere cœpit. ad quos consecutandos Cæsar equitarum misit, Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt; & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt: atque ibi, timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes, perpauca vulneratis ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum cōxxx millium fuisset, se in castra receperunt. Cæsar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi supplicia cruciatuque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt, iis Cæsar libertatem concessit. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundam: quatum illa fuit iustissima, quod quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent, & posse, & audente populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars equitatus Vesperum, & Tenchtherorum, quam supra commemoravi præ-

dandi, frumentandique causa Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxerat, ad quos quum Cæsar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliarumque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: Populi R. imperium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur; vel, si id facere occupationibus Reip. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum, tantum esse nomen apud eos, atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pulso, & hoc novissimo proelio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione, & amicitia Populi R. tuti esse possint. navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Cæsar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed navibus transire neque satis tutum esse arbitratur, neque suæ, neque Populi R. dignitatis esse statuebat. itaque etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis: tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedaliam paulum ab imo præacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum, inter se iungebat. hæc cum machinationibus demissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublice modo directa ad perpendicularum, sed prona, ac fastigia-

fastigiata, ut secundum naturam fluminis pro-
 cumberent. his item contraria duo ad eundem
 modum juncta, intervallo pedum quadragenam
 ab inferiore parte contra vim atque impetum flu-
 minis conversa statuebat: hæc utraque bipedalibus
 trabibus immixtis, quantum eorum tignorum
 junctura distabat, binis utrimque fibulis ab extre-
 ma parte distinebantur. quibus disclusis, atque in
 contrariam partem revinctis, tanta erat operis fir-
 mitudo, atque ea rerum natura, ut, quo major vis
 aquæ se incitavisset, hoc arctius illigata teneretur,
 hæc directa materia injecta contexebatur, ac lon-
 guriis, cratibusque consternebantur. ac nihilo se-
 cius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obli-
 quæ adigebantur; quæ, pro pariete subjectæ, &
 cum omni opere conjunctæ, vim fluminis exci-
 perent: & alia item supra pontem mediocri spa-
 tio: ut, si arborum trunci, sive naves, dejiciendi
 operis causa, essent à barbaris missæ, his defen-
 soribus earum rerum vis minueretur, neu ponti no-
 cerent. Diebus x, quibus materia cœpta erat, com-
 portari, omni opere effecto, exercitus transducitur.
 Cæsar, ad utramq; partem pontis firmo præ-
 sidio relicto, in fines Sigambrorum contendit. in-
 terim à compluribus civitatibus ad eum legati ve-
 niunt, quibus pacem, atque amicitiam petentibus,
 liberaliter respondit, obsidesq; ad se adduci jubet.
 Sigambri ex eo tempore, quo pons institui cœ-
 ptus est. fuga comparata, hortantibus iis, quos ex
 Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant,
 finibus suis excefferant, suaque omnia exportave-
 rant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant.
 Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, om-
 nibus vicis, ædificiisque incensis, frumentisque
 succisis, se in fines Ubiorum recepit, atque his
 auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur,
 hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per ex-

ploratores pontem fieri comperissent, more suo, consilio habito, nuncios in omnes partes dimississe, uti de opidis demigrarent, liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent: ibi Romanorum adventum expectare, atque ibi decertare constituisse. quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret: diebus omnino *XIX* trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit. exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset. quæ omnia fere Galis erant incognita. neque enim temere præter mercatores illo adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. itaque, convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo, neque quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad hæc cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus C. Volusenum, cum navi longa præmittit, huic mandat,

ut

m. exploratis omnibus rebus, ad se quamprimum
 revertatur. ipse, cum omnibus copiis, in Morinos
 proficiscitur: quod inde erat brevissimus in Bri-
 tanniam transiectus. huc naves undique ex finiti-
 mis regionibus, & quam superiore ætate ad Ve-
 neticum bellum fecerat classem, jubet convenire.
 interim, consilio ejus cognito, & per mercatores
 perlato ad Britannos, à compluribus ejus insulæ
 civitatibus ad eum legati veniunt, qui pollicean-
 tur, obsides dare; atque imperio populi R. obtem-
 perare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hor-
 tatusque ut in ea sententia permanerent, eos do-
 mum remisit. & cum his una Comium, quem
 ipse Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat,
 cujus & virtutem, & consilium probabat, & quem
 sibi fidelem arbitrabatur, cujusque auctoritas in
 his regionibus magna habebatur, mittit. huic im-
 perat, quas possit, adeat civitates; horteturque, ut
 populi R. fidem sequantur; seq; celeriter eo ven-
 turum nunciet. Volusenus, perspectis regionibus,
 quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi,
 ac se barbaris committere non auderet, v die ad
 Cæsarem revertitur: quæque ibi perspexisset, re-
 nunciat. Dum in his locis Cæsar navium paranda-
 rum causa moratur, ex magna parte Morinorum
 ad eum legati venerunt, qui se de superioris tem-
 poris consilio excusarent; quod homines barbari,
 & nostræ consuetudinis imperi, bellum popu-
 lo R. fecissent, seque ea, quæ imperasset, facturos
 pollicerentur. hoc sibi satis opportune Cæsar acci-
 disse arbitratus, quod nempe post tergum hostem
 relinquere volebat: neque belli gerendi, propter
 anni tempus, facultatem habebat: neque has tan-
 tularum rerum occupationes sibi Britannia ante-
 ponendas judicabat; magnum his numerum ob-
 sidum imperat. quibus adductis, eos in fidem re-
 cepit, navibus circiter LXX onerariis coactis.

contractisque, quod satis esse ad duas legiones transportandas existimabat: quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori legatis, præfectisque distribuit. huc accedebant XIX onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus passuum IX vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire possent. has equitibus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbitratur, portum teneri iussit. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem; tertia fere vigilia solvit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi, iussit: ab quibus quum paullo tardius esset administratum, ipse hora circiter diei IV cum primis navibus Britanniam attingit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias firmatas conspexit. eius loci hæc erat natura: adeo montibus angustis mare continebatur, ut ex locis superioribus in litus telum adjici posset. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eo convenirent, ad horam IX in anchoris exspectavit. interim legatis, tribunisque mil. convocatis, & quæ ex Voluseno cognovisset; & quæ fieri vellet, ostendit; monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimæ postularent (ut quæ celerem, atque instabilem motum haberent) ad nuntium & ad tempus, omnes res ab iis administrarentur. his dimissis, & ventum, & æstum uno tempore nactus secundum, dato signo, & sublatis anchoris, circiter millia passuum IX ab eo loco progressus, aperto ac plano litore naves constituit. at barbari, consilio Romanorum cognito, præmissis equitatu, & effedariis,

riis, quo plerumque genere in præliis uti consue-
runt, reliquis copiis subsecuti, nostros navibus
egredi prohibebant. erat ob has causas summa
difficultas, quod naves propter magnitudinem,
nisi in alto, constitui non poterant. militibus au-
tem, ignotis locis, impeditis manibus, magno &
gravi onere armorum pressis, simul & navibus
desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum
hostibus erat pugnandum; quam illi aut ex arido,
aut paululum in aquam progressi, omnibus mem-
bris expediti, notissimis locis, audacter rela-
cicerent, & equos insuefactos incitarent. quibus
rebus nostri perterriti, atque hujus omnino gene-
ris pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate,
ac studio, quo in pedestribus uti præliis consueve-
rant, utebantur. quod ubi Cæsar animadvertit,
naves longas, quarum & species erat barbaris in-
usitata, & motus ad usum expeditior, paulu-
lum removeri ab onerariis navibus, & remis in-
citari, & ad latus apertum hostium constitui, at-
que inde fundis, tormentis, sagittis, hostes pro-
pelli, ac submoveri jussit: quæ res magno usui no-
stris fuit. nam & navium figura, remorum mo-
tu, & inusitato genere tormentorum permoti bar-
bari, constiterunt; ac paulum modo pedem retu-
lerunt. at, nostris militibus cunctantibus, maxime
propter altitudinem maris, qui x legionis aquilam
ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni fe-
liciter eveniret: Desilite, inquit, milites, nisi vul-
tis aquilam hostibus prodere. ego certe meum
Reip. atque imperatori officium præstitero. hoc
quum magna voce dixisset, se ex navi projecit, at-
que in hostes aquilam ferre cœpit. tum nostri co-
hortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur,
universi ex navi desilierunt. hos ite alii ex proxi-
mis navibus quum conspexissent, subsecuti, hosti-
bus appropinquarunt. pugnatum est ab utrisque

acriter, nostri tamen, quod neque ordines servare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat; magnopere perturbabantur. hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes, cōspexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur, plures paucos circumstitebant; alii ab latere aperto, in universos tela conjiciebant. quod quum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit: & quos laborantes conspexerat, iis subsidia submittebat. nostri, simul atque in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere, atque insulam capere non poterant. hoc unum ad pristinam fortunam Cæsari defuit. hostes prælio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt; obsides daturus, quæque imperasset, sese facturos, polliciti sunt. una cum his legatis Comius Atrebas venit, quem supra demonstraveram à Cæsare in Britanniam præmissum. hunc illi è navi egressum, quum ad eos Imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in vincula conjecerant. tunc, facto prælio, remiserunt; & in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem contulerunt, & propter imprudentiam, ut ignoscere imperitiam dixerunt; obsidesque imperavit: quorum illi partem statim dederunt; partem ex longinquiore locis accersitam paucis diebus se daturus dixerunt. interea suos remigrare in agros jusserunt. principesque undique convenere, & se,

civita-

civitatesq; suas Cæsari commendarunt. his rebus pace firmata, post diem IV, quam est in Britanniam ventum, naves XIX, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt, quæ quum appropinquarent Britannia; & ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere possit: sed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur, aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius Solis occasum, magno cum periculo dejicerentur. quæ tamen, anchoris jactis, cum fluctibus complerentur, necessario, adversa nocte in altum provectæ, continentem petiverunt. Eadem nocte accidit, ut esset Luna plena, quæ dies maritimos æstus maximos in Oceano efficere consuevit: nostrisque id erat incognitum. in uno tempore & longas naves, quibus Cæsar exercitum transportandum curaverat, quasque in aridum subduxerat, æstus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas afflictabat. neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi dabatur. compluribus navibus fractis, reliquæ quum essent, fumibus, anchoris, reliquisque armamentis amissis, ad navigandum inutiles; magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est, neque enim naves erant aliæ, quibus reportari possent, & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas usui sunt, & quod omnibus constabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat. Quibus rebus cognitis, principes Britannia;, qui post prælium ad ea, quæ jusserat Cæsar, facienda convenerant, inter se collocuti, quum equites, & naves, & frumentum Romanis deesse intelligerent, & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Cæsar

legiones transportaverat : optimum factu esse duxerunt, rebellionē facta, frumento, comēatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere, quod, his superatis aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transcurum confidebant. itaque, rursus conjuratione facta, paulatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen & ex evenū navium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat ; &, quæ gravissimè afflictæ erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur ; &, quæ ad eas res erant usui, ex cōtinenti comportari jubebat. itaque, quum id summo studio à militibus administraretur, XI I navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quæ appellabatur VII, neq; ulla ad id tempus belli suspicione interposita, quum pars hominum in agris remaneret ; pars etiam in castra ventitaret, II, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renunciaverunt, pulverem majorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar, id quod erat, suspicatur, aliquid novi à barbaris initum cōsiliū, cohortes quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, jussit. quum paullo longius à castris processisset, suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumēto, una pars erat reliqua; suspicati hostes huc nostros esse venturos,

ruros, noctu in silvis delituerant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: simul equitatu, atque effedis circumdederant. genus hoc est ex effedis pugnae: primo per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordine plerumque perturbant: & quum se inter equitum turmas insinavere, ex effedis defiliunt, & pedibus praeliantur, aurigae interim paullum e praelio excedunt, atque ita se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in praeliis praestant; ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi, ac praecipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per remonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissime recipere consueverint. quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit. namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, ad lacestandum hostem, & committendum praelium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; & brevi tempore intermisso, in castra legiones reduxit. dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris, reliqui discesserunt. secuta sunt continuos dies complures tempestates: quae & nostros in castris continerent, & hostem a pugna prohiberent. interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt: paucitatemque nostrorum militum suis praedicaverunt; & quanta praedae faciendae, atque in perpetuum sibi liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstraverunt. bis rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatusque coacta, ad castra venerunt.

nerunt. Cæsar etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent; tamen nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat. legiones in acie pro castris constituit. commisso prælio, diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto spatio secuti, quantum cursu & viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt; deinde omnibus longe lateque ædificiis incensis, se in castra receperunt. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cæsarem de pace venerunt. his Cæsar numerum obsidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in continentem adduci iussit, quod, propinqua die æquinoctii, infirmis navibus hiemi navigationem subjiciendam non existimabat. ipse idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naves solvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. ex his onerariæ II eisdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, sed paullo infra delatæ sunt. quibus ex navibus, quum essent expositi milites circiter ccc, atque in castra contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. quum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia vi convenerunt. qua re nunciata. Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis fortissime iv pugnauerunt. & paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. postea vero quam equitatus noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis terga verterunt; magnisque eorum

eorum numerus est occisus. Cæsar, postero die, T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui quum propter siccitates paludum, quò se reciperent, non haberent; quo per-
fugio superiore anno fuerant usi; omnes fere in postestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quod Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt. Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eo duæ omnino civitates ex Britannia obsides miserunt: reliquæ neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Cæsaris dierum xx supplicatio à senatu decreta est.

LIBER V.

Lucio Domitio, Ap. Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere instituerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, ut quamplurimas possent hieme naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. earum modum, formamque demonstrat. ad celeritatem onerandi, subductionesque paullo facit humiliores, quam quibus nostro mari uti consuevimus; atque id eo magis, quod, propter crebras commutationes æstuum; minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera, & ad multitudinem jumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humiliter multum adjuvat. ea, quæ sunt usui ad armandas naves, ex Hispania apportari jubet. ipse, conventibus Gal-
licæ ci-

liæ citerioris peractis, Illyricum proficiscitur, quod à Pirustis finitimam partem provinciæ incursionibus vastari audiebat. eo quum venisset, civitatibus milites imperat: certumque in locum convenire jubet, qua re nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio; seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de injuriis satisfacere. accepta oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci jubet, nisi ita fecerint, sese bello civitatē persecuturum demonstrat. iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat qui litem æstiment, prænamque constituant. His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter D C ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves, & longas X X I I X invenit constructas, neque multum abesse [ab eo] quin paucis diebus deduci possent. collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quid fieri velit, ostendit: atque omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam transjectum esse cognoverat, circiter millium passuum XXX à continenti. huic rei quod satis esse visum est militum, relinquit. ipse cum legionibus expeditis IV, & equitibus D C C C in fines Trevirorum proficiscitur: quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanosque transrhenanos sollicitare dicebantur. hæc civitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnaque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit, in ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus, & Cingetorix: ex quibus al-

ter, si-

ter, simulatque de Cæsaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit; quæque in Treviris gererentur, ostendit. at Indutiomarus equitarum peditarumque cogere: iisque qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit. sed postea quam nonnulli principes ex ea civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventu nostri exercitus perterriti ad Cæsarem venerunt, & de suis privatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent; veritus, ne ab omnibus desereretur, (Indutiomarus) legatos ad Cæsarem mittit, sese idcirco à suis discedere, atque ad eum venire voluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laboretur: itaque civitatem in sua potestate esse: seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas, civitatisque fortunas ejus fidei permitturum. Cæsar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret, tamen, ne ætatem in Treviris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad se cum cœ obsidibus venire jussit. his adductis, & in iis filio, propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat, consolatus Indutiomarum, hortatusque est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius principibus Trevirorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit, quod quum merito ejus à se fieri intelligebat; tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quam plurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem

tatem perspexisset. id factum graviter tulit Indu-
tionarius, suam gratiam inter suos minui: &, qui
jam ante inimico in nos animo fuisset, multo gra-
vius hoc dolore exarsit. Iis rebus constitutis, Cæ-
sar ad portum Itium cum legionibus pervenit. ibi
cognoscit XL naves, quæ in Meldis factæ erant,
tempestate rejectas, tenere cursum non potuisse,
atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reli-
quas paratas ad navigandum, atque omnibus re-
bus instructas invenit. Eodem equitatus totius
Galliæ convenit, numero millium IV, principes-
que ex omnibus civitatibus; ex quibus perpauco-
quorum in se fidem perspexerat, relinquere in
Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere de-
creverat; quod, quum ipse abesset, motum Gal-
liæ verebatur. erat una cum ceteris Dumnorix
Æduus, de quo à nobis antea dictum est. hunc se-
cum ducere in primis constituerat, quod eum cu-
pidum rerum novarum, cupidum imperii, magni
animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cogno-
verat. Accedebat huc, quod jam in concilio Æduo-
rum Dumnorix dixerat, Sibi à Cæsare regnum ci-
vitatatis deferri: quod dictum Ædui graviter fere-
bant: neque recusandi, neque deprecandi causa
legatos ad Cæsarem mittere audebant. id factum
ex suis hospitibus Cæsar cognoverat. ille primo
omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia
relinqueretur, partim, quod insuetus navigandi
mare timeret; partim quod religionibus sese dice-
ret impediri. posteaquam id obstinatè sibi negari
vidit, omni spe impetrandi adempta, principes
Galliæ sollicitare, sevocare singulos, hortariq; cœ-
pit, ut in continenti remanerent, metu territare,
non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate
spoliaretur: id esse consilium Cæsaris, ut, quos in
conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes
in Britanniam transductos necaret; fidem reliquis
inter-

interponere; jusjurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Hæc à compluribus ad Cæsarem deferrebantur. qua re recognita, Cæsar, quod tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum quibuscumque rebus posset Dumnorigem starebat; quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi, ac Reip. nocere posset. itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediēbat: qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihil tamen fecius omnia ejus consilia cognosceret: tandem, idoneam tempestatem nactus, milites, equitesque conscendere naves jubet. At impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Æduorum à castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. qua re nunciata, Cæsar, intermissa profectio, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mitit, retrahique imperat: si vim faciat, neque pareat, interfici jubet. nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset, ille enim revocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, Liberum se, liberæque civitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemque interficiunt. at Ædui equites ad Cæsarem omnes revertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum III legionibus, & equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret. & consilium pro tempore, & pro re caperet ipse cum legionibus v, & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit: & leni Africo profectus.

ctus.

Ætus, media circiter nocte vento intermisso, cur-
 sum non tenuit; & longius delatus æstu, orta lu-
 ce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. tum
 rursus ætus commutationem securus remis con-
 tendit, ut eam partem insulæ caperet, qua opti-
 mum esse egressum superiore ætate cognoverat,
 qua in re admodum fuit militum virtus laudanda,
 qui vectoriis, gravibusque navigiis, non intermis-
 so remigandi labore, longarum navium cursum
 adæquaverunt. accessum est ad Britanniam omni-
 bus navibus meridiano fere tempore. neque in eo
 loco hostis est visus. sed, ut postea Cæsar ex capti-
 vis comperit, quum magnæ manus eo convenis-
 sent, multitudine navium perterritæ, quæ cum
 annotinis privatisque, quas sui quisque commodi
 causa fecerat, amplius decem una erant visæ, ti-
 more à litore discesserant, ac se in superiora loca
 abiderant. Cæsar, exposito exercitu, ac loco ca-
 stris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo
 in loco hostium copiæ consedisent, cohortibus x
 ad mare relictis, & equitibus ccc, qui præsidio
 navibus essent, de iii vigilia ad hostes contendit.
 eo minus veritus navibus, quod in litore molli at-
 que aperto, deligatas ad anchoras relinquebat. &
 præsidio navibus Q. Atrium præfecit. ipse noctu
 progressus millia passuum circiter x i i hostium
 copias conspicatus est. illi equitatu, atq; effedis ad
 flumen progressi ex loco superiore nostros prohi-
 bere, & prælium committere cœperunt. repulsi
 ab equitatu se in silvas abiderunt, locum nacti,
 egregiè & natura, & opere munitum; quem, do-
 mestici belli, ut videbatur, causa, jam ante præ-
 paraverant. nam crebris arboribus succisis omnes
 introitus erant præclusi. ipsi ex silvis rari propu-
 gnabant, nostrosq; intra munitiones ingredi pro-
 hibebant. at milites legionis vi i i, testudine facta,
 & aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt,
 eosque

eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. sed eos fugientes longius Cæsar persequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui volebat. Postridie ejus diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. iis aliquantum itineris progressis, quum jam extremi essent in prospectu, equites à Q. Antio ad Cæsarem venerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naves afflictas, atque in litore ejectas esse; quod neque anchoræ, funesque subsisterent, neque nautæ, gubernatoresque vim tempestatum pati possent. itaque ex eo concursu navium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæsar legiones, equitatumque revocari, atque itinere desistere jubet: ipse ad naves revertitur: eadem fere, quæ ex nunciis litterisque cognoverat, coram perspicit, sic, ut, amissis circiter XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accersiri jubet; Labieno scribit, ut, quamplurimas possit, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naves instituat. ipse, etsi res erat multæ operæ ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naves subduci, & cum castris una munitione conjungi. in his rebus circiter dies X consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis. subductis navibus, castrisque egregie munitis, easdem copias, quas ante, præsidio navibus relinquit. ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. eo quum venisset, majoresque undique in eum locum copiarum Britannorum convenerant. summa imperii bellique administrandi, communi consilio, permessa est Cassivellauno, cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod

quod appellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum LXXX huic superiori tempore cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant, sed, nostro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque præfecerant. Britannia pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt. maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi causa, ex Belgio transferant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellatur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere ceperunt. hominum est infinita multitudo, creberrimæque ædificia fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus. utuntur aut æreo, aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: sed ejus exigua est copia. ære utuntur importato. materia cujusque generis, ut in Gallia est, præter fagum atque abietem. Leporem & gallinam, & anserem gustare, fas non putant. hæc tamen alunt, animi voluptatisque causa. loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus. insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam; hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere ex Gallia naves appelluntur, ad orientem Solem; inferior, ad Meridiem spectat. hoc latus tenet circiter millia passuum D. alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem Solem. qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia: sed pari spacio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. in hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona. complures præterea minores objectæ insulæ existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos XXX sub bruma esse noctem, nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi cer-

certis ex aqua mensuris, breviores esse noctes, quam in continente, videbamus. hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC millium passuum. tertium est contra Septentrionem, cui parti nulla est objecta terra: sed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. huic millia passuum DCCC in longitudinem esse existimatur. ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum. ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis, neque multum à Gallica differunt consuetudine. interiores plerique frumenta non ferunt: sed lacte & carne vivunt: pellibusq; sunt vestiti: omnes verò se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem. atque hoc horribiliora sunt in pugna adpectu: capilloq; sunt premissis; atque omni parte corporis rasa, præter caput, & labrum superius. uxores habent deni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæque ductæ sunt. Equites hostium effedariiq; acriter prælio cum equitatu nostro in itinere confixerunt; ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in silvas collesque compulerint. sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt. at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis ejecerunt; imperuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt, duabusque missis subsidio cohortibus à Cæsare, atque his primis legionum duarum, quum hæ, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, novo genere pugne præterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seq; inde incolumes receperunt. eo die

die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnae quum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus generis hostem; equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; & quum paullulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari praelio contenderent. equestris autem praelii ratio, & cedentibus & insequentibus, par atque idem periculum inferebat. accedebat huc, ut, nunquam conferti, sed rari, magnisque intervallis praeliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent, integreque & recentes defatigatis succederent. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt, rarique se ostendere, & lentius, quam pridie, nostros equites praelio laceffere coeperunt. sed meridie, quum Caesar pabulandi causa III legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic uti ab signis, legionibusque non abisterent. nostri acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, praecipites hostes egerunt; magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quae undique convenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus unquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt. Caesar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in fines Cassivellauni exercitum duxit. quod flumen uno
omni-

omnino loco pedibus, atque hoc ægre transiri potest. eo quum venisset, animadvertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita; ejusdemque generis sub aqua dehxæ sudes flumine tegebantur. iis rebus cognitis à captivis perfugisque. Cæsar, præmissis equitatu, confestim legiones subsequi jussit, sed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripalque dimitterent, ac se fugæ mandarent. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copiis, millibus circiter I v essedariorum retentis, itinera nostra servabat; paululumque ex via excedebat, locisque impeditis, atque silvestribus sese occultabat: atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora, atque homines ex agris in silvas compellebat: & quum equitatus noster liberius, vastandi prædandique causa, se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisque essedarios ex silvis emittebat; & magno cum periculo nostrorum equitum cum iis confugebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat. relinquebatur. ut neque longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris vastandis, incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Mandubratius adolescens, Cæsaris fidem secutus, ad eum in continentem [Galliam] venerat, cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat, interfectusque erat à Cassivellauno. ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Cæsarem mittunt: pollicenturque sese ei dedituros, & imperata facturos: petunt, ut Mandubratium

bratium ab injuria Cassivellauni defendat; atq; in civitatem mittat, qui præsit, imperiumq; obtineat, his Cæsar imperat obfidis XL, frumentumq; exercitui: Mandubratiumq; ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obfides ad numerum, frumentumque miserunt. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum injuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Atcalites, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari dederunt. ab his cognoscit non longe ex loco opidum Cassivellauni abesse. silvis, paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus conveniret, opidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt: eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum; tamen hunc duabus ex partibus oppugnare conëdit. Hostes paulisper morati militum nostrorum imperum non tulerunt; seseque ex alia parte opidi ejecerunt. magnus ibi numerus pecoris repertus: multique in fuga sunt comprehensi, atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix Carnilius, Taximegulus, Segonax, nuncios mittit: atque his imperat, ut, coactis omnibus copiis, castra navalia de improvise adorianur, atq; oppugnent. hi quum ad castra venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc prælio nunciato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditioe ad Cæsarem mittit. Cæsar, quum statuisset hiemen in continente propter repentinos Galliarum motus agere, neque

que multum ætatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat; & quid in annos singulos vectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. interdicit atque imperat Calpurnio, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naves invenit resectas. his deductis, quod & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naves, duobus comitatibus exercitum reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino navis, quæ milites portaret, desideraretur. at ex iis, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris comitatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, perpauca locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur. quas quum aliquandiu Cæsar frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium superat, necessario angustius milites collocavit; ac summam tranquillitatem consecutus, secunda initia quum solvisset vigilia, prima luce terram attingit, omnesque incolumes naves perduxit. subductis navibus, concilioque Gallorum Samarobrivarum peracto, quo eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius provenerat; contactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures civitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Nervios Q. Ciceroni; tertiam in Eburones L. Roscio; quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum, hiemare iussit. tres in Belgio collocavit. his M. Crassum quaestorem, & L. Manatium Plancum. & C. Trebonium legatos praefecit. unam legionem, quam proxime trans Padum conscri-

pferat, & cohortes v in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit. his militibus Q Titurium Sabinum, & L. Arunculeium Cottam legatos præesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimæ inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimavit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c continebantur, ipse interea, quod legiones collocasset, munitaq; hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cuius majores in sua civitate regnum obtinuerant. huic Cæsar, pro ejus virtute, atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari ejus opera fuerat usus, majorem locum restituerat. tertium jam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæsarem. ille veritus, quod ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret. L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibiq; hiemare; quorumque opera cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. interim ab omnibus legatis, quæstoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est, in hiberna perventum, locumq; hibernis esse munitum. Diebus circiter xv, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus, ac defectionis ortum est ab Ambiorige & Cativulco: qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treviri nunciis impulsis, suos concitaverunt; subitoque oppressis lignatoribus, magna manu castra oppugnatum venerunt. quum celeriter nostri arma cepissent, vallumque

lumque ascendissent: atque, una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri proelio superiores fuissent; desperata re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent: habere sese qua de re communi dicere vellent, quibus controversias minui posse sperarent. mittitur ad eos colloquendi causa C. Arpinus eques Romanus familiaris Q. Titurii, Q. Junius ex Hispania quidam, qui jam ante militem Cæsaris ad Ambiorigem ventitare consueverat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: Sese pro Cæsaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod ejus opera stipendio liberatus esset, quod Atuaticis finitimis suis pendere consueffer; quodque ei & filius, & fratris filius ab Cæsare remissi essent, quos Atuatici obsidum numero misos apud se in servitute & catenis tenuissent. neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut iudicio, aut voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis: suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet in se juris multitudo, quam ipse in multitudinem. civitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinæ Gallorum conjurationi resistere non potuerit, id se facile ex humilitate sua probare posse: quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum R. se superare posse confidat. sed esse Galliarum commune consilium; omnibus hibernis Cæsari oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio venire possit. non facile Gallos Gallis negare potuisse; præsertim quum de recuperanda communi libertate consilium inirum videretur. quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officii: pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut suæ ac militum salutem consulat. magnam manum Germanorum conductam Rhe-

num transisse; hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, velint ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere, quorum alter millia passuum circiter L, alter paulo amplius abstit. illud se polliceri & iurejurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum. quod quum faciat, & civitati sese consulere, quod hibernis levetur, & Cæsari pro ejus meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix, C. Arpinus, & Junius, quæ audierant, ad legatos deferunt. illi repentina re perturbati; etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant; maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo R. bellum facere ausam vix erat credendum. itaque ad concilium rem deferunt. magnaque inter eos existit controversia. L. Aurunculeius, compluresque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones, nihil temere agendum, neque ex hibernis injussu Cæsaris discedendum existimabant. quantasvis magnas copias etiam Germanorum sustineri posse, munitis hibernis, docebant. rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortissime sustinuerint. re frumentaria non premi. interea & ex proximis hibernis, & à Cæsare conventura subsidia. postremo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium? Contra ea Titurius, sero facturos clamitabar, quum, majores manus hostium, adjunctis Germanis, convenissent, aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. brevem consulendi esse occasionem. Cæsarem arbitrari profectum in Italiam: nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra

ventu-

venturos esse. non hostem auctorem, sed rem-
 spectare. subesse Rhenum. magno esse Germanis
 dolori Ariovisti mortem, & superiores nostras vi-
 ctorias. ardere Galliam tot contumeliis acceptis
 sub populi R. imperium redactam, superiore glo-
 ria rei militaris extincta, postremo quis hoc sibi
 persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad ejus-
 modi consilium descendisse? suam sententiam in
 utramque partem esse tutam: si nil sit durius, nul-
 lo cum periculo ad proximam legionem perven-
 turos; si Gallia omnis cum Germanis consentiat,
 unam esse in celeritate positam salutem. Cottæ
 quidem, atque eorum, qui dissentirent, consilium
 quem haberet exitum? in quo si non præsens pe-
 riculum, at certè longa obsidione fames esset per-
 timescenda. Hac in utramque partem habita dis-
 putatione, quum à Cottæ, primisque ordinibus
 acriter resisteretur, Vincite, inquit, si ita vultis,
 Sabinus: & id clariore voce, ut magna pars mili-
 tum exaudiret: neque is sum, inquit, qui gravissi-
 me ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient, &
 si gravius quid acciderit, abste rationem repo-
 scent: qui, si per te liceat, perendino die cum pro-
 ximis hibernis conjuncti, communem cum reli-
 quis casum sustineant: nec rejei, & relegari lon-
 ge ab ceteris, aut ferro, aut fame intereant. Con-
 surgitur ex consilio. comprehendunt utrumque,
 & orant, ne sua dissensione & pertinacia rem in
 summum periculum deducant; facilem esse rem,
 seu maneat, seu proficiantur, si modo unum
 omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione
 nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad
 mediam noctem perducitur, tandem dat Cottæ
 permotus manus. superat sententia Sabini, pro-
 nunciatur. prima luce ituros. consumitur vigiliis
 reliqua pars noctis, quum sua quisque miles, cir-
 cumspiceret, quid secum portare posset, quid ex

instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneat, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigiliisq; de profectioe eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atq; occulto loco, à millibus passuum circiter i i Romanorum adventum expectabant: & quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte ejus vallis subiro sese ostenderunt; novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium committere cœperunt. tum demum Titurius, uti qui nihil ante providisset, trepidare & concurrere cohortesque disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut cum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atque ob eam causam profectiois auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, & in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris, & in pugna, militis officia præstabat. quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoquo loco faciendum esset, providere possent; jusserunt pronuciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent: quod consilium etsi in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit. nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo mi-
lites

lites ab signis discederent; quæque quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere; atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia complerentur. At barbaris consilium non defuit. nam duces eorû tota acie pronuntiari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reservari, quæcunq; Romani reliquissent. proinde omnia in victoria posita existimarent. erant & virtute, & numero pugnando pares nostri: tametsi à duce, & à fortuna deferebantur: tamen omnem spem salutis in virtute ponebant; & , quoties quæque cohors procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. qua re animadversa, Ambiorix pronuntiari jubet, ut procul tela conijciant, neu propius accedant: & , quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur. quo præcepto ab iis diligentissime observato, quum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime fugiebant. interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus, quum in eum locum, unde erant egressi, reverti cœperant, & ab iis, qui cesserant; & ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur: sin autem locum tenere velient, neq; virtuti locus relinquebatur, neque à tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. tamen tam multis incommodis confictati, multis vulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta quum à prima luce, ad horam .IX. pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum T. Balventio, qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Q Lucanius ejusdem ordinis fortissime pugnans, dum circumven-

to filio subvenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur. his rebus permotus Q. Turrus, quum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, ut, sibi, militibusque parcat. ille, appellatus respondit, si velit secum colloqui, licere; sperare à multitudine impetrari posse quod ad militum salutem pertineat: ipsi vero nihil nocitum iri; inque eam rem se suam fidem interponere. ille cum Cotta saucio communicat. si videatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur. sperare se ab eo de sua ac militum salute impetrari posse, Cotta se ad armatum hostem iturum negat; atque in eo perseverat. Sabinus, quos in praesentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones; se sequi jubet: & quum propius Ambiorigem accessisset, jussus arma abjicere imperatum facit: suisque, ut idem faciant. imperat. interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumventus interficitur, tum vero, suo more, victoria conclamant, atque ululatum tollunt; impetuque in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum, reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum projecit. ipse pro castris fortissime pugnans occiditur, alii ægre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unam omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. pauci ex prælio elapsi incertis itineribus per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt; atque eum de rebus gestis certiore faciunt. Hac victoria sublatus Ambiorix. statim eum equitatu in Atuaticos, qui erant ejus regno

regno finitimi, proficiscitur: neque diem, neque noctem intermittit; peditatumque se subsequi iubet. re demonstrata, Atuatiscque concitatis, postero die in Nervios pervenit; honoraturque, ut sui in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, pro iis, quas acceperint. injuriis, occasionem dimittant; interfectos esse legatos duos, magnamque partem exercitus interiisse demonstrat: nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hiemer, interficere ad eam rem profectur adjutorem. facile hac oratione Nervii persuadet. itaque, confestim dimissis nunciis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt; & de improvviso ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque causa in silvas discessissent, repentino equitum adventu interciperentur. his circumventis, magna manu Eburones, Atuatii, Nervi, atque horum omnium socii & clientes legionem oppugnare incipiunt. nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. ægre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæsarem confestim à Cicerone litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent obsessis omnibus viis, missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis causa comportaverant, turres cxx excitantur incredibili celeritate. quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. hostes postero die multo majoribus copiis coactis castra oppugnant, fossam complent. à nostris eadem natione qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis sit diebus. nulla pars nocturni temporis ad

laborem intermittitur: non ægris non vulneratis facultas quietis datur. quæcunq; ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur, multæ præustæ sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae, loricaeque ex cratibus attexuntur. ipse Cicero quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concursu ac vocibus, sibi parcere cogere-retur. Tunc duces principesque Nerviorum, qui aliquem sermonis aditum, causamque amicitiae cum Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam; Germanos Rhenum transisse: Cæsaris, reliquorumque hiberna oppugnari. addunt etiam de Sabini morte. Ambiorigem ostentant, fidei faciendæ causa. errare eos dicunt, si quidquam ab iis præfidii sperent, qui suis rebus diffidant: sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil, nisi hiberna recusent, atque hanc inveterascere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in quascunq; partes velint, sine metu proficisci. Cicero ad hæc unum modo respondit: Non esse consuetudinem populi R. ullam accipere ab hoste armato conditionem. si ab armis discedere velint, se adiutore utantur, legatosque ad Cæsarem mittant; sperare se, pro ejus justitia, quæ petierint, impetraturos. Ab hac spe repulsi Nervii, vallum pedum x i, & fossa pedum xv hiberna cingunt. hæc superiorum annorum consuetudine à nostris cognoverant; & quosdam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. sed nulla his ferramentorum copia, quæ esset ad hunc usum idonea; gladiis cespitem circumcidere, manibus, sagulisque terram exhaurire cogebantur. qua qui-

dem

dem ex re hominum multitudo cognosci potuit. nam minus horis tribus, millium passuum xv in circuitu munitionem perfecerunt: reliquisq; diebus turres ad altitudinem valli, falces, testudinesque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere cœperunt. septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fusili ex argilla glandes, fundis, & fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, jacere cœperunt. hæ celeriter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine, in omnem castrorum locum distulerunt. hostes, maximo clamore infecuti, quasi parata jam atque explorata victoria, turres, testudinesque agere, & scalis vallum adscendere cœperunt. at tanta milicum virtus, atque ea præsentia animi fuit, ut, quum undique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent: non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo, sed pene ne respiceret quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissimeq; pugnarent. hic dies nostris longe gravissimus fuit: sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hostium vulneraretur, atque interficeretur, ut se sub ipso vallo constipaverant, recessumque primis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohortis centuriones, ex eo, quo stabant, loco recesserunt, suosque omnes removerunt: nutu, vocibusque hostes, si introire vellent, vocare cœperunt: quorum progredi ausus est nemo. tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turrisque succensa est. Erant in ea legione fortissimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulho, & L. Varenus. ii perpetuas controversias inter se habebant, uter

alteri anteferretur, omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. ex iis Pulfio quum acerrime ad munitiones pugnaretur. Quid dubitas, inquit, Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ expectas? hic dies, hic dies de nostris controversis iudicabit. hæc quum dixisset, procedit extra munitiones; & quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. ne Varenius quidem tum vallo sese continet, sed omnium veritus existimationem subsequitur, mediocri spatio relicto, Pulfio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit; quo percussio, & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt; neque dant regrediendi facultatem. transfigitur scutum Pulfioni, & verutum in balteo defigitur. avertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hostes circumstant. succurrit inimicus illi Varenius, & laboranti subvenit, ad hunc se confestim à Pulfione omnis multitudo convertit. illum veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occursum gladio, comitusque rem gerit Varenius: atque uno interse & reliquos paulum propellit. dū cupidius instat, in locum inferiorem dejectus concidit. huic rursus circumvento fert subsidium Pulfio; atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. sic fortuna in contentione, & certamen utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; neque dijudicari posset, uter utri virtute anteferendus videretur. Quanto erat in dies gravior atque asperior oppugnatio, & maxime quod, magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum pervenerat; tanto crebriores litteræ nunciique ad Cæsarem mittebantur: quorum pars deprehensa in conspectu no-

Æta nostrorum [militum] cum cruciati necabantur. erat unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus honesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profugerat, suamque ei fidem præstiterat, hic seruo, spe libertatis, magnisque persuadet præmiis, ut litteras ad Cæsarem deferat. has ille in jaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos sine ulla suspitione versatus, ad Cæsarem pervenit. ab eo de periculo Ciceronis; legionisque cognoscit. Cæsar, acceptis litteris circiter hora XI diei, statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quaestorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia passuum XXV. jubet media nocte legionem proficisci, celeriterque ad se venire. exiit cum nuncio Crassus. alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. scribit Labieno, si Reip. commodo facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam: equites circiter CD ex proximis hibernis cogit. hora circiter II ab antecursoribus de Crassif adventu certior est factus: eo die millia passuum XX progreditur. Crassum Samarobriæ præficit, legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, litteras publicas, frumentumque omne, quod eò tolerandæ hiemis causa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copię venissent, veritus, si ex hibernis fugæ similem profectionem fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset, præsertim quos recenti Victoria efferi sciret, litteras Cæsari dimittit; quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscri-

perscribit; docet omnes peditatus, equitatusque copias Trevirorum 111 millia passuum longe ab suis castris confedisſe. Cæſar, conſilio ejus probato, etſi, opinione 111 legionum dejectus, ad 11 redierat, tamen unum communis ſalutis auxilium in celeritate ponebat. venit magnis itineribus in Nerviorum fines. ibi ex captivis cognoſcit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res ſit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis perſuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. hanc Græcis conſcriptam literis mittit; ne, intercepta episto-la, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur: ſi adire non poſſit, monet, ut tragulam cum episto-la ad amentum deligata, intra munitiones caſtrorum abjiciat. in litteris ſcribit, ſe cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, ut priſtinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat præceptum, tragulam mittit. hæc caſu ad turrim adhæſit, neque ab noſtris bi-duo animadverſa. tertio die à quodam milite conſpicitur, dempta ad Ciceronem deſertur, ille perlectam in conventu militum recitat, maximaque omnes læticia afficit. tum ſumi incendi-orum procul videbantur. quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit. Galli, re cognita per exploratores, obſidionem relinquunt, ad Cæſarem omnibus copiis contendunt. eæ erant armatorum circiter millia L X. Cicero data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem ſupra demonſtravimus, reperit, qui litteras ad Cæſarem deſerat; hunc admonet, ut cautè diligenterque faciat; perſcribit in litteris, hoſtes ab ſe diſceſſiſſe; omnemque ad eum multitudinem convertiſſe. quibus litteris circiter media nocte, Cæſar, allatis, ſuos facit certiores, eoſque ad dimicandum animo confirmat. poſtero die luce prima movet caſtra; & circiter millia paſſuum IV progreſſus trans vallem magnam

gnam, & rivum, hostium multitudinem conspiciatur. erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, confedit, & quam æquissimo loco potest, castra communit: atque hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum millium VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemtionem hostibus veniat. interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere vallem transire posset. eo die parvulis equestribus præliis ad aquam factis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quæ nondum convenerant, expectabant; Cæsar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra vallem, ut pro castris prælio contenderet; si id efficere non posset, ut exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque transiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, præliumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites cedere, seq; in castra recipere jubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui, atque in iis administrandis rebus quam maxime concursari, & cum simulatione agi timoris jubet. quibus omnibus rebus hostes invitati, copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de vallo deductis, proprias accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt; præconibusque circummissis, pronunciarum jubent, seu quis Gallus, seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere: post id tempus non fore potestatem. ac sic nostros contemserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum,

tum,

tum, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum manu scandere, alii fossas comple-
 re, inciperent. nunc Cæsar, omnibus portis eru-
 ptione facta, equitatuque emisso, celeriter hostes
 dat in fugam. sic, ut omnino pugnandi causa re-
 sisteret nemo, magnumque ex his numerum oc-
 cidit, atque omnes armis exuit. longius prosequi
 veritus, quod silvæ paludesque intercedebant; ne-
 que etiam parvulo detrimento illorum, locum re-
 linqui videbat; omnibus suis incolumibus copiis,
 eodem die ad Ciceronem pervenit. infortitas tur-
 res, testudines, munitionesque hostium admira-
 tur. legione producta, cognoscit non decimum
 quemque esse relictum militem sine vulnere. ex
 his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo,
 & quanta virtute, sint res administratæ: Cicero-
 nem pro ejus merito, legionemque collaudat: cen-
 turiones sigillatim tribunosque mil. appellat, quo-
 rum egregiam fuisse virtutem, testimonio Cice-
 ronem cognoverat. de casu Sabini, & Cottæ certius
 ex captivis cognoscit. postero die, concione habi-
 ta, rem gestam proponit: milites consolatur, &
 confirmat: quod detrimentum culpa & temerita-
 te legati sit acceptum, hoc æquiore animo feren-
 dum docet, quod beneficio deorum immortalium,
 & virtute eorum expiato incommodo, neque
 hostibus diutina lætatio, neque ipsis longior do-
 lor relinquatur. Interim ad Labienum per Rhe-
 mos incredibili celeritate de victoria Cæsarum fa-
 ma perfertur. ut, quum ab hibernis Ciceronis mil-
 lia passuum l. abesset, eoque post horam ix diei
 Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas
 castrorum clamor oriretur; quo clamore signifi-
 catio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno
 fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutioma-
 rus, qui postero die castra Labieni oppugnare de-
 creverat, noctu profugit, copiasque omnes in Tre-
 viros

viros reducit. Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiberna. ipse cum 111 legionibus circum Samarobriam trinis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus Galliæ exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum monere decrevit. nam illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant, nuncios legationesque in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant, nocturnaque in locis desertis concilia habebant: neque ullum totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Cæsaris, quin aliquem de conciliis. & motu Gallorum nuncium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XII præfecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum civitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi sui causa, convenisse. neque longius millia passuum 11X ab hibernis suis abuisse: sed, nuncio allato de victoria Cæsaris. discessisse, adeo ut fugæ similis discessus videretur. At Cæsar, principibus cujusque civitatis ad se vocatis, alias territando, quum se scire, quæ fierent, denunciaret: alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit: tamen Senones, quæ est civitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cavorinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, ejus frater Moritagus, adventu in Galliam Cæsaris, cujusque majores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille præsensisset ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoque expulerunt; & missis ad Cæsarem satisfaciendi causa legatis, quum is omnem ad se senatum venire jussisset. dicto audientes non fuerunt, tantum apud homines barbaros valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnium voluntatis commutationem attulit; ut præter Æduos.

duos, & Rhemos, quos præcipuo semper honore Cæsar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum R. fide; alteros pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit civitas non suspecta nobis. idq; adeo haud scio mirandum sit; quum compluribus aliis de caussis, tum maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus præferébatur, tantum se ejus opinionis deperdidisse, ut populi R. imperia perferrent, gravissime dolebant. Treviri vero, atque Indutiomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt; quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, quum se bis expertos dicerent, Ariovisti bello, & Tenctherorum transitu non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Indutiomarus nihilo minus copias cogere, exigere à finitimis, equos parare, exules damnatosque Gallia magnis præmiis ad se allicere cœpit; ac tantam sibi jam iis rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice privatimque peterent. ubi intellexit ultero ad se veniri; altera ex parte Senones, Carnutesque conscientia facinoris instigari; altera Nervios, Atuaticosque bellum Romanis parare; neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi cœpisset; armatum concilium indicit. hoc more Gallorum est initium belli, quo, lege communi, omnes puberes armati convenire coguntur; &, qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Cæsaris secutum fidem ab eo non disces-

discessisse, hostem judicandum curat, bonaque ejus publicat. his rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se à Senonibus, & Carnuribus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus; hac iter tactarum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit. Labienus, quum & loci natura, & manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. itaque à Cingetorige, atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas civitates, equitesque undiq; convocat. iis certam diem conveniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi causa. equites plerumque omnes tela intra vallium conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq; opinionem, quibuscumque poterat rebus augebat, quum majore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana, Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conjiciunt, & magna contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. nullo à nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum, dispersi ac dissipati discedunt. subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; præcipit atque interdicit, perterritis hostibus atque in fugam coniectis, quod fore, sicut accidit, vide-

videbat, omnes unum peterent Induriomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret: quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, effugere volebat: magna proponit iis, qui occiderint, præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. comprobatur hominis consilium fortuna; & quum unum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Induriomarus interficitur; caputque ejus refertur in castra. redeuntes equites, quos possunt, consecantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Nerviorum, quæ convenerant, copia discedunt; pauloque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

LIBER VI.

MUltis de causis Cæsar majorem Galliarum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit; simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio Reip. causa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, & ad se proficisci juberet. magni interesse etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliarum, existimans, tantas videri Italiae facultates, ut si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset, quod quum Pompeius & Reip. & amicitiæ tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem & constitutis, & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, quid populi R. disciplina, atque opes possent.

Inter-

Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos à Treviris imperium deferitur. illi finitimos Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri, non desistunt. quum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant: inventis nonnullis, civitates jurejurando inter se confirmant. obsidibusque de pecunia cavent: Ambiorigem sibi societate & fœdere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis. Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, à Treviris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putavit, itaque, nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improvviso in fines Nerviorum contendit; & prius, quam illi aut convenire, aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto. atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditio-nem venire, atque obsides sibi dare coëgit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliarum primo vere, ut instituerat, indicto, quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Trevirosque, venissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, concilium Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant; sed ab hoc consilio abuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones profiscitur, magnisque itineribus eo pervenit. cognito ejus adventu, Acco qui princeps ejus consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur. necessario sen-
tentia

tentia desistunt, legatosque deprecandi causa ad
 Cæsarem mittunt; adeunt per Æduos, quorum
 antiquitus erat in fide civitas. libenter Cæsar, pe-
 tentibus Æduis, dat veniam: excusationemque
 accipit: quod æstivum tempus instantis belli, non
 quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis
 centum, hos Æduis custodiendos tradit. eodem
 Carnutes legatos obfidesque mittunt, usi depreca-
 toribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem
 ferunt responsa. peragit concilium Cæsar, equi-
 tesque imperat civitatibus. hac parte Gallie paca-
 ta, totus & mente & animo in bellum Treviro-
 rum, & Ambiorigis insistit. Cavarinum cum equi-
 tatu Senonum secum proficisci jubet, nequis aut
 ex hujus iracundia, aut ex eo, quod meruerat,
 odio civitatis morus existat. his rebus constitutis,
 quod pro explorato habebat Ambiorigem prælio
 non esse creaturum, reliqua ejus consilia animo
 circumspiciebat. erant Menapii propinqui Ebu-
 ronum finibus, perpetuis paludibus, silvisque ma-
 niti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæsarem lega-
 tos nunquam miserant. cum iis esse hospitium
 Ambiorigi sciebat: item per Treviros venisse Ger-
 manis in amicitiam cognoverat. hæc prius illi de-
 trahenda auxilia existimabat; quam ipsum bello
 læcessendum; ne desperata salute, aut se in Men-
 apios abderet, aut cum transrhenanis congregari
 cogere. hoc inuito consilio, totius exercitus impe-
 dimenta ad Labienum in Treviros mittit, duasque
 legiones ad eum proficisci jubet: ipse cum legio-
 nibus expeditis v. in Menapios proficiscitur. illi,
 nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas,
 paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt.
 Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, &
 M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus
 adiit tripartito, ædificia vicosque incendit, magno
 pecoris, atque hominum numero positur. quibus
 rebus

rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ causâ, mittunt. ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus suis recepissent. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse, in Treviros proficiscitur. Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamq; ab eo non longius bidui via aberant, quum duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. positis castris à millibus passuum xv. auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & ∞ passuum intermissio spacio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. augebatur auxiliorum quotidie spes. loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non devocaturum, & postero die prima luce castra moturum, celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis mil. primisq; ordinibus convocatis, quid sui consilii sit, proponit; & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, majore strepitu & tumultu quam populi R. fert consuetudo, castra moveri jubet. his rebus fugæ similem profectionem efficit. hæc quoq; per exploratores ante lucem, in tanta propinquitate castrorum, ad hostes

hostes deferuntur, vix agmen novissimum extra munitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se, ne speratam prædam ex manibus demitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum præfertim fugientem, atque impeditam adoriri non audeant; flumen transire, & iniquo loco prælium committere non dubitant. quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione iuineris, placide progrediebatur. tum præmissis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstare eandem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero Imperatori præstitistis, eum adesse, & hæc coram cernere, existimate. simul, signa ad hostem converti, aciemque dirigi jubet: & paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes jaciunt. illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt: ac primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petiverunt; quos Labienus equitatu confectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem recipit. nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga, sese domum contulerunt, cum iis propinqui Induriomari, qui defectionis auctores fuerant. comitati eos, ex civitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstravimus, principatus, atque imperium est traditum. Cæsar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treviris miserant:

altera,

altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paulum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus, opus efficitur: firmo in Treviris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbii, qui ante obsides dederant, atque in deditioem venerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua civitate auxilia in Treviros missa, neque ab se fidem læsam. petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnasendant. si amplius obsidum velit, dare pollicentur. cognita Cæsar causa, reperit, ab Suevis auxilia missa esse; Vbiorum satisfactionem accepit: aditus viasque in Suevos perquirat. Interim, paucis post diebus fit ab Vbiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denunciare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit: Vbiis imperat, ut pecora deducant; suaque omnia ex agris in opida conferant; sperans, barbaros, atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt; & paucis diebus intermissis, referunt, Suevos omnes, posteaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas cœgissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. silvã esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longe introrsus pertinere, & pro nativo viro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à

F

Cheruscis.

Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere: ad ejus initium silvæ Suecos adventum Romanorum exspectare constituisse. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliæ, Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, proponere. IN GALLIA non solum in omnibus civitatibus, atque pagis, partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt; earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur: quorum ad arbitrium, judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. idque ejus rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilium egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem. hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ. namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt. quum Cæsar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui, alterius Sequani. ii quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Germanos atque Ariovistum, sibi adjunxerant, eosque ad se magnis jacturis, pollicitationibusque perduxerant. præliis vero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; & publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri per vim occupatam possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent qua necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. adventu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Æduis redditis, veteribus clientelis

telis restitutis, novis per Cæsarem comparatis; quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atque imperio æquiore se uti videbant, reliquis rebus eorum, gratia dignitateq; amplificata, Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant; quos, quod adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur, ita & novam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eorum statu res erat, ut longe principes haberentur Ædui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs pæne servorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis interfunt, sacrificia publica, ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ causa concurrat; magnoque ii sunt apud eos honore. nam fere de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt; & si quod est admissum facinus, si cædes facta; si de hæreditate, de finibus controversia est, iidem decernunt; præmia, pœnasque constituunt: si quis aut privatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicit. hæc pœna apud eos est gravissima, quibus ita est interdictum, si numero impiorum ac sceleratorum habentur: iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: ne-

que iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. his autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnunquam etiam de principatu armis contendunt: ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, confidunt in loco consecrato. huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt; eorumque judiciis decretisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam transfata esse existimatur. & nunc; qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi causa, proficiunt. Druides à bello abesse consueverunt, neque tributa unà cum reliquis pendunt, militiae vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. tantis excitati præmiis, & sua sponte multi in disciplinam conveniunt, & à propinquis, parentibusque mittuntur. magnum ibi numerum versum ediscere dicuntur, itaque nonnulli annos videnos in disciplina permanent; neque fas esse existimant ea litteris mandare; quum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, (Græcis) litteris utantur, id mihi duabus de causis instituisse videntur; quod neque in vulgus disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriz studere, quod fere plerisque accidit, ut præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. in primis hoc volunt persuadere; Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant.

& ju-

& iuventuti transfundunt. Alterum genus est equi-
 rum, ii, quum est usus, atque aliquod bellum in-
 cidit, (quod ante Cæsaris adventum ferè quotan-
 nis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent,
 aut illatas propulsarēt) omnes in bello versantur,
 atque eorum, ut quisque est genere, copiisque am-
 plissimus, ita plurimos circum se ambactos, clien-
 tesque habet. hanc unam graviam, potentiamque
 noverunt. Natio est omnis Gallorum admodum
 dedita religionibus, atque ob eam causam, qui
 sunt affecti gravioribus morbis, qui que in præliis
 periculisque versantur, aut pro victimis homines
 immolant, aut se immolatuos vovent, admini-
 strisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod
 pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non
 posse aliter deorum immortalium numen placari
 arbitratur; publiceque ejusdem generis habent
 instituta sacrificia. alii immensi magnitudine si-
 mulacra habent, quorum contexta viminibus mem-
 bra vivis hominibus complent; quibus succensis,
 circumventi flamma exanimantur homines. sup-
 plicia eorum, qui in furtis aut latrocinio, aut ali-
 qua noxa sint comprehensi, gratiora diis immor-
 talibus esse arbitrantur, sed, quum ejus generis co-
 pia deficit, etiam ad innocentium supplicia descē-
 dunt. deum maxime Mercurium colunt. hujus
 sunt plurima simulacra: hunc omnium invento-
 rem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum du-
 cem; hunc ad quaestus pecuniae, mercaturaeque ha-
 bere vim maximam arbitrantur. post hunc, Apol-
 linem, & Martem, & Jovem, & Minervam. de his
 eandem ferè, quam reliquæ gētes, habent opinio-
 nem; Apollinem, morbos depellere; Minervam,
 operum atque artificiorum initia transfere; Jo-
 vem, imperium cælestium tenere; Martem, bella
 regere. huic, quum prælio dimicare constitue-
 runt, ea, quae bello ceperunt, plerumque devovent.

Quæ superaverint, animalia capta immolant, reli-
 quas res in unum locum conferunt, multis in ci-
 vitatibus harum rerum exstructos tumulos locis
 consecratis conspici licet, neq; sæpe accidit, ut,
 neglecta quispiam religione, aut capta apud se oc-
 cultare, aut posita tollere auderet: gravissimum-
 que ei rei supplicium cum cruciatu constitutum
 est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos præ-
 dicant: idque ab Druidibus proditum dicunt, ob
 eam causam spatia omnis temporis, non numero
 dierum, sed noctium, finiunt; & dies natales, &
 mensium, & annorum initia sic observant, ut no-
 ætem dies subsequatur. in reliquis vitæ institutis
 hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos,
 nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustine-
 re possint, palam ad se adire non pariantur; filium-
 que in puerili ætate in publico, in cōspectu patris
 assistere, turpe ducunt. viri quantas pecunias ab
 uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis
 bonis, æstimatione facta, cum dotibus communi-
 cant. hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio ha-
 betur, fructusque servantur. uter eorum vita su-
 perarit, ad eum pars utriusque cum fructibus su-
 periorum temporum pervenit. viri in uxores, sic-
 uti in liberos, vitæ necisque habent potestatem;
 & quum pater familias illustriore loco natus de-
 cessit, ejus propinqui conveniunt; & de morte, si
 res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem
 modum questionem habent; & si compertum
 est, igni atque omnibus tormentis excruciatas in-
 terficiunt. funera sunt pro cultu Gallorū magni-
 fica, & sumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi
 fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam ani-
 malia; ac, paullo supra hanc memoriam, servi, &
 clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis
 funebribus confectis, una cremabantur. quæ civi-
 tates commodius suam Remp. administrare exi-
 stiman-

stimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de Rep. à finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, neve cum quo alio communitur: quod sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus cōsiliū capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt. de Rep. nisi per conciliū loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus divinis præsent; neque sacrificiis student. deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt, vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit: ab parvulis labori ac duritiæ student. qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali statueram, ali vires, nervosque confirmari putant: intra annum vero xx feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. cujus rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perlauntur, & pellibus, aut parvis renonum tegumentis urantur, magna corporis parte nuda. Agriculturæ non student; majorque pars victus eorum lacte, & caseo, & carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno post alio transire cogunt. ejus rei multas afferunt causas; ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos, ædificent;

ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones, dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. Civitatibus maxima laus est, quam laissima circum se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præfint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace, nullus communis est magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam; quæ extra fines cuiusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam, & hominem probant, suumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur; qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis postea fides abrogatur. hospites violare, fas non putant: qui, quæque de causa, ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus patent, victusque communicatur. ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Hercyniam silvam, quam Eratostheni, & quibusdam Græcis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Testosages occuparunt, atque ibi confederunt.

quæ

quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet iustitiæ & bellicæ laudis opinionem. nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur. Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum, notitia, multa ad copiam atque usus largitur. paulatim assueti superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant. Hujus Hærcyniæ silvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo Lx dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest; neque mensuras itinerum noverunt. oritur ab Helvetiorum & Nemetum, & Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adesse ad finem ejus silvæ dicat, quum dierum iter Lx processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime differant ab cæteris, & memorie prodenda videantur, hæc sunt. Est bōs cervi figura: cujus à media fronte inter aures unū cornu existit excelsus, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab ejus summo sicut palmæ, rami quam late diffunduntur. eadem est feminae, marisque natura. eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur Alces. harum est consimilis capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paullo antecedunt: munitæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt. neque, si quo afflictae casu conciderint, erigere sese, aut sublevare, possunt. his sunt arbores pro cubilibus ad eas se applicant, atque ita paul-

lum modo reclinatæ quietem capiunt: quarum e^x vestigiis quum est animadversum à venatoribus quo se recipere consueverint, omnes eo loco, aut à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. huc quum se ex consuetudine reclinauerint, infirmas arbores pondere affigunt, atq; una ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui Vri appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra elephantos; & specie, & colore, & figura tauri. magna vis est eorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hos studiose foveis captos in interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assuescere ad homines, & mansuescieri ne parvuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species multum à nostrorum bouum cornibus differt. hæc studiose conquisita ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur. Caesar, postquam per Vbios exploratores comperit Suevos sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit non progredi longius; sed, ne omnino metam reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum cc rescindit; atque in extremo ponte turrim tabularum iv constituit, præsidiumque cohortium xii pontis tuendi causa ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. ei loco, præsidioque C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit: ipse, quum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis, per Arduen-

Arduënnam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua ejus adventus procul significatio fiat. sese confestim subsequi dicit. Basilius, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnem opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum quum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest, nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum atque imparatum incideret: priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama, ac nunciis afferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis equisque comprehensis, ipsum effugere [mortem.] sed hoc eo factum est, quod, ædificio circumdato silva, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causa, plerumque silvarum ac fluminum perunt propinquitates) comites familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. Illis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis inulit: fugientem silvæ texerunt. sic ad subeundum periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit. Ambiorix copias suas iudicio non conduxerit, quod prælio dimicandum non existimaverit; an tempore exclusus, & repentino equitum adventu prohibitus fuerit, quum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nunciis, sibi que inque consulere iussit: quorum pars in Arduënnam silvam, pars in continentes paludes profugit,

qui proximi Oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt, multi ex suis finibus egressi se, suaque omnia alienissimis crediderunt. Cativulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierrat, ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fugæ ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, taxo, cujus magna in Gallia Germaniæque copia est, se exanimavit. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam judicaret. nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar explorata re quæstione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit. id castelli nomen est. hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi causa confederant. hunc quum reliquis rebus locum probabat Cæsar, tum quod superiores anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem sublevaret, præsidio impedimentis legionem xiv reliquit, unam ex iis iii, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attribuit. partito exercitu, T. Labienum cum legionibus iiii ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci juber. C. Trebonium omni pari legionum numero ad eam regionem, quæ Atuatucis adjacet, depopulandam misit. ceterum reliquis tribus ad flumen Scal-

dim, quod influit in Mosam, extremaeque Arduennae partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedens post diem vii sese reversurum confirmat; quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum, Treboniumque hortatur, si Reip. commodo facere possint, ad eam diem revertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initiū belli capere possint. erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non praesidium, non opidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. ubi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut palus impedita spem praesidii aut salutis aliquam offerebat, cōsederat. haec loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim poterat, universis perterritis ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis militibus conservandis; quae tamē ex parte res ad salutē exercitus pertinebat. nam & praedae cupiditas multo longius evocabat; ac silvae incertis occultisque itineribus, confertos adire prohibebant, si negotium confici, sti; pemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendae plures manus, dilucendique erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio & consuetudo exercitus R. postulabat; locus ipse erat praesidio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam eum aliquo detrimento militum noceretur. Caesar ad finitimas civitates nuncios dimittit. omnes evocat spe praedae, ad diripiendos Eburones; ut potius in silvis Gallorum

vita,

vita, quã legionariorum, periclitaretur; simul ut magna multitudine circumfusa, pro tali facinore stirps ac nomen civitatis tollatur. magnus undiq; numerus celeriter cõvenit. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesq; appetebat VII, quem ad diem Cæsar ad impedimēta legionemq; reverti constituerat. hic, quantum in bello fortuna possit, & quãtos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quæ parvã modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. cogunt equitum III millia Sigambri qui sunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Vîperes, supra docuimus: transeuntes Rhenum navibus, ratibusq; xxx millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt: magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. invitati præda longius procedunt. non hos palus in bello latrociniiisque natos, non silvæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captivis quærunt; profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt, atque unus ex captivis, Quid vos, inquit, hanc miseram, ac tenuem sectamini prædam, quibus jam licet esse fortunatissimis? III horis Atuarucam venire potestis: hæc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. præsidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neq; quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quem nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipsi Atuarucam contendunt, usi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant. Cicero, qui per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligētia milites in castris continisset, ac

set, ac ne calonem quidem quemquem extra munitionem egredi passus esset, VII die diffidens Cæsarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de eius reditu fama afferebatur; simul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam, pene obsessio- nem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret, nullum huiusmodi casum expectans, quo, IX oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis, ac pene deletis hostibus, in millibus passuum IIII offendi posset; V cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter & castra, unus omnino collis intererat. complures erant in castris ex legionibus ægri relictæ ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, circiter CCC sub vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonũ, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tempore & casu Germani equites interveniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur: nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent. usque eo, ut, qui sub vallo tenderent mercatores; respiciendi sui nõ haberent facultatẽ. Inopinantes nostri re nova perturbantur: ac vix primum impetum cohors in statione sustinet: circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent. ægre nostri portas tuentur, reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit. totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quærit: neque, quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, provident. alius jam capta castra pronunciat: alius deleto exercitu atque Imperatore, victores barbaros venisse contendit; plerique novas sibi ex loco religiones fingunt: Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello,

supra

ante

ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum esse intus præsidium. perterriti nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus præliis fecimus; ac diem jam v. cibo caruerat. hic, diffusus suæ, ac omnium salutis, inermis ex tabernaculo prodit, videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma à proximis, atque in porta consistit. sequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in statione erat. paullisper prælium una sustinent. relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus, ægre per manus tractus, servatur. hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum præbeant. interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt, hic vero nulla municio est, quæ perterritos recipiat. modo conscripti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum mil. centurionesque ora convertunt; quid ab his præcipiatur, expectant. nemo est tam foris, quin rei novitate perturbetur; Barbari, signa procul conspicant, ab oppugnatione desistunt, rediisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captivis cognoverant. postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus imperum faciunt. Calones in proximum tumultum procurrunt. hinc celeriter dejecti se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterritos milites. alii, cuneo facto ut celeriter perimpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra, etsi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt; alii, ut in jugo consistant,

atque

atque eundem omnes ferant casum. hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus: itaque, inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat præpositus, per medios hostes perumpunt, incolumesque ad unum in castra perveniunt omnes. hos subsecuti calones, equitesque, eodem impetu, militum virtute servantur. at ii, qui in iugo constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris (percepto) neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque viderant, imitari potuerunt, sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum causa virtutis, in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantem conciderunt. militum pars horum, virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars à barbaris circumventa, periiit. Germani, desperata expugnatione castrorum, quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. ac tantus fuit etiã post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. sic omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos castra oppugnaturus fuisse contenderent. quæ timorem Cæsaris adventus sustulit. Reversus ille, eventus belli non ignarus, unum, quod cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus, ne minimo quidem casu locum relinquere debuisset,

mul.

multum fortunam in repentino hostium adventu potuisse judicavit: multo etiam amplius, quod pene ab ipso vallo, portisque castrorum barbaros avertissent. quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obrulerant. Cæsar, ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à tanta multitudine jumentorum atq; hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut, si qui etiam in præsentia se occultassent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. ac sæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent; ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam à Cæsare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent; semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque illi latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, partesque pereret, non majore equitum præsidio, quam i v. quibus solis vitam suam committere audebat. tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Rhemorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit; & de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronunciata, more majorum suppli-

supplicium sumit. nonnulli, iudicium veriti-
profugerunt: quibus quum aqua atque igni inter-
dixisset, 11 legiones ad fines Trevirorum, 11 in
Lingonibus, v1 reliquas in Senonũ finibus Agen-
dici in hibernis collocavit; frumentoq; e exerci-
tũ proviso, ut instituerat, in Italiam ad conven-
tus agendos profectus est.

LIBER VII.

Quia Gallia, Cæsar, ut constituerat, in
Italiam ad conventus agendos profici-
scitur. ubi cognoscit de P. Clodii cæde,
de Senatusque consulto certior factus,
ut omnes Italiæ juniores conjurarent, delectum
tota provincia habere instituit. eæ res in Galliam
Transalpinam celeriter perferuntur addunt ipsi &
affingunt rumoribus Galli, quod res poscere vide-
batur; retineri urbano motu Cæsarem, neque in
tantis dissensionibus ad exercitum venire posse,
hac impulsu occasione, qui jam ante se populi R.
imperio subiectos dolerent, liberius atque auda-
cius de bello consilia inire incipiunt. indictis inter
se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remo-
tis locis, queruntur de Acconis morte; hunc ca-
sum ad ipsos recidere posse, demonstrant: mise-
rantur communem Galliæ fortunam; omnibus
pollicitationibus, ac præmiis deprecant, qui bellũ
initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in
libertatem vindicent. ejus in primis rationem ha-
bendam esse dicunt, prius quam eorum clandesti-
na consilia efferantur, ut Cæsar ab exercitu inter-
cludatur: id esse facile, quod neque legiones, ab-
sente Imperatore, audeant ex hibernis egredi; ne-
que Imperator sine præsidio ad legiones pervenire
possit. postremo in acie præstare interfici, quam

non veterem belli gloriam libertatemque, quam à majoribus acceperint, recuperare. His rebus agitata, profitentur Carnutes, se nullum periculum communis salutis causa, recusare; principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam in præsentia obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur, ut jurejurando ac fide sanciantur, petunt, collaris militaribus signis, quo more eorum gravissimæ cærimonix continentur, ne facto initio belli à reliquis deserantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus, qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio disceditur. Ubi ea dies venit, Carnutes, Coruato & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt; civesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constituerant, in iis C. Fusium Cottam, honestum Equitem Romanam, qui rei frumentariæ, jussu Cæsaris, præerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Gallix civitates fama perferitur. nam, ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant. hanc alii deinceps excipiant, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam, quæ Genabi oriente Sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summæ potetix, adolescens, cujus pater principatum Gallix totius obtinuerat, & ob eam causam, quod regnū appetebat, ab civitate erat interfectus, convocatis suis clientibus, facile eos incedit. cognito ejus consilio, ad arma concurrunt: ab Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam nō existimabant, expellitur ex opido Gergovia, non tamen desistit; atque in agris habet delectum egentium ac perditorum, hac co-

acta manu, quoscumque adit ex civitate, in suam sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis causa, arma capiant: magnisque coactis copiis, adversarios suos, à quibus paullo ante erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur. dimittit quoque versus legationes. obtestatur, ut in fide maneat. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemoices, Andes reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit. omnium consensu ad eum deferitur imperium. qua oblata potestate, omnibus iis civitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet. armorum quantum quæque civitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatus studet: summæ diligentiam summam imperii severitatem addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam, majore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: levio de causa, auribus defectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; ut sint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreat alios. His suppliciis celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ cum parte copiarum in Rhutenos mittit. ipse in Bituriges proficiscitur. ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Ædui de consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt: qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Æduis dividit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum revertunt: legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse: quibus id consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumstiterent.

id eāne de causſa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis conſtat, non viderur pro certo eſſe ponendū. Bituriges eorum diſceſſu ſtatim ſe cum Arvernīs conjungunt. His rebus in Italiam Cæſari nunciatis, quum jam ille virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in ſtatum perveniſſe intelligeret, in Tranſalpinam Galliam profectus eſt. eo quum veniſſet, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire poſſet. nam, ſi legiones in provinciā accerſeret, ſe abſente in itinere prælio dimicaturas intelligebat. ſi ipſe ad exercitum contenderet; ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, ſuam ſalutem recte committi videbat. interim Lucretius Cadurcus in Ruthenos miſſus eam civitatem Arvernīs conciliat. progreſſus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utriſque obſides accipit; &, magna coacta manu, in provinciam Narbonem verſus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Cæſar omnibus conſiliis antevertendum exiſtimavit, ut Narbonem proficiſceretur. eo quum veniſſet, timentes confirmat; præſidia in Ruthenis, Provincialibus, Volcis Arecomicis; Tolofatibus, circumq; Narbonem, quæ loca erant hoſtibus finitima, conſtituit; partem copiarum ex provincia ſupplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet. his rebus comparatis, reſpreſſo jam Lucretio & remoto, quod intrare intra præſidia periculofum putabat, in Helvios proficiſcitur. etſi mons Cebenna, qui Arvernos ab Helviis diſcludit. duriffimo tempore anni, altiffima nive iter impediēbat: tamen diſcuſſa nive vi in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, ſummo militum labore ad fines Arvernorum pervenit. quibus oppreſſis inopinantibus, quod ſe Cebenna, ut muro, munitos exiſtimabant, ac ne ſingula-

singulari quidem homini unquam eo tempore anni semitæ paruerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hæc famæ ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Arverni circumstant, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur; præsertim quum videat omne ad se bellum translatum. quorū ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod hæc de Vercingetorige usu ventura, opinione præceperat, per causam supplementi, equitatusque cogendi, ab exercitu discedit: Brutum adolescentem iis copiis præficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quā latissime pervagentur. daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. his constitutis rebus, suis inopinantibus, qua maximis potest itineribus Viennam pervenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lingones contendit; ubi 11 legiones hiemabant; ut; si quid etiam de sua salute ab Æduis iniretur consilii, celeritate præcurreret. eo quum pervenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus [Gergoniam] Bojorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat, Æduisque attribuerat, oppugnare instituit. magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videre

videretur positum esse : fin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. præstare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. itaq; cohortatus Æduos de supportando comæatu, præmittit ad Bojos, qui de suo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneat, atque hostium impetum magno animo sustineant, duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Bojos proficiscitur, altero die quum ad opidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. idque biduo circumvallavit. tercio die missis ex opido legatis de deditioe, arma proferri, jumenta produci, ac obsides dari jubet. ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quam primum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. hac biduo Cæsar pervenit; & castris ante opidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem usui sint militibus imperat; & quod opidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat; veritus, ne noctu ex opido profugerent, si legiones armis excubare jubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex opido egressi flumen transire cœperunt. qua re per exploratores nunciata, Cæsar legiones, quas expeditas esse jusserat, portis incensis, intromittit; atq; opido potitur, per paucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atq; itinerum angustiae multitudinis fugam intercluserant, Opidum diripit, atq; incendi-

dit.

dit, prædam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit. Vercingetorix, ubi de Cæsaris adventu cognovit, oppugnatione desistit, atque obviam Cæsari proficiscitur. Ille opidum Biturigum positum in via Noviodunum oppugnare instituerat. quo ex opido quum legati ad eum venissent, oratum, ut sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. parte jam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque opidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere cæperunt. Centuriones in opido, quum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt. Cæsar ex castris equitarum educi jubet, præliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter 60 submittit, quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non poterunt, atque in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus opidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dederunt. Quibus rebus cōfectis, Cæsar ad opidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod, eo opido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni.

ni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ac concilium convocat, docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum; omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & com meatu Romani prohibeantur, id esse facile, quod equitatu ipsi abundant; & quod anni tempore subleventur, pabulū fecari nō posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: præterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda; vicos, atque ædificia incendi oportere, hoc spatio (à Boja) quoquo versus, quo pabulandi causa adire posse videantur, harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, earum opibus subleventur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius à castris progressuros. neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentisve exuant, quibus amissis bellum geri non possit: præterea, opida incendi oportere, quæ non munitione, & loci natura, ab omni sint periculo tuta: neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam com meatus, prædamq; tollendam. hæc si gravia, aut acerba videantur, multo illa gravius æstimari debere, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse accidere vicis. Omnium consensu hæc sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. hoc idem fit in reliquis civitatibus. in omnibus partibus incendia conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se, prope explorata victoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant. deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ & præsi-

præsi-

præsidio & ornamento sit civitati, suis manibus succedere cogentur: facile se loci natura defensores dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum habeat & perangustum aditum. datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. defensores idonei opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cæsarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit paludibus silvisque munitum, ab Avarico longe millia passuum xv. ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri vellet, imperabat: omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat, dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diversisque itineribus iretur. castris ad eam partem opidi positis, Cæsar, quæ intermissa à flumine & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas construere cœpit; nam circumvallare loci natura prohibebat. de re frumentaria Bojos, atque Æduos, adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Bojorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore, è longinquis vicis adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita populi R. majestate, & superioribus victoriis indigna. quia etiam Cæsar, quum in opere singulas legiones ap-

pellaret, & si acerbius inopiam ferrent, se dimis-
 surum oppugnationem diceret; universi ab eo, ne
 id faceret, petebant: sic se complures annos, illo
 imperante meruisse, ut nullam ignominiam acci-
 perent, nunquam infecta re discederent: hoc se
 ignominia luros loco, si inceptam oppugnationem
 reliquissent: praestare omnes perferre acerbi-
 rates, quam non civibus R. qui Genabi perfidia
 Gallorū interissent, parentarent. haec eadem cen-
 turionibus, tribunisque mil. mandabant, ut per
 eos ad Caesarem deferrentur. Quum jam muro ap-
 propinquassent turrets, ex captivis Caesar cognovit,
 Vercingetorigem consumpto pabulo castra
 movisse propius Avaricum, atque ipsum, cum
 equitatu, expeditisque, qui inter equites praesertim
 consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo
 nostros postero die pabulatum venturos arbitra-
 batur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio
 profectus, ad hostium castra mane pervenit. illi,
 cecleriter per exploratores adventu Caesaris cog-
 nito, carros impedimenta; sua, in arctiores silvas
 abdiderunt, copias omnes, in loco edito atque
 aperto, instruxerunt. qua re nunciata, Caesar cele-
 riter sarcinas conferri, arma expediri iussit: Collis
 erat leniter ab infimo acclivis. hunc ex omnibus
 fere partibus palus difficilis, atque impedita cinge-
 bat, non latior pedibus L. hoc se colle, interruptis
 pontibus, Galli fiducia loci continebant. genera-
 timque distributi in civitates, omnia vada ac sal-
 tus ejus paludis certis custodiis obtinebant, sic a-
 nimo parati, ut, si eam paludem Romani perum-
 pere conarentur. haestantes premerent ex loco su-
 periore: ut qui propinquitatem loci viderent, pa-
 ratos prope aequo Marte ad dimicandum existi-
 marent: qui iniquitatem conditionis perspicerent,
 inani simulatione sese ostentare cognoscerent, in-
 dignantes milites Caesar, quod conspectum suum
 hostes

hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto; & signum praelii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam: quos quum sic animo paratos videret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorum. sic milites consolatus eodem die reducit in castra, reliquaque, quæ ad oppugnationem opidi pertinebant, administrare instituit. Vercingetorix, quum ad suos redisset, prodicionis infimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate venissent: non hæc omnia fortuito, aut sine consilio accideri potuisse: regnum illum Galliarum malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hæc respondit; Quod castra movisset, factam inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperii se consilio nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei propter animi molliem studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani si casu intervenerint, fortunæ; si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam: quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem despicerè potuerint; qui dimicare non ausi turpiter se in castra receperint. imperium se à Cæsare per prodicionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quæ jam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiam ipsis remittere, si

Sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. quod ut intelligatis, inquit, sincere à me pronuciari, audite Romanos milites. producit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, vinculisque excruciauerat. ii jam ante edocti, quæ interrogati pronuciarent, milites se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec jam vires sufficere cuiusquã, nec ferre operis laborem posse. itaque statuisse Imperatorem, si nihil in oppugnatione opidi profecisset, triduo exercitum deducere. Hæc à me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis inimulatis: cuius opera, sine vestro sanguine, tantum exercitum victorem fame pene consumprum videris: quæ turpiter se ex hac fuga recipientem, ne qua civitas suis finibus recipiat, à me provisum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo consueverunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majore ratione bellum administrari posse. statuunt, ut decem millia hominum delecta ex omnibus copiis in opidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent; quod penes eos, si opidum tenuissent, summã victoriæ constare intelligebant.

Desunt,

Singulari militum nostrorum virtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, ut est summæ genus sollertiæ, atque ad omnia imitanda, atque efficienda. quæ ab quoque traduntur, aptissimum. nam & laqueis falces avertabant, quas quæ destinaverant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod

quod apud eos magna sunt ferraria, atque omne genus cuniculorum notum atque usitarum est. totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant. tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis, adæquabant; & apertos cuniculos præusta, & præcursa materia, & pice fervesacta, & maximi ponderis saxis morabantur, incensibusque appropinquare prohibebant. Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma est: Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur. hæc revinciuntur introrsus; & multo aggere vestiuntur, ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur, iis collocatis, & coagmentatis, alius insuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissis spatiis, singula singulis saxis interjectis, arte contineantur. sic deinceps omne opus contextitur, dum justa muri altitudo expleatur. hoc quum in speciem, varietatemque opus deforme non est, alternis trabibus, aut saxis, quæ rectis lineis suos ordines servant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet oportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta, neque perumpi, neque distrahi potest. iis tot rebus impedita oppugnatione, milites quum toto tempore luto, frigore, & assidujs imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc superaverunt, & diebus xxv aggerem latum pedes cccxxx, altum pedes lxxx, exstruxerunt. quum is murum

hostium

G 4

hostium

hostium pene contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paullo ante IIII vigiliam est animadversum, fumate aggerem, quem cuniculo hostes succenderant. eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turriū eruptio fiebat. alii faces, atque aridam materiam de muro in aggerem eminus jaciebant; picem alii reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. tamen, quod instituto Cæsar's duæ semper legiones pro castris excubabant, pluresque partibus temporibus in opere erant, celeriter factū est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turrez reducerent, aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restringendum concurreret. quum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos plures turriam videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Gallia salutem in illo vestigio temporis positam arbitrentur; accidit inspectantibus nobis, quod, digna memoria visum, prætermittendum non existimavimus. Quidam ante portam opidi Gallus, qui per manus levi ac picis transdita glebas in ignem è regione turris projiciebat; scorpione ab latere dextro transiectus, exanimatusque concidit: hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munereungebatur: eadem ratione icu scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est à propugnatoribus vacuus relictus locus; quam restincto aggere, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi

gnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla succellerat, postero die, consilium ceperunt ex opido profugere, horrante & jubente Vercingetorige, id silentio noctis conati, non magna jactura suorum sese effecturos sperabant; propterea quod neque longe ab opido castra Vercingetorigis aberant; & palus, quæ perpetua intercedebat. Romanos ad insequendum tardabat. jamque hoc facere noctu apparabant, quum matres familias repente in publicum procurrerunt, flentesque projectæ ad pedes suorum; omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium dederent: quos ad capiendam fugam natura & virium infirmitas impediret. ubi eos perstare in sententia viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare, & significare de fuga Romanis coeperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consilio destiterunt. postero die Cæsar promotâ turri, directisque operibus, quæ facere instituerat; magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat; suosque languidius in opere versari iussit, & quid fieri vellet, ostendit. Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum adscendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter compleverunt. hostes re nova perterriti, muro turribusque dejecti in foro cæ locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo ut, si qua ex parte obviam veniretur, acie instructa, depugnarent. ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino

spes fugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas opidi
 partes continenti impetu petiverunt: parsque ibi,
 quum angusto exitu portarum se ipsi premerent,
 à militibus: pars jam egressa portis ab equitibus
 est interfecta. nec fuit quisquam, qui prædæ stu-
 deret. sic, & Genabensi cæde, & labore operis in-
 citati, non ætate confectis, non mulieribus, non
 infantibus pepercerunt. denique ex omni eo nu-
 mero, qui fuit circiter XL millium. vix DCCC, qui
 primo clamore audito se ex opido ejecerant, inco-
 lumes ad Vercingetorigem pervenerunt. quos ille,
 multa jam nocte, silentio sic ex fuga excepit, (ve-
 ritus, ne qua in castris ex eorum concursu, & mi-
 sericordia vulgi seditio oriretur) ut procul in via
 dispositis familiaribus suis, principibusque civita-
 tum, disparandos, deducendosque ad suos cura-
 ret. quæ cuique civitati pars castrorum ab initio
 obvenerat, postero die concilio convocato, con-
 solatus cohortatusque est, ne se admodum animo
 demitterent, neve perturbarentur incommodo:
 non virtute, neque acie vicisse Romanos, sed arti-
 ificio quodam & scientia oppugnationis; cujus rei
 fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes
 secundos rerum eventus expectent: sibi nunquam
 placuisse Avaricum defendi, cujus rei testes ipsos
 haberet; sed factum imprudentia Bicurigum, &
 nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incom-
 modum acciperetur: id tamen se celeriter majori-
 bus commodis sanaturum. nam, quæ ab reliquis
 Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia ad-
 juncturum; atque unum consilium totius Gallia
 effecturum; cujus consensu ne orbis quidem ter-
 rarum possit obistere: idque se prope jam effectum
 habere. interea æquum esse, ab iis communis salu-
 tis causa impetrari, ut castra munire instituerent,
 quo facilius hostium repentinos imperus sustinere
 possent. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxi-
 me.

me, quod ipse animo nō defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis fugerat: plusq; animo providere & præsentire existimabat, quod re integra primo incendendum Avaricum, post deferendum censuerat, itaque ut reliquorum imperatorum res adversæ auctoritatem minuunt; sic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur, simul in spem veniebant, ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus: primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existimarent, nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborat, ut reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis pollicitationibusq; alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorū quisq; & oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset. qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat, simul ut deminuta copiæ redintegrarentur, imperat certum numerū militum civitatibus; quem, & quam ante diem in castra adduci velit; sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia conquiri, & ad se mitti, jubet. his rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur, interim Theuromatus Olloviconis filius, Rex Nitiobrigum, cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit. Cæsar Avarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refecit. jam prope hieme confecta, quum ipso anni tempore ad gerendum bellū vocaretur; & ad hostem proficisci constituisset; sive eum ex paludibus silvisque elicere, sive obsidione

premere posset; legati ad eum principes *Æduorum*
 veniunt, oratum, ut maxime necessario tempore
 civitati subveniat; summo esse in periculo rem;
 quod, quum singuli magistratus antiquitus creari,
 atque regiam potestatem annum obtinere con-
 suessent; duo magistratum gerant; & de uterque
 eorum legibus creatum esse dicat. horum esse al-
 terum *Convictolitanem*, florentem & illustrem
 adolescentem; alterum *Cotum* antiquissima fami-
 lia natum, atque ipsum hominem summæ poten-
 tiæ, & magnæ cognationis, cujus frater *Vedelia-*
cus proximo anno eundem magistratum gesserit:
 civitatem omnem esse in armis: divisum senatum,
 divisum populum in suas cujusque eorum cliente-
 las: quod si diutius alatur controversia, fore, uti
 pars cum civitatis parte confligat: id ne accidat,
 positum in ejus diligentia atque auctoritate. *Cæ-*
sar, etsi à bello atque hoste discedere, detrimento-
 sum esse existimabat; tamen non ignorans, quanta
 ex dissensionibus incommoda oriri consuessent;
 ne tanta, & tam conjuncta populo *K. civitas*, quam
 ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset,
 ad vim, atque ad arma, descenderet; atque ea pars,
 quæ minus sibi confideret, auxilia à *Vercingeto-*
rige accerferet; huic rei prævertendam existima-
 vit: & quod, legibus *Æduorum*, iis, qui summum
 magistratum obtineret, excedere ex finibus non
 liceret; ne quid de jure, aut legibus eorum dimi-
 nuisse videretur, ipse in *Æduos* proficisci statuit,
 senatumque omnem, & quos inter controversia
 esset, *Decetiam* ad se evocavit. quum prope omnis
 civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam
 vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit,
 fratrem à fratre renunciatum; quum leges, duos
 ex una familia, vivo utroque, non solum magi-
 stratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse
 prohiberent; *Cotum* magistratum deponere coe-

git; Convictolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc decreto interposito cohortatus Aduos, ut controversiarum ac dissensionum obliviscerentur, atque omnibus omissis rebus, huic bello servirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, expectarent, equitatumque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præfidiis rei frumentariæ causâ disponeret; exercitum in duas partes divisit. iv legiones in Senones, Parisiosque Labieno ducendas dedit: vi ipse in Arvernos, ad opidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit. equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, ab altera Elaveris parte iter facere coepit. quum uterque utriusque esset exercitus in conspectu, fereque e regione castris castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficultatibus res, ne majorem æstatis partem flumine impediretur: quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri soleat. itaque, ne id accideret, silvestri loco castris positus, e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum ii legionibus in occulto restitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, demptis [quartis] quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare videretur. iis quam longissime possent progredi iussis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in castra perventum; iisdem sublevis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere coepit. celeriter effecto opere, legionibusque transductis, & loco castris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem

tatem

tatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit. Cæsar ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit; equestriq; prælio eo die levi facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat; de expugnatione desperavit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris prope opidam in monte positis, mediocribus circum se intervallis, separatim singularum civitatum copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, quæ despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium capiendū delegerat, prima luce ad se quotidie convenire jubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque ullū fere diem intermittebat, quin, equestri prælio interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat è regione opidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcisus: quem si tenerent nostri, & aquæ magna parte, & pabulatione libera prohiberentur hostes videbantur. sed is locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. tamen silentio noctis Cæsar, ex castris egressus, prius quam subsidium ex opido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamq; duplicem duodenum pedum à majoribus castris ad minora perduxit. ut tuto ab repentino hostiū incurso etiam singuli commeari possent. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æluus, cui magistratum adjudicatum à Cæsare demonstravimus, sollicitus ab Arvernensibus pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atq; ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. cum iis præmium communicat, hortaturque

eos, ut se liberos & imperio natos meminerint: unam esse *Æduorum* civitatem, quæ certissimam *Galliæ* victoriam distineat; ejus auctoritate reliquas contineri: qua transducta, locum consistendi Romanis in *Gallia* non fore; esse nonnullo se *Cæsaris* beneficio affectum. sic tamen, ut justissimam apud eum causam obtinnerit; sed plus communi libertati tribuere. cur enim potius *Ædui* de suo jure, & de legibus ad *Cæsarem* disceptaturi, quam Romani ad *Æduos*, veniant; celeriter adolescentibus, & ratione magistratus, & præmio deductis, quum se vel principes ejus cõsiliu fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur; quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. placuit, ut *Litavicus* decem illis millibus, quæ *Cæsari* ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresq; ejus ad *Cæsarem* præcurrerent: reliqua qua ratione agi placeat, constituunt. *Litavicus*, accepto exercitu, quum millia passuum circiter xxx ab *Gergovi* abesset, convocatis subito militibus, lacrimans: Quo proficiscimur, inquit, milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit; principes civitatis *Eporedorix*, & *Viridumarus* insimulati proditionis ab Romanis, indicta causa, interfecti sunt. hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. nam ego, fratribus atq; omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronunciare. producantur ii, quos ille edocuerat, quæ dici veller: atque eadem, quæ *Litavicus* pronunciataverat, multitudini exponunt: multos equites *Æduorum* interfectos, quod collocuti cum *Arvernensibus* dicerentur, ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse. conclamant *Ædui*, & *Litavicum* obsecrant, ut sibi consulat. Quasi vero, inquit ille, cõsiliu sit. res, ac non necesse sit nobis *Gergoviam* contendere;

dere, & cum Arvernīs nosmet conjungere, an dubitamus, quin, nefario facinore admisso, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus. ostendit cives Rom. qui ejus præsidii fiducia una erant. continuo magnum numerum frumenti, comæque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota civitate Æduorum dimittit: eodem mendacio de cæde equitum, & principum, permoveri hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas injurias persequantur. Eporedorix Æduns summo loco natus adolescens, & summæ domi potentis, & una Virдумarus, pari ætate & gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Divitiaco transitum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conveniant, nominatim ab eo evocati. his erat inter se de principatu contentio: & in illa magistratum controversia alter pro Convictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverat. ex iis Eporedorix, cognito Litavici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem defert; orat, ne patiatur, civitatem prævis adolescentium consiliis, ab amicitia populi R. deficere: quod futurum provideat, si se tot hominum millia cum hostibus junxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æstimare possit. magna affectus sollicitudine hoc nuncio Cæsar, quod semper Æduorum civitati præcipue indulerat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas IV, equitarumque omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in celeritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus I castris præsidio relinquit. fratres Litavici, quam comprehendi jussisset,

jūssisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse, adhortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoveantur; cupidissimis omnibus, progressus millia passuum xxv, agmen *Æduorum* conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. *Emporedorigem*, & *Viridomarum*, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari, suosque appellare, jubet. iis cognitis, & *Litavici* fraude perspecta, *Ædui* manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt. *Litavicus* cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos; *Gergoviam* profugit. *Cæsar* nunciis ad civitatem *Æduorum* missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis, castra ad *Gergoviam* movit. medio fere itinere, equites à *Fabio* missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata demonstrant: quum crebro integri defessis succederent, nostrisque assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem castrorum, perpetuo esset iisdem in vallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinenda magno usui fuisse tormenta: *Fabium* discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, pluteosque vallo addere, & se in posterum diem similem ad casum parare. iis rebus cognitis, *Cæsar*, summo studio militum, ante ortum solis in castra pervenit. Dum hæc ad *Gergoviam* geruntur, *Ædui*, primis nunciis à *Litavico* acceptis, nullum sibi ad agnoscendum spatium relinquunt. impellit alios avaritia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeat

habeat pro re comperta. bona civium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in servitutem abstrahunt. adjuvat rem proclinatam Convictolitarnis, plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admissō, ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex opido Cabillonō educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes eorum milites in potestate Cæsaris teneri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum consilio demonstrant: quæstionem de bonis direptis decernunt: Litavici, fratrumque bona publicant: legatos ad Cæsarem, sui purgandi gratia mittunt: hæc faciunt, recuperandorum suorum causa: sed contaminati facinore, & capiti cōpendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, civitatesque reliquas legationibus sollicitant. quæ tametsi Cæsar intellegebat, tamen, quam minimissime potest, legatos appellat: nihil se, propter inscientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare, neque de sua in Æduos benevolentia deminuere, ipse majorem Galliz motum expectans, ne ab omnibus civitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum à Gorgovia discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio nata à timore defectionis similis fugæ videretur. hæc cogitanti accidere visa est facultas bene rei gerendæ. nam quum minima in castra, operis perspicendi causa, venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat.

rat. admiratus, quærit ex perfugis causam: quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. constabat inter omnes, quod jam ipse Cæsar per exploratores cognoverat, dorsum esse ejus jugi prope æquum; sed silvestre, & angustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi. vehementer huic illos loco timere, nec jam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin pene circumvallati, atque omni exitu & pabulatione interclusi viderentur. ad hunc munientium locum omnes à Vercingetorige evocatos. Hac re cognita, Cæsar mittit complures equitum turmas eo de media nocte. iis imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis pervagarentur. prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumq; produci, eque iis stramenta detrahi, mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circumvehi jubet. his paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. longo circuitu easdem omnes jubet petere regiones. hæc procul ex oppido videbantur, ut erat à Gergovia despectus in castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. legionem unam eodem jugo mittit, & paulum progressam inferiore loco constituit, silvisq; occultat. augetur Gallis suspicio. atque omnes illo munitionum copiarum transducuntur. vacua castra hostium Cæsar conspicatus, tectis insignibus suorum, occultatisque lignis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in minora transducit: legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri vellent, ostendit: in primis monet. ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe prædæ longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit. hoc una celeritate posse vitari, occasionis esse rem, non prælii. his rebus expositis, signum

gnum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Æduos mittit. Opidi murus ab planicie, atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercederet, 600 passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum accesserat, id spatium itineris augebat. à medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis vi pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, prædixerant Galli; atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis usq; ad murum opidi densissimis castris compleverant. milites, signo dato, celeriter ad munitionem perveniunt, eamque transgressi trinīs castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theutomarus rex Nitiobrigū subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex manibus prædantium militum eriperet. consecutus id, quod animo proposuerat, Cæsar receptū cani iussit: legionisque decimæ, qua cum erat concionatus, signa constitere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ sono, quod satis magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatisque, ut erat à Cæsare præceptum, retinebantur. sed elati spe celeris victoriæ, & hostium fuga, superiorumque temporum secundis præliis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non virtute consequi possent: neque prius finem sequendi fecerunt: quam muro opidi portisque appropinquarunt. tum vero ex omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius aberant repentino tumultu perterriti, quum hostes intra portas esse existimarent, sese ex opido ejecerunt matresfamilias de muro vestem argentumque jactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obrestabantur Romanos, ut sibi parcerent: ne, sicut

Avarici

Avarici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus abstinerent, nonnullæ de muris per manus demissæ, sese militibus transdebant. L. Fabius centurio legionis 11x, quem inter suos eodie dixisse constabat excitari se Avaricensibus præmiis, neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit, eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. interim ii, qui ad alteram partem opidi, ut supra demonstravimus, munitio- nis causa, convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, opidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat. quorum quum magna multitudo convenisset, matresfamilias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestati, & more Gallico, passam capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre cœperunt. erat Romanis nec loco, nec numero æqua contentio: simul & cursu, & spatio pugnae defatigari non facile recentes atque integros sustinebant. Cæsar, quum iniquo loco pugnari, hostiumque augeri copias videret, præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paululum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnae expectabat. quum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri virtute considerent: subito sunt Ædui ysi, ab latere nostris aperto: quos Cæsar ab dextra

parte alio adscensu, manus distinendæ causa miserat. ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exercitis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamē id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq; una murum adscenderant, circumventi atq; interfecti, de muro præcipitantur. M. Petrejus ejusdem legionis centurio, quum portas excindere conatus esset, à multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una vobiscum servare non possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam, quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi. vos, data facultate, vobis consulite. simul irrupit in medios hostes; duobusq; interfectis, reliquos à porta paulum submovit. conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, meæ vitæ subvenire conamini, quem jam sanguis, viresque deficiunt. proinde hinc abire, dum est facultas, vosque ad legionem recipite, ita pugnans post paulum concidit, ac suis saluti fuit. nostri, quum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis dejecti sunt loco, sed intolerantius Gallos insequentes legio X tardavit, quæ pro subsidio paulo æquiore loco constiterat. hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. legiones ubi primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt paulo minus DCC desiderati. Postero die Cæsar, concione advocata, temeritatem, cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque

neque signo recipiendi dato, constitissent, neque à tribunis mil. legatisque retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avaricum sensisset, quum, sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatē loci acciperet, quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus opidi tardare potuisset: tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, desiderare. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent: eadem de profectioe cogitans, quæ ante senserat, legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. quum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet, levi factō equestri prælio atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. quum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Æduos castra movit. ne tum quidem insecutis hostibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit. ibi à Viridumaro, atque Eporédorige Æduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litavicū ad sollicitandos Æduos profectum: opus esse & ipsos præcedere ad confirmandā civitatem. etsi multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectum habebat, atque horum discessu ad maturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut in-

ferre

ferre injuriã videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit, quos, & quam humiles accepisset: compulsos in opida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, quam in fortunam quamq; in amplitudinem deduxisset; ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam antecessisse viderentur. his datis mandatis, eos ab se dimisit. Noviodunum erat opidum Æduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum atq; exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorũ hujus belli causa in Italia atque Hispania coemptorum miserat. eo quum Eporedorix, Viridumarusque venissent, & de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Æduis receptum, quod est opidum apud eos maximæ auctoritatis, Convictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda publice missos: non prætermittendum tantum commodum existimaverunt. itaque, interfectis Novioduni custodibus, quique eo negotiandi aut itineris causa convenerant, pecuniam atq; equos inter se partiti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; opidum, quod ab se teneri nõ posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, navibus avexerunt; reliquum flumine, atque incendio corruerunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia, custodiaeque ad ripas Ligeris disponere, equitatumq; omnibus locis, injiciendi timoris causa, ostentare cœperunt; si aut re frumentaria Romanos exclu-

dere.

dere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent. quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur. quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores eo copiarum coactæ, dimicaret. nam ut commutato consilio iter in provinciam converteret, id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna, viarumque difficultas impediabat; tum maxime, quod adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat, itaque admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem, ad Ligerim pervenit; vadoque per equites invento, pro rei necessitate, opportuno; ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adpectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit: frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum IV legionibus Lutetiam proficiscitur. id est opidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ, cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiarum convenerunt. summa imperii transditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate, tamē propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. is, quum animadvertisset, perpetuam esse paludem; quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic confedit; nostrosque

transitu prohibere instituit. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggerē paludem explere, atque iter munire conabatur. postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio ē castris in vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere Metiosedum pervenit. id est opidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. deprehensis navibus circiter L, celeriterque conjunctis, atque eo militibus impositis, & rei novitate perterritis opidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione opido ponitur. refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. hostes re cognita ab iis, qui à Metiosedo profugerant, Lutetiam incendi, pontesque ejus opidi rescindi jubens; ipsi profecti palude, in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt. iam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur: jam de Æduorum defectione, & secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclusum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum, in Provinciam contendisse confirmabant. Bellovaci autem, defectione Æduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. neque jam, ut aliquid acquireret, prælioque hostes lacefferet, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellovaci, quæ civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant: alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat. tum legiones à præsidio atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat: tantis subito difficultatibus objectis, ab animi

virtute

virtute auxilium petendum videbat; itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas à Metiosedo deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta vigilia, IV millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se expectari, jubet. V cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit. V ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. conquirat etiam lintres. has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipse post paulo, silentio egressus cum III legionibus, eum locum petit, quo naves appellijusserat. eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur. exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum præter consuetudinem, tumultuari, & magnum ire agmen adverso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paulo infra milites navibus transportari, quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, suas quoque copias tres in partes distribuerunt. nam & præsidio è regione castrorum relicto, & parva manu Metiosedum versus missa, quæ tantum progredere, quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut suæ pristinæ virtutis, & tot secundissimorum præliorum

memoriam tenerent, atque ipsum Cæsarem, cujus ductu sæpenumero hostes superassent, adesse existimarent; dat signum prælii. primo concursu, ab dextero cornu, ubi vii legio constiterat, hostes pelluntur, atq; in fugam conjiciantur: ab sinistro, quem locum xii legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent; tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugæ quisquam. ipse dux hostiū Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. at, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum vii legionis Tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt. ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes interfectique sunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. at ii, qui præsidio contra castra Labieni erant relictæ, quum præliū commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neq; nostrorum militum victorum imperum sustinere potuerunt. sic, cum suis fugientibus permisti, quos non silvæ montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti hoc negotio confecto, Labiens revertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit. Defectione Æduorum cognita, bellum augetur. legationes in omnes partes circummittuntur. quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. petunt à Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperii transdatur: & re in controversiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. eodem conveniunt undiq; frequentes. multitudinis suffragiis res per-

mitti-

mittitur. ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treveri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treveri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit causa, quare toto abesset bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore Ædui ferunt se dejectos principatu: queruntur fortunæ commutationem, & Cæsaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen, suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. inviti summæ spei adolescentes Eporedorix, & Virдумarus, Vercingetorigi parent. ille imperat reliquis civitatibus obsides. denique ei rei constituit diem. huc omnes equites xv millia numero celeriter convenire jubet. peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum; sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium, libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi provinciæ, x millia peditum imperat. huc addit equites dcc. his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus jubet. altera ex parte Gabalos, proximosque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos, Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos mittit. hic nihilo minus clandestinis nunciis legationibusque Allobroges sollicitat. quorum mentes nondum à superiore bello resedisse sperabat. horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciæ pollicetur. ad hos omnes casus provisæ erant præsidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipsa coacta provinciâ ab L. Cæsare legato

a l omnes partes opponerantur. Helvii sua sponte
 cū finitimis prælio congressi pelluntur, & C. Va-
 lerio Donotauro Caburi filio principe civitatis.
 compluribusque aliis interfectis, intra opida mu-
 rosque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rho-
 danum dispositis præfidiis, magna cum cura, &
 diligentia, suos fines tuentur. Cæsar, quod hostes
 equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis
 omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque
 Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germa-
 niā mittit ad eas civitates, quas superioribus an-
 nis pacaverat; equitesque ab his accersit; & levis
 armaturæ pedites, qui inter eos præliari consue-
 verant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis
 utebantur, à tribunis mil. reliquisque, sed & equi-
 tibus Romanis, atque evocatis, equos sumit, Ger-
 manisque distribuit. Interea dum hæc gerantur,
 hostium copiæ ex Arvernīs, equitesque, qui toti
 Galliæ erant imperati, conveniunt. magno horum
 coacto numero, quum Cæsar in Sequanos per ex-
 tremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius
 subsidium Provinciæ ferri posset, circiter millia
 passuum x ab Romanis trinis castris Vercingeto-
 rix confedit; convocatisque ad concilium præfe-
 ctis equitum, venisse tempus victoriæ demonstrat:
 fugere in Provinciam Romanos, Galliaque exce-
 dere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem
 satis esse: ad reliqui temporis pacem atque orium,
 parum profici. majoribus enim coactis copiis re-
 versuros, neque finem bellandi facturos. proinde,
 agmine impeditos adoriantur, si pedites suis auxi-
 lium ferant, atque in eo morentur, iter confici
 non posse: sin, id quod magis futurum confidat,
 relictis impedimentis, suæ salutis consulant, & usu
 rerum necessariorum, & dignitate spoliatum iri.
 nam de equitibus hostium, quin nemo eorum
 progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos qui-
 dem

dem debere dubitare. id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum. conclamant equites sanctissimo jurejurado confirmari oportere, ne recto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequirasset. probata re, atq; omnibus ad jusjurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies à duobus lateribus ostendunt: una à primo agmine iter impedire cœpit. qua re nunciata, Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire contra hostem jubet. pugnatur una omnibus in partibus. cōsistit agmē. impedimenta inter legiones recipiuntur. si qua in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo signa inferri Cæsar, aciemque converti jubebat. quæ res & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilii confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, summum jugum nacti, hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis confederat, persequuntur, compluresque interficiunt. qua re animadversa, reliqui, ne circumvenirentur, veriti, se fugæ mandant. omnibus locis fit cædes. tres nobilissimi Ædui capti ad Cæsarē perducuntur. Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defectionē Liravici pedestribus copiis præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante adventum Cæsaris Ædui cum Sequanis bello contenderant. fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit; protinusque Alesiam, quod est opidum Mandubiorum, iter facere cœpit, celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, se-

quatus, quantum diei tempus est passum, circiter
 III millibus hostium ex novissimo agmine inter-
 fectis, altero die ad Alesiam castra fecit. perspecto
 urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu,
 qua maxime parte exercitus confidebant, erant
 pulsī; adhortatus ad laborem milites, Alesiam cir-
 cumvallare instituit. ipsum erat opidum in colle
 summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione
 expugnari nō posse videretur. cujus collis radices
 duo duabus ex partibus flumina subleebant. ante
 opidum planities circiter millia passuum III in
 longitudinem patebat. reliquis ex omnibus parti-
 bus collēs, mediocri interjecto spatio, pari altitu-
 dinis fastigio opidum cingebant. sub muro, quæ
 pars collis ad orientem spectabat, hunc omnem
 locum copiæ Gallorum compleverant; fossamq;
 & maceriam sex in altitudinem pedum præduxe-
 rant. ejus munitionis, quæ ab Romanis institue-
 batur, circuitus XI ∞ passuum tenebat. castra
 opportunis locis erant posita; ibique castella XXIII
 facta, in quibus interdum stationes disponebantur,
 ne qua subito irruptio fieret. hæc eadem noctu
 excubitoribus, ac firmis præsidii tenebatur. ope-
 re insticto, fit equestre prælium in ea planicie
 quam intermissam collibus III millium passuum
 in longitudinem patere supra demonstravimus.
 summa vi ab utrisque contenditur. laborantibus
 nostris Cæsar Germanos submittit, legionesque
 pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab
 hostium peditatu fiat. præsidio legionum addito,
 nostris animus augetur: hostes in fugam conjecti
 se ipsi multitudine impediunt; atq; angustioribus
 portis [relictis] coartantur. Germani acrius usque
 ad munitiones sequuntur. fit magna cædes. non-
 nulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam
 transcendere conantur. paullum legiones Cæsar,
 quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. non
 minus.

minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur, veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. nonnulli perterriti in opidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. multis interfecit, compluribus equis captis, Germani sese recipiant. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis, perficiantur, consilium capit, omnem à se equitatum noctu dimittere. discedentibus mandat, ut suam quisque eorum civitatem adeant, omnesque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant, sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut suæ salutis rationem habeant; ne se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligentiores fuerint, millia hominum LXX delecta secum interitura demonstrat: ratione inita, frumentum se exigue dierum xxx habere, sed paullo etiã longius tolerare posse parcendo. his datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit. frumentum omne ad se ferri jubet: capitis pœnam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsæ copia, victimam distribuit: frumentum parce, & paulatim metiri instituit: copias omnes, quas pro opido collocaverat, in opidum recipit. his rationibus auxilia Galliæ expectare, & bellum administrare parat. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captivis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. fossam pedum xx directis lateribus duxit; ut ejus solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus CD reduxit. id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus, nec facile totum opus militum corona cingeretur; ne de improvise, aut nocte ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdium

rela in nostros operi destinatos conjicere possent, hoc intermisso spatio, duas fossas, xv pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorum campestribus, ac demissis locis, aqua ex flumine derivata, complevit. post eas aggerem, & vallum xii pedum extruxit. huic loricam, pinnaeque adjecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum, atque aggeris; qui adscensum hostium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quae pedes lxxx inter se distarent. erat uno tempore & materiari, & frumentari & tantas munitiones fieri necesse, deminutis nostris copiis; quae longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptione ex opido pluribus portis facere summa vi conabantur. quare ad haec rursus opera addendum Caesar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque praecutis cacuminibus, perpetuae fossae quinos pedes altae, ducebantur. huc illi stipites demissi; & ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant, quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallibus induebant. hos Cippos appellabant. ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad summum fastigio. huc teretes stipites foeminis crassitudine, ab summo praecuti & praestri, demittebantur; ita ut non amplius iv digitis ex terra emerent. simul confirmandi & stabiliendi causa singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgulis integebatur. hujus generis ostioni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris Liliium appellabant. ante

haec

hæc talæ pedem ferreis hamis infixis totæ in
 terram infodiebantur; mediocribusq; intermil-
 lis spatiis, omnibus locis differebantur, quos Stim-
 ulos nominabant. His rebus perfectis, regiones
 secutus, quam potuit, æquissimas pro loci natura,
 xlv millia passuum complexus, pares ejusdem ge-
 neris munitiones diversas ab his, contra exte-
 rem hostem perfecit, ut ne magna quidem multi-
 tudine, si ita accidat, ejus discessu, munitionum
 præfidia circumfundì possent. neu cum periculo
 ex castris egredi cogèrentur; dierū xxx pabulum
 frumentumq; habere omnes convectū jubet. Dum
 hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio princi-
 pum indicto, non omnes, qui arma ferre possent,
 ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt;
 sed certum numerum cuiq; civitati imperandum;
 ne, tanta multitudine confusa, nec moderati, nec
 discernere suos, nec frumentandi rationē habere
 possent. imperant æduis, atque eorum clientibus,
 Ségusianis, Ambivareis, Aulercis Brannovicibus,
 [Brannoviis] millia xxxv. parem numerum Ar-
 vernis, adjunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis,
 Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse con-
 sueverunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus,
 Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus xli millia;
 Bellovacis x. totidem Lemovicibus; octona Picto-
 nibus, & Turonis, & Parisiis, & Eleutheris Sues-
 sionibus; Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis,
 Nervii, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Au-
 lercis Cenomanis totidem; Atrebatibus iv millia;
 Bellocassis, Lexoviis, Aulercis, Eburonibus ternas;
 Rauracis, & Boiis xxx. universis civitatibus, quæ
 Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudi-
 ne Armoricæ appellantur, quo sunt in numero
 Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Ofi-
 finii. [Lemovices,] Veneti, Vnelli, sена. ex his Bel-
 lovacis faum numerum non contulerunt; quod se

suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum
 gesturos dicerent, neque cujusquam imperio ob-
 temperaturos. rogati tamen à Comio, pro ejus
 hospitio 11 millia miserunt. hujus opera Comii,
 ita ut antea demonstravimus, fideli, atq; utili su-
 perioribus annis erat usus in Britannia Cæsar: pro
 quibus meritis civitatē ejus immunem esse jusse-
 rat; jura legesque reddiderat: atque ipsi Morinos
 attribuerat. tanta tamen universæ Galliæ consen-
 sio fuit libertatis vindicandæ, & pristinæ belli lau-
 dis recuperandæ, ut neque beneficiis neque ami-
 citiæ memoria moverentur: omnesque & animo,
 & opibus in id bellum incumberent; coactis equi-
 tum 11x millibus, & peditum circiter c c x l.
 hæc in Æduorum finibus recensentur; nume-
 rusque inibat: præfæci constituebantur: Comio
 Atrebatū, Viridomaro, & Eporedorigi Æduis,
 Vergasillauno Arverno consobрино Vercingetori-
 gis summa imperii transditur. iis delecti ex civita-
 tibus tribuuntur, quorum consilio bellum ad-
 ministraretur. omnes alacres, & fiduciæ pleni ad
 Alesiam proficiscuntur. nec erat omnium quis-
 quam, qui adspectum modo tantæ multitudinis
 sustineri posse arbitraretur, præsertim ancipiti
 prælio; quum ex opido eruptione pugnaretur, &
 foris tantæ copiæ equitatus peditatusq; cernerentur.
 at ii, qui Alesiam obsidebantur, præterita die,
 qua suorum auxilia expectaverant, consumpto
 omni frumento, inscii, quid in Æduis gereretur,
 concilio coacto, de exitu fortunarū suarum con-
 sultabant. ac variis dictis sententiis, quarum pars
 deditioem; pars, dum vires suppeterent, eruptio-
 nem censebant, non prætereunda videtur oratio
 Critognati, propter ejus singularem ac nefariam
 crudelitatem. hic summo in Arvernibus natus loco,
 & magnæ habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de
 eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam
 servi-

servitutem deditiois nomine appellant; neque hos habendos civium loco, neque ad concilium adhibendos censeo. cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinae residere virtutis memoria videtur. animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse. qui se ultro morti offerant, facilius reperiantur, quam qui dolorem patienter ferant, atque ego hanc sententiam probarem. nam apud me multum dignitas potest; si nullam, præterquam viræ nostræ, jacturam fieri viderem. sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. quid, hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis consanguineisque nostris, animi fore existimatis, si bene in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ salutis causa suum periculum neglexerint, nec stultitia ac temeritate vestra, aut imbecillitate animi omnem Galliam prostrernere, ac perpetuæ servituti addicere. an, quod ad diem non venerint, de eorum fide constantiaque dubitatis? quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine causa quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis confirmari non potestis, omni aditu præsepto, iis utimini testibus, appropinquare eorum adventum; cujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere versantur. quid ergo mei consilii est? facere, quod nostri majores nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in opida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque se hostibus tradiderunt. cujus rei exemplum si non haberemus, tamen libertatis causa institui & posteris prodi pulcherrimum judicarem. nam quid huic simile

belio

bello fuit depopulata Gallia, magnaue illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excefferunt, atque alias terras perierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles, potentisque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque confidere, atque his æternam injungere servitute: neque enim unquam alia conditione bella gesserunt, quod si ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure & legibus commutatis, securibus subjecta, perpetua premitur servitute. Sententiis dictis, constituunt, ut, qui valetudine, aut ætate inutiles sunt bello, opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam deditiois aut pacis subeendam conditionem. Mandubii, qui eos opido receperant, eum liberis atque uxoribus exire coguntur. ii, quum ad munitiones Romanorum accessissent, fientes, omnibus precibus orabant, ut se in servitute receptos cibo juvarent, hos Cæsar, dispositis in vallo custodiis, recipi prohibebat. Interea Comius, & reliqui duces, quibus summa imperii permessa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt, & colle exteriori occupato, non longius passibus à nostris munitionibus confidunt, postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III millia passuum patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paulum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. erat ex opido Alesia despectus in campum. concurrunt, his auxiliis visis, fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiã excitantur. itaque, productis copiis, ante opidum

confi-

confidunt; & proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes casus comparant. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat, & noverit; equitatum ex castris educi, & prælium committi jubet. erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus: atque omnium militum intenti animi pugnae eventum expectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosque levis armaturæ interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent; & nostrorum equitum impetum sustinerent. ab his complures de improvviso vulnerati, prælio excedebant. quum suos pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudinis viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur; & ii, qui ad auxilium convenerant, clamore & ululatu suorum animos confirmabant. quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiae ad virtutem excitabat. quum à meridie prope ad Solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam coniectis, sagittarii circumventi, interfectique sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. at ii, qui ab Alesia processerant, mæsti, prope victoria desperata, se in opidum receperunt. Vno die intermisso, Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestris munitiones accedunt. subito clamore sublato, qua significatione, qui in opido obsidebantur, de suo adventu cognoscere possent, crates projici-

projicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo derurbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, administrare. eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex opido educit. nostros, ut superioribus diebus suis cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt; fundis librilibus sudibusque quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent, prospectu tenebris adempto, multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conjiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius legati, quibus eæ partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, iis auxilio, ex ulterioribus castellis deductos submittebant. dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes induebant; aut in scrobes delapsi transfodiebantur, aut ex vallo, turribus transjecti pilis muralibus interibant. multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta quam lux appeteret; veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. at interiores, dum ea, quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores fossas explent. diutius in iis rebus administrandis morati prius suos discessisse cognoverant, quam munitionibus appropinquarent. ita re infecta in opidum reverterunt. Bis magno cū detrimento repulsi Galli quid agant, consulunt. locorum peritos adhibent. ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscant. erat à Septentrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant; nostros necessario pene iniquo loco, & leniter declivi, castra fecerunt, hæc C. Antistius Regius, & C. Canius Rebilus legati cum 11 legionibus

gionibus obrinebant. cognitis exploratores regionibus, duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt. ad eundi tempus definiunt, quum meridies esse videatur. iis copiis Vergasillaunum Arvernum, unum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex castris prima vigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultavit, militesque ex nocturno labore sese reficere iussit: quum jam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quæ supra demonstravimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperunt. Vercingetorigis ex arce Alesix suos conspicatus ex opido egreditur, *è castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis causa paraverat, profert. pugnantur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. quæ minime visa pars firma esse, huc concurrunt. Romanorum manus tantis munitionibus distinetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus existit, quod suum periculum in aliena vident virtute consistere. omnia enim plerumque quæ absunt, vehementius hominum mentes perturbant. Cæsar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit. utrisque ad animum occurrit, unum illud esse tempus, quo maxime contendendi conveniat. Galli nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstravimus. exiguum loci ad declivitatem fastigium, magnū habet

bet momentum. alii tela conjiciunt, alii testudine facta subeunt, defatigatis invicem integri succedunt. agger ab universis in munitionem conjectus, & adscensum dat Gallis, & quæ in terram occultaverant Romani, contegit. nec jam arma nostris, nec vires suppetunt. his rebus cognitis, Cæsar Labienum cum Cohortibus VI subsidio laborantibus mittit. imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret. id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus locis, propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. huc ea, quæ paraverant, conterunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere, & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac lorricam, rescindunt. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI. post cum aliis VII Fabium legatum. postremo ipse, quem vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. restituto prælio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit. cohortes IV ex proximo castello educit. equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri jubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsiidiis deductas fors obtulit, Cæsarem per nuncios facit certiozem, quid faciendum existimet, accelerat Cæsar, ut prælio intersit. ejus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in præliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi jussit, ut de locis superioribus hæc declivia, & devexa cernebantur, hostes committunt prælium. utrimq; clamore sublaro,

sublato, excipit rursus ex vallo, atque omnibus
 munitionibus clamor. nostri, emissis pilis, gladiis
 rem gerunt. repente post tergum equitatus cerni-
 tur. cohortes alix appropinquant. hostes terga ver-
 tunt. fugientibus equites occurrunt. fit magna cæ-
 des. Sedulius dux & princeps Lemovicum occidi-
 tur. Vergasillaunus Arvernus vivus in fuga com-
 prenditur. signa militaria LXXIV ad Cæsarem
 referuntur. pauci, ex tanto numero, se incolumes
 in castra recipiunt, conspicati ex opido cædem, &
 fugam suorum, desperata salute, copias à muni-
 tionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex
 castris Gallorum fuga. quod nisi crebris subsidiis,
 ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes
 hostium copix deleri potuissent. de media nocte
 missus equitatus novissimum agmen consequitur,
 magnus numerus capiitur, atque interficitur. reli-
 qui ex fuga in civitates discedunt. postero die Ver-
 cingetorix, concilio convocato, id se bellum sus-
 cepisse non suarum necessitatum, sed communis
 libertatis causa demonstrat; & quoniam fit for-
 tunæ cedendum, ad utramque rem se illis offerre,
 seu morte sua Romanis satisfacere, seu vivum
 tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Cæsa-
 rem legati. jubet arma transdi, principes produci.
 ipse in munitione pro castris consedit, eo duces
 producuntur. Vercingetorix deditur. arma projici-
 untur. reservatis Æduis, atque Arvernibus, si per
 eos civitates recuperare posset, ex reliquis capti-
 vis toto exercitu capita singula, prædæ nomine,
 distribuit. his rebus confectis, in Æduos profici-
 scitur; civitatē recipit. eo legati ab Arvernibus mis-
 si, quæ imperaret, se facturos pollicentur. imperat
 magnum numerum obsidum. legiones in hiberna
 mittit. captivorum circiter xx millia Æduis,
 Arvernibusque reddit. T. Labienum cum II legio-
 nibus, & equitatu in Sequanos proficisci jubet.

huic

huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium, & L. Minucium Basilum cum 11 legionibus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambivaretos, T. Sextium in Bicuriges, C. Caninium Rebilum in Rhutenos cum singulis legionibus mittit; Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabiloni, & Matiscone in Æduis ad Ararim, rei frumentariæ causa collocat. ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus Cæsaris literis cognitis, Romæ dierum xx supplicatio indicitur.

LIBER VIII.

Scriptore

A. HIRTIO PANSA.

COactus assiduis tuis vocibus Balbe, quū quotidiana mea recusatio nō difficultatis excusationem, sed inertix videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris nostri Commentarios rerum gestarum Gallix non comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, contexui: novissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandria confeci, usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris. quos utinam qui legent, scire possent, quam invitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque arrogantix crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis. constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset: adeoque probantur omnium judicio, ut præcepta, non præbita facultas scriptoribus videatur.

tur. cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio. ceteri enim quam bene atque emendate: nos etiam quam facile atque celeriter eos cōfecerit, scimus. Erat autem in Cæsare quam facultas, atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interessem. quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sunt nota: tamen aliter audivimus ea, quæ rerum novitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cujusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

OMni Gallia devicta, Cæsar quum à superiore ætate nullū belliandi tempus intermisset, militesque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus veller; complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nunciabantur, conjurationesque facere, cujus rei verisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudo in unum locum coacta resisti posse Romanis, nec si diversa bella complures eodē tempore intulissent civitates, satis auxilii aut spatii, aut copiarum habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda: non esse autem alicui civitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in libertatē. quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quaestorem suis præfecit hibernis: ipse, equitatus præsidio, pridie kal. Ianuarii ab opido Bibracte profiscitur ad legionem XI, quam non longe à finibus Æduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique

eique adjungit legionem XI, quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui quum latos fines, & complura opida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, conjurationesque facerent. repentino adventu Cæsaris, accidit, quod imperatis disjectisque fuit necesse, ut sine timore ullo rura colētes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in opida possent. namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, Cæsaris id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficeret; aut hostes incendiis terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitibus confisi, aut societate consiliorum, confugerant, frustra. nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. tali conditione proposita, Bituriges, quum sibi viderent clementia Cæsaris reditum patere in ejus amicitiam, finitimasque civitates sine ulla pœna dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis studiosissime permanerāt in labore, ducentos sester-tios, centurionibus 14 millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos

intu-

intulisse bellum sibi querebantur, quare cognita, quum non amplius x & iix dies in hibernis esset commoratus, legiones xiv, & vi ex hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas explicandæ rei frumentariæ causa, superiore commentario demonstratum est. ita cum ii legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur, quum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis opidisque, quæ tolerandæ hiemis causa, constitutis repente exiguis ad necessitatem ædificiis, incolebant (nuper enim devicti complura opida dimiserant) dispersi profugiunt. Cæsar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates quum subire milites noller, in opido Carnutum Genabo castra ponit, atque in tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit. equites tamen, & auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascumque perisse dicebantur hostes; nec frustra. nam plerumque magna præda potiti nostri revertuntur. oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec silvarum præsidio tempestatibus durissimis regi possent; dispersi, magna parte amissa suorum, dissipantur in finitimas civitates. Cæsar, tempore anni difficillimo, quum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus æstivorum nullum summum bellum posse conflare; C. Trebonium cum ii legionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi collocavit: ipse, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant, finitimasque in civitates, duce Correo Bellovaco, & Comio Atre-

bate,

bare, exercitum comparare, atque in unum locum
 cogere, ut omni multitudine in fines Sueffionum,
 qui Rhemis erant attributi, facerent impressio-
 nem; pertinere autem non tantum ad dignitatem,
 sed etiam ad salutem suam judicaret, nullam cala-
 mitatem socios optime de repub. meritos acci-
 pere; legionem ex hibernis evocat rursus XI, lit-
 teras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Suef-
 sionum legiones II, quas habebat, adduceret;
 alteramque ex duabus à T. Labieno accersit. ita
 quantum hibernorum opportunitas, bellique ra-
 tio postulabat, perpetuo suo labore, invicem legio-
 nibus expeditionum onus injungebat. his copiis
 coactis, ad Bellovacos proficiscitur; castrisque in
 eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in
 omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus
 hostium consilia cognosceret. equites officio fun-
 cti renunciant paucos in ædificiis esse inventos;
 atque hos, non qui agrorum incolendorum causa
 remansissent, (namque esse undique diligenter de-
 migratum) sed qui speculandi gratia essent remissi.
 à quibus quam quæreret Cæsar, quo loco multi-
 tudo esset Bellovacorum, quodque esset consilium
 eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma
 ferre possent, in unum locum convenisse, itemque
 Ambianos, Aulercos, Caleres, Vellocaßes, Atre-
 bates locum castris excelsum, impedita circum-
 datum palude, delegisse; omnia impedimenta in
 ultiores silvas contulisse; complures esse princi-
 pes belli auctores, sed multitudinē maxime Cor-
 reo obtemperare, quod ei summo odio esse no-
 mē populi R. intellexissent. paucis ante diebus ex
 his castris Comium discessisse ad auxilia Germa-
 norum adducenda, quorum & vicinitas propin-
 qua, & multitudo esset infinita. constituisse autem
 Bellovacos, omnium principum consensu, summa
 plebis cupiditate, si, ut diceretur, Cæsar cum III
 legio-

legionibus veniret; offerre se ad dimicandum; ne inferiore ac duriore postea conditione cum toto exercitu decertare cogerentur: si majores copias adduceret, in eo loco permanere, quem delegissent; pabulatione autem, quæ propter anni tempus quum exigua, tum disjecta esset, & frumentatione, & reliquo comœatu ex insidiis prohibere Romanos. quæ Cæsar quum, consentientibus plurimis, cognovisset; atque ea, quæ proponerentur, consilia plena prudentiæ, longeque à temeritate barbarorum remota esse judicaret; omnibus rebus inserviendum statuit, quo celerius hostes, contempta suorum paucitate, prodirent in aciem. singularis enim virtutis veteranas legiones VII, IIX, & IX habebat, summæ spei, delectæque juventutis XI, quæ octavo jam stipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetustatis & virtutis ceperat opinionem. itaque, consilio advocato, rebus iis, quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat. si forte hostes III legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ira constituit; ut legio VII, IIX, IX ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI, ne majoris multitudinis species accidere hostibus posset, quâ ipsi depoposcissent. hac ratione pene quadrato agmine instructo, in conspectum hostium celerius opinione eorû exercitum adducit. Quum legiones repete instructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata; sive certaminis periculo, sive subito adventu, seu expectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam multitudinem ho-

stium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. hæc imperat vallo pedum xii muniti, coronisq; pro ratione ejus altitudinis inædificari; fossam duplicem pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem iii tabularum, pontibus transjectis, constratisque conjungi; quorum frontes viminea lorica munirentur, ut hostis à duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo rutilior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permetteret; alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, pōte ab incidentibus telis tegetur. portis fores, altioresque turres imposuit. hujus munitionis duplex erat consilium. namque & operum magnitudinem, & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; &, quum pabularum, frumentarumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interjecta, contēdebat: quam tamen paludem nonnunquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusq; hostes insequabantur, aut vicissim hostes eandem transgressi nostros longius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, quum raris disjectisq; ex ædificiis pabulum conquireretur) ut impediis locis dispersi pabulatores circumvenirentur: quæ res etsi mediocre detrimentum jumentorum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atq; eo magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus venerat: qui tamen numero non amplius erant quingentis; tamē Germanorum adventu barbari inflabantur.

Cæsar,

Cæsar, quum animadverteret hostem complures dies castris palude & loci natura munitis se tenere; neq; oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciofa, nec locum munitionibus claudi, nisi à majore exercitu posse; litteras ad Trebonium mittit ut quam celerrime posset, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerferet, atque ira cum III legionibus magnis itineribus ad se veniret: ipse equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat. præsidio pabulatoribus mittit, qui subitas hostium incurfiones sustinerent. quod quum quotidie fieret, ac jam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diurnitate) Bellovacî delecta manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, silvestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumventos aggredierentur. cujus malî fors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obvenerat. namque ii, quum repente hostium equites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius insecti à peditibus undique sunt circumdati, quo factò perturbati celerius, quam consuetudo fert equestri prælii, se receperunt, amisso Vertisco, principe civitatis, præfecto equitum; qui quum vix equo propter ætatē posset uti, tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus erat, neque dimicari sine se voluerat. instantur atque incitantur hostium animi secundo prælio, principe & præfecto Rhemorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. non intermittuntur interim quotidiana prælia in con-

spectu utrorumq; castrorum, quæ ad vada, transi-
 tusq; fiebant paludis. qua contentione Germani,
 quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut
 equitibus interpositi præliarentur, quum constan-
 tius universi paludem transissent, paucisque resi-
 stentibus interfectis, pertinacius reliquam multi-
 tudinem essent insecuti, perterriti non solum ii,
 qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vul-
 nerabantur; sed etiam qui longius subsidiari con-
 sueverant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ
 fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se
 aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pa-
 vore coacti longius profugerent. quorū periculo
 sic omnes copiæ sunt perturbatæ, ut vix judicari
 posset, utrum secundis, nimisq; rebus insolentio-
 res; an adversis, mediocribusque timidiores essent.
 Complurimis diebus iisdem in castris consumptis,
 quum propius accessisse legiones, & C. Trebonium
 legatum cognovissent; duces Bellovacorum veriti
 similem obsessionem Alesiz noctu dimittunt eos,
 quos aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes
 habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum
 perturbatum, & confusum dum explicant agmen.
 (magna enim multitudo carrorum etiam expedi-
 tos sequi Gallos consuevit) oppressi luce copias ar-
 matorum pro suis instruunt castris, ne prius Ro-
 mani persequi se inciperent, quam longius agmen
 impedimentorum suorum processisset. At Cæsar
 neq; resistentes tanto collis adscensu laceffendos
 judicabat; neque non usque eo legiones admo-
 vendas, ut discedere ex eo loco sine periculo bar-
 bari militibus instantibus non possent: ita quum
 paludem impeditam à castris castra dividere, quæ
 transeundi difficultas celeritatem insequendi tar-
 dare posset; atque id jugum, quod trans paludem
 pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle
 à castris eorum intercisum animadverteret; pon-
 tibus

tibus palude constrata, legiones transducit, celeriterque in summam planiciem jugi pervenit. quæ declivi fastigio duobus ab lateribus munebatur. ibi legionibus instructis ad ultimum jugū pervenit: aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent. Barbari consili loci natura, quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur. paulatimque copias distributas dimittere non auderēt, ne dispersi perturbarentur, in acie permanferunt. quorum pertinacia cognita, Cæsar xx cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra. absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine cibariis eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt: Fasces, ubi confederant, (nam, in acie sedere Gallos consueſſe. superioribus commentariis declaratum est) stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, signo pronunciato, uno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repente à conspectu texit Romanorū. quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu fugerunt. Cæsar, etsi discessum hostium animadvertere non poterat incendiis oppositis; tamē id consilium quum fugæ causa inritum suspicaretur, legiones promoveret; & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, quum intrare fumum. & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum, insidias veriti, libe-

tam facultatē sui recipiendi Bellovacis dederunt.
 tra, fuga timoris simul calliditatisque plena, sine
 ullo detrimento, millia non amplius x progressi
 hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde,
 quum saepe in insidiis equites peditesque dispone-
 rent, magna detrimenta Romanis pabulationi-
 bus inferebant. quod quum crebrius accideret, ex
 capriuo quodam comperit Cæsar, Correum Bello-
 vacorum ducem, fortissimorum millia v i pedi-
 tum delegisse, equitesque ex omni numero ∞
 quos in insidiis eo loco collocaret, quem in lo-
 cum, propter copiam frumenti ac pabuli, Roma-
 nos pabularum missuros suspicaretur. quo cog-
 nito consilio, Cæsar, legiones plures, quam solebat,
 educit; equitatumque, qua consuetudine pabula-
 toribus mittere præsidio consueverat, præmittit.
 huic interponit præsidia levis armaturæ: ipse cum
 legionibus quam potest maximè appropinquat.
 Hostes in insidiis dispositi quum sibi delegissent
 campum ad rem gerendam nō amplius patentem
 in omnes partes passibus ∞, silvis undique im-
 peditissimis, aut altissimo flumine, velut indagine
 munitum, hunc insidiis circumdederunt nostri.
 Explorato hostium consilio, ad præliandum ani-
 mo, atque armis parati, quum, subsequētib; le-
 gionibus, nullam dimicationem recusarent, tur-
 matim in eum locum devenerunt. quorum ad-
 ventu quum sibi Correas oblatam occasionem rei
 gerendæ existimaret, primum cum paucis se osten-
 dit; atque in proximas turmas imperum facit. no-
 stri constanter imperum sustinent insidiatorum;
 neque plures in unum locum conveniunt; quod
 plerumque equestribus præliis quum propter ali-
 q uem timorem accidit, tum multitudine ipsorum
 detrimentum accipitur, quum dispositis turmis
 invicem rari præliarentur; neque ab lateribus cir-
 cumveniri suos paterentur; erumpunt ceteri, Cor-
 reo

reo præliante, ex silvis. fit magna contentione diversum prælium: quod quum diutius pari Marte iniretur; paulatim ex silvis instructa multitudo procedit peditum, quæ nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subveniunt levis armaturæ pedites, quos ante legiones missos docui; turmisque nostrorum interpositi, constanter præliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat prælii, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebrique eodem tempore & nostris, & hostibus nuncii afferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. qua re cognita, præsidio cohortium confisi nostri, acerrime præliantur: ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis; atque itineribus diversis fugam quaerunt. nequidquam. nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. victi tamen, propulsique, majore parte amissa, consternati, quo sors tulerat, confugiunt: partim silvis peritis, partim flumine; qui tamen in fuga à nostris acriter insequentibus conficiuntur. quum interim nulla calamitate victus Correas, excedere prælio, silvasque petere, aut invitantibus nostris ad deditionem potuit adduci, quin fortissime præliando, compluresque vulnerando, cogeret elaros iracundia victores in se tela conjicere. Tali modo re gesta, recentibus prælii vestigiis ingressus Cæsar, quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus ix millibus passuum dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat, tamen, exercitu transducto, progreditur. At

Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum evitarant, omnibus adversis, cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, quum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obfidesque ad Cæsarem mittantur. hoc omnibus probato consilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. ceteri è vestigio mittunt ad Cæsarem legatos; petuntque, ut ea pœna sit contentus [hostium,] quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri prælio Bellovacorum esse: delectorum peditum multa millia interiisse: vix refugisse nuncios cædis, tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo prælio commodum esse consecutos; quod Correas, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus. numquam enim senatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem, potuisse. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæsar, eodem tempore superiore anno Bellovacos, ceterasque Galliæ civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia permanisse, neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos: scire, atque intelligere se, causam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut invitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea pœna, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obfides conficiant. concurrunt reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur eventum.

obsides

obsides dant. imperata faciunt. excepto Comio, quem timor cohibebat cujusquam fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Cæsare in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium comperisset sollicitare civitates, & conjurationem contra Cæsarem facere, infidelitatem ejus sine ulla perfidia judicavit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur. vocatum in castra venturum, ne tentando cautionem faceret; C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum, ad eam rem delectos transdidit centuriones. quum in colloquium ventum esset, & ut convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset: centurio, velut, insueta re permotus, vellet hominem conficere. celeriter à familiaribus prohibitus Comii, non potuit. graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. quum utrimque gladii districti essent; non tam pugnandi quam dissiugiendi fuit utrorumque consilium nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant, quo facto statuisse Comius dicebatur, numquam in conspectum cujusquam Romani venire. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar, quum videret nullam jam esse civitatem, quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex opidis demigrare, ex agris effugere. ad præsens imperium evitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit, M. Antonium quæstorem, cum legione XI sibi conjungit: C. Fabium egatum cum cohortibus XXV mittit in diversissimam partem Galliarum; quod ibi quasdam civitates in armis esse audiverat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat, satis firmas I I legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis,

In Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore ætate Tergestinis accidisset; qui repentino latrocinio, atque impetu eorum erant oppressi. ipse ad devastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum, atque fugientem quum redigi posse in suam potestatem desperasset; proximum [suz dignitati] esse ducebat, adeo fines ejus vastare civibus, ædificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem. quum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones, aut auxilia dimisisset, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis vastasset; magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum cum III legionibus, in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate non multum à Germanis differebat: neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, quum, magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictonum, literis nunciisque Duracii cognovisset. qui perpetuo in amicitia Romanorum permanerat; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, ad opidum Limonum contendit, quo quum adventaret; atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit: Dumnacus quum appropinquare Caninium cognovisset. copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnate instituit. quum complures dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suorum detrimento, nullam partem munitionum

convici.

convellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonum redit. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. at Dumnabus, adventu Fabii cognito, desperatâ salute, si tempore eodẽ coactus esset & Romanorum externum sustinere hostem, & respicere ac timere opidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit: nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias transduxisset. Fabius, etiam nondum in conspectum venerat hostibus, neque se cum Caninio conjunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum noverant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat præceptum, invaduntque Dumnaci agmen: & fugientes perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene gesta, se recipiunt in castra. insequente nocte Fabius equites præmittit, sic paratos, ut confingerent, atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. cujus præceptis, ut res gereretur, Q. Atilius Varus, præfectus equitum, singularis & animi & prudentiæ vir, suos hortatur, agmenque hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum prælium committit. consistit audacius equitatus hostium, succedentibus sibi peditibus, qui toto agmine subsistentes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. fit prælium acri certamine. nam-

que nostri, contemptis pridie superatis hostibus, quum subsequi legiones meminissent, & pudore cedendi, & cupiditate celerius per se conficiendi proelii, fortissime contra pedites præliantur: hostesque nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur. quum aliquandiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset equitibus invicem præsidio. tum repente confertæ legiones in conspectum hostium veniunt. quibus visis percussæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugæ se mandant. at nostri equites, qui paullo ante cum resistentibus fortissime conflixerant, lætitiæ victoriæ elati magno undique clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum, dextræque ad cædendum valent, tantum eo prælio interficiunt. itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma projecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. **Q**ua ex fuga, quum constaret Draperem Senonem (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, servis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium civitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta & comæatus Romanorum interceperat) non amplius hominum v millibus ex fuga collectis, provinciam petere, unaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore commentario, prima defectione Galliæ facere in provinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legionibus II ad eos persequendos contendit, ne de timore aut detrimento provinciæ magna infamia, perditorum hominum latrocinii caperetur. **C.** Fabius cum reliquo exercitu

aitu in Carnutes, reliquasque proficiscitur civitates, quarum eo prælio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur. nam Carnutes, qui sæpe vexati nunquam pacis fecerant mentionem, datis obsidibus, veniunt in deditiorem; ceteræque civitates positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, adventu Fabii legionumque, imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus, errans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones petere coactus est. At Drapes, unaque Luterius, quum legiones Caniniumque adesse cognosceret, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Provinciæ fines intrare posse; nec jam liberam vagandi latrocinandi que facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum. ibi quum Luterius apud suos cives quondam, integris rebus, multum potuisset, semperque auctor novorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet; opidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat ejus, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copiis, opidanosque sibi conjungit. quo quum confestim C. Caninius venisset, animadverteretque omnes opidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis ascendere esset difficile; magna autem impedimenta opidanorum videret, quæ si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non posse equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartito cohortibus divisus, trina excelssimo loco castra fecit, à quibus paulatim, quantum copiarum pariebantur, val-

lum

lum in opidi circuitu ducere instituit, quod quum animadverterent opidani, miserrimæque Alefiæ memoria solliciti, similem casum obsessiois viderentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci, eo consilio probato, proxima nocte, 11 millibus armatorum relictis, reliquos ex opido Drapes & Luterius educunt: ii, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant; magnum numerum frumenti comparant, non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. quam ob causam C. Caninius toto opido munitiones circumdare moratur; ne aut opus effectum fieri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat præsidia. magna copia frumenti comparata, confidunt Drapes & Luterius non longius ab opido x millibus passuum, unde paulatim frumentum in opidum supportarent, ipsi inter se provincias partiuntur. Drapes castris præsidio cum parte copiarum restitit Luterius agmen iumentorum ad oppidum adducit. dispositis ibi præsiidiis, hora noctis circiter x silvestribus angustisque itineribus frumentum importare in opidum instituit, quorum strepitum vigiles castrorum quum sensissent; exploratoresque missi, quæ agerentur, renunciaissent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem imperum fecit. ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri ut viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra

re be.

re bene gesta, Caninius ex captivis comperit, par-
tem copiarum cum Drapete esse in castris milli-
bus non amplius x. qua re ex compluribus cogni-
ta, quum intelligeret, fugato duce altero, perterri-
tos reliquos facile opprimi posse; magnæ felicita-
tis esse arbitratur, neminē ex cæde refugisse in
castra, qui de accepta calamitate nuncium Drape-
ti perferret. sed, quum in experiundo periculum
nullum videret, equitarum omnem, Germanos-
que pedites summæ velocitatis omnes ad castra
hostium præmittit. ipse legionem unam in trina
castra distribuit; alteram secum expeditam ducit.
quum propius hostem accessisset, ab exploratori-
bus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum,
ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis supe-
rioribus, ad ripas fluminis esse demissa, at Germa-
nos equites imprudentibus omnibus de improvise
advolasse, & prælium commisisse. qua re cog-
nita, legionem armatam instructamque adducit. ita,
repente omnibus ex partibus signo dato, loca su-
periora capiuntur. quod ubi accidit; Germani
equites, signis legionis visis, vehementissime præ-
liantur. confestim omnes cohortes undique im-
perum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis,
magna præda potiuntur. capitur ipse eo prælio
Drapes Caninius, felicissime re gesta, sine ullo
pene milites vulnere, ad obsidendos opidanos re-
vertitur. externoque hoste deleto, cujus timore
augere præsidia, & munitione opidanos circun-
dare prohibitus erat, opera undique imperat ad-
ministrari. venit eodem cum suis copiis postero
die C. Fabius, partemque opidi sumit ad obsiden-
dum. Cæsar interim M. Antonium quæstorem
cum cohortibus xv in Bellovacis reliquit; ne qua
rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis
facultas daretur. ipse reliquas civitates adit: obfi-
des plures imperat: timentes omnium animos
consola-

consolatione sanat. quum in Carnutes venisset,
 quorum consilio in civitate superiore Commen-
 tario Cæsar exposuit initium belli esse ortum,
 quod præcipue eos, propter conscientiam facti, ti-
 mere animadvertibat; quo celerius civitatem me-
 tu liberaret, principem sceleris ipsius, & concita-
 torem belli Guturvatum ad supplicium deposcit,
 qui etsi ne civibus quidem suis se committebat;
 tamen celeriter, omnium cura quæsitus, in castra
 perducitur. cogitur in ejus supplicium Cæsar, con-
 tra naturam suam, maximo militum concursu;
 qui omnia pericula & detrimenta belli à Guro-
 vato accepta referebant; adeo ut verberibus exani-
 matum corpus securi feriretur, ibi crebris literis
 Caninii fit certior, quæ de Drapete, & Luterio ge-
 sta essent, quoq; in consilio permanerent opidani:
 quorum etsi paucitatem contemnebant, tamē per-
 tinaciam magna pœna esse afficiendam judicabat;
 ne universa Gallia non vires sibi defuisse ad resi-
 stendum Romanis, sed constantiam, putaret; neve
 hoc exemplo ceteræ civitates: locorum opportu-
 nitate fretæ, se vindicarent in libertatem; quum
 omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse
 unam ætatē suæ provinciæ; quam si sustinere po-
 tuissent, nullum ultra periculū vererentur. itaque
 Q. Calenum legatum cum legionibus 11 relinquit,
 qui justis itineribus se subsequeretur: ipse cum
 omni equitatu, quā potest celerrime, ad Caninium
 contendit. quum, contra expectationem omnium,
 Cæsar Vxellodunum venisset, opidumq; operibus
 clausum animadverteret; neque ab oppugnatione
 recedi videret ulla conditione posse; magna autē
 copia frumenti abundare opidanos, ex perfugis
 cognovisset; aqua prohibere hostem tentare cœ-
 pit. Flumen infimam vallem dividebat, quæ pene-
 torum montē cingebat, in quo positum erat præ-
 ruptum undiq; opidum Vxellodunum hoc aver-
 tere

tere loci natura prohibebat. sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullā in partem, depressis fossis, derivari posset. erat autem opidanis difficilis, & præruptus eo descensus; ut, prohibentibus nostris, sine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu. qua difficultate eorum cognita, Cæsar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdā locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat opidanos: quorum omnis postea multitudo aquatum unum in locum conveniebat. sub ipsius opidi murum magnus fons prorumpebat ab ea parte, quæ fere pedum ccc intervallo fluminis circuitu vacabat. hoc fonte prohiberi posse opidanos quum optarent reliqui; Cæsar unus videret, non sine magno periculo; è regione ejus vineas agere adversus montem, & aggeres struere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. opidani enim loco superiore decurrentes sine periculo præliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant, ut tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. eodem tempore tectos cuniculos, crates & vineas agunt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum lx. collocatur in eo turris x tabularum, non quidem quæ mœnibus æquareretur, (sed enim nullis operibus effici poterat) sed quæ superaret fontis fastigium. ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent aduari opidani; non tantum pecora, atque jumenta, sed etiam magna hominum multitudo sui consumebatur. quo malo perterriti opidani cupas sevo, pice, scandulis complent, eas ardentibus in opera provolvunt, eodem tempore acerrime

rime præliantur, ut ab incendio restinguendo dimicatione & periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma existit. quæcunque enim per locum præcipitem missa erant, ea vineis & aggere suppressa comprehēdebant id ipsum, quod morabatur. milites contra nostri, quanquam periculoso genere prælii, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusque utrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior testatorque virtus ejus esset, telis hostium flammæque se offerebat. Cæsar, quum complures suos vulnerari videret, ex omnibus opidi partibus cohortes montem ascendere, & simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. quo facto perterriti opidani, quæ quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. ita nostri, sine prælii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interfcindunt. quum pertinaciter resisterent opidani, & jam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent; ad postremum cuniculis venæ fontis intercisæ sunt, atque averse. quo facto repente fons perennis exhaustus, tantâ attulit opidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. itaque necessitate coacti se transdiderunt. Cæsar, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures rebellare cœpissent; exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. itaq; omnibus, qui arma tulerat, manus præcidit, vitæ concessit;

Et: quo testator esset pœna improborum. Drapes, quem captum esse à Caninio docui, siue indignatione, & dolore vinculorum, siue timore grauioris supplicii, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prælio scripsi, quum in potestatem venisset Epasnacli Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quos nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, quum sibi conscius esset quam inimicum deberet Cæsarem habere) hunc Epasnaclus Aruernus, amicissimus populi R. sine dubitatione ulla vincum ad Cæsarem duxit. Labienus interim in Trevis equestre prælium secundum facit: compluribusque Trevis interfectis, & Germanis qui nulli aduersus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos in suam redegit potestatem, atque in iis Surum Æduum, qui & virtutis, & generis summam nobilitatem habebat, solusque ex Æduis ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita, Cæsar quum in omnibus partibus Gallia bene res gestas videret, iudicaretque superioribus æstivis Galliam devictam & subactam esse, Aquitaniam nunquam ipse adissent, sed per P. Crasum quadam ex parte divicisset; cum II legionibus in eam partem est profectus, ubi extremum tempus consumeret æstivorum. quam rem, sicut cetera, celeriter feliciterque confecit, namq; omnes Aquitania civitates legatos ad eum miserunt, obfidesque ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbonem profectus est: exercitum per legatos in hiberna deduxit: IV legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Varinio, & Q. Tullio legatis. II in Æduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: I I in Turonis ad fines Carnurum posuit, quæ omnem regionem

con-

conjunctam Oceano continerent: in reliquis in
 Lemovicam fines non longe ab Arvernīs, ne qua
 pars Galliae vacua ab exercitu esset. paucos dies
 ipse in provincia moratus, quum celeriter omnes
 conventus percucurrisset; publicas controversias
 cognovisset; bene meritis praemia tribuisset, (co-
 gnoscendi enim maximam facultatem habebat,
 quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliae
 defectione, quam sustinuerat fidelitate atq; auxi-
 liis provinciae illius.) his rebus confectis, ad legio-
 nes in Belgium se recipit, hibernavitque Nemetocennae.
 ibi cognoscit Comium Atrebatem proelio
 cum equitatu suo contendisse. nam quum Anto-
 nius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in
 officio maneret; Comius, qui post illam vulnera-
 tionem, quam supra commemoravimus, semper
 ad omnes motus paratus suis civibus esse consue-
 ser, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum
 duxque deesset, parente Romanis civitate, cum
 suis equitibus se, suosque latrociniis alebat, infe-
 stisq; itineribus commeatus complures, qui com-
 portabantur in hiberna Romanorum, intercipie-
 bat. erat attributus Antonio praefectus equitum
C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hiemaret.
 hunc Antonius ad persequendum equitatum ho-
 stium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem,
 quae singularis in eo erat, magnum odium Comii
 adungebat, quo libentius id faceret, quod impe-
 rabatur, itaq; dispositis insidiis, saepius ejus equi-
 tes aggressus, secunda proelia faciebat, novissime,
 quum vehementius contenderetur, ac Volusenus ip-
 sius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum
 cum paucis insecutus esset; ille autem fuga vehe-
 menti Volusenum longius produxisset; repente
 omnium suorum invocat fidem atque auxilium,
 ne sua vulnera, perfidia interposita, paterentur in-
 iurta, conversoq; equo, se a ceteris incautius per-
 mittit

mittit in præfectū. faciunt idem omnes ejus equites paucosq; nostros convertunt atque insequuntur. Comius incensum calcariibus equum jungit equo Quadrati, lanceaque infesta medium femur ejus magnis viribus transjicit. præfecto vulnerato, non dubitant nostri resistere, & conversi hostem pellere. quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsī, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod ubi malum dux equi velocitate evitavit; graviter vulneratus præfectus, ut vitæ periculum adiurus videretur, refertur in castra. Comius autem sive expiato suo dolore, sive magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, ubi præscripserit, & ea facturum, quæ imperaverit, obsidibus datis firmat: unum illud erat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cujusquam Romani. quam postulationem Antonius quum judicaret ab justo nasci timore, veniam petenti dedit; obsides accepit.

SCIO, Cæsarem singulorum annorum singulos Commentarios confecisse: quod ego non existimavi mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paulo, C. Marcello Coss. nullas habet Galliæ magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæsar, exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda, conjungendaque huic Commentario statui.

CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia civitates, nulli spem aut causam dare armorum. nihil enim minus volebat, quem sub discessum suum necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine præsentī periculo susciperet. itaq; honorifice civitates appellando, principes maximis præmiis

præmiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defessam tot adversis præliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit. ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quaestoris sui commendaret sacerdotii petitionem. contendebat enim [gratia] quum libenter pro homine sibi conjunctissimo, quem paulo ante præmiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa, Cæsaris decedentis cōvellere gratiā cupiebant. hunc etsi augurem prius factū, quam Italiam attingeret, in itinere audierat: tamen non minus justam sibi causam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum Coss. creatos, qui omni honore & dignitate Cæsarem exspoliarent, ereprum Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod sibi conjunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset, exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis incredibili honore atque amore. tum primū enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Cæsar iturus erat, excogitari posset. cum liberis omnis multitudo obviam procedebat. hostiæ omnibus locis immolabantur, tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel expectatissimi triumphī lætitiā præcipi posset. tāta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. quum omnes regiones Galliæ Togaræ Cæsar percucurrisset, summa celeritate ad exercitū

Neme-

Nemrocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique exercitum lustravit. T. Labienum Galliarum Togatam præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem existimabat. Ibi quinquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, ut, interposita senatus auctoritate aliqua parte exercitus spoliaretur: tamē neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. judicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. quum Cæsaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus; si quem timor armorum Cæsaris læderet; & quoniam Pompeii dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent; discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret. fore eo pacto liberam, & sui juris civitatem. neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere cœpit. quod ne fieret, consules, amicique Pompeii intercesserunt, atque, ira rem moderando, discesserunt. magnum hoc testimonium senatus erat universi, conveniensque superiori facti. nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatē, contra legem Pompeii & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Cæsaris provinciis; sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia quærebat, senatus frequens in alia omnia transit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonerantur, quo majores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi con-

stituit.

stitissent. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthi-
cum legio una à Cn. Pompeio, altera à C. Cæ-
sare mitterentur. neque obscure hæ duæ legiones
uni Cæsari detrahuntur. nam Cn. Pompeius
legionem primam, quam ad Cæsarem miserat,
confectam ex delectu provinciæ, Cæsari eam
tanquam ex suo numero dedit. Cæsar tamen,
quum de voluntate adversariorum nemini dabi-
um esset, Cn. Pompeio legionem remisit, &
ex suo numero xv, quam in Gallia Citeriore
habuerat, ex S. C. jubet transdi. in ejus lo-
cum x i i i legionem in Italiam mitit, quæ
præsidia tueretur, ex quibus præfidiis xv de-
ducebatur: ipse exercitum distribuit per hiber-
na: C. Trebonium cum legionibus iv in Bel-
gio collocat; C. Fabium cum totidem in Ædu-
os deducit. sic enim existimabat tutissimam fo-
re Galliam, si Belgæ, quorum maxima vir-
tus; & Ædui, quorum auctoritas summa esset,
exercitibus continerentur. Ipse in Italiam pro-
fectus est. quo quum venisset, cognoscit, per
C. Marcellum consulem legiones ii ab se remis-
sas, quæ ex S. C. deberent ad Parthicum bel-
lum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Ita-
lia retentas esse. hoc facto, quanquam nulli erat
dubium, quin arma contra Cæsarem pararen-
tur; tamen Cæsar omnia patienda esse statuit,
quoad sibi spes aliqua relinqueretur jure potius
disceptandi, quam belli gerendi.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE BELLO CIVILI

LIBER I.

LITTERIS [à Fabio C.] Cæsaris confu-
 bus redditis, ægre ab iis impetratum est.
 summa tribunorum pl. contentione, ut in
 senatu recitarentur. ut vero ex litteris ad
 senatum referretur, impetrari nõ potuit. Referunt
 consules de rep. (in civitate,) L. Lentulus consul
 senatu: reique pub. se non de futurum pollicetur, si
 audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin
 Cæsarem respiciant atque ejus gratiam sequantur,
 ut superioribus fecerint temporibus, se sibi confi-
 lium capturum, neque senatus auctoritati obtem-
 peraturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam,
 atque amicitiam receptum. In eandem sententiam
 loquitur Scipio: Pompejo esse in animo, reip. non
 deesse, si senatus sequatur: sin cunctetur atque agat
 lenius, nequidquam ejus auxilium, si postea velit
 imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod senatus
 in urbe habebatur, Pompejusque aderat, ex ipsius
 ore Pompeii miti videbatur. Dixerat aliquis le-
 niorem sententiam, ut primo M. Marcellus in-
 gressus in eam orationem, non oportere ante de
 rep. ad senatum referri, quam deletus tota Italia
 habiti, & exercitus conscripti essent; quo præfi-
 dio, tuto, & libere, senatus, quæ vellet, decernere
 auderetur: M. Calidius, qui censebat, ut Pompejus
 in suas provincias proficisceretur, ne qua esset ar-
 morum causa: timere Cæsarem, abreptis ab eo
 11 legionibus, ne ad ejus periculum reservare &
 retinere eas ad urbem Pompejus videretur: ut M.

K

Rufus

Rufus, qui sententiam Calidii, paucis Iere mutatis verbis, sequebatur. si omnes convicio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit. Marcellus perterritus conviciis à sua sententia discessit. Sic vocibus consulis, terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inviti & coacti, Scipionis sententiam sequuntur: Uti ante certam diem Cæsar exercitum dimittat, si non faciat, eum adversus rempublicam futurum videri. Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribunus plebis. Refertur confestim de intercessione tribunorum, dicuntur sententiæ graves, ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur, misso ad vesperum senatum, omnes, qui sunt ejus ordinis, à Pompejo evocantur, laudat promptos, atque in posterum confirmat, segniores castigat, atque incitat. multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus, spe præmiorum atque ordinum, evocantur. multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ à Cæsare, accersuntur, completur urbs ad jus comitiarum. tribunos plebis C. Curio evocat, omnes amici consulum, necessarii Pompeii, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, coguntur in senatum, quorum vocibus, & concursu terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque vero libere potestas decernendi eripitur, pollicetur L. Piso Censor, sese iurum ad Cæsarem; item L. Roscius prætor, qui de his rebus eum doceant. vi dies ad eam rem conficiendam spatii postulant, dicuntur etiam à nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatus ei proponant. omnibus his resistitur, omnibusque oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimicitie Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus æris alieni ma-

ni magnitudinis, & spe exercitus, ac provinci-
 rum, & regum appellandorum largitionibus mo-
 vetur: seque alterum fore Syllam, inter suos glo-
 riatur, ad quem summa imperii redeat. Scipio-
 nem eadem spes provinciarum atque exercituum im-
 pellit, quos se pro necessitudine partiturum cura
 Pompejo arbitratur: simul iudiciorum metus,
 adulatio, atque ostentatio sui potentium, qui in
 rep. iudiciisq; tam plurimum pollebant, ipse Pom-
 pejus ab inimicis Cæsaris incitatus, & quod ne-
 minem dignitate secum exæquari volebat, totum
 se ab ejus amicitia averterat, & cum communi-
 bus inimicis in gratiam redierat; quorum ipse ma-
 ximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat
 Cæsari. simul infamia 111 legionum permotus,
 quas ab itinere Asiæ, Syriæque ad suam poten-
 tiam dominatumque converterat, rem ad arma
 deduci studebat. His de causis aguntur omnia ru-
 ptim, atque turbate; neque docendi Cæsaris, pro-
 pinquis ejus spatium datur, nec tribunis pl. sui pe-
 riculi deprecandi, neq; etiam extremi juris inter-
 cessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facul-
 tas tribuitur; sed de sua salute die vii cogitare co-
 guntur; quod illi turbulentissimi superioribus
 temporibus tribuni pl. iix denique mense suarum
 actionum respicere, ac timere consueverant. de-
 curritur ad illud extremum atque ultimum S. C.
 quo nisi pene in ipso urbis incendio, atque despe-
 ratione omnium salutis, latiorum audacia num-
 quam ante discessum est, Dent operam consules,
 prætores, tribuni pl. quiq; pro consulibus sunt ad
 urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Hæc S. C.
 perferuntur a. d. vi Id. Januarii, itaque v pri-
 mis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex
 die consularum inît Lenulus, biduo excepto co-
 mitiali, & de imperio Cæsaris, & de amplissimis
 viris tribunis pl. gravissime acerbissimeque decer-
 nitur

nitur. Profugiunt stragem ex urbe tribuni pl. sese-
 que ad Cæsarem conferunt. is eo tempore erat
 Ravennæ, expectabatq; suis lenissimis postularis
 responsa: si qua hominum equitate res ad otium
 deduci posset. Proximis diebus habetur senatus
 extra urbem. Pompejus eadem illa, quæ per Sci-
 pionem ostenderat, agit: senatus virtutem con-
 stantiamque collaudat; copias suas exponit; legio-
 nes habere sese paratas, præterea cognitum com-
 pertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem mi-
 lites, neque iis posse persuaderi, ut eum defend-
 ant, aut sequantur, de reliquis rebus ad senatum
 refertur. tota ut Italia delectus habeatur; Faustus
 Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur: pecunia
 uni ex ærario Pompejo detur. Refertur etiam de
 rege Iuba, ut socius sit, atque amicus. Marcellus
 verò passurum se in præsentia negat. De Fausto
 impedit Philippus tribunus pl. De reliquis rebus
 S. C. perscribuntur. Provinciarum privatis decernun-
 tur; duæ consulares, reliquæ prætorie. Scipioni
 obvenit Siria; L. Domitio Gallia: Philippus, &
 Marcellus privato consilio prætereuntur, neque
 eorum sortes deiciantur, in reliquis provincias
 prætores mittuntur, neque expectant, quod su-
 perioribus annis acciderat, ut de eorum imperio
 ad populum referatur. Palæstræque, votis nuncu-
 patis, exeant: Consules, quod ante id tempus ac-
 ciderat, numquam, ex urbe proficiscuntur, licto-
 resque habent in urbe, & Capitolio privati, contra
 omnia vetustatis exempla, tota Italia delectus ha-
 beretur, arma inaperantur, pecuniæ à municipiis
 exiguntur, & è fanis tolluntur: omnia divina, &
 humana jura permiscetur. Quibus rebus cog-
 nis, Cæsar apud milites concionatur, omnium
 temporum iniurias inimicorum in se commemo-
 rat, à quibus diductum & depravatam Pompejum
 queritur, invidia atque obtreccatione laudis, suæ,
 cuius

cujus ipse honori, & dignitati semper faverit, adiutorque fuerit. novum in Rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse. Pompejam, qui amissam restituisse videatur, dona etiam, quæ ante haberet, ademisse: quotiescunque sit decretum, Darent magistratus operam, ne quid resp. detrimenti caperet; qua voce, & quo S. C. populus R. ad arma sit vocatus; factum in perniciosis legibus, in vi Tribunicia, in secessione populi, templis, locisque editoribus occupatis: (atque hæc superioris ætatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus docet) quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla secessio facta. hortatur cujus imperatoris ductu 19 annis temp. felicissime gesserint, plurimaque prælia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem, dignitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis XIIII, quæ aderat, milites. (hanc enim initio tumultus evocaverat; reliquæ nondum convenerant: sese paratos esse imperatoris sui Tribunorumque pl. injurias defendere. Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibique Tribunos pl. qui ad eum confugerant, convenit; reliquas legiones ex hibernis evocat, & subsequi jubet. Eo L. Cæsar adolescens venit: cujus pater Cæsaris erat legatus. is, reliquo sermone confectio, cujus rei causa venerat, habere se à Pompeio ad eum privari officii mandata demonstrat: velle Pompejum se Cæsari purgatum ne ea, quæ reip. causa egerit, in suam contumeliam vertat: semper se reip. commoda privatis ne-

cessitatibus habuisse posteriora Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo graviter irasci inimicis, ne quum illis nocere se speret, reip. noceat. pauca ejusdem generis addit cum excusatione Pompeii conjuncta. eadem fere, atque eisdem de rebus prætor Roscius agit cum Cæsare, sibi que Pompejum commemorasse demonstrat. Quæ res etsi nihil ad levandas injurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ velle, ad eum perferrentur, petit, ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne graventur sua quoque ad eum postulara deferre, si parvo labore magnas controversias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent. sibi semper Reip. primam fuisse dignitatem, vitæque honorem; doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur, ereproque semestri imperio, in urbem retraheretur, cujus absentis rationem haberi proximis comitiis populus jussisset; tamē hanc honoris jacturam sui reip. causa æquo animo tulisse: quum litteras ad senatū miserit, ut omnes ab exercitiis discederent; ne id quidem impetravisse: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II, quæ ab se simulatione Parthici belli sint abductæ: civitatem esse in armis. quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere: sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. causa, proficiscatur Pompejus in suas provincias; ipsi exercitus dimittant: discedant in Italia omnes ab armis: metus è civitate tollatur: libera comitia, atque omnis resp. Senatui populoque R. permittatur. hæc quo facilius, certisque conditionibus fiant, & jurejurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiarur accedere. fore, uti per colloquia omnes controversiæ componantur. Accepit

pris mandatis Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit, ibique consules, Pompejumque invenit. postulata Cæsaris renunciat. illi re deliberata respondent, scriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum hæc erat summa: Cæsar in Galliam reverteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret. quæ si fecisset, Pompejum in Hispanias iturum. interea, quoad fides esset data, Cæsarem facturum, quæ polliceretur, non intermissuros Consules Pompejumque delectus. Erat iniqua conditio, postulare, ut Cæsar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur; ipsum & provincias, & legiones alienas tenere; exercitum Cæsaris velle dimitti, delectus habere; polliceri, se in provinciam iturum; neque, ante quem diem inurus sit, definire: ut, si peracto Cæsaris consulatu Pompejus profectus non esset, nulla tamen mendacii religione obstrictus videretur. tempus vero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat. Itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus v Arretium mittit: ipse Arimini cum 11 legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat. Interea certior factus, Iguvium Thermum prætorem cohortibus v tenere, opidum munire, omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum 111 cohortibus, quas Pisauri, & Arimini habebat, mittit, cujus adventu cognito, dissilus municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes legionis XI ex præsidiis deducit, Auximumque proficiscitur: quod opidum Attias cohortibus introducis, tenebat,

nebat, delectumque toto Piceno, circummissis fenatoribus, habebat. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt: docent sui iudicii rem non esse; neque reliquos municipes pari posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Rep. meritum, tantis rebus gestis, opido mœnibusque prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex opido educit, & profugit. hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt: commissoque prælio deseritur à suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæsarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatis agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore ærario, ex urbe profugeret. Cæsar enim adventare, jam jamque adesse ejus equites falso nunciabantur. hunc Marcellus collega, & pleriq; magistratus consecuti sunt. Cn. Pompejus pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in Apulia hibernorum causa disposuerat. delectus intra urbem intermittuntur. nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, & colligunt, delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt, gladiatoresque, quos sibi Cæsar in ludo habebat, in foram productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi iussit: quos post-

ea, monitus à suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conventus Campaniæ, custodiae causa, distribuit. Auximo Cæsar progressus omnem agrum Picenum percurrit. cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod opidum Labienus constituerat, suaque pecunia ædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperavit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat, mittunt. Interea legio x i Cæsarem consequitur cum his i i Asculum Picenum proficiscitur, id opidum Lentulus Spinther x cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito profugit ex opido, cohortesque secum abducere conatus, à magna parte militum deseritur, relictus in itinere cum paucis incidit in Vibullium Rufum, missum à Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa, à quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsam dimittit, item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis, in iis Camerino fugientem *Ulcillem Hirum, cum vi cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit, quibus coactis, x i i i efficit, cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis iuneribus pervenit, Cæsaremque adesse cum legionibus i i nunciat. Domitius per se circiter xx cohortes Alba, ex Marfis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Cæsar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui jubet, ipse, unum diem ibi, rei frumentariæ causa, moratus, Corfinium contendit, eo quam venisset, cohortis v præmissæ à Domitio ex opido pontem fluminis interrumpébant, qui erat ab opido millia passuum circiter

III. ibi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi se in opidum receperunt. Cæsar, legionibus transductis, ad opidum constitit, juxtaque murum castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompejum in Apuliam peritos regionum magno proposito præmio cum litteris mittit, qui petant atque offerant, ut sibi subveniat. Cæsarem duobus exercitibus, & locorum angustiis facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius xxx, magnamque numerum senatorum, atque equitum Romanorum in periculum esse venturum. interim suos cohortatus tormenta in muris disponit: certasque cuique partes ad custodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & pro rata parte centurionibus, evocariisque. Interim Cæsari nunciatur Sulmonenses, quod opidum à Corfinio VII millium intervallo abest, cupere ea facere, quæ vellet, sed à Q. Lucretio senatore, & Attio Peligno prohiberi, qui id opidum VI cohortium præsidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis IIX cohortibus V. Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt, universique & oppidani, & milites obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius, & Attius de muro se dejecerunt, Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæsarem mitteretur, Antonius cum cohortibus, & Attio, eodem die quo profectus erat, revertitur. Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Attiumque incolumem dimisit. Cæsar tribus primis diebus castra magnis operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquasque copias expectare, instituit. eo triduo legio IIX ad eum venit, cohorteque ex novis Galliarum delectibus XXI, equitisque à rege Norico circum

citer ccc. quorum adventu altera castra ad alteram opidi partem ponit. iis castris Curionem praefecit: reliquis diebus opidum vallo, castellisque circummunire instituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompejum revertuntur. Literis perceptis Domitius dissimulans in consilio pronunciat Pompejum celeriter subsidio venturum; hortaturque eos ne animo deficiant, quaeque usui ad defendendum opidum sint, parent. ipse arcana cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugae capere constituit. Quum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset, multumque cum suis consiliandicaussa secreto praeter consuetudinem, colloqueretur; concilia, conventusque hominum fugeret; res diutius regi, dissimularique non potuit. Pompejus enim rescripserat, sese rem in summum periculum ducturum non esse; neque suo consilio, aut voluntate Domitium se in opidum Corfinium contulisse. proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret. Id ne fieri posset, obsidione. atque opidi circummunitione fiebat. Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant Corfinii, prima vespera secessionem faciunt: atque inter se per tribunos militum, centurionesque, atque honestissimos sui generis colloquuntur; obsideri se à Caesare; opera, munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cuius spe atque fiducia permanserint, projectis omnibus, fugae consilium capere: debere se suae salutis rationem habere. Ab his primo Marci dissentire incipiunt, eamque opidi partem, quam munitissima videretur, occupant, tantaque inter eos dissensio exstitit, ut manum conferere, atque armis dimicare conarentur. post paulo tamen, internunciis utroque missis, quae ignorabant,

de L. Domitii fuga cognoscunt. itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumstunt, & custodiunt; legatosque ex suo numero ad Cæsarem mittunt: sese paratos esse portas aperire, quæque imperaverit facere, & L. Domitium vivum in ejus potestatem transdere. Quibus rebus cognitis Cæsar, etsi magni interesse arbitratur, quam primum opido potiri, cohortesque ad se in castra trāsducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nunciis commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello parvis momentis magni casus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu, & nocturni temporis licentia opidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in opidum dimittit; portas, murosque asservari jubet. ipse iis operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis, stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caveant, sed etiam singulorum hominū occultos exitus asservent. neque vero tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. tanta erat summa rerum expectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque eventus exciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, custodibusque nostris colloquitur, velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem convenire. facta potestate, ex opido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur. cum eo de salute sua agit, atque obsecrat sibi ut parcat; veteremque amicitiam commemo-

rat; Cæsarisque in se beneficia exponit; quæ erant maxima; quod per eum in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hispaniam ex prætura habuerat; quod in petitione consularis ab eo erat sublevatus. Cujus orationem Cæsar interpellat: se non maleficii causa ex provincia egressum, sed uti se à contumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl. ea re ex civitate expulsos, in suam dignitatem restitueret; ut se, & populum R. paucorum factione oppressum in libertatem vindicaret. Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in opidum reverti liceat, petit. quod de sua salute impetraverit, fore etiam reliquis ad suam per solatio. adeo esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur. facta potestate, discedit. Cæsar ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad se produci jubet. erant senatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, aliique complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. hos omnes productos à contumeliis militum, conviciisque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod sibi à parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis. dimittit omnes incolumes. Sestertium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab 11 viris Corfiniensibus Domitio reddit: ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur; etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque à Pompejo in stipendam. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere jubet: atque eo die castra movet: justamque iter conficit. vii omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Mar-

rucinatorum, Frentanorum, Larinatum in Apu-
 liam pervenit. Pompejus, his rebus cognitis, que-
 rant ad Corfinium gesta, Luceria proficiscitur
 Canusium, atque inde Brundisium. copias undi-
 que omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet.
 servos, pastores armat, atque his equos attribuit.
 ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius
 prætor Alba cum cohortibus vi profugit: Rutilus
 Lupus prætor Tarracina cum IIII, quæ, præcul-
 equitatum Cæsaris conspicata, cum præerat Bivius
 Curius, relicto prætore, signa ad Curium trans-
 ferunt, atque ad eum transeunt. item reliquis iti-
 neribus nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris, alie
 in equites incidunt. reducitur ad eum deprehensus
 ex itinere Cn. Magius Cremona præfectus fabrum
 Cn. Pompeii: quem Cæsar ad eum remittit cum
 mandatis: quoniam ad id tempus faenicas collo-
 quendi non fuerat, atque ad se Brundisium sit ven-
 turus, interesse Reip. & communis salutis, se-
 cum Pompejo colloqui: neque vero idem perfici
 longo itineris spatio, quum per alios conditiones
 ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus
 disceperetur. His datis mandatis, Brundisium cum
 legionibus vi pervenit, veteranis iv: reliquis, quas
 ex novo delectu confecerat, atque in itinere com-
 plevrat. Domitianas enim cohortes præstans à
 Corfinio in Siciliam miserat. reperit consules
 Dyrrhachium profectos cum magna parte exerci-
 tus, Pompejum remanere Brundisii cum cohorti-
 bus xx. neque certum inveniri poterat, ob inendi-
 ne causa Brundisii ibi remansisset, quo facilius
 omne Adriaticum mare, extremis Italiæ parti-
 bus regionibusque Græciæ, in potestatem habe-
 ret, atque ex utraque parte bellum administrare
 posset, an inopia navium ibi restitisset. veriusque,
 ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exi-
 tus, administrationesque Brundisini portus im-
 pe-

pedire instituit: quorum operum hæc erat ratio. Quæ fauces erant angustissimæ portus, molem, atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vadofum. longius progressus, quum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquo versus pedum xxx e regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus moverentur. his perfectis, collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat: has terras atque aggere contegabat, ne aditus, atque incurfus ad defendendum impediretur: à fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatarum excitabat, quo commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundinno deprehonderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perfringeret, atque opera disturbaret. sic quotidie utrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ira Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. ac tamen magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompejum cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sepe tentata, etsi impetus ejus consiliaque tarda-
bat; tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. itaque Caninium Rebilum Legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis mittit ad eum colloquii causa, mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat. magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis discedatur: ejus rei magnam partem laudis, atque
existi-

existimationis ad Libonem perventuram, si ille auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo à colloquio Caninii digressus, ad Pompejum proficiscitur, paullo post renunciat, quod consules absint, sine illis de compositione agi non posse. ita sapius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi iudicabat, & [de] bello agendum. Prope dimidia parte operis à Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis IX, naves à consulis Dyrthachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompejus, si ve operibus Cæsaris permotus, si ve etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu navium profectioem parare incipit: & quo facilius imperum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectioe milites opidum irrumperent, portas obstruit, vicos plateasque inædificat, fossas transversas viis præducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos desigit: hæc levibus cratibus, terraque inæquat, aditus autem atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit. his paratis rebus, milites silentio naves conscendere jubet; expeditos autem ex evocatis sagittariis funditoribusque, raros in muro turribusque disponit. hos certo signo revocare constituit, quum omnes milites naves conscendissent; atque iis expedito loco actuaria navigia relinquit. Brundisini Pompeianorum militum injuriis, atque ipsius Pompeii contumeliis permoti Cæsaris rebus favebant, itaque, cognita Pompeii profectioe, concursantibus illis, atque in ea occupatis, vulgo ex rectis significabant: per quos re cognita, Cæsar scalas parari, militesque armari jubet, nequam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompejus sub noctem naves solvit, qui erant in muro custodia causa collocati, eo signo, quod convenerat,

revocantur, norisque itineribus ad naves decurrunt. Milites positis scalis muros ascendunt. sed moniti à Brundisinis, ut vallum cæcum fossasque caveant, subsistunt, & longo hūneri ab iis circumducti ad portum perveniunt duasque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis lincibusque deprehendunt; deprehensas excipiunt. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotiū maximè probabat coactis navibus mare transire, & Pompejum sequi, prius quam ille sese transmariis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat: quod, omnibus coactis navibus, Pompejus præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex longinquiorebus regionibus Galliæ, Picenique, & à Freto naves essent expectandæ. sed id propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur, interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari; quarum altera erat maximis beneficiis Pompeii devincta; auxilia, equitatum parari; Galliam, Italiamque tentari se absente, nolebat. itaque in præsentia Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: 11 viris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus 111: eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet. Sardiniam obrinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato: Africam sorte Tubero obtinere debebat. Caralitanis, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex opido Cottam ejiciunt. ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat: novas civitatibus imperabat: hæc ma-

gno studio agebat: in Lucanis, Brutiisque, per legatos suos civium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum à civitatibus Siciliae exigebat. Quibus rebus pene perfectis, adventu Curionis cognito, queritur in concione sese profectum ac proditum à Cn. Pompejo; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisque in Senatu interrogatos, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmasset. Hæc in concione questus, ex provincia fugit. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. Tuberò, quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, proinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat; delectuque habito, II legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & usus ejus provinciae nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obrinuerat. hic venientem Vricam cum navibus Tuberonem portu atque opido prohibet, neque affectum valitudine filium exponere in terram patitur, sed sublati anchoris excedere eo loco cogit. His rebus confectis Cæsar, ut reliquum tempus à labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit. ipse ad urbem proficiscitur. Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: docet se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed, expectato legitimo tempore (consulatus) eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret: latum ab X Tribunis pl. contradicentibus inimicis, Catone verò acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora diem extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompejo: qui si improbasset, cur ferri passus esset? si probasset,

basset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? patientiam proponit suam, quum de exercitiis dimitendis ultro postulavisset; in quo jacturam dignitatis atq; honoris ipse facturus esset, acerbitatem inimicorum docet; qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere, injuriam in eripiendis legionibus prædicat; crudelitatem & insolentiam in circumscribendis Tribunis pl. condiciones à se latas, & experita colloquia, & denegata, commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat, Remp. suscipiant, atque una secum administrent, sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, & per se Remp. administraturum, Legatos ad Pompejum de compositione mitti oportere; neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompejus dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, significari; tenuis, atque infirmi hæc animi videri; se verò, ut opibus antecire studuerit, sic justitia & æquitate velle superare. Probat rem Senatus de mittendis legatis; sed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeq; timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompejus enim discedens ab urbe in Senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent; sic triduum disputationibus, excusationibusque extrahitur subicitur, etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat, reliquaque res, quasunque agere instituerit, impediatur; cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omitat, infectis iis, quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit, quo quum venisset, cognoscit missum in Hispaniam à Pompejo Vibullium Rufum, quem

paucis

paucis diebus ante Cornelio captum dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam navibus actuariis vii, quas Teili, & in Cofano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat: præmissos etiam legatos Massilienses domi nobiles adolescentes: quos ab urbe discedens Pompejus erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia veterem suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis Massilienses portas Cæsari clausurarunt: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis in urbem convexerant; armorum officinas in urbe instruerant: muros, classem portasque refecerant: Evoeat ad se Cæsar Massiliensium xv primos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Massiliensibus oriatum: debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate hæc Cæsari renunciant: Intelligere se divisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicii, neque suarum esse virium discernere, utra pars iustiore habeat causam: principes vero esse earum partium Cn. Pompejum, & C. Cæsarem patronos civitatis; quorum alter agros Volcarum Arecomicorum, & Helviorum publice iis concessit: alter bello victas Gallias attribuerit, vestigaliaque auxerit. quare paribus eorum beneficiis, parem se quoque voluntatem tribuere debere; & neutrum eorum contra alterum iuvare, aut urbe aut portibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi præficitur. summa ei belli ad-

mini-

ministrandi permittitur. ejus imperio classem quoquo versus dimittant: onerarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clavis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas, reficiendasque utuntur; frumenti quod inventum est, in publicum conferunt: reliquas merces comearumque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Quibus injuriis permorus Cæsar, legiones IIII Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XIII facere instituit, quibus effectis armatisque diebus XXX, à qua die materia cæsa est, adductis; Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus IIII, quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos saltus occupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præfidiis tenebantur legiones reliquas, quæ longius hiemabant, subsequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu dejecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit. Adventu Vibullii Rufi, quem à Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petrejus, & Varro legati Pompeii, quorum unus IIII legionibus Hispaniam citeriorem, alter à saltu Castulonensi, ad Anam, II legionibus, tertius ab Ana, Verthonum agrum, Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur; ut Petrejus ex Lusitania per Vertones cum omnibus copiis ad Afranium profiscatur; Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam teneatur. his rebus constitutis, equites auxiliaque toti Lusitaniæ à Petreio, Celtiberis, Cantabris, barba-

barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur, quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium pervenit. confituntur communi consilio, bellum ad Herdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii III, Petreii II. præterea scutati citioris provinciæ, & cetratæ ulterioris Hispaniæ cohortes circiter xxx, equitum utriusque provinciæ circiter v millia. Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad vi millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, quem ipse paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus, nobilissimo & fortissimo quoque evocato. hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimque esse venturum. simul à tribunis mil. centurionibusque mutuas pecunias sumpsit. has exercitui distribuit. quo facto, duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum devinxit; & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum civitatum animos literis, nunciisque tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum iv. his pontibus pabularum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa Pompejani exercitus duces faciebant: crebroque inter se equestribus præliis contendebant. huc quum quotidiana cõsuetudine [congressu] pabulatoribus præsidio [proprio] legiones Fabianæ II flumen transissent; impedimenta que & omnis equitatus sequeretur; subito, vi jumentorum, & aquæ magnitudine, pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. quo cognito

[à Pe-

[à Petrejo, & Afranio] ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem opido castrisque conjunctum habebat, legiones xv equitatumque omnem transjecit, duabusque Fabianis occurrit legionibus: cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui legionibus præerat; necessaria re coactus locum capit superiorem; diversamque aciem in duas partes constituit; ne ab equitatu circumveniri posset. ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equitatusque sustinet. Commisso ab equitibus prælio, signa ut legionum procul ab utrisque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore, id quod accidit, ut duces adversariorum occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac suas uterque legiones reducit in castra. Eo biduo Cæsar cum equitibus vcccc, quos sibi præsidio reliquerat, in castra pervenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, neque erat relictus, hunc noctu perfici jussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio vi cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur, & sub castris Afranii constitit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris constitit. Cæsar, ubi cognovit per Afranium stare, quo minus prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus cxx, castra facere constituit: & ne in opere faciendo milites repentino hostium incursum exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri necesse erat. sed à fronte contra hostem pedum xv fossam fieri jussit. prima, & secunda acies in armis, ut ab initio con-

struita

stituta erat, permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat. sic omne prius est perfectum quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. sub vesperum Cæsar intra hanc fossam legiones reducit, atq; ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet: & quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit: singulaq; latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: fossasque ad eandem magnitudinem perfici jubet, reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petrejusque, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, & prælio lacestant. neque idcirco Cæsar opus intermitit confusus præsidio legionum IIII, & munitione fossæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi copias in castra reducunt. IIII die Cæsar vallo castra cõmunit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimenta que ad se transduci jubet. Erat inter opidum Ilerdam, & proximam collem, ubi castra Petrejus atque Afranius habebant, planicia circiter passuum CCC. atque in hoc ferè medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Cæsar, & communisset, ab opido, & ponte, & comæatu omni, quem in opidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. hoc sperans, legiones IIII ex castris educit: acieque in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos præcurrere, atque occupare eum tumulum jubet. quare cognita, celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii cohortes, breviori itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur prælio, & quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur, atque, aliis summissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legionum, recipere

recipere coguntur. genus erat pugnae militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magno opere seruarent, rari disperisque pugnarent; si premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe existimarent; cum Lusitanis, reliquisque barbaris genere quodam pugnae affuefacti; quod fere fit, quibus quisque in locis miles inueneraverit, uti mulcum earum regionum consuetudine moveatur. haec tamen ratio nostros perturbat insuetos huius generis pugnae, circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines seruare, neque ab signis discedere, neque sine gravi causa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. itaque, perturbatis antesignanis, legio, quae in eo cornu confisterat locum non tenuit, atque in proximum collem sese recepit. Caesar pene omni acie perterrita, quod praeter opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem IX subsidio ducit: hostem insolenter, atque acriter nostros insequentem suppressit, rursusque terga vertere, seque ad opidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. sed IX legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum uolunt, temere insecuti fugientes in locum iniquum progrediuntur, & sub montem, in quo erat opidum positum, succedunt. hinc se recipere quam uellent. rursus illi ex loco superiore nostros premebant. praeruptus locus erat, utraque ex parte directus, ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructae cohortes eum locum explerent, & neque subsidia a lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent. ab opido autem decliuis locus tenui fastigio vergebat, in longitudinem passuum circiter C D. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultis processerunt.

cesserant. hoc pugnabatur loco & propter angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute, & patientia nitentur, atque omnia vulnera sustinebant. Augebantur illis copiae; atque ex castris cohortes per opidum crebro submittebantur; ut integri defessos succederent. hoc idem Cæsar facere cogebatur; ut, summissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet. hoc quum esset modo pugnatum continer horis v, nostrique gravius à multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis imperum adversus montem in cohortes faciunt; paucisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. summotis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in opidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, tamen in summum jugum virtute conicitur, atque inter duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. ita vario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis x. v, qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. vulnerantur amplius DC. Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primi pili centurio, & præter eum centuriones 1 v, milites amplius CC. sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut se utrique superiores discessisse existimarent: Afraniani, quod, quum esse omnium judicio inferiores viderentur, cominus tam diu steterint, & nostrorum impetum sustinissent, & initio locum tumulumque tenuissent, quæ causa pugnandi fuerat: & nostros primo congressu terga vertere cœgissent: nostri autem, quod iniquo loco, atque impari congressu nume-

ro, v horis prælium sustinissent, quod montem gladiis districtis adscendissent, quod ex loco superiore terga vertere adversarios cõgissent, atq; in opidum compulissent. illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt; præsidiumq; ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc gesta sunt. tanta enim tempestas cooritur, ut numquam illis locis majores aquas fuisse constaret. tum autem ex omnibus montibus nives proluit, ac summas ripas fluminis superavit; pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interruptit. quæ res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit. Castra enim ut supra demonstratum est, quæ essent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam, spatio millium xxx, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur, neque civitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. tempus autem erat anni difficillimum, quo neque frumenta in herbis erant, neque multum à maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod Afranius pene omne frumentum ante Cæsaris adventum Ilerdani convexerat; reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumplerat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ civitates longius removerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi causa progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ consectabantur, quibus erat proclive transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. multum erat fru-

mentum provisum, & convectum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. eæ permanferunt aquæ dies complures. conatus est Cæsar reficere pontes. sed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur: atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem ad flumen constitisse. venerant eo sagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. erant præterea cujusque generis hominum millia circiter vi cum servis, liberisque. sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, nisi superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, & equestris ordinis: erant legationes civitatum: erant legati Cæsaris. hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni equitatu, III quæ legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque antemissis equitibus aggreditur. celeriter tamen sese Galli equites expediunt, præliumque committunt. hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinere; sed, ubi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. hoc pugnae tempus magnam attulit nostris ad salutem momen-

momentum. nacti enim spatium se in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo die sagittarii circiter CC. equites pauci. calorum, atque impedimentorum non magnus numerus. his tamen omnibus annona crevit: quæ ferè res inopia non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore ingravescere consuevit. jamque ad denarios in singulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat, atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinaverat; ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresque haberentur. Cæsar iis civitatibus, quæ ad ejus amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis tutabatur. Hæc Afranius, Petrejusque, & eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingebar: ut pene bellum confectum videretur. Quibus litteris, nunciisque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant, multi ex Italia ad Cn. Pompejum proficiscebantur; alii, ut principes talem nuncium attulisse; alii, ne eventum belli exspectasse, aut ex omnibus novissimi venisse viderentur. Quum in his angustiis res esset; atque omnes viæ ab Afranianis militibus, equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britannæ docuerat. carinæ primum ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. has perfectas caris junctis devehit noctu millia passuum à castris

continentemque ripæ collem improvise occupat. hunc celeriter, priusquã ab adversariis sentiarur, communit. huc legionem postea transducit; atque ex utraq; parte pontem institutum perficit biduo. ita comitatus, & qui frumenti causa processerant tuto ad se recipit; & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen transjecit: qui inopinantes pabulatores, & sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximũ numerum jumentorum, atque hominum interceptiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ut prædæ subsidio sint; alii ut, venientibus resistent, atque eos propellant: unamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, seclusam à reliquis circumveniunt, atque interficiunt; incolumesque cum magna præda eodem ponte in castra revertuntur. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi L. Domitii consilio naves longas expediunt, numero xvii. quarum erant xi. tectæ. multa huc minora navigia addunt; ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albigorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos præmiis, pollicitationibusque incitant. certas sibi deposcit naves Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæc ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebant. erat multo inferior numero navium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros antesignanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. ii manus ferreas, atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum se instruxe-

frongerant: ita, cognito hostium adventu, suas
 naves ex portu educunt, cum Massiliensibus con-
 figunt. pugnatum utrimque est fortissime, atque
 acerrime: neque multum Albici nostris virtute ce-
 debant, homines asperi, & montani, exercitati in
 armis: atque ii modo digressi à Massiliensibus re-
 centem eorum pollicitationem animis contine-
 bant: pastoresque indomiti, spe libertatis excitari,
 sub oculis domini suam probare operam stude-
 bant. ipsi Massilienses, & celeritate navium, &
 scientia gubernatorum confisi nostris eludebant,
 impetusque eorum excipiebant: & quoad licebat
 latiore spatio, producta longius acie, circumveni-
 re nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas,
 aut remos transcurrentes detergere, si possent, con-
 tendebant: quò propius erat necessario ventu, ab
 scientia gubernatorum atque artificii, ad virtu-
 tem montanorum confugiebant. Nostri, quod mi-
 nus exercitatis remigibus, minusque peritis guber-
 natoribus utebantur; qui repente ex onerariis na-
 vibus erant producti; neque dum etiam vocabulis
 armamentorum cognitis, tum etiam gravitate &
 tarditate navium impediabantur. factæ enim subi-
 to ex humida materia, non eundem usum celeri-
 tatis habebant. itaque, dum locus cominus pu-
 gnandi daretur, æquo animo singulas binis navi-
 bus objiciebant. atque injecta manu ferrea, & re-
 tenta utraque nave, diversi pugnabant, atque in
 hostium naves transcendebant; & magno numero
 Albicorum & pastorum interfecto, partem navium,
 deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt
 reliquas in portum compellunt. Eo die naves Mas-
 siliensium, cum iis, quæ sunt captæ, intereunt IX.
 Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato, simul perfecto
 pòte, celeriter fortuna mutatur. illi perterriti vir-
 tute equitum, minus libere, minus audacter vaga-
 bantur: alias non longo ab castris progressi spatio,

ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant; postremo & plures intermittere dies, & præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. interim Oscenses & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarracconenses, & Iacetani, & Ausetani, & paucis post diebus Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. perit ab his omnibus, ut se frumento javent. pollicentur, atque, omnibus undique conquisitis jumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis consilio; & signa ex statione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum. perfecto ponte, magnis v. civitatibus ad amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longinquiores civitates ab Afranio desciscunt, & Cæsaris amicitiam sequuntur. quibus rebus perterritis animis adversariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx in altitudinē complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius Petrejusque perveniunt, ne omnino frumento, pabuloque intercluderentur: quod multum Cæsar equitatu valebat: itaq; conſtituunt ipsis locis excedere, & in Celtiberiâ bellum transferre. Hinc consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, civitates

victæ

vidæ nomen atque imperium absentis timebant : quæ in amicitia manserant, Pompeii magnis affectu beneficiis eum diligebant : Cæsaris autem in barbaris erat nomē obscurius. hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc initio consilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci jubent. id erat opidum positum ad Iberum, milliaque passuum à castris ab erat xx. ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperant fieri: legionesque in flumen Sicorim transducunt: castraque muniunt vallo pedum xii. qua re per exploratores cognita, summo labore militum Cæsar continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter, atque ægre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris, ac summo pectore extare; & quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum non impedirentur. sed tamen eodem ferè tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori vadum reperiebatur. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque ii auxiliariis cohortibus Herdæ præsidio relicis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum ii legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breviori itinere illi ad Iberum pervenire possent. equites ab eo missi flumen transeunt; & quum de tertia vigilia Petrejus atque Afranius castra movissent, repente sese ad novissimum agmen ostendant; & magna multitudine circumfusa, morari atque iter impedire incipiant. Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris ca-

stris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri
 proelio novissimos illorum premi vehementer, ac
 nonnumquam sustinere extremum agmen, atque
 interrumpi: alias inferri signa, & universarum
 cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus
 conversos insequi: totis vero castris milites circu-
 lari, & dolere, hostem ex manibus demitti, bellum
 necessario longius duci: centuriones, tribunosque
 militum adire, atque obsecrare, ut per eos Cæsar
 certior fieret, ne labori suo, nec periculo parce-
 ret: paratos esse, sese posse & audere ea transire
 flumen, qua transductus esset equitatus, quorum
 studio, & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat
 tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere,
 conandum tamen, atque experiendum judicat.
 itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis
 deligi jubet, quorum aut animus, aut vires vide-
 bantur sustinere non posse. hos cum legione una
 præsidio castris relinquit: reliquas legiones expe-
 ditas educit: magnoque numero jumentorum in
 flumine supra atque infra constituto, transducit
 exercitum. pauci ex his militibus vi fluminis ab-
 repti ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur, in-
 terit tamen nemo. transducto incolumi exercitu,
 copias instruit: triplicemque aciem ducere incipit,
 ac tantum fuit in militibus studium, ut, millium
 vi addito circuitu, magnaue ad vadum fluminis
 mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent,
 ante horam diei ix consequerentur. Quos ubi
 Afranius procul [visos] cum Petreio conspexit,
 nova re perterritus, locis superioribus consistit,
 aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum re-
 ficit: ne defessum proelio objiciat. rursus conan-
 tes progredi insequitur & moratur. illi necessario
 maturius, quam constituerant, castra ponunt. sub-
 erant enim montes, atque à millibus passuum v
 itinera difficilia, atque angusta excipiebant. hos
 intra

intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsaris: præsidis que in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent: ipsi sine periculo, ac timore, Iberum copias transducerent. quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: sed torius diei pugna, atque itineris labore defessi rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit. media circiter nocte iis qui adagnandi causa longius à castris processerant, ab equibus correptis, fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari jubet, & vasa militari more conclamari: illi exaudito clamore veriti, ne noctu impediti sub onere configera cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. postero die Petrejus cū paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit ex castris Cæsaris. mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. uterque idem suis renunciat, v millia passuum proxima intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera & montuosa, qui prior has angustias occupaverit, ab hoc hostem prohiberi nihil esse negotii. Disputatur in concilio à Petreio, & Afranio, & tempus profectionis quaeritur. plerique censebant, ut noctu irer facerent: posse prius ad angustias veniri quam sentirentur. alii, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi nocte equitatum Cæsaris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturnaque prælia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dissensione timori magis, quam religioni consulere consueverit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam afferre,

quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri soléant. quare omni ratione esse interdum perurpandum. et si aliquo accepto detrimento; tamen summa exercitus salva; locum quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. Cæsar exploratis regionibus; albente cælo, omnes copias castris educit; magnoq; circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. namq; itinera quæ ad Iberum, utq; Orogefam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. ipsi verant transcendendæ valles maximæ, ac difficilissimæ: saxa multis locis prærupta, iter impediébant: ut arma per manus necessario transferentur, militesque inermes, sublevariq; alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant: si hostem Ibero intercludere; & frumento prohibere potuissent. Ac primo Afranian milites, visendi causa, læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequébantur. necessariè victus inopia coactos fugere, atq; ad Iberdam reverti, erat enim iter à proposito diversum; contrariamque in partem ire videbatur. diçes vero eorum suam consilium laudibus ferebant; quod se castris tenuissent; multumq; eorum opinionem adjuvabat, quod sine iumentis, impedimentisque ad iter profectos videbant: ut non posse diutius inopiam sustinere, considerent. sed, ubi paulatim retorqueri agmen ad dextrâ conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atq; omnes copie, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne posuim certamen.

utri prius angustias montesque occuparent: sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæsaris insequens morabatur, res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attingissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas servare non possent, quibus interclusis exercitu Cæsaris, auxiliū ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Cæsar; atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, quum ab equitatu novissimum agmen premeretur, & ante se hostem videret, collem quendam nactus ibi constitit. ex eo loco 14 cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelssimus, mittit. hunc magno cursu concitatos jubet occupare eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet, & murato itinere, jugis Octogesam perveniret. hunc quū obliquo itinere cetrati peterent, conspicatus equitatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur. Erat occasio bene gerendæ rei, neque veroid Cæsarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, præsertim circumlatum undique equitatu, quum in loco æquo a que aperto configeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati, centuriones, tribuni que mil. ne dubitaret prælium committere: omnium esse militum paratissimos animos; Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse, quod suis non subvenissent, quod de colle nō decederent, quod vix equitum incursus sustinerent; collatisque in unum locum signis conferti neque ordines, neque signa serva-

servarent. quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset, Cæsar in eam spem venerat, se, sine pugna & sine vulnere suorum rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset, cur, etiam secundo proelio, aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de si milites? cur denique fortunam periclitaretur? præsertim quum non minus esset imperatoris consilio superare, quam gladio. movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat. hoc consilium Cæsaris à plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur; quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturus. ille in sua sententiâ perseverat; & paulum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petrejus atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar præfidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ, fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. Hæc consulantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alarjarum; legionariasque interjiciunt cohortes; vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore, & sine stationibus aquari possent, id opus inter se Petrejus atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis causa, longius progrediuntur, quorum discessu liberam na-

Et milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt: & quem plerisque in castris notum aut municipem habebat, conquirunt, & vocant. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere: deinde imperatoris fide quaerunt, rectene se illi sint committuri; & quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis, & sanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreii, & Afranii vita petunt; ne quod in se scelus concepit, neu suos prodidisse videantur. quibus confirmatis rebus, se statim signa transluros confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alii suos in castra, invitandi causa, adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo, ut una castra jam facta ex binis viderentur. compluresque tribuni militum, & centuriones ad Caesarem veniunt, seque ei commendant. hoc idem fit à principibus Hispaniae; quos illi evocaverant, & secum in castris habebant obsidum loco. ii suos notos hospitesque quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranii etiam filius adolescens, de sua & parentis sui salute, cum Caesare, per Sulpicium legatum, agebat. erant plena laetitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitasse, & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. magnumque fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat; consiliumque ejus à cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc quieto & aequo animo ferret. Petrejus vero non deserit sese; armat familiam. cum hac, & praetoria cohorte cetratorum, barbarisque equitibus paucis,

paucis, beneficiis suis, quos suæ custodiæ causa habere consueverat, improvise ad vallum advolat; colloquia militum interrumpit; nostros repellit ab castris: quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se; & repentino periculo exterriti sinistras sagis involvunt, gladiosque dstringunt; atque ita se à cetratis, equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi; seque in castra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petrejus manipulos circuit; militesque appellat; neu se, neu Pompejum absentem Imperatorem suum adversariis ad supplicium tradant, obsecrat. fit celeriter concursus in prætorium. Postulat, ut jurent omnes, se exercitum ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba jurat. ipse ad idem jusjurandum adigit Afranium, subsequuntur tribuni militum, centurionesque. centuriatim producti milites idem jurant; edicant, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut producat. productos palam in prætorio interficiunt, sed plerosque ii quos receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. sic terror oblatas à ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurandi spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit. & rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloqui venerant, summa diligentia conquiri, & remitti jubet. sed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli sua voluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno honore habuit. centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in Tribunitium restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægre; frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quod die-

rum

rum xxii ab Ilerda frumentum iussi erant efferre. Cetrati, auxiliareſque nullam, quorum erant, & facultates ad parandum exiguæ, & corpora infueta ad onera portanda. itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarē perfugiebat. In his erat anguſtiis res: ſed ex propoſitis conſiliis duobus explicitiuſ videbatur Ilerdam reverti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant. ibi ſe reliquum conſilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. hoc probato conſilio, ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar equitatu præmiſſo, qui noviſſimum agmen caperet, atque impediret, ipſe cum legionibus ſubſequitur. nullū intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ cohortes noviſſimum agmen claudebant: plurięſque in locis campeſtribus ſubſiſtebant, ſi mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum repellebat: quod ex locis ſuperioribus, qui antecceſſerant, ſuos adſcendentes protegebant. quum vallis, aut locus declivis ſuberat; neque ii, qui antecceſſerant, morantibus opem ferre poterant; equites vero ex loco ſuperiore in adverſos tela conjiciebant: tum magno erat in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejuſmodi eſſet locis appropinquatū, legionum ſigna conſiſtere juberent, magnoque impetu equitatum repellerent; eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in valles univerſi dimittere, atque ira tranſgreſſi ruruſ in locis ſuperioribus conſiſtere. nam tantum ab equitum ſuorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, ſuperioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur: quorū nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris exciperetur. tali dum pugnatur modo, lente, ac paullatim proceditur, crebroque, ut

ſint

sint auxilio suis, subsistunt, ut cum accidit. millia enim progressi *iv*, vehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibique una à fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. ubi Cæsar is castra posita, tabernaculaque constituta, & dimissos equites pabulandi causa animadvertere; sese subito proripiunt: hora circiter *vi* ejusdem diei; & spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. qua re animadversa, Cæsar educis legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora *x* subsequi pabulatores, equitesque revocare jubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. pugnatur acriter ad novissimum agmen adeo, ut pene terga convertant: compluresq; milites, etiam nonnulli centuriones interficiuntur. Instabat agmen Cæsar is, atque universum imminebat. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum castris neq; ad progrediendum data facultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco castra ponunt, sed isdem de causis Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prælio non laessit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu, sive interdiu erumperent. illi animadverso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraq; castris convertunt. hoc idem postero die à prima luce faciunt, totumque in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præsentis malo aliis malis remedia dabantur. prima nocte aquæ causa nemo egreditur ex castris. proximo die, præsidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt: pabularum emititur nemo. his eos supplices male haberi Cæsar & necessariam subire ditionem, quam prælio de-

certare

certare malebat. conatur tamen eos vallo fossaque circumvenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur. quo necessario descensuros existimabat. ibi & inopia pabuli adducti, & quo essent ad iter expeditiores, omnia farcinaria jumenta interfici jubent. in his operibus, consiliisque biduum consumitur. Tertio die magna jam pars operis Cæsaris processerat. Illi impediendæ rei causa, hora circiter IIx signo dato, legiones educunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equitatum omnem convenire jubet; aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium, videri prælium diffugisse, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de causis, quæ sunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii brevitatis, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriæ juvare poterat. non enim amplius pedum milibus II ab castris castra distabant. hinc duas partes acies occupabant. tertia vacabat ad incursum atque impetum militum relicta. si prælium committeretur, propinquitatis castrorum celerem superioris ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resistere, prior prælio non lacescere. Acies erat Afraniana duplex, legio v, & III in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæsaris triplex: sed primam aciem quaternæ cohortes ex v legione tenebant. has subsidiariæ ternæ, & rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subsequabantur. sagitarii, funditoresque media continebantur acie. equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum videbatur; Cæsar, ut nisi coactus, prælium non committeret; ille, ut opera Cæsaris impediret. producitur tamen res; aciesque ad solis occasum continentur. inde utrique in castra discedunt. Postero

ftero die munitiones institutas Cæsar parat perficere. illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transferre possent. qua re animadversa Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen transficit, crebrasque in ripis custodias disponit. Tandem, omnibus rebus obsessi quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto à militibus loco. ubi id à Cæsare negatum, & palam si colloqui vellent, concessum est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. venit in eum locum, quem Cæsar deligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod fidem erga Imperatorem suum Cn. Pompejum conservare voluerint: sed satis jam fecisse officio, satisque supplicii tulisse perpeffos omnium rerum inopiam: nunc vero, pene ut feminas circummunitos, prohiberi aqua; prohiberi ingressu: neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos confiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiæ relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Hæc quam potest demississime atque subjectissime exponit. Ad ea Cæsar respondit: Nulli omnium has partes, vel querimoniarum, vel miserationis, minus convenisse. reliquos enim omnes suum officium præstitisse; se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo configere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui injuria etiam accepta, suisque interfectis, quos in sua potestate habuit, conservavit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt. sic omnium ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces à pace abhorruisse: eos neque colloqui, neque

que induciarum jura servasse; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia, accidere solet, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus angeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti: neque enim vi legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantaque classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium desiderarit. omnia hæc jampridem contra se parari: in se novi generis imperia constitui; ut idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, ne ex prætura, & consulari, ut semper, sed per paucos probati & electi in provincias mittantur: in se ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent. si id sit factum, nociturum se nemini. hanc unam, atque extremam pacis esse conditionem. Id vero militibus fuit pergratum, & jucundum

dum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid victi incommodi expectavissent, ultro præmium missionis ferrent. nam quum de loco & tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt, ut statim dimitterentur; neque omni interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus differretur: paucis quum esset in utramque partem verbis disputatum; res huc deducitur, ut ii, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur. ne quid eis noceretur, neve quis invitus sacramento dicere cogeretur à Cæsare, caveretur. Cæsar ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum, pollicetur. addit etiam, ut, quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, æqua facta æstimatione pecuniam pro iis rebus dissolvit. quascunque postea controversias inter se milites haberant, sua sponte ad Cæsarem intus adierunt. Petrejus atque Afranius quum stipendium ab legionibus, pene seditione facta, flagitarentur, cujus illi diem nondum venisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant: eoque utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II legiones suas antecedere, reliquas subsequi jussit; ut non longo inter se spatia castra facerent: eique negotio Q. Fusium Kalenum legatum præfecit. hoc ejus præscripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum, atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

DE BELLO CIVILI

LIBER II.

DUM hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad opidum agere instituit. una erat proxima portui, navalibusque; altera ad partem, qua est aditus (ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit) ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex IIII opidi partibus mari alluitur. reliqua quarta est, quæ aditum habet à terra. hujus quoque spatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita longam & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat; vimina materiamque comportari jubet, quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit. sed tanti erant antiquitus in opido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Asseres enim pedum XIII cuspidibus præfixi atque hi maximis balistis missi per IV ordines cratium (in terra) defigebantur. itaque pedibus lignis conjunctis inter se porticus integebatur: atque hac agger inter manus referebatur. antecedebar restudo pedum LX æquandi loci causa (facta; item) ex fortissimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus & lapides defendi possent. sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabar. tum crebræ per Albicos eruptiones fiebāt ex opido, ignesque aggeri & turribus inferebātur, quæ facile nostri

stri repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in opidum rejiciebant. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe navium xvi, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Massiliensibusq; subsidio missis, freto Siciliae, imprudente atque inopinante Curione, provehitur: appulsisque Messanam navibus, atque inde, propter repentinum terrorem principum ac Senatus fuga facta, ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves, cursum Massiliam versus perficit; præmissaq; clam navicula, Domitium Massiliensesque de suo adventu certiores facit; eosque magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligant. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant, summaque industria armaverant; remigum gubernatorumque magna copia [suppetebat] piscatoriasque adjecerant, atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis, tormentisque compleverant. Tali modo instructa classe, omnium seniorum, matrumfamilia, virginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicaverant, naves conscendunt. Communi enim fit vitio naturæ, ut invisis, latentibus atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur, ut tunc accidit. advenit enim L. Nasidii summa spe & voluntate civitatem compleverat. nacti idoneum ventum ex portu exeunt. & Tauroenta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt; ibiq; naves expediunt: rursusque se ad configendum animo confirmant; & consilio communicant. dextra pars Massiliensibus attribuitur, sinistra Nasidio. eodem Brutus contendit, aucto navium numero. nam ad eas,

quæ

quæ factæ fuerant Arelate per Casarem, captivæ Massiliensium accesserant vi. has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. itaque suos cohortatus, quos integros superavissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonæ atque animi adversus eos proficiscitur. facile erat ex castris C. Trebonii, atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in opido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum liberis, atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cælum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti victoriam ab Diis exposcerent. neque erat quisquam omnium, qui non in ejus diei casu suarum omnium fortunarum eventum consistere existimaret. nam & honesti ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati atque obsecrati naves conscenderant; ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent vel domesticis opibus, vel externis auxiliis, de salute urbis confiderent. Commisso prælio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo antè ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, & quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium factum antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda. deductisque nostris paullatim navibus, & artificio gubernatorum mobilitati navium locus dabatur; & si quando nostri facultatem nacti ferreis injectis manibus navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero conjuncti Albicis comminus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris. simul ex minoribus navi-

bus magna vis eminens missa telorum multa nostris de improvise imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant; conspicatæque naves trirèmes II navem D. Bruti, quæ ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitaverant: sed tantum re provisa Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momento antecederet. illæ adeo graviter inter se incitatæ conflixerunt, ut vehementissime utræque ex concursu laborarent; altera verò, perfractò rostro, tota collabebatur. qua re animadversa, quæ proximæ ei loco ex Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasidianæ naves nullo usui fuerunt, celeriterque pugna excesserunt. non enim has aut spectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. itaque ex eo numero navium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe V sunt depressæ, IV captæ, I cum Nasidianis profugit: quæ omnes citeriorem Hispaniam periverunt: at ex reliquis una præmissa Massiliam, hujus nuntii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. Massilienses tamē nihilo sequius ad defensionem urbis reliqua apparatus cœperunt. Est animadversum ab legionariis: qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus, magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent: quam primo ad repentinos incursus humilem, parvamque fecerant. huc se referebant: hinc, si qua major oppresserat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem procurrebant. patebat hæc quoque versus pedes xxx, sed parietum crassitudo pedes V. postea vero,

vero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita solertia inventum est, magno esse usui posse si hæc esset in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum est. ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem: eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emereret, ubi ignis hostium inhæresceret hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt non longè ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quæ turri tegumento esset futura: supraque ea tigna directo transversas trabes injecerunt, easque axibus religaverunt. has trabes paullo longiores atq; eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset, ubi tegumenta præpendere possent, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus, lutoque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: centonesque insuper injecerunt; ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis latericium discuterent. storias autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris latas IV pedes fecerunt: easque ex IIII partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt. quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici posse. ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atq; munita est ab omni ictu hostium, pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum elevabant. Intra hæc

tegumenta abditæ atque muniti parietes lateribus extruebant: rursusque alia prehensione ad ædificandum sibi locum expediebant, ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item ut primo recta extremis lateribus extruebant, exque ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasque elevabant. ita tuto, ac sine ullo vulnere ac periculo VI tabulata extruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda in struendo reliquerunt. ubi ex ea turri, quæ circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedem LX longum ex materia bipedali, quem à turri latericia ad hostium turrem, murumque perducerent, facere instituerunt: cuius musculi hæc erat forma. Duæ primum trabes in solo æque longæ, distantes inter se pedes, IV collocantur: inque eis columnellæ pedum in altitudinem V defiguntur, has inter se capreolis molli fastigio conjungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponant, collocentur, eo super tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant. ad extremum musculi rectum, trabesque extremas, quadratas regulas I V parentes digitos defigunt; quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. ita fastigiato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omnes rectum vineis ad ipsam turrem perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, palangis subjectis, ad turrem hostium admovent, ut ædificio jungatur. Quo malo perterriti subito opidani saxa quam maxime possunt, vectibus promouent, præcipi-

cipitaque muro in musculum devolvunt. Ictum firmitas materiae sustinet; &c, quidquid incidit, fastigio musculi elabitur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas tæda ac pice refertas incendunt; easque de muro in musculum devolvunt. involuntæ labuntur; delapsæ ab lateribus, longuriis, furcisque ab opere removentur, interim sub musculo milites vedibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. Musculus ex turri lateritia à nostris telis, tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur. non datur libera muri defendendæ facultas. Compluribus jam lapidibus ex ea, quæ suberat, turri subductis, repentina ruina pars ejus turris concidit. pars reliquas consequens procumbebat. Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira percussi, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras universi proripiunt: ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Quæ nova re oblatâ, omnis administratio belli consistit: militesque averfi à prælio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. ubi hostes ad legatos, exercitumque pervenerunt, universi se ad pedes projiciunt: orant, ut adventus Cæsaris expectetur; captam suam urbem videre, opera perfecta, turrem subrutam; itaque à defensione desistere: nullam exoriri moram posse, quo minus quum venisset, firmissima non facerent, ad nutum è vestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent. hæc, atque ejusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia fletuque pronunciantur. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. Induciarum quodam

genere misericordia facto, adventus Cæsaris ex-
 spectatur. nullum ex muro, nullum à nostris mit-
 titur telum. ut re confecta, omnes curam & dili-
 gentiam remittunt. Cæsar enim per litteras Tre-
 bonio magnopere mandaverat, ne per vim opi-
 dum expugnari pateretur; ne gravius permoti mi-
 lites, & defectionis odio, & contempione sui, &
 diutino labore, omnes puberes interficerent. quod
 se facturos minabantur; ægreque tunc sunt reten-
 ti, quin opidum irrumperent: graviterque eam
 rem tulerunt, quod stetit per Trebonium, quo
 minus opido potirentur, videbatur. At hostes sine
 fide tempus atq; occasionem fraudis ac doli qua-
 rant. Interjectisque aliquot diebus, nostris lan-
 guentibus, atque animo remissis, subito, meri-
 diano tempore, quum alius discessisset, alius ex
 diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset;
 arma vero omnia reposita, contactaque essent;
 portis se foras erumpunt; secundo magnoq; ven-
 to ignem operibus inferunt. hunc sic distulit ven-
 tus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris,
 tormentaque flammam conciperent, & prius hæc
 omnia consumerentur, quam, quemadmodum
 accidisset, animadverti posset. Nostris repentina
 fortuna permoti arma, quæ possunt, arripiunt.
 alii ex castris sese incitant. fit in hostes imperus:
 sed è muro, sagittis, tormentisque fugientes per-
 sequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt;
 ibique musculum turrinque lateritiam libere in-
 cendant. ita multorum mensium labor, hostium
 perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis inter-
 iit. Tentaverunt hoc idem Massilienses postero
 die, eandem nacti tempestatem; majori cum fidu-
 cia ad alteram turrem, aggeremq; eruptione pu-
 gnaverunt; multumque ignem intulerunt. sed ut
 superioris temporis contentionem nostri omnem
 remiserant; ita proximi diei casu admoniti omnia
 ad de-

ad defensionem paraverant. itaque multis interfectis, reliquos infecta re in opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo majore studio militum administrare & reficere instituit. nam ubi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt; induciisque per scelus violatis suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, & convectis; aggerem novi generis, atque inauditum ex lateritiis duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare videretur, pilæ interponuntur, transversaria signa injiciuntur, quæ firmamento esse possint. & quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesque luto integuntur. Sub recto miles dextera ac sinistra muro rectus, adversus plutei objecta, operi quæcunq; usui sunt, sine periculo supportat. celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum sollertia & virtute militum brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videretur, eruptionis causa in sauro relinquuntur. quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu longoque spacio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri posset; eodemq; exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitonibus locus non esset; quum pene inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur; ac tela manu conjicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus

ipſi magna ſperaviſſent, ſpacio propinquitatis intrare; pariſque conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute ſe noſtris adæquare non poſſe intelligunt, ad eaſdem deditioſis conditiones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hiſpania initio cogniſiſ iis rebus, quæ ſunt in Italia geſtæ, diſſidens Pompejanis rebus, amiciffime de Cæſare loquebatur. præoccupatum ſeſe legatione ab Cn. Pompejo, teneri obſtrictum fide: neceſſitudinem quidem ſibi nihilo minorem cum Cæſare intercedere: neque ſe ignorare, quod eſſet officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires ſuæ, quæ voluntas erga Cæſarem totius provinciæ. Hæc omnibus ferebat ſermonibus; neque ſe in ullam partem movebat. poſtea vero, quum Cæſarem ad Maſſiliam diſtineri cognovit, copias Petreii cum exercitu Afranii eſſe conjunctas, magna auxilia conveniſſe, magna eſſe in ſpe atque exſpectatione, & conſentire omnem citeriorem Provinciam, quæq; poſtea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatus Afranius perſcribebat; ſe quoque ad motum fortunæ movere cœpit. delectum habuit tota provincia; legionibus completis II cohortes circiter xxx alarias addidit; frumenti magnum numerum coëgit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio Petrejoq; mitteret; naves longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; complures prætereâ Hiſpali faciendas curavit: pecuniam omnem omniaq; ornamenta ex Fano Herculis in opidum Gades contulit. eo vi cohortes, præſidii cauſa, ex provincia miſit: Cajumq; Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo procurandæ hæreditatis cauſa venerat miſſus à Domitio, opido Gadibus præfecit: arma omnia privata & publica in domum Gallonii contulit. ipſe habuit graves in Cæſarem conciones. sæpe ex tribunali prædicavit
adverſa

adversa Cæsarem prælia fecisse, magnū numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse. hæc se certis nunciis, certis auctoribus, comperisse. Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciæ sibi ad Remp. administrandam H. S. CXC. & argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia polliceri cogit. quas Cæsari esse amicas civitates arbia trabatur, iis graviora onera injungebat; qui verbatque orationem adversus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; præsidiaque eo deducebat; & judicia in privatos reddebat: provinciam omnem in sua & Pompeii verba jusjurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, ut se cum ii legionibus Gadis conferret, naves, frumentumque omne ibi contineret. provinciam enim omnem Cæsaris rebus favere cognoverat. in insula, frumento navibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat. Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revocabatur; tamen constituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere: quod magna esse Pompeii beneficia, & magnas clientelas in citeriore provincia sciebat. itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassi Tribuno p. ipse cum equitibus de magnis itineribus progreditur: edictumque præmittit ad quam diem magistratus, principesque omnium civitatum sibi esse præsto Cordubæ vellent. quo edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret; nullusve civis Romanus paullo notior, quin ad diem conveniret. simul ipse Cordubæ conventus per se portas Varroni clausit; custodias vigiliasque in muro turribusque disposuit, cohortes ii, quæ Colonice appellabantur. quum eo casu venissent tuend Jopidi causa, apud se retinuit.

Iisdem diebus Carmonenses, quæ est longe firmissima totius provinciæ civitas, deductis III in arcem opidi cohortibus à Varrone præsidio, per se cohortes eiecit, portasque præclusit. Hoc vero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere, aut transiectu intercluderetur. tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progressu ei paullo longius litteræ à Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gadi-tanos principes cum Tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, ut Gallonium ex opido expellerent, urbem insulamque Cæsari servarent. Hoc inito consilio, denunciavisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus. si id non fecisset, sibi consilium capturos. Hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex II legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit; seseque Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo ejus conventus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissimè reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, quum itinere converso, sese Italicam venturum promisisset, certior à suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni interclusus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse legionem, cui jusserit, transfere. Ille ad eum Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi-juber Transdita legione, Varro Cordubam ad Cæsarem venit: relatis ad eum publicis rationibus, cum fide, quod penes eum est pecuniæ, transdit; &, quod ubique habeat frumenti, ac navium, ostendit. Cæsar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; civibus Romanis, quod opidum in sua potestate studuissent habere;

Hispa-

Hispanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod conatus adversariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent. tribunis mil. centurionibusque qui eo præsidii causa venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmassent: pecunias, quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit; bona restituit iis, quos liberius locutos hanc pœnam tulisse cognoverat, tributis quibusdam publicis privatisque præmiis: reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubæ commoratus Gades proficiscitur; pecunias monumentaque, quæ ex Fano Hercules collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: provinciæ Q. Cassium præficit. huic IV legiones attribuit: ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ legationes Cæsaris adventum expectabant. Eadem ratione privatim ac publicè quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarraconè discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam pervenit. ibi legem de dictatore latam, seseque Dictatorem dictum à M. Lepido prætorè cognoscit. Massilienses omnibus defessis malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prælio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusionè, & mutatione victus, (panico enim veterè, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum consulerant) dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus III comparatis, ex quibus III familiaribus suis attribuerat,

unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempe-
 statem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ
 iussu Bruti consuetudine quotidiana ad portum
 excubabant, sublatis anchoris sequi cœperunt. ex
 iis unum ipsius navigiū contendit, & fugere per-
 severavit, auxilioq; tempestatis ex conspectu abiit;
 duo perterrita concursu nostrarū navium sese in
 portum receperunt, Massilienses arma tormentaq;
 ex opido, ut est imperatum, proferunt: naves ex
 portu, navalibusque educunt: pecuniam ex publi-
 co transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ma-
 gis eos pro nomine, & verustate, quam pro meri-
 tis in se civitatis, conservans, 1) ibi legiones præ-
 sidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad
 urbem proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio,
 in Africam profectus ex Sicilia, & jam ab initio
 copias P. Artii Varri despiciens, 11 legiones ex 1V,
 quas à Cæsare acceperat, & D equites transporta-
 bat: biduoque & noctibus 111 navigatione con-
 sumptis, appellit ad eum locum, qui appellatur
 Aquilaria. Hic locus abest à Clupeis passuum XXII
 millia, habetque non incommodam [æstate] sta-
 tionem, & duobus eminentibus promontoriis
 continetur. Hujus adventum L. Cæsar filius cum
 X longis navibus ad Clupeam præstolans, (quas
 naves, Uticæ ex prædonum bello subductas, P. At-
 tius reficiendas hujus belli causa curaverat) veri-
 tus navium multitudinem, ex alto refugerat; ap-
 pulsaque ad proximum litus irreme constrata, &
 in litore relicta, pedibus Adrumerum profugerat.
 Id opidum C. Confidius Longus unius legionis
 præsidio tuebatur. reliquæ Cæsaris naves ejus fuga
 Adrumerum se receperunt. Hunc secutus M. Ru-
 fus Quæstor navibus VII, quas præsidio onerariis
 navibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam reli-
 ctam in litore navem conspexit, hanc remulco ab-
 straxit: ipse ad Curionem cum classe redit. Curio
 Marcum

Marcum Uticam navibus præmittit : ipse eodem cum exercitu proficiscitur; biduique iter progressus, ad flumen Bagradam pervenit : ibi C. Caninium Rebilum legatū cum legionibus relinquit : ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Corneliana ; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte quæ ad Uticam vergit. abest directo itinere ab Utica paullo amplius passuum mille. sed hoc itinere est fons, quo mare succedit. longe lateq; is locus restagnat: quem si quis vitare voluerit, vi millium circuitu in opidum perveniet. Hoc explorato loco, Curio castra Varri conspicit, muro opidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci : una ex parte ipso opido Utica, altera theatro quod est ante opidum, substructionibus ejus operis maximis ; aditu ad castra difficili & angusto. simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. eodemque tempore his rebus subsidio DC equites Numidæ ex opido, pedesque CD mittuntur à Varro ; quos auxilii causa rex Juba paucis diebus ante Uticam miserat. huic & paternum hospitium cum Pompejo, & similtas cum Curione intercedebant ; quod tribunus pl. legem promulgaverat, qua lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites inter se. neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt : sed interfectis circiter CXX reliqui se in castra ad opidum receperunt. Interim adventu longarum navium Curio pronunciarum onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter CC, se in hostium habiturum

loco.

loco, qui non è vestigio ad castra Corneliana vela direxisset. Qua pronuntiatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, & quo imperatum est, transeunt. quæ res omnium rerum copia complevit exercitum. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi exercitus conclamatione Imperator appellatur. postero die Uticam exercitum ducit, & prope opidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiant, magno auxilia equitum peditumque ab rege missa Uticam venire, eodemque tempore vis magna pulveris cernebatur; & vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum imperum sustineant, ac morentur. ipse celeriter ab opere deductis legionibus aciem instruit. equites committunt prælium: & prius, quam plane legiones explicari & consistere possent, tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore iter fecerant, in fugam se conjiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marci II ex castris Curionis cum manipularibus suis XXII ad Artium Varrum perfugiunt. ii, seu vere, quam habuerant, opinionem perferunt, five etiam auribus Varri serviunt; (nam quæ volumus, & credimus libenter; & quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus;) confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos esse à Curione: maxime opus esse in conspectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatē. Qua opinione adductus Varrus postero die mane legiones ex castris educit. facit idem Curio: atque una valle non magna interjecta, suas uterque copias instruit. Erat in exercitu Varri Sex. Quintiliu

lius Varrus, quem fuisse Corfinii supra demonstratum est. Hic demissus à Cæsare in Africam venerat: legionesque eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar: adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines, manipuli que constarent. hanc nactus appellationis causam Quinctilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, ne primi sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se Quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in obsidione perpeffi; neu pro iis pugnaret, à quibus contumelia perfugæ appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, expectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas uterque copias reducit. At in castris Curionis magnis omnium incessit timor. nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur. unusquisque enim opiniones fingeat; & ad id, quod ab alio audierat; sui aliquid timoris addebat. hoc ubi uno auctore ad plures permanerat, atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. civile bellum. genus hominum. quod liceret libere facere, & sequi, quod veller. legiones eæ, quæ paullo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo) qua offerrentur. municipia etiam ad verlis partibus conjuncta. neque enim ex Marfis, Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis, commilitonesque nonnulli graviores sermones militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiã ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. Quibus de causis concilio convocato de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Varri op-

pugnan-

pugnanda censerent; quod hujusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrantur. postremo præstare dicebant, per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam desertos, & circumventos à suis gravissimum supplicium pati. porro erant, qui censerent de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum: ut majore spatio temporis interjecto militum mentes sanarentur; simul si quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio utrumque improbens consilium, quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia & opere & natura loci munitissima castra expugnari confidimus? aut vero quid proficimus, si accepto magno detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentia imperatoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi: neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat. Quod si jam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præstat? an non uti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem adversariis augeamus? at etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo majorem credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque hujusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus nox maxime adversaria est. Quæ

est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror: magnaque ex parte jam me una vobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso concilio, concionem advocat militum: commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corfinium Cæsar; ut magnam partem Italiæ beneficio atque auctoritate eorum suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine causa & Cæsar amicissime de vobis, & illi gravissime iudicaverunt. Pompejus enim nullo proelio pulsus, vestri facti præiudicio demotus Italia excessit: Cæsar me, quem sibi carissimum habuit, provinciamque Siciliam atque Africanam, sine quibus urbem atque Italiam tueri non potest, vestræ fidei commisit. Adfunt, qui vos hortentur, ut à nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumvenire, & vos nefario scelere obstringere? ut quid irati gravius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudicant? in eorum potestatem veniatis, qui se per vos perisse existimant? an vero in Hispania res gestas Cæsar non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas provincias? hæc acta diebus XL, quibus in conspectu adversariorum venerit Cæsar. an qui incolumes resistere non potuerunt, perditii resistant? vos autem incerta victoria Cæsarem secuti, dijudicata jam belli fortuna victum sequamini, quum vestri officii præmia percipere debeatis? Defertos enim se, ac proditos à vobis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos projecit ille? non sibi clam vobis salutem fugapetivit? non proditi per illum, Cæsar's beneficio

ficio estis conservati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit? quum, projectis fascibus, & deposito imperio, privatus, & captus ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur nova religio, ut eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditioe ducis, & capitis diminutione subiarum est. At credo, si Cæsarem probatis, in me offendicis, qui de meis in vos meritis prædicaturus non sum, quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra expectatione leviora: sed tamen sui laboris milites semper, evenu belli, præmia petiverunt: qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur præteream? An pœnitet vos, quod salvum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave desiderata, transdixerim? quod classem hostium primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum equestri prælio superaverim? quod ex portu, sinuque adversariorum CC naves onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque navibus comœatu juvari possint? Hac vos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corfiniensem ignominiam, [an] Italiae fugam, [an] Hispaniarum deditioem, [an] Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui: vos me Imperatoris nomine appellavistis. Cujus si vos pœnitet: vestrum vobis beneficium remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse videamini. Qua oratione permoti milites crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. discedentem vero ex concione universi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet prælium committere, & suam fidem virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate, & opinio-

ne,

ne, consensu summo constituit Curio, quum primum sit data potestas. prælio rem committere. Postero die productos loco eodem, quo superioribus diebus constiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimicandi datur occasio, ne facultatem prætermittat. Erat vallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, nõ ita magno, ac difficili, & arduo adscensu. hanc uterque si adversariorum copiæ transire conarentur, expectabat; quo æquiore loco prælium committeret. simul à sinistro cornu P. Attii equitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti complures, quum se in vallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marucinatorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt: sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relictæ ab iis, qui una procurrerant, levis armaturæ, circumveniebantur, atque interficiebantur ab nostris. Hoc tota Varri conversa acies suos fugere, & concidi vibebat. Tum Rebilus legatus Cæsaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere usum in re militari sciebat, Perterritum, inquit, hostem vides, Curio, quid dubitas uti temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese jubet, & præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi sublevati à suis primi non facile eniterentur. sed præoccupatus animus Attianorum militum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resistendo cogitabat; omnesque jam se ab equitatu circumveniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adjici posset. aut nostri propius accederent, omnis Varri acies terga vertit. seque in castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exerci-

tu Curionis, primum agmen fugientium confectus magna voce Varrum nomine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militibus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. ubi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit: & quis esset, aut quid vellet, quæsit, humerum apertum gladio appetit; paulumque abfuit, quin Varrum interficeret. quod ille periculum, sublato ad ejus conatum scuto, vitavit. Fabius à proximis militibus circumventus interficitur, ac fugientium multitudine ac turba portæ castrorum occupantur; atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prælio aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem cursu in opidum contenderunt. sed quum loci natura, tum munitione castrorum aditum prohibebat: quod ad prælium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem castrorum erant usui. itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adversariorum circiter D C interfecit, ac ∞ vulneratis; qui omnes discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnere, ex castris in opidum, propter timorem, sese recipiunt. Qua re animadvertens, Varrus, & terrore exercitus cognito, buccinatores in castris, & paucis ad speciem tabernaculis rectis de tertia vigilia silentio exercitum in opidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, & vallo circummunire instituit. Erat in opido multitudo insolens belli, diurnitate otii; Vticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi; conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus præliis magnus. itaque de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc quum agerentur.

nuncii

Buncii præmissi ab rege Juba venerunt: qui illum
 cum magnis copiis adesse dicerent, & de custodia
 ac defensione urbis hortarentur, quæ res eorum
 perterritos animos confirmavit. Nunciabantur
 hæc eadem Curioni, sed aliquamdiu fides fieri non
 poterat. tantam habebat suarum rerum fiduciam.
 Iamque Cæsaris in Hispania res secundæ in Afri-
 cam nunc iis ac literis perferebantur. quibus om-
 nibus rebus sublatus nihil contra se Regem nifu-
 rum existimabat. sed ubi certis auctoribus com-
 perit, minus v & xx millibus [longe] ab Utica
 ejus copias abesse; relictis munitionibus, sese in
 castra Corneliana recepit. huc frumentum com-
 portare, castra munire, materiam conferre cœpit,
 statimque in Siciliam misit, uti 11 legiones, reli-
 quusque equitatus ad se mitteretur. castra erant ad
 bellum ducendū aptissima, natura, & loci muni-
 tione, & maris propinquitate, & aquæ & salis co-
 pia: cujus magna vis jam ex proximis erat salinis
 eo congesta. non materia multitudine arborum,
 non frumentum, cujus erant plenissimi agri, defi-
 cere poterat. itaque suorum omnium consensu
 Curio reliquas copias expectare, & bellū ducere
 parabat. His constitutis rebus, probatisque consi-
 liis, ex perfugis quibusdam opidanis audit, Iubam
 revocatum finitimo bello, & controversiis Lepti-
 tanorum restitisse in regno; Saburam ejus præfe-
 ctum cum mediocribus copiis missum Uticæ ap-
 propinquare. his auctoribus temere credens con-
 siliū commutat, & prælio rem committere
 constituit. multum ad hanc rem probandam ad-
 juvat adolescentia, magnitudo animi, superioris
 temporis proventus, fiducia rei bene gerendæ.
 His rebus impulsus equitatum omnem prima no-
 cte ad castra hostium mittit, ad flumē Bagradam.
 quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum.
 Sed rex omnibus copiis insequabatur, & vi mil-
 liam

lium passuū intervallo à Sabura confederat. Equites missi nocte iter conficiunt imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur. Numidæ enim quadam barbara consuetudine nullis ordinibus passim confederant. hos oppressos somno, & dispersos adorti magnum eorum numerum interficiunt. multi perterriti profugiunt. quo factō ad Curionem equites revertuntur, captivosque ad eum reducunt. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus v̄ castra præsidio relictis. Progressus milia passuum vi equites convenit; rem gestam cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagradam præsit. respondent, Saburam. reliqua, studio itineris conficiendi, quære prætermittit; proximaque respiciens signa, Videtisne, inquit, milites, captivorum orationem cum per fugis convenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus paresesse non potuerunt. proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus. Erant per se magna, quæ gesserant equites, præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præferabantur. capti homines, equitesque producebantur. ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi jubet; sese; iterque accelerat, ut quæ maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At ille itinere totius noctis confecti subsequi non poterant; atque alii alio loco resistebant. ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur. Iuba certior factus à Sabura de nocturno prælio 11 millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos suæ custodiæ causa circum se habere
 consue-

consueverat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ submittit. ipse cum reliquis copiis, elephantisque xl lentius subsequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit: atque his imperat, ut simulatione timoris paulatim cedant, ac pedem referant: sese quum opus esset, signum prælii daturum: & quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis quum longius esset progressus confecto jam labore exercitu, xvi millium spatio, consistit. dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari incipit. sed peditatu duntaxat procul ad speciem utitur; equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio; suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum, virtusque deerat. sed ii erant numero cc. reliqui in itinere substiterant. hi quamcumque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant. sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & aversos proterere incipit. Quum cohortes ex acie procurrissent, Numidæ integri celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant; & ab acie excludebant. sic neque in loco manere, ordinesque servare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiarum summissis ab rege auxiliis crebroangebantur. nostros vires lassitudine deficiebant. simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant;

quod

quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. hi de sua salute desperantes, ut extremo vitæ tempore homines facere consueverunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. plena erant omnia timoris, & luctus. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in miseris rebus spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere universos, atque eo inferri signa jubet. hos quoque præoccupat missus à Sabura equitatus. rùm vero ad summam desperationem nostri perveniunt: & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equitum, cum paucis equitibus circummissus, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat: & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus conspectum reversurum, confirmat; atque ita prælians interficitur. Equites perpauci ex prælio se recipiunt. sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum reficiendorum causa, substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor in castris relictus à Curione cohortatur suos, ne animo deficient. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. pollicetur: magistrisque imperat navium, ut primo vespere omnes scaphas ad litus appulas habeant sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias Jubæ dicerent, alii cum legionibus instare Varrum, jamq; se pulverem venientum cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat; alii classem hostium celeriter advolaturâ suspicarentur.

tur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque confulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga navium onerariarum magistros incitabat, pauci lenunculi ad officium, imperiumque conveniebant. sed tanta erat completis litoribus contentio; qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresque familiae, qui aut gratia, aut misericordia valerent, aut naves adnare possent, recepti in Siciliam incolumes pervenirent. reliquae copiae, missis ad Varrum noctu legatorum numero centurionibus, sese ei dederunt. quorum cohortes militum Juba postero die ante opidum conspicatus, suam esse praedicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in regnum remisit. cum Varrus suam fidem ab eo laedi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in opidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri vellet, Uticae constituit, atque imperavit: diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

LIBER III.

Dictatore habente comitia Caesare, consules creantur [Julius] Caesar, & P. Servilius. is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus confectis, quum fides tota Italia esset angustior, neque creditae pecuniae solverentur: constituit, ut arbitri darentur: per eos fierent aëstimationes possessionum, & rerum, quanti quaeque earum ante bellum

lum fuissent, atque eæ creditoribus transderentur, hoc & ad timorem novarum tabularum tollendum, minuendumque, qui fere bella, & civiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit. item, prætoribus, tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos ambitus Pompeja lege damnatos, illis temporibus, quibus in urbe præsidia legionum Pompejus habuerat, quæ judicia, aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit; qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vellet; perinde æstimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præripiendo populi beneficio videretur. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiendis xi dies tribuit, dictaturaque se abdicat, & ab urbe proficiscitur, Brundisiumque pervenit. eo legiones xii, equitatum omnem venire jusserat. sed tantum navium reperit, ut anguste xx millia legionariorum militum, & dc equites transportare possent. hoc unum [inopia navium] Cæsari ad conficiendi belli celeritatem defuit. atque eæ copię ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat; & gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Gallię & Hispaniæ regionibus, omnem exercitum valetudine tentaverat. Pompejus annum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnice, & Ægypto classem

sem coëgerat, magnam omnibus locis ædificandam curaverat; magnam imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus, & dynastis, & tetrarchis, & liberis Achajæ populis pecuniam exegerat, magnam societates earum provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat. Legiones effecerat civium Romanorum I x. v ex Italia, quas transfuderat; unam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus gemellam appellabat, unam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus; quæ dimissi à superioribus imperatoribus in iis provinciis confederant; II ex Asia, quas Lentulus conscribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex Thessalia, Bœotia, Achaja, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat. Præter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones I I, sagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitatibus I I I millia numero habebat: funditorum cohortes VI: mercenarias II: equites VII millia: ex quibus de Gallos Deiotarus adduxerat, de Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Corus ex Thracia dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius præfidii causa apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompejus filius cum classe adduxerat: D C C C quos ex servis suis, pastorumque suorum coëgerat: CCC Tarcundarius Castor, & Donilaus ex Gallogræcia dederant. horum alter una venerat, alter filium miserat. CC ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompejus tribuit missi erant. in his plerique hypotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas,

Theſſalos, & reliquarum gentium & civitatum adjecerat; atque eum, quem ſupra demonſtravimus, numerum expleverat. Frumenti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquiſq; regionibus comparaverat, hiemare Dyrhachii, Apolloniæ, omnibuſque opidis maritimis conſtituerat, ut mare Cæſarem tranſire prohiberet. ejus rei cauſſa omni ora maritima claſſem diſpoſuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pompejus filius; Aſiaticis D. Lælius, & C. Triarius: Syriacis C. Caſſius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicæ atque Achaicæ claſſi Scribonius Libo, & M. Octavius. toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpoſitus cuncta adminiſtrabat. ad hunc ſumma imperii reſpiciebat. Cæſar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum eſſet perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent, ipſi expediti naves conſcenderent, quo major numerus militum poſſet imponi; omniaque ex victoria, & ex ſua liberalitate ſperarent; conclamantibus omnibus, Imperaret, quod veller; quodcumque imperaviſſet, ſe æquo animo eſſe facturos; pridie Non. Jan. naves ſolvit, impoſitis, ut ſupra demonſtratum eſt, legionibus vii. poſtridie terram attingit Cerauniorum, ſaxa inter & alia loca periculofa quietam naſtus ſtationem: & portus omnes timens, quos teneri ab adverſariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Pharfalus. omnibus navibus ad unam incolumibus, milites expoſuit. Erat Orici Lucretius Veſpillo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis navibus xi i x; quibus juſſu D. Lælii præerant: M. Bibulus cum navibus ex Coreycæ. ſed neque ii ſibi conſiſi ex portu prodire ſunt auſi; quum Cæſar omnino xii naves longas præſidio dæxiſſet; in quibus erant conſtratae i i i i. Bibulus,

las, impeditis navibus, dispersisque remigibus factis mature occurrit, quod prius ad continentem missus est Cæsar, quum de ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur. Expositis militibus, naves eadem nocte Brundisiū à Cæsare remittuntur, ut reliquæ legiones, equitatusque transportari possent. Huic officio præpositus erat Fusus Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. sed serius à terra provectæ naves, neque usæ nocturna aura, in redeundo offenserunt. Bibulus enim Corcyæ certior factus de adventu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; & nactus circiter xxx in eas indigentis sue ac doloris iracundia erupit, omnesque incendi: eodemque igne nautas, dominosque navium interfecit, magnitudine poenæ reliquos deterrere sperans. Hoc confecto negotio, à Salonis ad Orici portum stationes, litora que omnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat, neque ullum laborem aut munus despiciens, neque subsidium expectans, si in Cæsaris complexum venire posset. Sed post discessum Liburnarum, ex Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, Istam à Cæsaris amicitia avertit: conventum Salonas quum neque sollicitationibus, neque denunciatione periculi permovere posset, opidum oppugnare instituit. est autem opidum & loci natura, & collectum, sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis sese manierunt: &, quum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt: servosque omnes puberes liberaverunt: & præfectis omnium mul-

lierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius quinque castris opidum circumdedit, atque uno tempore obsidione & oppugnationibus eos premere cœpit. Illi omnia perpeti parati maxime à re frumentaria laborabant, quare missis ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: & longo interpolato spatio, quum diurnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nacti occasione meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruerunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere cœgerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hiems appropinquabat; & tantis detrimentis acceptis Octavius, desperata oppugnatione opidi, Dyrrhachium sese ad Pompejum recepit. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pompeii præfectum bis in potestatem pervenisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar judicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompejum mitteret: eundemque apud Cn. Pompejum auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc summa mandatorum: debere utrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari: satis esse magna utrumque incommoda accepta; quæ pro disciplina & præceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. illum ab Italia expulsam, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusque Hispaniis, & cohortibus in
 Italia,

Italia, atque Hispania civium Romanorum & atque xxx. se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditioe ad Corcyram. proinde sibi, ac reip. parcerent, quantumque in bello fortuna posset, jam ipsi incommodis suis satis essent documento: hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret, & pares ambo viderentur: si vero alteri paulum modo tribuisset fortuna; non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum confideret: conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Romæ à senatu, & à populo peti debere: interea & reip. & ipsis placere oportere, si uterque in concione statim juravisset, se triduo proximo exercitum dimissurum: depositis armis, auxiliisque, quibus nunc confiderent, necessario populi senatusque judicio fore utrumque contentum: hæc quo facilius Pompejo probari possent, omnes suas terrestres, urbiumque copias dimissurum. Vibullius, his expositis à Cæsare, non minus necessarium esse existimavit, de repentino adventu Cæsaris Pompejum fieri certiore, uti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompejum contendit; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pompejus erat eo tempore in Candavia; iterque ex Macedonia in hiberna Apolloniam, Dyrhachiumque habebat. sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo quum venisset, L. Torquatus, qui jussu Pompeii opido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus

portis clausis opidum defendere, Græcos murum
 ascendere, atque arma capere jubet, illi autem
 quum se contra imperium populi R. pugnaturos
 esse negarent, opidani autem sua sponte Cæsarem
 recipere conarentur, desperatis omnibus auxiliis,
 portas aperuit, & se, atque opidum Cæsari dedit,
 incolumisque ab eo conservatus est. Recepto Cæ-
 sar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam
 proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius,
 qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, at-
 que eam munire, obfidesque ab Apolloniatibus
 exigere cœpit. Illi vero daturos se negare, neque
 portas consuli præclusuros, neque sibi iudicium
 sumpturos, contra atque omnis Italia, populusque
 R. iudicavisset. Quorum cognita voluntate, clam
 profugit. Apollonitares ad Cæsarem legatos mit-
 tunt, opidoque recipiunt. Hos sequuntur Bulli-
 denses, Amaniani, & reliquæ finitimæ civitates,
 totaque Epirus; & legatis ad Cæsarem missis, quæ
 imperari, facturos pollicentur. At Pompejus, co-
 gnitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ
 gestæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo, noctur-
 nisque itineribus, contendit. simul ac Cæsar ap-
 propinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus
 exercitui, quod properans noctem diei conjunxe-
 rat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epi-
 ro finitimisque regionibus signa relinquerent, com-
 plures armâ projicerent, ac fugæ simile iter vide-
 retur. sed, quum prope Dyrrhachium Pompejus
 constitisset, castraque metari iussisset: pèrternito
 etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit,
 juratque, se eum non deserturum, eundemque ca-
 sū subiturum, quemcunque ei fortuna tribuisset.
 Hoc idem reliqui jurant legati. hos tribuni mil-
 centurionesque sequuntur; atque idem omnis ex-
 ercitus jurat. Cæsar præoccupato itinere ad Dyr-
 rhachium, finem properandi facit: castraque ad
 flumen

flumen Apsum ponit in finibus Apolloniatum; ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates tutæ essent præsidio: ibique reliquarum ex Italia legionum adventum exspectare, & sub pellibus hiemare constituit. hoc idem Pompejus facit; & trans flumen Apsum positis castris, eo copias omnes auxiliæque conduxit. Kalenus, legionibus equitibusque Brundisii in naves positus, ut erat præceptum à Cæsare, quantum navium [facultatem] habebat, naves solvit; paulumque à portu progressus, litteras à Cæsare accipit: quibus est certior factus, portus litoraque omnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit, navesque omnes revocat, una ex iis, quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat sine militibus, privatoque consilio administrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expugnata est: qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, & ad unum interficit. ita, exiguo tempore, magno casu totius exercitus salus constitit. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: &, sicut mari, portibusque Cæsarem prohibebat, ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur. præsidii enim dispositis, omnia litora à Cæsare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi potestas fiebat. erat res in magna difficultate: summisque angustiis rerum necessariarum premebantur; adeo ut cogerebantur, sicuti reliquum commearum, ita ligna, atque aquam Corcyra navibus onerariis supportare; atque uno etiam tempore accidit, ut, difficilioribus usi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant lectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerebantur: quas tamen difficultates patienter & æquo animo ferebant; neque sibi nudanda litora, & relinquendos portus existimabant. Sed quum essent in quibus

demonstravi angustiis; ac se Libo cum Bibulo conjunxisset; loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis, quorum alter opidi muris, alter præfidiis terrestribus præerat: velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui, si sibi ejus facultas detur. huc addunt pauca rei confirmandæ causâ, ut de compositione acturi viderentur. Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis impetrant. magnum enim, quod asserabant, videbatur; & Cæsarem id summe sciebant cupere; & profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur. Cæsar eo tempore cum legione una profectus ad recipiendas ulteriores civitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur. erat ad Buthrotum oppositum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. eo quum venisset, evocantur illi ad colloquium, prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsare ex ædilitate & prætura conceptas: ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere; propterea quod de consilio sententia summam belli rerumque omnium Pompeio permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompejum, atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis: interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset: neve alter alteri noceret. huc addit pauca de causâ, & de copiis, auxiliisque suis. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur, satis causâ putamus. Postulabat Cæsar, ut legatos sibi ad Pompejum sine pericu-

ricu-

riculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent. quod ad inducias pertineret, sic belli rationē esse divisam; ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent; ipse ut aqua terraque eos prohiberet: & si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum præstare eorum, se totam rem ad Pompejum rejicere: unum instare de induciis, vehementissimeque contendere. Quos ubi Cæsar intellexit, præsentis periculi, atque inopiæ vitandæ causâ omnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bibulus multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperii redit, sed separatim suam quisque classē ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cæsaris concitaverat, ubi primum rursus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompejus consueverat, de mandatis Cæsaris agere instituit, eum ingressum in sermonem Pompejus interpellavit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit, aut vita, aut civitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor; cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto. Abiis Cæsar hæc dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est aliis rationibus per colloquia de pace agere. Inter bina

castra Pompeii atque Cæsaris unum flumen tantum intererat Apfus: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque ullum interim telum per paciones colloquentium transjiciebatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis, qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? quod etiam fugitivis ab saltu Pyrenæo, prædonibusque licuisset; præsertim, ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent. Multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium salute debebat, silentioque ab utrisque militibus auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri se altera die ad colloquium venturum, atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent, exponere possent, certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum esset postero die ventum; magna utrimque multitudo convenit; magnaque erat ejus rei expectatio: atque omnium inrenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt. summissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatino incipit. quorum mediam orationem interrumpunt undique subito rela immissa; quæ ille obiectus armis militum vitavit. vulnerantur tamen complures: in his Cornelius Balbus, M. Plonius, L. Tiburtius centuriones, militesque nonnulli. Tum Labienus, Desinite ergo de compositione loqui. nam nobis, nisi Cæsaris capite relato, pax esse nulla potest. Iisdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum juxta C. Trebonii prætoris urbani sellam collocavit; & si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus, quæ per arbitram fierent, ut Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur, sed fiebat æquitate decreti,

decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate jus dicendum existimabat, ut reperiri non posset, à quibus initium appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam, aut temporum queri, & difficultates auctiorandi proponere, etiam mediocri est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cujus animi, aut cujus impudentiæ est? itaque, qui hoc postulare, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Cælius. & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam videretur, legem promulgavit, ** ut sexies seni dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur. Quum resisteret Servilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram tabularum novarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facta, & nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de quibus rebus Servilius Consul ad Senatum rerulit: Senatusque Cælium ab Rep. removendum censuit. Hoc decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionari conantē de Rostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulavit, clam nunciis ad Milonem missis, qui Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam evocato, quod magnis muneribus datis gladiatoriae familiæ reliquias habebat, sibi conjunxit; atque eum in Turinam ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse, quum Casilinum veniret, unoque tempore signa ejus militaria, atque arma Capuæ essent: comprehensa; familia Neapoli visa, atque proditio opidi appareret; patefactis consiliis, exclusus Capua, & pericu-

periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit; atque eo itinere sese avertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se per Bibulū delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos quum proficere nihil posset, quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. eo quum à Q. Pedio prætore cum legione ** lapide ictus esset ex muro, periit: & Cælius profectus, ut dicitur, ad Cæsarem, pervenit Thurios: ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo, præsidii causa missi erant, pecuniam polliceretur, ab iis est interfectus. itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratum & temporum sollicitam Italiam habebant, celerè & facilem exitum habuerunt. Libo profectus ab Orico cum classe, cui præerat, navium L. Brundisium venit, insulamque, quæ contra Brundisium portum est, occupavit, quod præstare unum locum arbitrabatur, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium litora ac portus custodia clausos teneri. hic repentino adventu naves onerarias quasdam nactus incendit; & unam frumento onustam abduxit; magnumque nostris terrorem injecit, & noctu militibus & sagittariis in terram expositis, præsidium equitum dejecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompejum litteras mitteret, naves reliquas, si vellet, subdaci, & refici juberet; sua classe auxilia sese Cæsaris prohibitorum. Erat eo tempore Antonius Brundisii; qui virtuti militum confusus scaphas navium magnarum circiter 100000 cruibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit; navesque triremes

remes II, quas Brundisii faciendas curaverat, per
causam exercendorum remigū ad fauces portus
prodire iussit. has quum audacius progressas Libo
vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes v ad
eas misit. quæ quum navibus nostris appropin-
quassent, nostri veterani in portum refugerunt;
illi studio incitati incautius sequebantur. Iam ex
omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo
dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu
unam ex his quadriremem cum remigibus defen-
soribusque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere
coëgerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut equi-
tibus per oram maritimam ab Antonio dispositis
aquari prohiberentur. qua necessitate & ignomi-
nia permotus Libo, discessit à Brundisio, obsessio-
nemque nostrorum omisit. Multi jam menses
transierant; & hiems jam præcipitaverat; neque
Brundisio naves legionesque ad Cæsarem venie-
bant; ac nonnullæ ejus rei prætermisæ occasiones
Cæsari videbantur; quod certe sæpe flaverant ven-
ti, quibus necessario committendum existimabat.
quantoq; ejus amplius processerat temporis, tan-
to erant alacriores ad custodias qui classibus præ-
erant; majoremque fiduciam prohibendi habe-
bant: & crebris Pompeii litteris castigabantur,
quoniam primo venientem Cæsarem non prohi-
bissent, ut reliquos ejus exercitus impedirent.
duriusq; quotidie tempus ad transportandum le-
nioribus ventis expectabant. Quibus rebus per-
motus Cæsar, Brundisium ad suos severius scri-
psit, ut nacti idoneum ventum, ne occasionem na-
vigandi dimitterent; si vel ad litora Apolloniarium
cursum dirigerent; quod eo naves ejicere possent.
Hæc à custodiis classium loca maxime vacabant;
quod se longius portibus committere non aude-
rent. illi adhibita audacia & virtute, administran-
tibus M. Antonio, & Fusio, Kaleno, multum ipsi
militi-

milibus hortantibus, neq; ullum periculum pro salute Cæsaris recusantibus, nacti Austrum, naves solvunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumque prætervehuntur, qui quum essent ex continenti visi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii classis Rhodiæ præerat, naves ex portu educit: & quum jam nostri remissiore vento appropinquassent, idem auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. Neque vero ille ob eam causam senatu desistebat; sed labore & perseverantia nautarum se vim tempestatis superare posse sperabat; prætervectosque Dyrrhachium magna vi venti nihilo secius sequebatur. nostri nisi fortunæ beneficio, tamen impetum classis timebant, si forte ventus remisisset. nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Lissum millia 111 passuum eo naves introduxerunt: qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro nõ erat tutus: leviulque tempestatis, quam classis periculum æstimaverunt. Quo simul atque intus est itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat, in Africum se vertit. Hic subitam commutationem fortunæ videre licuit, qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris navibus periculum intulerant, de suo timere cogebantur. itaque tempore commutato tempestas & nostros texit, & naves Rhodias afflixit, ita, ut ad unam constrictæ omnes numero x v 1 eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos allisa interficeretur, pars à nostris distraheretur: quos omnes conservatos Cæsar domum remisit, nostræ naves 11 tardius cursu confecto, in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum reliquæ cepissent, contra Lissum in anchoris constiterunt. has scaphis, minoribusque navigiis compluribus summissis, Octavius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat:

bat:

bat: simul de deditione eorum agebat, & incolu-
 mitatem deditis pollicebatur. Harum altera navis
 ducentos viginti ex legione tironum sustulerat:
 altera ex veterana paullo minus ducentis [se com-
 plexerat.] Hic cognosci licuit, quantum esset homi-
 nibus praesidii in animi firmitudine. Tirones enim
 multitudine navium perterriti; & salo nausaeque
 confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros
 hostes, se Otacilio dediderunt: qui omnes ad eum
 perducti contra religionem jurisjurandi in ejus
 conspectu crudelissime interficiuntur. At vetera-
 nae legionis milites item conficti & tempestatis
 & septinae vicis non ex pristina virtute remiten-
 dum aliquid putaverunt: sed tractandis conditio-
 nibus, & simulatione deditionis extracto primo
 noctis tempore, gubernatorem in terram navem
 ejicere cogunt: ipsi idoneum locum nacti reliquam
 noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, mis-
 sis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem
 orae maritimae asservabant, circiter CD, quique eos
 armati ex praesidio secuti sunt, se defenderunt: &
 nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros
 sese receperunt. Quo facto, conventus civium Ro-
 manorum qui Lissum obtinebat, quod opidum iis
 antea Caesar attribuerat, muniendumque curave-
 rat, Antonium recepit, omnibusque rebus juvit.
 Otacilius sibi timens opido fugit, & ad Pompejum
 pervenit. Ex omnibus copiis Antonius, quarum
 erat summa, veteranorum III legionum, uniusque
 tironum, & equitum DCCC, plerasque naves in
 Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque
 transportandos: pontones, quod est genus navium
 Gallicarum, Lissi reliquit: hoc consilio, ut, si forte
 Pompejus vacuum existimans Italiam eo transje-
 cisset exercitum, quae opinio erat edita in vulgus,
 aliquam Caesar ad insequendum facultatem habe-
 ret: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus
 regionis

regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transvexisset. Hæc eodem fere tempore Cæsar, atque Pompejus cognoscunt. nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant: ipsi iter secundum eas terra direxerant: sed quo essent ea delatæ, primis diebus ignorabant: cognitaque re, diversa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio conjungeret; Pompejus, ut venientibus in itinere se opposeret, & si imprudentes, ex insidiis adoriri posset. Eodemque die uterque eorum ex castris stativis à flumine Apso exercitum educunt: Pompejus clam, & noctu, Cæsar palam, atque interdiu. sed Cæsari circuitu majore iter erat longius, adverso flumine, ut vado transire posset. Pompejus, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus ibi copias collocavit: suosque omnes castris continuit, ignesque fieri prohibuit; quo occultior esset ejus adventus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille missis ad Cæsarem nunciis unum diem sese castris tenuit. altero die ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu cognito Pompejus ne duobus circum clauderetur exercitibus, ex eo loco discedit: omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo loco castra ponit. His temporibus Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis sese Imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus, tyrannisque magnas imperaverat pecunias: item à publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat; equitesque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis, finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem iter fecerant, & M. Bibulum

lum in obsidione habuerant, legiones equitesque
 ex Syria deduxerat: summaque in sollicitudine ac
 timore Parthici belli in provinciam quum venis-
 set, ac nonnullæ militum voces audirentur, sese,
 contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem
 & consulem arma non laturos; deductis Perga-
 mum, atque in locupletissimas urbes in hiberna
 legionibus, maximas largitiones fecit; & confir-
 mandorum militum causa, diripiendas iis civita-
 tes dedit. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ
 tota provincia exigebantur. Multa præterea gene-
 ratim ad avaritiam excogitabantur. in capita sin-
 gula fervorum ac liberorum tributum imponeba-
 tur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites,
 remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur,
 cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis
 esse ad cogendas pecunias videbatur. non solum
 urbibus, sed pene vicis, castellisque singulis cum
 imperio præficiabantur. qui horum quid acerbis-
 sime crudelissimeque fecerat, is & vir, & civis
 optimus habebatur. erat plena licitorum & impe-
 riorum provincia, diffusa præfectis atque exacto-
 ribus; qui, præter imperatas pecunias, suo etiam
 privato compendio serviebant. dictabant enim,
 se domo patriaque expulsos, omnibus necessariis
 egere rebus, ut honesta præscriptione rem turpis-
 simam tegerent. Accedebant ad hæc gravissimæ
 usuræ, quod in bello plerumque accidere consue-
 vit, universis imperatis pecuniis: quibus in rebus
 prolationem diei donationem esse dicebant. Ita-
 que æs alienum provinciæ eo biennio multiplica-
 tum est. nec minus ob eam causam civibus Ro-
 manis ejus provinciæ, sed in singulos conventus,
 singulasq; civitates certæ pecuniæ imperabantur:
 mutuasque illas ex S. C. exigì dictabant: publi-
 canis, uti in sorte fecerant, in sequentis anni vesti-
 gal promutuum, præterea Ephesi à Fano Dianæ
 deposi;

depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebar, ceterasque ejus deæ statuas. Quum in Fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio, mare transisse cum legionibus Cæsarem; properaret ad se cū exercitu venire, omniaque posthaberet. His litteris acceptis, quos advocaverat, dimittit; ipse iter in Macedoniam parare incipit: paucisque post diebus est profectus. hæc res Ephesiz pecuniæ salutem attulit: Cæsar Antonii exercitum conjuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ causa posuerat, tentandas sibi provincias, longiusque procedendam existimabat; &, quum ad eum legati venissent ex Thessalia, Ætoliaque, qui præsidio misso pollicerentur earum gentiū civitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur XXVI, atque equitibus CC in Thessaliam, C. Calvisium Sabinum cum cohortibus V, paucisque equitibus in Ætoliam misit. maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus I, XI, & XII, & equitibus D, in Macedoniam proficisci jubet. Cujus provinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus princeps earum regionum missus legatus omnium suorum excellens studium profitebatur. Ex his Calvisius, primo adventu summa omnium Ætolorum receptus voluntate, præsidii adversarium Calydone, & Naupacto rejectis, omni Ætolia positus est. Cæsius in Thessaliam cum legione pervenit. hic quum essent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. Egessaretus veteris hominis potentie Pompejanis rebus studebat. Petrejus summæ nobilitatis adolescens suis ac suorum opibus Cæsarem enixe juvabat. Eodemque tempore Domi-
tius

tius in Macedoniam venit: & quum ad eum frequentes civitatem legationes convenire cœpissent, nunciarum est adesse Scipionem cum legionibus magna & opinione & fama omnium. nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & quum ab eo milia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. hoc adeo celeriter fecit; ut simul adesse, & venire nunciaretur. & quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Thessalia dividit, cum cohortibus 11x præsidio impedimentis legionum reliquit, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus Regis Cotti ad castra Cassi advolavit, qui circum Thessaliam esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere cœpit. At Scipionem properantem sequi literæ sunt consecutæ à M. Favonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus literis acceptis, consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem artulit. Scipio in castris stativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum & Domitii castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum vado transducit; & castris positis, postero die mane copias ante frontem castrorum instruit. Domiti-

mitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prælio decertaret. sed quum esset inter bina castra campus circiter milium passuum vi, castris Scipionis aciem suam subjecit. ille à vallo nõ discedere perseveravit. at tamen ægre retentis Domitianis militibus est factum, ne prælio contenderetur; & maxime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subjectus progressus nostrorum impediēbat. Quorum studium, alacritatemque pugnandi quum cognovisset Scipio. suspicatus fore, ut postero die aut invitus dimicare cogēretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna expectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit; atque in eandem partem, ex qua venerat, redit: ibique prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari cõsueverant. & quum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii venisset; subito illi ex insidiis consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro universi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis Domitius sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariæ adductum castra movere: vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum IIII loco idoneo & occulto omnem exercitum equitarumque collocavit. Scipio ad sequendum paratus equitarum magnamque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii, & cognoscendum præmisit. qui quum essent progressi, primæque turmæ insidias intravissent,

ex

ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere cœperunt; quique hos sequebantur, celebrem eorum receptum conspicati restiterunt. nostri cognitis hostium insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius præfectus equitum, reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. Deductis oræ maritimæ præfidiis Cæsar, ut supra demonstratum est, III cohortes Orici, opidi tuendi causa, reliquit; iisque custodiam navium longarum transdidit, quas ex Italia transduxerat. huic officio opidoque præerat Acilius legatus. Is naves nostras in interiorem partem post opidum reduxit, & ad terram deligavit, faucibusque portus navem onerariam submersam objecit; & huic alteram conjunxit; super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus transdidit. Quibus cognitis rebus Cn. Pomp. filius, qui classi Ægyptiæ præerat, ad Oricum venit; submersamque navim remulco, multisque contendens funibus abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe mœnia opidi tentans, ut adversariorum manus deduceret, labore, & multitudine telorum nostros vicit: dejectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra opidum effecerat: IV biremes subiectis scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque

inanes,

nanes, IV ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc
 confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe
 abductum reliquit, qui comneas Bullide, atque
 Amanitia importari in opidum prohibebat; ipse
 Lillum profectus naves onerarias xxx à M. An-
 tonio relictas intra portum aggressus, omnes in-
 cendit: Lillum expugnare conatus; defendentibus
 civibus Romanis, qui ejus erant conventus, mili-
 tibusque, quos prædii causa miserat Cæsar, tri-
 duum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re
 infecta, inde discessit. Cæsar postquam Pom-
 pejum ad Asparagium esse cognovit, eodem cum
 exercitu profectus, & expugnato in itinere opido
 Parthinorum, in quo Pompejus præsidium habe-
 bat, III die in Macedoniam ad Pompejum per-
 venit, juxtaque eum castra posuit; & postmodum,
 educis omnibus copiis, acie instructa, decernendi
 potestatem Pompejo fecit. ubi eum suis locis
 se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu,
 aliud sibi consilium capiendum existimavit. ita-
 que postero die omnibus copiis, magno circuitu
 difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profe-
 ctus est, sperans Pompejum aut Dyrrhachium
 compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem
 comneatum, totiusque belli apparatus is eo con-
 tuliisset; ut accidit. Pompejus enim primo igno-
 rans ejus consilium, quod diverso ab ea regione
 itinere profectum videbat, angustiis rei frumen-
 tarie compulsus discessisse existimabat: postea
 per exploratores certior factus postero die castra
 movit; breviori itinere se occurrere ei posse spe-
 rans, quod fore suspicatus Cæsar, militesque ad-
 hortatus, ut æquo animo laborem ferrent, parva
 parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrha-
 chium venit, quum primum agmen Pompeii pro-
 cul cerneretur; atque ibi castra posuit. Pompejus
 interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere

non

non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit ventis, castra communit. eo partem navium longarum convenire, frumentum, commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora à Pompejanis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariae causa L. Canuleium legatum misit: quodque hæc regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; vecturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. item Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum quum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompejus hæc providerat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comportaverat. Quibus rebus cognitis Cæsar consilium capit ex loci natura: erant enim circum castra Pompeii permulti editi atque asperi colles: hos primum præfidiis tenuit; castellaque ibi communit. inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompejum instituit, hæc spectans, quod angusta re frumentaria utebatur; quod Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum, commeatumque exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet, equitarumque ejus ad rem gerendam inuilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exterarum nationum niti videbatur,

O

mi-

minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisse illum à Cæsare obsideri, neque audere prælio dimicare. Pompejus neque à mari, Dyrrhachioque discedere volebat; quod omnem apparatus belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exercitui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prælio decertare velleret; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquēbatur, ut extremam rationem belli sequens quam plurimos colles occuparet, & quam lætissimas regiones præfidiis teneret, Cæsarisque copias, quam maxime posset, distineret. idque accidit. castellis enim xxiv effectis, xv millia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur; multa que erant inter eum locum manu sata, quibus interim jumenta pasceret. atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompejani, & nostros post tergum adorirentur, timebant; ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos à tergo circumvenire, possent. sed illi operibus vincebant, quod & numero militum præstabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant. Quia quum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multi que ex nostris vulnerabantur. magnusque incesserat timor sagittarum; atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela viarent. In occupandis præfidiis magnâ vi uterque utebatur. Cæsar, ut quam angustissime Pompejum conineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebraque ob
eam

eam causam prælia fiebant. In his quum legio Cæsaris IX præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit: & quum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittariis funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudine missa, tormentisq; prolaris, munitiones impediēbat. neque erat facile nostris uno tempore propugnare, & munire. Cæsar, quum suos omnibus partibus vulnerari videret, recipere se statuit, & loco excedere. erat per declive receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur. quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitureo tempore glorians apud suos Pompejus dixisse, Non recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ. Cæsar receptui suorum timens crates ad extremum tumulū contra hostem proferri, & adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit, locumque in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere & instare cœperunt; cratesque pro munitione objectas propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, à medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signū dari, atque in hostes imperum fieri iussit. Milites legionis IX subito constipati pila conjecerunt; & ex inferiore loco adversus clivū incitati cursu, præcipites Pō-

pejanos egerunt, & terga vertere coegerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longuriiq; obiecti, & institutæ fossæ magno impedimento fuerunt. Nostri verò, qui satis habebant sine detrimento discedere compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloq; citra eum locum, aliis comprehensis colibus, munitiones perfecerunt. Erat nova & inusitata belli ratio, quum tot castellorum numero, tantoque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, quicumque alterum obsidere conati sunt, perculos atq; infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, quum ipsi numero militum equitumq; præstarent. Causa autem obsidionis hæc ferè esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. at contra integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ comæmentum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis. sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore & patientia maximum bellum confecisse. meminerant ad Alesiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam majorem ad Avaticum, maximarum se gentium victores discessisse. non, illis hordeum quum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat. id

ad similitudinem panis efficiebant, ejus erat magna copia. ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompejani famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent. Jamque frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. crebroque voces militum in vigiliis colloquiisque audiebantur, prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum è manibus dimissuros. frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interisse; uti autem ipsos valetudine non bona, quum angustiis loci, & odore fetore, & multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquæ summa inopia [affectos.] omnia enim flumina, atque omnes rivus, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque ut erant loca montuosa, & ad specus angustiarum vallium, has sub publicis in terram dimissis præsepserat, terramque aggererat; ut aquam continerent. itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria: & pureos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamē fontes à quibusdam præfidiis aberant longius, & celeriter æstibus exarescebant. At Cæsar's exercitus optima valetudine, summaque aquæ copia nebat; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere tempus, majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant. In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. illi, quum animadvertissent ex ignibus, noctu cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reper-

riebant remedia, ut alio loco ignes facerent, aliis excubarent.

Defunt.

Interim certior factus P. Sulla, quē discedens castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus I I. cujus adventu facile sunt repulsi Pompejani. neque vero conspectum, aut impetum nostrorum ruerunt: primisque dejectis, reliqui se verterunt, & loco cesserunt. sed insequentes nostros, ne longius prosequerētur, Sulla revocavit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finire, cujus consilium reprehendendum non videtur. aliæ enim sunt legati partes atque Imperatoris. alter [omnia] agere ad præscriptum; alter liberè ad summam reru consulere debet. Sulla à Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit; quæ res tamē fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pompejanis magnam res ad receptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressu loco in summo constiterant. si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco vererantur, neque multum ad solis occasum temporis supererat. spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem deduxerant. ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompejus tumulum quendam occupavit: qui tantum aberat à nostro castello, ut telum, tormentumve missum adjici non posset. Hoc confedit loco, atque eum communit; omnesque ibi copias continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompeius pariter, distinetæ manus causa, tentaverat; ne ex proximis præsiidiis succurri posset. uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus I I I, atque eam loco depulit. altero Germani munitiones nostras egressi, compluribus interfe-

terfectis, sese ad suos incolumes receperunt. ita
 uno die vi præliis factis, 111 ad Dyrhachium,
 111 ad munitiones, quum horum omnium ratio
 haberetur, ad duorum millium numero ex Pom-
 pejanis cecidisse reperiebamus, evocatos centu-
 rionesque complures. in eo fuit numero Valerius
 Flaccus L. filius, ejus qui prætor Asiam obtinuerat:
 signaque sunt vi militaria relata. nostri non am-
 plius xx omnibus sunt præliis desiderati, sed in ca-
 stello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur;
 quatuorque ex una cohorte centuriones oculo-
 amiserunt. & quum laboris sui periculique te-
 stimonium afferre vellent, millia sagittarum circi-
 ter xxx in castellum conjecta Cæsari remnnera-
 verunt: scutoque ad eam relato Scævæ centurio-
 nis, inventa sunt in eo foramina ccxx. quem Cæ-
 sar, ut erat de se meritis, & de Rep. donatum mil-
 libus ducentis [æris] ab octavis ordinibus ad Pri-
 mipilum se transducere pronuntiavit. ejus enim
 opera castellum conservatum esse magna ex parte
 constabat. cohortemq; [postea] duplici stipendio,
 frumento, *ut speciaris, militaribusque donis am-
 plissime donavit. Pompejus noctu magnis additis
 munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit; &
 in altitudinem pedum xv effectis operibus, vineis
 eam partem castrorum obtexit; & v intermissis die-
 bus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis
 omnibus castrorum portis, & ad impediendum ob-
 jectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit,
 & se in antiquas munitiones recepit. Ætolia, Aca-
 rania, Amphilocheis per Cassium Longinum, &
 Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis,
 tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progre-
 diendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fusium Ka-
 lenum misit: & Q. Sabinum, & Cassium cum co-
 hortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Ru-
 tilius Lupus, qui Achaiam missus à Pompejo obti-
 nebat,

nebat. Isthmū præmunire instituit, ut Achaia Fusū prohiberet, Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum voluntate ipsarum civitatū recepit: non nullas per vim expugnavit: reliquas civitates, circummissis legationibus, amicitiaē Cæsaris cōciliare studebat. In his rebus fere erat Fusus occupatus. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitū in aciē æquum in locū produxit, si Pompejus prælio decertare vellet; ut pene castris Pōpeii legiones subjiceret; tantumq; à vallo ejus prima acies aberat, uti ne in eam telum tormentumve adjici posset. Pompejus autem ut famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omnisque ejus instructus exercitus telis ex vallo adjectis protegī posset. Hæ quū in Achaia, atq; apud Dyrhachium gererentur, Scipionemque in Macedonia venisse constaret; non obliquis pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarem: quem ab illo transditum iniurio, & commendatum in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat literas, mandataque ad eum: quorum hæc erat summa: Sese omnia de pace expertum nihil adhuc arbitrari factum, virio eorum, quos esse auctores ejus rei voluisset: quod sua mandata perferre nō oportuno tempore ad Pompejum vererentur Scipionem ea auctoritate esse, ut non solum libere, quæ probasset, exponere, sed etiam ex magna parte compellere, atq; errantem regere posset; præesse autem suo nomine exercitū; ut, præter auctoritatem, viros quoque ad cōercendum haberet: quod si fecisset, quietem Italiae, pacem provinciarum, salutem imperiū uni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert, ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Castigato Scipione à Favonio,

vonio, ut postea confecto bello reperiebamus; in-
 sectaque re, sese ad Cæsarem recipit. Cæsar, quo
 facilius equitatum Pompejanum ad Dyrhachium
 contineret, & pabulatione prohiberet, aditus du-
 os, quos esse angustos demonstravimus, magnis
 operibus præmunivit: castellaque his locis posuit.
 Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit:
 paucis intermissis diebus, rursus eum navibus ad
 se intra munitiones recipit. Erat summa inopia
 pabuli, adeo, ut foliis ex arboribus strictis & re-
 neris arundinum radicibus contusis equos alerent.
 frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sa-
 ta, consumpserant; & cogebantur Coreyra, atque
 Acarnania, longo interjecto navigationis spatio,
 pabulum supportare; quoque erat ejus rei minor
 copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equi-
 tatum tolerare. Sed postquam non modo hordeum,
 pabulumque omnibus in locis, herbaque defectæ,
 sed etiã fructus ex arboribus deficiebat, corruptis
 equis macie, conandum sibi aliquid Pompejus de
 eruptione existimavit. Erant apud Cæsarem ex
 equitum numero Allobroges duo fratres, Roscil-
 lus, & Ægus Adrucilli filii, qui principatum in ci-
 vitate multis annis obinuerat, singulari virtute
 homines, quorum opera Cæsar omnibus Gallicis
 bellis optima fortissimaque erat usus. his domi ob
 has causas amplissimos magistratus mandaverat;
 atque eos extra ordinem in senatum legendos eu-
 raverat: agrosque in Gallia ex hostibus captos,
 præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locu-
 pletesque ex egentibus effecerat. hi propter vir-
 tutem non solum apud Cæsarem in honore erant,
 sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed
 freti amicitia Cæsaris, & stulta ac barbara arro-
 gantia elati despiciebant suos, stipendiumque equi-
 tum fraudabant, & prædam omnem domum aver-
 tebant. Quibus illi rebus permoti universi Cæsa-
 rem

rem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt
 questi; & ad cætera addiderunt falsū ab his equi-
 tum numerum deferri, quorum stipendium aver-
 terent. Cæsar neq; tempus illud animadvertionis
 esse existimans, & multa virtuti eorū concedens,
 rem distulit totam. illos secreto castigavit; quod
 quæstui equites haberent: monuitque ut ex sua
 amicitia omnia expectarent, & ex præteritis suis
 officiis [reliqua spectarent.] Magnam tamen hæc
 res illis offensionem, & contempionē ad omnes
 attulit, idque ita esse quum ex aliorum objectatio-
 nibus, tum etiam ex domestico judicio, atque ani-
 mi conscientia intelligebat. Quo pudore adducti,
 & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus re-
 servari arbitrati, discedere à nobis, & novam ten-
 rare fortunam, novasque experiri amicitias con-
 stituerunt: & cū paucis collocuti clientibus suis,
 quibus tantū facinus committere audebant, pri-
 mum conati sunt præfectum equitum C. Voluse-
 num interficere, ut postea, bello confecto, cogni-
 tum est; ut cū munere aliquo perfugisse ad Pom-
 pejum viderentur, postquam id difficilius visum
 est, neque facultas perficiendi dabatur, quam ma-
 ximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac
 satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis
 coemptis equis, ad Pompejum transferunt cum
 iis quos sui consilii participes habebant, quos
 Pompejus, quod erant honesto loco nati, & in-
 structi liberaliter, magnoque comitatu, & multis
 jumentis venerant, virique fortes habebantur, &
 in honore apud Cæsarem fuerant, quodque no-
 vum, & præter consuetudinem acciderat, omnia
 sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. nam
 ante id tempus nemo aut miles, aut eques à Cæse-
 re ad Pompejum transferat; quum pene quotidie
 à Pompeio ad Cæsarem perfugerent, vulgo verò
 in Epiro, atque Ætolia conscripti milites, earum-
 que

que regionum omnium, quæ à Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid à peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodia- rum, varia diligentia animadversa, prout cujusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut studium ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerant. Quibus ille cognitis, eruptionisque jam ante capto consilio, ut demonstratum est; regimenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturæ & sagittariorum; aggeremque omnem noctu in scaphas, & naves actuaras imponit; & de media nocte cohortes LX ex maximis castris præfidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque à maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naves, quas demonstravimus, aggere, & levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit. & quid à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quaestorem cum legione IX positum habebat. huic, quod valetudine minus commoda urebatur, Fulvius Postumum adiutorem summiserat. Erat eo loco fossa pedum XV, & vallus contra hostem in altitudinem pedum X: tantumdemque ejus valli agger in latitudinem patebat. ab eo, intermisso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione, hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, ut, si ancipiti prælio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu XIX munitiones erat complexus, perficiendi

ciendi spatium nō dabat. Itaq; contra mare trans-
 versum vallū, qui has duas munitionēs continge-
 ret, nondū perfecerat. quæ res nota erat Pompejo,
 dalata per Allōbroges perfugas; magnumq; nostris
 attulit incommodum. nam, ut ad mare nostræ co-
 hortēs 1x legionis excubuerant, accessere subito
 prima luce Pompeiani [exercitus:] novusque eo-
 rum adventus existit: simulq; navibus circumve-
 cti milites in anteriorem vallum tela jaciebant:
 fossæque aggere complebantur; & legionarii, in-
 terioris munitionis defensores, scalis admotis, tor-
 mentisque cujusque generis, telisque terrebant;
 magna; multitudine sagittariorum ab utraq; par-
 te circumfundebar. multum autem ab icu la-
 pidum, quod unum nostris erat telum, viminea te-
 gumenta galeis imposta defendebant. itaque,
 quum omnibus rebus nostri premerentur, atque
 ægre resisterent; animadversum est vitium muni-
 tionis, quod supra demonstratum est; atque inter
 duos vallos, qua perfectum opus nō erat, per ma-
 re navibus expositi in aversos nostros imperum
 fecerunt; atque ex utraq; munitione dejectos terga
 vertere coegerunt. Hoc tumultu nunciato, Mar-
 cellinus cohortes subsidio nostris laborantibus
 summisit; quæ ex castris fugientes conspicatæ ne-
 que illos suo adventu confirmare potuerunt, ne-
 que ipsæ hostium imperum iulerunt. itaq; quod-
 cumque addebar subsidio, id corruptum timo-
 re fugientium terrorem & periculū augebat. ho-
 minū enim multitudine receptus impediabatur.
 in eo proelio, quum gravi vulnere esset affectus
 Aquilifer, & viribus deficeretur, cōspicatus equi-
 res nostros, Hanc ego, inquit, & vivus multos per
 annos magna diligentia defendi, & nunc moriens
 eadem fide Cæsari restituo. nolite, obsecro, com-
 mittere, quod ante in exercitu Cæsaris non acci-
 dit, ut rei militaris delectus admittatur; incolumemque

memque ad eum referte. Hoc casu Aquila conservatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. Iamque Pompeiani magna cæde nostrorum castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus, & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. Cujus adventus Pompejanos compressit, nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdã cohortibus ex præsiidiis, eodem venit. qui cognito detrimento, quum animadvertisset Pompeium extra munitiones egressum; castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompejum munire jussit. Qua perfecta munitione, animadvertum est à speculatoribus Cæsaribus, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post silvam, & in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, quum se IX legio Cæsaribus objecisset Pompeianis copiis, atque opere, *ut demonstravimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc silvam quandam contingebant, neque longius à mari passibus CD aberant: post mutato consilio quibusdam de causis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: paucisque intermissis diebus, hæc eadem Pompejus occupaverat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorẽ adjece- rat munitionem. ita minora castra inclusa majoribus castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat. circiter passus CD, quod liberius.

ac sine

ac sine periculo milites aquarentur. sed is quoque mutato consilio quibuldam de causis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. ita complures dies manserant castra. munitiones quidem integræ omnes erant. eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renunciarunt. hoc idem visum ex superioribus quibuldam castellis confirmaverant. Is locus aberat à novis Pompeii castris circiter passus D. hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II, quæ speciem munitionis præberent; ipse diverso itinere, quam potuit occultissime reliquas cohortes numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, diminutoque militum numero, ad legionem Pompeii castraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fessellit. nam & pervenit prius, quam Pompejus sentire posset; & tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompejanos ex vallo deturbavit. erat objectus portis eritius. hic paullisper est pugnarum; quum irrupere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, è loco propugnante. sed tamen nostri virtute vicerunt: excisoque eritio, primo in majora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum majoribus castris, irruperunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt. sed fortuna, quæ plurimum potest quum in reliquis rebus, tum præcipue in bello parvis momentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum accidit. Munitionem, quam peringere à castris ad flumen supra demonstravimus, dextri Cæsaris cornu cohortes ignorantia loci sunt secutæ, quum portam quærent, castrorumque

rumq; eam munitionem esse arbitrarentur. Quod quum esset animaduersum conjunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equiratus eas cohortes est secutus. Interim Pompejus, hac longa fatis interjecta mora, & re nunciata, v legionem ab opere deducta subsidio suis duxit: eodemque tempore equiratus ejus nostris equitibus appropinquabat, & acies instructa à nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaque sunt subito mutata. Pompejana enim legio celeris spe subsidii confirmata ab Decumaua porta resistere conabatur, atque uitro in nostros impetum faciebat. equiratus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens initium fugæ faciebat. dextrum cornu, quod erat à sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atq; exitum pariebant. Sinistro cornu milites, quum ex vallo, Pompeium adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, quum extra & intrus hostem haberent, eodem, quo venerant, receptui consulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, ut, quum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, & consistere juberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii ex meta etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompejus infidias timens, credo, quod hæc præter spem acciderant, ejus, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat;

debat; equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeii, propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt. eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. Duobus his unius diei præliis Cæsar desideravit milites DCCCCLX, & notos equites R. * Felginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem Placentia; A. Gravius Puteolis; M. Sacrativirum Capua; tribunos mil. & centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, & fluminis ripis oppressa suorum terrore ac fuga sine ullo vulnere interiit, signaque sunt militaria xxxii amissa. Pompejus eo prælio Imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ira se postea salvari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetravisset, ut sibi captivos transdi. juberet, omnes productos ostentationis, ut videbatur, causa, quo major perfugæ fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, solerentne veterani milites fugere, in omnium conspectu interficit. His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pompejanis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur. non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, quum alter alteri auxilium ferre non posset, causæ fuisse cogitabant, non ad hæc addebant, non ex concursu acris factis, non prælio dimicatum; sibi que ipsos multitudine atque angustiis

stis majus attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent. non denique communes belli casus recordabantur, quã parvulæ sæpe causæ vel falsæ suspicionis vel terroris repentini, vel objectæ religionis, magna detrimenta intulissent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vicio in exercitu esset offensura: sed proinde, ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama ac literis victoriam ejus diei concelebrabant. Cæsar à superioribus consiliis depulsus omnem sibi commutandam belli rationem existimavit: itaque uno tempore, præsidis omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in anum locum exercitu, concionem apud milites habuit; hortatusque est, ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent, neve his rebus terrentur, multisque secundis præliis unum adversum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatissimis ducibus, pacavissent; quod finitimas frumentariasque provincias in potestatem redegissent: denique recordari debere, qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litoribus, omnes incolumes essent transportati: si non omnia caderent secunda, fortunam esse industria sublevandam: quod esset acceptum detrimenti, ejus juri potius, quam suæ culpæ debere tribui: locum se tum ad dimicandum dedisse: positum esse hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantes: sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partam jam præsentemque victoriam interpellassent, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidisset,

disset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, ultro
 se prælio offerrent. Hac habitâ concione, nonnul-
 los signiferos ignominia notavit, ac loco movit.
 Exercitui quidem omni tantus incessit ex incom-
 modo dolor, tantumque studium infamiæ sarcien-
 dæ, ut nemo aut tribuni, aut centurionis impe-
 rium desideraret; & tibi quisque etiam pænæ loco
 graviores imponeret labores, simulque omnes ar-
 derent cupiditate pugnandi; quum superioris
 etiam ordinis nonnulli oratione permoti manen-
 dum eo loco, & rem prælio committendam exi-
 stimarent. Contra ea Cæsar neque faris militibus
 perterritis confidebat, spatiumque interponendum
 ad recreandos animos putabat; relictisque mun-
 tionibus magnopere rei frumentariæ timebat. ita-
 que nulla interposita mora, fauciorum modo, &
 ægrorum habita ratione, impedimenta omnia si-
 lentio prima nocte ex castris Apolloniam præmi-
 sit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit.
 his una legio missa præsidio est. His explicatis re-
 bus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de
 iv vigilia compluribus portis eductas eodem iti-
 nere præmisit; parvoque spatio intermisso, ut &
 militare institutum servaretur, & quam ferissime
 ejus profectio cognosceretur, conclamari iussit;
 statimque egressus, & novissimum agmen conse-
 cutus, celeriter è conspectu castrorum discessit.
 Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, mor-
 ram ullam ad insequendum intulit: sed eadem
 spectans, si itinere impeditos & perterritos depre-
 hendere posset, exercitum è castris eduxit, equi-
 tarumque præmisit ad novissimum agmen demo-
 randum: neque consequi potuit; quod multum
 expedito itinere antecesserat Cæsar. sed quum
 ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat
 impeditis, consecutus equitatus novissimos præ-
 lio detinebat. Huic suos Cæsar equites opposuit; expedi-

expeditosque antesignanos admiscuit C D, qui tantum profecere, ut, equestri prælio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen reciperent. Confecto justo itinere ejus diei, quod proposuerat Cæsar, transductoq; exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium confedit; militesque omnes intra vallum continuit: equitatumque per causam pabulandi emissum, confestim Decumana porta in castra se recipere jussit. Simili ratione Pompejus, confecto ejusdem diei itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium confedit, ejusq; milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique causa longius progrediebantur, alii, quod subito consilium perfectionis ceperant, magna parte impedimentorum & sarcinarum relicta; ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinqu ebant. Quibus ad sequendum impeditis, Cæsar quod fore providerat, meridiano fere tempore, signo perfectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei itinere, 119 millibus passuum ex eo loco procedit, quod facere Pompejus discessu militum non potuit. Postero die Cæsar similiter præmissis prima nocte impedimentis, de IV vigilia ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompejus enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, quum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cuperet, V die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit. Cæsari ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum,

socios

focios confirmandos, præsidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam, sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensque Domitio, ne adventu Pompeii præoccuparetur, ad eum omni celeritate & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompejus eodem contenderet, abductam illam à mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac comœau abstractum pari conditione belli secum decertare cogeret: si in Italiam transiret, conjuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ subsidio proficisceretur: sin Apolloniam, Oricumque oppugnare, & se omni maritima ora excludere conaretur, obsessio tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret, itaque præmissis nunciis ad Cn. Domitium Cæsar scripsit, ecquid fieri vellet, ostendit: præsidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depositis, per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompejus quoque de Cæsaris consilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Cæsar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copiis Domitium aggredieretur. Iis de causis uterque eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimendos adversarios, ne occasione temporis deesset. Sed Cæsarem Apollonia directo itinere averterat. Pompejus per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improvise aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ causâ ab eo discesserat, & Heracleam Senticam, quæ est subjecta Canda-

viæ, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum obicere Pompejo videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. simul à Pompejo litteris per omnes provincias civitatesque dimissis, de prælio ad Dyrrhachium facto elatius inflatusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat pulsum fugere Cæsarem pene omnibus copiis amissis. hæc itinera infesta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus à Cæsare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges Roscelli, atque Ægi familiares, quos perfugisse ad Pompejum demonstravimus, conspicati in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant; seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Cæsaris profectionem, & adventum Pompeii docuerunt. à quibus Domitius cærior factus vix iv horarum spatio antecedens hostium beneficio periculum vitavit. & ad Æginium, quod est objectum oppositumq; Thessaliæ, Cæsari venienti occurrit. Conjuncto exercitu, Cæsar Gomphos pervenit; quod est opidum primū Thessaliæ venientibus ab Epiro: quæ gens paucis ante mensibus ultro ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, præsidiumque ab eo militum peterat. sed eo fama jam præcūcurrerat, quā supra docuimus, de prælio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthenes prætor Thessaliæ, quum se victoriæ Pompeii comitem esse mallet, quam socium Cæsaris in rebus adversis, omnem ex agris multitudinem servorum ac liberorum in opidum cogit, portasque præcludit, & ad Scipionem Pompejumque nuncios mittit, ut sibi subsidio veniant: se confidere munitionibus opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere
non

non posse. Scipio discessu exercituum à Dyrrhachio cognito Larissam legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessaliæ appropinquabat. Cæsar castris munitis scalas musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis cohortatus milites docuit, quantum usum haberet ad sublevandum omnium rerum inopiam, potiri opido pleno atque opulento; simul reliquis civitatibus urbis hujus exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius quam auxilia concurrerent. itaque usus singulari militum studio, eodem, quo venerat, die, post horam IX opidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnavit, & ad diripiendum militibus concessit; statimque ab opido castra movit, & Metropolitim venit, sic, ut nuncios expugnati opidi, famamque antecederet. Metropolitæ, eodem primum usi consilio, iisdem permoti rumoribus, portas clauserunt, murosque armatis compleverunt, sed postea casu civitatis Gomphenfis ex captivis cognito, quos Cæsar ad murum producendos curaverat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conservatis, collata fortuna Metropolitum cum casu Gomphenfium, nulla Thessaliæ fuit civitas præter Larissæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari pareret, atque imperata faceret. ille segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum expectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pompejus paucis post diebus in Thessaliam pervenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoriæ prædæ ac præmiorum velint esse participes: receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur; classicumque apud eum cani, & alterum illi jubet

jubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, utrobisque magnis exercitibus conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, si quando quid Pompejus tardius aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio, & consiliares prætoriosque servorum habere numero, dicerent. Jam que inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant. alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant: magnaque inter eos in consilio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is à Pompejo ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætoriiis absentis rationem haberi: quum ejus necessarii fidem implorarent Pompeii, præstaret, quod proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur: reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusarent. Jam de sacerdotiis Cæsaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad gravissimas verborum contumelias palam descendunt: quum Lentulus ætatis honorem ostentaret; Domitius urbanam gratiam, dignitatemque jactaret; Scipio affinitate Pompeii consideret. Postulavit etiam L. Afranium proditoris exercitus Arius Rufus apud Pompejum, quod gestum in Hispania diceret. & L. Domitius in consilio dixit, placere sibi bello confecto ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis essent senatorii, belloque una cum ipsis interfuissent, sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique intra præsidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari præstitissent. unam fore tabellam qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis darent; tertiam, qui pecunia multarent. postremo omnes

omnes aut de honoribus suis, aut de præmiis pecuniaz, aut de persequendis inimicis agebant, nec quibus rationibus superare possent: sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis præliis intermisso, quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompejus propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit. primum suis locis, paulloque à castris Pompeii longius, continentibus vero diebus, ut progredere ad castris suis, collibusque Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatior ejus efficiebat exercitum. superius tamè institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites præliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis præliorum perciperent. his erat rebus effectum, ut equites & apertioribus etiam locis VII millium Pompejanorum impetum, quum adesset usus, sustinere audent, neque magnopere eorum multitudine terrentur. namque etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit, atque unum Allobrogem ex duobus, quos per fugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut, movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria

re iteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo jam profectionis dato, tabernaculisque detentis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius à vallo esse aciem Pompeii progressam; ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, Differendum est, inquit, iter in præsentia nobis, & de prælio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimque expeditas copias educit. Pompejus quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat prælio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur. id quum essent plerique admirati, Scio me, inquit, pene incredibilem rem polliceri; sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prælium prodeatis. persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut, quum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto aggredirentur, ut, circumventa ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam à nobis telum in hostem jaceretur. ita sine periculo legionum, & pene sine vulnere bellum conficiemus. id autem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus. simul denunciavit, ut essent animo parati in posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas, ut sæpe cogitavissent, ne usu manumque reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, quum Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferreret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum.

qui Galliam Germaniamque devicerit. omnibus interfui praeliis. neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars deperit: quod accidere tot praeliis fuit necesse. multos Autumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relictis in continenti, an non audistis ex iis, qui per causam valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas? hæc copiarum, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt resectæ; & pleræque sunt ex colonis Transpadanis. attramen, quod fuit roboris, duobus praeliis Dyrrhachinis interiit. hæc quum dixisset, juravit, se, nisi victorem, in castra non reversurum: reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompejus idem juravit. nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta essent in concilio, magna spe & lætitia omnium discessum est. ac jam animo victoriam præcipiebant, quod de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil frustra confirmari videbatur. Cæsar, quum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, transiitæ à Cæsare initio dissensionis ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompejus, mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. has firmissimas se habere Pompejus existimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaque interjecerat numeroque cohortes CX expleverat. hæc erant millia XLV. evocatorum circiter, duæ, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant: quæ tota acie dispersæ erant. reliquas cohortes VII castris, propinquisque castellis

stellis præsidio disposuerat, dextrū cornu ejus rivus quidam impeditis ripis, muniebat. quam ad causam cunctum equitarum, sagitarios funditoresque omnes in sinistro cornu objecerat. Cæsar, superius institutum servans, x legionem in dextro cornu, ix in sinistro collocaverat, tamen erat Dyrrhachinis præliis vehementer attenuata: & huic sic adjunxit 11x, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alterā alteri præsidio esse jufferat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat. quæ summa erat ∞ x x 11. cohortes 11 castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sallam, media acie C. Domitium præposuerat. ipse contra Pompejum consistit: Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne à multitudine equitū dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit, equitatuque opposuit; &, quid fieri vellet, ostendit: monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare; simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemoravit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinius in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset: quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis conrendisset. neque se unquam abuti militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitu privare voluisse. Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato. Se-

quimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis; & vestro Imperatori, quam constituistis, operam dare. unum hoc prœlium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. simul respiciens Cæsarem, Faciam, inquit, hodie, Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas. Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter cxx voluntarii ejusdem centuriæ sunt profecuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompejus sui prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur; aciesque distenderetur; atque suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur: levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immixtis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio videtur: propterea quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnae incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hostes terreri; & suos incitari existimaverunt. Sed nostri milites dato signo, quum infestis pilis procucurrissent, atque animadvertissent non concurrere à Pompejanis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent; parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque,

ut erat

ut erat præceptum à Cæsare, gladios strinxerunt. neque vero Pompejani huic rei defuerunt. nam & tela missa exceperunt, & imperum legionum tulerunt, & ordines conservaverunt; pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt: Omnisque multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paulum loco motus cessit: equitesque Pompejani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemque nostram à latere aperto circumire cœperunt. quod ubi Cæsar animadvertit. IV aciei, quam instituerat sex cohortiũ numero, signum dedit. illi celeriter procucurrerunt; infestisque signis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fuga montes altissimos peterent. quibus summotis, omnes sagittarii, funditoresque destituti inermes, sine præsidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiã tum ac resistentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eosque à tergo sunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cæsar, quæ quæta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, quum recentes atq; integri defessis succedissent, alii autem à tergo adorirentur, sustinere Pompejani non potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque vero Cæsarem fefellerit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in IV acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronunciaverat, ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompejana à sinistra parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. sed Pompejus, ut equitatum suum pulsus vidit, atq;

eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffusus acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, Tueamini, inquit, castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo. Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen eventum exspectans. Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallū compulsis, nullum spatium perterritius dare oportere æstimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, eastraque oppugnant: qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra à cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industrie defendebantur, multo etiam acrius à Thracibus, barbarisque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & lassitudine confecti, missis plerique armis, signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. neque verò diutius, qui in vallo constiterant, multitudinē telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locum reliquerunt, protinusque omnes, ducibus usi centurionibus, tribunisque mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constructa, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent; ut facile æstimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirent voluptates, atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriam objiciebant, cui
semper

semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompejus jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, Decumina porta se ex castris eiecit; protinusque equo citato Larissam contendit. neque ibi constitit; sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non inermisso, comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fessellisse, ut à quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugæ factæ, pene proditus videretur. Cæsar castris potius à militibus contendit, ne in præda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetata, montem opere circumvenire instituit. Pompejani, quod is mons erat sine aqua, diffusi ei loco, relicto monte, universi [juris ejus] Larissam versus se recipere cœperunt. qua re animadversa, Cæsar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeii remanere iussit, partem in sua castra remisit. iv secum legiones duxit; commodioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: & progressus millia passuum vi aciem instruxit. Qua re animadversa, Pompejani in quodam monte constituerunt. hunc montem flumen sublebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat, tamen munitione flumen à monte seclusit, ne noctu Pompejani aquari possent. Quo jam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis junxerant, nocte fuga salutem petierunt. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atque arma projicere iussit. quod ubi sine recusatione fecerunt; passisque palmis, projecti ad terram, stantes,

ies, ab eo perierunt salutem: consolatus confurgere iussit; & pauca apud eos de lenitate sua locutus quo minore essent timore, omnes conservavit militibusque suis iussit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alia occurrere, & eas quas secum duxerat, invicem requiescere, atque in castra reverti iussit: eodemque die Larissam pervenit. in eo proelio non amplius CC milites desideravit; sed centuriones, fortes viros, circiter xxx amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastianus, cuius mentionem supra fecimus, gladio in os adversum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. sic enim Cæsar existimabat, eo proelio excellentissimam virtutem Crastini fuisse; optimeque eum de se meritum iudicabat. Ex Pompejano exercitu circiter millia xv cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia xxiv. namque etiam cohortes, quæ præsidio in castellis fuerant, sese Sullæ dederunt: multi præterea in finitimas civitates refugerunt. Signaque militaria ex proelio ad Cæsarem sunt relata CLXXX, & Aquilæ IX. L. Domitius ex castris in montem refugiens, quum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus. Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundisium venit: eademque ratione qua factum à Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui Brundisino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundisio præerat, rectis istratisque scaphis elicit naves Lælianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, & minores duas in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classarios instituit. sed Lælius tempore anni commodiore usus ad navigandum onerariis navibus Corcyra Dyrrhachioque aquam suis supportabat; neque à proposito deterre-

deterrebat, neque ante prælium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amillarum navium, aut necessariorum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum in Siciliam venit: & quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præficeret P. Sulpicius prætor Liboque ad frerum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus adventu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo completas onerarias naves tæda, & pice, & stupa, reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naves incendit xxxv, in quibus erant xx constratæ: tantusque eo facto timor incessit, ut, quum esset legio præsidio Messanæ, vix opidum defenderetur: & nisi eo ipso tempore nuncii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. sed opportunissime nunciis allatis opidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est & Libonem: applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit. secundum nactus ventum, onerarias naves circiter xl præparatas ad incendium immisit, & flamma ab utroque cornu comprehensa, naves sunt combustæ v. quumque ignis magnitudine venti latius serperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant relictæ præsidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naves conscenderunt, & à terra solverunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes ii, in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius exceptus scapha refugit. Præterea

quæ sunt deprehensæ triremes. neque multo post
 de prælio facto in Thessalia cognitum est; ut ipsi
 Pompejanis fides fieret. nam ante id tempus fingi
 à legatis amicisque Cæsaris arbitrabantur. Qui-
 bus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum clau-
 discessit. Cæsar omnibus rebus relictis persequen-
 dum sibi Pompejum existimavit, quascumque in
 partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias cõ-
 parare alias, & bellum renovare possët: & quan-
 tum itineris equitatu efficere poterat, quotidie
 progrediebatur; legionemque unam minoribus
 itineribus subsequi jussit. Erat edictum Pompeii
 nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus
 provinciæ juniores, Græci, civesque R. jurandi
 causa convenirent. sed utrum avertendæ suspi-
 cionis causa Pompejus proposuisset, ut quã di-
 utissime longioris fugæ, consilium occultaret, an
 noxis delectibus, si nemo premeret, Macedoniam
 tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad
 anchoram una nocte constitit; & vocatis ad se
 Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios
 sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex
 eo loco discessit, & Mytilenas paucis diebus ve-
 nit. Biduum tempestate retentus, navibusque aliis
 additis actuariis, in Ciliciam, atque inde Cyprum
 pervenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antio-
 chensium, civiumque Romanorum qui illic nego-
 tiarentur, arcem ante captam esse excludendi sui
 causas nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga
 in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne An-
 tiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum ca-
 pitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui
 superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo cõsu-
 lari, ac nonnullis aliis acciderat: Rhodi, qui quum
 ex fuga Pompejum sequerentur, atque in insulam
 venissent, opido ac portu recepti non erant: mis-
 sisque ad eos nunciis, ut ex iis locis discederent,
 contra

contra voluntatem suam naves solverunt. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompejus, deposito adeunda Syria consilio, pecunia societatis sublata, & à quibusdam privatis sumpta, & æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat castraque Cleopatra non longo spatio ab ejus castris distabant. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio atque amicitia patriæ Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, libentius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam transduserat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni, sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire jusserunt. ipsi clam consilio inico Achillam præfectam regium singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompejum miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus.

& quadam notitia Septimii productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis; & sibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Len-
 rulus comprehenditur à rege, & in custodia necatur. Cæsar, quum in Asiam venisset, reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Ephesò ex Fano Dianæ; ejusque rei causa, senatores omnes ex provincia vocasse, ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur; sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse. ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, Eli-
 de in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum fecisset Cæsar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, & ante ad simulacrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi, limenque convertisse, Eodemque die Antiochiæ in Suria bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in occultis, ac remotis templi, quo, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci *Αδύτα* appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuam consecraverant, palma per eos dies in recto inter coagmenta lapidum ex pavimento extitisse ostendebatur. Cæsar paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompejum Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi jusserat, & altera, quam ex Achaia à Fusio legato evocaverat, equitibusque pccc. & navibus longis Rhodiis x, & Asiaticis paucis Alexandriam pervenit. In his erant legionibus hominum 111 millia cc. reliqui vulneribus ex præliis, & labore, ac magnitudine itineris con-

fecti

fecti consequi non poterant. Sed Cæsar confusus fama rerum gestarum infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat, atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandria de Pompeii morte cognoscit: atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat; & concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ conivuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animadversis legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompejanis militibus confecerat. ipse enim necessario Etelsis tenebatur; qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim controversias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo, & lege, & S. C. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem ejus Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere; & de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis, disceptare. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutritius ejus, eunuchus, nomine Pothinus, is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari: deinde adjuutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum à Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus copiis præfecit. hunc incitatum suis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellent, literis nunciisque edocuit. In testamento Ptolemæi patris hæredes erant scripti ex duobus filiis, major, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebar. Hæc uti fierent, per omnes

deos, perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, ut in arario ponerentur, (æa, quum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompejum sunt depositæ) alteræ, eodem exemplo, relictae, atque obsignatæ Alexandriæ præferebantur. De his rebus quum ageretur apud Cæsarem; isque maxime vellet pro communi amico atq; arbitro controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatu sive omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæsaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis extra opidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, ut se suis locis opido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit: Regemque hortatus est; ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus venissent, prius, quam audiret, aut, cujus rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interficere iussit. Quorum alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo factò, regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit; magnamque regium nomen apud suos auctoritatē habere existimans, & ut potius privato paucorum & latronum consilio, quam regio susceptam bellum videretur. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur. milia enim xx in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ ac

que li-

que licentiæ venerant, & nomen disciplinamque populi R. dedidicerant, uxoresque duxerant, ex quibus pleriq; liberos habebant. Huc accedebant, collecti ex prædonibus latronibusque Suriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, ex ulesque conveniant; fugitivisque omnibus nostris certus erat Alexandria receptus; certa que vitæ conditio, ut dato nomine militum essent numero; quorum si quis à domino comprehenderetur, concussu militum eripiebatur qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupierû diripere stipendii augendi causa, regis domum obsidere; regno expellere alios, alios accersere, veteri quodam Alexandrini exercitus instituto consueverant. Erant præterea equitû milia II, qui inveteraverant compluribus Alexandria bellis. hi Ptolemaum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Ægyptiis gesserant. hanc usam rei militaris habebant. His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam: præterea opidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrupere conatus est. Sed Cæsar dispositis per vias cohortibus impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, ductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudine naves longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L. missæ ad Pompejum: quæ, prælio in Thessalia facto, domum redierant. illæ triremes omnes, & quinqueremes erant aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præter has, XXI erant, quæ præsidii causa Alexandria esse consueverant, contratæ
omnes

omnes: quas si occupassent, classe Cæsari erepta portum ac mare totum in sua potestate haberent: commeatu, auxiliisque Cæsarem prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit, quum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. sed rem obtinuit Cæsar, omnesque eas naves, & reliquas, quæ erant in navalibus, incendit; quod tam latè tueri tam parva manu non poterat; confestimque ad Pharum navibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit. Hæc insula objecta Alexandriæ portum efficit: sed à superioribus regionibus longitudinem passuum DCCC in mare jactis molibus, angusto itinere, & ponte cum opido conjungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, & vicus opidi magnitudine: quæque ubique naves imprudentia, aut tempestate paululum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Iis autem invitis, à quibus Pharus teneretur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit; atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaque navibus ad eum supportari possent. dimisit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia evocavit: reliquis opidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur, (sic efficiebant angustia loci:) paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit: hoc tractu opidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, & Theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad reliqua navalia. Has munitiones

insequentibus auxit diebus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis vacuum possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit, sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta, quæ res apud milites largitiones auxit. magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutritius pueri, & procurator regni in parte Cæsaris, quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, à Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII PANSÆ

COMMENTARIORUM

DE BELLO ALEXANDRINO,

LIBER UNUS.

BELLO Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo, atque ex Suria, Ciliciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatæorum Malco evocat; tormenta undique conquirit, & frumentum mitti, auxiliæque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes opidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus, atque musculis aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur, quantumque aut ruinis dejiciunt, aut per vim recipitur loci, in

ci, in tantum munitiones proferuntur, nam incendio fere tuta est Alexandria, quod sine contiguatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tecta que sunt radere, aut pavimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem opidi palus à meridie interjecta efficiebat, hanc operibus, vineisque agendis, à reliqua parte urbis excluderet; illud sperans, primum, ut, quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurrerit, atque ex altera opidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua, pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large præbere poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora, inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii, regnumque pertinet, legatos, conquistoresque delectus habendi causa miserant; magnumque numerum in opidum telorum, atque tormentorum convexerant, & innumerabilem multitudinem adduxerant. nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ. servos præterea puberes armaverant: quibus domini locupletiores victum quotidianum, stipendiumque præbebant. hac multitudine disposita, munitiones semorarum partium tuebantur. veteranas cohortes vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quæcumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ essent. omnibus viis atque angiportis triplicem vallum obduxerant. erat autem quadrato exstructus saxo; nec minus XI pedes altitudinis habebat. quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subjectisq; eas

rotis,

rotis, funibus iumentisque [objectis,] directis plateis in quamcumque erat visum partem movebant. urbs fertilissima & copiosissima omnium rerum apparatus suggererat. ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quæ à nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitari viderentur: & sua sponte multa reperiebant: unoque tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant: atque hæc principes in consiliis, concionibusque agitabant, populum Rom. paulatim in consuetudinem ejus regni venire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto: Pompejum se ex fuga eodẽ recepisse; ac Cæsarem venisse cum copiis; neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus Cæsar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno provinciam: idque agendum mature. namque eum, interclusam tempestatibus propter anni tempus, recipere transmari-
na auxilia non posse. Interim, dissensione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat, & Arsinoë Regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est, quum uterque utrique insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet; præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum nutritium suum. atque Achillam interficit. hoc occiso ipse sine ullo socio & custode omne imperium obtinebat. exercitus Ganymedi traditur, is suscepto officio largitione in milites auget, reliqua pari diligetia administrat. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paulatim spatio temporis liquefcit ac subsidit. hac uti domini ædificiorum, atque eorum familia consueverunt. nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat. sed ea plebes ac multitu-
do con-

do con-

do contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes posse nostros aqua intercludi; qui distribui munitionum tuendarum causa vicatim ex privatis ædificiis, specubus & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato cōsilio, magnū ac difficile opus aggreditur. inter septis enim specubus, atq; omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere cōtendit, hanc locis superioribus fundere in partē Cæsaris non intermittebat. quamobrē falsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; quum se inferiores ejusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consueissent: vulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. parvo verò temporis spatio, hæc propior bibi non poterat omnino: illa inferior corruptior jam, falsiorque reperiebatur. Quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum omnes deducti viderentur; atque alii morari Cæsarem dicerent, quin naves conscendere juberet; alii multo graviores extimescerent casum; quod neq; celari Alexandrinos possent in apparanda fuga, quum hi tam parvo spatio distarent ab ipsis, neque, illis imminentibus atq; insequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo opidanorum in parte Cæsaris. quam domiciliis ipsorum non moverat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, & descivisse à suis videbatur: ut; si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumere.

meretur. quum vero uno tempore & natio eorum
 & natura cognoscatur, aptissimum esse hoc genus
 ad prodicionem, nemo dubitare potest. Cæsar suo-
 rum timorem consolatione & ratione minuebat.
 nam puteis fossis aquam dulcem posse reperiri af-
 firmabat. omnia enim litora naturaliter aquæ dul-
 cis venas habere. quod si alia esset litoris Ægyptii
 natura, atque omnium reliquorum; tamen, quo-
 niam mare libere tenerent, neq; hostes classem ha-
 berent, prohiberi sese non posse, quo minus quo-
 tidie aquam navibus peterent, vel à sinistra parte
 à Parætènio, vel à dextra ab insula; quæ diversæ
 navigationes nunquã uno tempore adversis ven-
 tis præcluderentur: fugæ vero nullum esse consi-
 lium non solum iis, qui primam dignitatem habe-
 rent, sed ne iis quidem, qui nihil, præterquam de
 vita cogitarent: magno negotio impetus hostium
 adversos ex munitionibus sustineri: quibus reli-
 ctis, nec loco, nec numero pares esse posse: ma-
 gnam autem moram & difficultatem adscensum
 in naves habere, præsertim ex scaphis: summam
 esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorum-
 que & ædificiorum notitiam. hos præcipue in vi-
 ctoria insolentes, præcursuros, & loca excelsiora
 atque ædificia occupaturos: ita fuga navibusque
 nostros prohibitueros. proinde ejus consilii obli-
 viscerentur, atque omni ratione esse vincendum
 cogitarent. Hac oratione apud suos habita, atque
 omnium mentibus excitatis, dat centurionibus
 negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fo-
 diendos puteos animum conferant, neve quam
 partem nocturni temporis intermittant. Quo sus-
 cepto negotio, atque omnium animis ad laborem
 incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inven-
 ta est. ita operosis Alexandrinorum machinatio-
 nibus, maximisque conatibus, non longi temporis
 labore, occursum est. Eo biduo legio xxxvi i ex
 dediti.

deditiis Pompeianis militibus, cum frumento,
 armis, telis, tormentis imposita in naves à Domi-
 tio Calvino, ad litora Africæ, paullo supra Ale-
 xandriã, delata est. hæ naves Euro, qui multos dies
 continenter flabat, portu capere prohibebantur,
 sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenen-
 das anchoras hi, qui diu retinerentur, atq; aquæ
 inopia premerentur, navigio actuario Cæsarem
 faciunt certiozem, Cæsar ut per se consilium cape-
 ret, quid faciendum videretur. navim conscen-
 dit, atque omnem classem sequi iussit, nullis no-
 stris militibus impositis; quod, quum longius
 paullo discederet, munitiones nudare volebat;
 quumq; ad eum locum accessisset, qui appellatur
 Cherronesus, aquandique causa remiges in ter-
 ram exposuisset, nonnulli ex numero, quum lon-
 gius à navibus prædatum processissent, ab equiti-
 bus hostium sunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæ-
 sarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in
 navibus habere. Quare comperta, magnam sibi
 facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei
 crediderunt. itaque naves omnes, quas paratas
 habuerant ad navigandum, propugnatoribus in-
 struxerunt, Cæsarique redeunti cum classe occur-
 rerunt: qui duabus de causis eo die dimicare no-
 lebat; quod & nullos milites in navibus habebat,
 & post horam x diei res agebatur: nox autem al-
 latura videbatur majorẽ fiducia illis, qui loco-
 rum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos
 auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset
 hortatio, qua neque virtutem posset notare, ne-
 que inertiam. Quibus de causis naves, quas po-
 tuit, Cæsar ad terram detrahit: quem in locum
 illos successuros non existimabat. erat una navis
 Rhodia in dextro Cæsaris cornu longe ab reliquis
 collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt
 sese: magnoque imperu IV ad eam constrate na-
 ves, &

ves, & complures apertæ contenderunt. cui co-
 actus est Cæsar ferre subsidium: ne turpiter in
 conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si
 quid gravius illi accidisset, merito casurum judi-
 cabat. Prælium commissum est magna conten-
 tione Rhodiorum: qui quum in omnibus dimica-
 tionibus & scientia & virtute præstitissent, tum
 maxime illo tempore totum onus sustinere non
 recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum
 acceptum videretur. ita prælium secundissimum
 est factum. capta est una hostium quadriremis:
 depressa est altera. deinde omnes epibatis nudata:
 magna præterea multitudo in reliquis navibus
 propugnatorum est interfecta. quod nisi nox præ-
 lium diremisset, tota classe hostium Cæsar positus
 esset. Hac calamitate perterritis hostibus, adverso
 vento leniter flante, naves onerarias Cæsar remul-
 co victricibus suis Alexandriam deducit. Eo detri-
 mento adeo sunt fracti Alexandrini, quum non
 jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum
 se victos viderent. . . . quibus, & superioribus
 locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi pos-
 sent: & materiam cunctam objicerent, quod no-
 stræ classis oppugnationem etiam ad terram vere-
 bantur. iidem, postea quam Ganymedes in con-
 cilio confirmavit sese & eas, quæ essent amissæ,
 restitutorum, & numerum adauctorum, magna
 spe & fiducia veteres efficere naves, accuratiusq;
 huic rei studere atque inservire instituerunt: ac,
 tametsi amplius ex navibus longis in portu nava-
 libusque amiserant, non tamen reparandæ classis
 cogitationem deposuerunt. videbant enim non
 auxilia Cæsari, non commeatus supportari posse,
 si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines,
 & urbis & regionis maritimæ, quotidianoque usu
 à pueris exercitati, ad naturale ac domesticum
 bonum refugere cupiebant; &, quantum parvulis
 navigiis

navigiis profecissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classẽ incubuerunt. Erant omnibus ostiis Nilii custodiæ exigendi portorii causa dispositæ. Naves veteres erant in occultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. has reficiebant; illas Alexandriam revocabant. deerant remi: porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant: afferes remorum usum obinebant. aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia, subministrabat. Postremo non longam navigationem parabant, sed præsentis temporis necessitati serviebant, & in ipso portu confligendum videbant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes xxii, quinqueremes v confecerunt, ad has minores apertasque complures adjecerunt: & in portu periclitari remigio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confligendum omnibus rebus paraverunt. Cæsar Rhodias naves ix habebat, (nam, x missis, una in cursu litore Ægyptio defecerat) Ponticas iix, Lycias v, ex Asia xii. ex his quinqueremes v erant, & quadriremes x. reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. tamen virtute militum confusus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat. Postquam eo ventum est, ut sibi uterque eorum confideret; Cæsar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has spatium eo passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naves videbatur. post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: quæ quamque earum sequatur, & cui subveniat, constituit atque imperat. Nō dubitanter Alexandrini classẽ producunt, atque instruunt; in fronte collocant xxii. reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt, magnum præterea numerum minorum navigiorum

vigio-

vigiorum & scapharum producant cum malleo-
 lis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor
 & flamma nostris terroris afferre possent. Erant
 inter duas classes vada transitu angusto, quæ per-
 tinent ad regionem Africæ. sic enim prædicant,
 partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ. Satisq;
 diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi
 fieret initium: propterea quod, eo qui intrasset,
 & ad explicandam classem, & ad receptum, si du-
 rior accidisset casus, impeditiones fore videbantur
 Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi ma-
 gnitudine ac virtute magis cum nostris homini-
 bus, quam cum Græcis, comparandus. hic ob no-
 tissimam scientiam atque animi magnitudinem
 delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obci-
 neret. qui, ubi Cæsaris animum advertit, Videris
 mihi, inquit, Cæsar, vereri, si hæc vada primus
 navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris,
 quam reliquã classem possis explicare. nobis rem
 committe. nos prælium sustinebimus. neq; tuum
 iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur. hos
 quidem diutius in nostro conspectu gloriari ma-
 gno nobis & dedecori & dolori est. Cæsar illum
 adhortatus, atq; omnibus laudibus profecutus dat
 signum pugnæ. progressas ultra vadum IV Rho-
 dias naves circumfistunt Alexandrini; atque in eas
 imperum faciunt. sustinent illi, atque arte soler-
 tiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut
 in dispari numero nulla transversa hosti objiceretur,
 nullius remi detergeretur, sed semper venien-
 tibus adversæ occurrerent. interim sunt reliquæ
 subsecutæ. tum necessario discessum ab arte est
 propter angustias loci. atque omne certamen in
 virtute consistit. neque vero Alexandriæ fuit quis-
 quam aut nostrorum, aut opidanorum, qui aut in
 opere, aut in oppugnatione occupatum animum
 haberet; quin alius tunc te & a peterot, atque ex om-

ni prospectu locum spectaculo caperet precibusque & votis victoriam suis ab diis immortalibus exposceret. Minime autem erat par prælii certamen. nostris enim prorsus neque terra, neque mari effugium dabatur victis; omniaque victoribus erant futura in incerto. illi, si superassent navibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. simul illud grave ac miserum videbatur, per paucos de summa rerum, ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cavendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpenuero Cæsar suis exposuerat; ut hoc majori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam profiscisceretur. itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis nauticisque sollertia atque ars præsidium ferret; neque numero navium præstantibus multitudo prodesset, neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinqueregis una, & biremis cum defensoribus remigibusque; & depri-muntur tres, nostris incolumibus omnibus. reliquæ propinquam fugam ad opidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, & nostros adire propius prohibuerunt. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Cæsar contendendum existimavit, ut insulam molemque ad insulam pertinentem in suam redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in opido, & illam, & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & levis armaturæ electos, quos idoneos ex equi-
tibus

tibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora scaphasque imponit: alteram insulæ partem distinendæ manus causa cum constrictis navibus aggreditur, præmiis magnis propositis, qui primus insulam cepisset. at primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & litora armati defendebant, quo propter asperitatem loci non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis navibusque longis v. mobiliter & scienter angustias loci tuebantur, sed ubi locis primum cognitis, vadisque perterritis, pauci nostro in litore constiterunt; atque hos sunt alii subsecuti; constanterque in eos, qui in litore æquo institerant, impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt. his pulsus, custodia portus relicta, ad litora & vicum applicaverunt; seque ex navibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neque verò diutius ipsi [ex] munitione se continere potuerunt. etsi erat non dissimile, atque Alexandria, genus ædificiorum, (ut minora majoribus conferantur;) turreseque editæ & junctæ muri locum obtinebant. neque nostri, aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum, sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat; ut tunc accidit, qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, xxx pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seq; per molem in mare præcipitaverunt, & dcc passuum intervallum ad opidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt. sed numerus captivorum omnino fuit dc. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi jussit; castellumq; ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit; atque ibi præsidium posuit. hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum propioremque opido Alexandrini tuebantur.

fed eū postero die simili ratione aggreditur; quod
 his obtentis duobus, omnem navigiorum excur-
 sum & repentina latrocinia sublatum iri videba-
 tur. jamque eos, qui præsidio eum locum tenebant,
 tormentis è navibus sagittisque depulerat, atque
 in opidum redegerat; & cohortium III instar in
 terram exposuerat. nō enim plures consistere an-
 gustiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in navibus
 stationem obtinebant. Quo facto imperat pontem
 adversus hostem prævallari, & qua exitus navi-
 bus erat, fornice exstructo, quo pons sustineba-
 tur, lapidibus oppleri atque obstrui: quorum altero
 opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset;
 altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex
 opido se ejecere, & contra munitiones pontis la-
 tiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ
 consueverant navigia per pontes ad incendia one-
 rariarum emitte, ad molem constituerunt. Pu-
 gnabatur à nostris ex ponte, ex mole; ab illis ex
 area, quæ erat adversus pontem, & ex navibus
 contra molem. In his rebus occupato Cæsare mi-
 litesque hortante, remigum magnus numerus &
 classiariorum ex longis navibus nostris in molem
 se ejecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur:
 pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum navi-
 gia hostium lapidibus ac fundis à mole repelle-
 bant; ac multum proficere multitudine telorum
 vibebantur. sed postquam ultra eum locum ab la-
 tere eorū aperto ausi sunt egredi ex navibus Ale-
 xandrini pauci, ut sine signis certisque ordinibus,
 sine ratione prodierant, sic temere in naves refu-
 gere cœperunt. quorum fuga incitati Alexandrini
 ex navibus egrediebantur, nostrosque acius per-
 turbatos insequiebantur, simul qui in navibus lon-
 gis remanserant, scalas rapere, navesque à terra
 repellere, properabant; ne hostes navibus potiren-
 tur. Quibus omnibus rebus perturbati milites no-
 stri

stri cohortium trium quæ in ponte, ac prima mole constitierant, quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorū adversi sustinerent, veriri ne ab tergo circumvenirentur, & discessu navium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam reliquerunt. & magno cursu incitati ad naves contenderunt. quorū pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depressa est: pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est: nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchorā naves consecuti incolumes discesserunt: pauci allevati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt. Cæsar, quod potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recepit. quo multitudo hominum infecuta quum irumperet; neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex navigio ejecit, atque ad eas, quæ longius constitierant, naves adnatavit, hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens nonnullos conservavit. navigium quidem ejus multitudine depressum militum una cum hominibus interiit. hoc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum classarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus, multisque torquentis confirmaverant, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda navigia. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in præliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat procurrentibus & erumpentibus

bus Alexandrinis * manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis militum nec divulgata; Cæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi & continendi à periculosis simis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. Alexandrini, quum Romanos & secundis rebus cõfirmari, & adversis incitari viderent, nequillum belli tertium casum nosset, quo possent esse firmiores, ut conjectura cõsequi possumus, aut admoniti à regis amicis, qui in Cæsaris erant præfidiis, aut suo priore consilio, per occultas nuncios regi probatos legatos ad Cæsarem miserunt, ne dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse confectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis; facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod si quo pacto sentirent ea, quæ postulerent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. itaque regem cohortatus, ut cõsuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem populo R. sibi que præstaret: quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextrâ dextram tenens dimittere cœpit adulta jam

ætate puerū, at regius animus disciplinis fallacis-
 simis eruditus, ne à gentis suæ moribus degenera-
 ret, fletu orare contra Cæsarem cœpit, ne se di-
 mitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu
 Cæsaris esse jucundius. Compressis pueri lacrimis,
 Cæsar ipse commotus celeriter, si illa sentiret, fore
 eum secum affirmans, ad suos dimisit. Ille, ut ex
 carceribus in liberum cursum emissus, adeo con-
 tra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, ut lacri-
 mas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur
 profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris
 legati, amici, centuriones militesque lætabantur;
 quod nimia bonitas ejus fallacii pueri elusa esset.
 quasi vero id Cæsar bonitate tantum adductus,
 ac non prudentissimo consilio fecisset, quum dū-
 ce assumpto Alexandrini nihilo se firmiores factos
 aut languidiores Romanos animadverterent; elu-
 dentibusque militibus regis ætatem atque infirmi-
 tatem, magnum dolorem acciperent, neque se
 quidquam proficere viderent; rumoresque existi-
 terent, magna Cæsari præsidia, terrestri itinere,
 Suria Ciliciaque adduci, quod nondum Cæsari au-
 ditum erat; interea comnearum, qui nostris mari
 supportabatur, intercipere statuerunt. itaque ex-
 peditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in sta-
 tione dispositis navibus, insidiabantur nostris
 comnearibus. quod ubi Cæsari nunciatum est,
 classem jubet expediri atque instrui. præficitur Ti.
 Nero. proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naves,
 atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam
 dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter
 confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos,
 quos plurimis beneficiis ornavit, ad darioiorem ca-
 sum reservat, superiorum temporum dissimilis,
 Euphranorum prosequatur: nam quum ad Ca-
 nopum ventum esset; instructaque utrimque clas-
 sis conflisset, & sua consuetudine Euphranor

primis prælium commisisset; & illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est. cui subsidium nemo tulit: sive quod in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate ejus putarent esse; sive quod ipsi sibi timebant. itaq; unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice periit. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello, & virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, missus in Suriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cum magnis copiis quas celeriter & propensissima civitatum voluntate, & sua diligentia consecerat, in eam pedestri, quo conjungitur Ægyptus Suria, Pelusium adduxit: idque opidum firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente, magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subjiciebat, & perseverantia constantiaque oppugnandi, quo die est aggressus, in suam redegit potestatem, præsidiumque ibi suum collocavit. Inde re bene gesta Alexandriam ad Cæsarem contendit; omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen à similitudine literæ cepit. nam pars quædam fluminis Nili, [mire] derivata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad litus intervallo [à] mari conjungitur. cui loco quum ap-
pro-

propinquare Mithridatem Rex cognovisset; & transeundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridatem, vel sine dubio retineri posse credebatur. quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat interclusum à Cæsare à se retineri. quæ primæ copiarum flumen à Delta transire, & Mithridati occurrere potuerunt. prælium commiserunt, festinantes præripere subsequenibus victoriæ societatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. quam vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum interfecit. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transferant, recepissent; funditus deleri essent. quæ ut paululum ab illo timore se recrearunt, adiunctis iis, qui subsequerentur, rursus Mithridatem oppugnare cœperunt. Mittitur à Mithridate nuntius Cæsari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse Rex. ita pene sub idem tempus & rex ad opprimendam Mithridatem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili navigatione Rex est usus, in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit: ne navibus in flumine dimicaret; sed, circumvectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen Regis copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Confederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsum; planitia ex omnibus partibus subjecta. tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castro-

rum obtinere: tertium palude cingebatur. Inter castra Regis & Cæsaris iter, flumen intercedebat angustum, altissimis ripis: quod in Nilum inflebat. aberat autem ab regis castris millia passuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem, expeditosque delectos pedites ad id flumen misit. qui transitu Cæsarem prohiberent, & eminus ex ripis prælium impar inirent. nullum enim processum virtus habebat, aut periculū ignavia subibat. quæ res incendit dolore milites equitesque nostros; quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis certaretur. itaque eodem tempore equites Germani dispersi vada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis flumen transarunt; & legionarii, magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen transierunt. quorum imperum adeo pertimuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collocarent. sed id frustra. namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta. Cæsar, re præclarissime gesta, quum subitum adventum suum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad regis castra pertendit. hæc quum & opere magno vallata, & loci natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret; lassos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo vico non longe à suis castris muniverat, brachiisque cum opere castrorum conjunxerat vici obtinendi causa. Cæsar aggressus, omnibus copiis expugnat: non quo id minori numero militum consequi difficile factu putaret; sed ut ab ea victoria, perterritis Alexandri-

nis, protinus castra regis oppugnaret. itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites infecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; una, quam liberum accessum habere demonstravi; altera, quæ mediocre intervallum inter castra & flumen Nilum habebat. maxima & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diversis enim telis nostri figebantur, adversi ex vallo castrorum, aversi ex flumine, in quo multæ naves instructæ funditoribus & sagittariis nostros impugnabant. Cæsar, quum videret milites acrius præliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; quumque animum adverteret excellentissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi, decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra, & summum locum aggredi, jussit; hisque Carsulenum præfecit & animi magnitudine, & rei militaris scientia virum præstantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diverso clamore & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. quorum perturbatione, nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes acervatim se de vallo præcipi-

averunt in eam partem, quæ flumini erat adjuncta. horum primis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumque in navem, & multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio perisse. Re felicissime celerrimeque gesta, Cæsar, magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte opidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. dignum adveniens fructum virtutis & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo opidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dederunt. Cæsar in fidem receptos consolatus per hostium munitiones in suam partem opidi magna gratulatione venit suorum; qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur. Cæsar Ægypto atque Alexandriæ potitus reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Ro. ne mutarentur. nam majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, majorique ex duabus filiis Cleopatraz, quæ manserat in fide præsidiisque ejus. minorem Arsinoën, cujus nomine diu regnasse impotenter Ganymedea docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua rursus nova dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legionem veterana vi secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus esset eorum

rum

rum regum imperium : qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanerant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constitutis simul ad imperiî nostri dignitatē utilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, præfidiis eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem præfidiis coërceri. sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Suriam. Dum hæc in Ægypto geruntur, rex Dejotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæsar Asiam, finitimasque provincias administrandas transdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzani, possideri vastarique pateretur à Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere. Domitius non tantum ad explicandos sumtus rei militaris, quum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo Rom. & Cæsari victori, sibi que infame esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque decederet, neve occupatione belli civilis, populi Rom. jus maiestatemque tentaret. hanc denunciationem quum maiorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus xxxvi secum ducit, 11 in Ægyptum ad Cæsarem mittit, litteris ejus evocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Suriam erat missa. adjungit Cn. Domitius legionî xxxvi duas à Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum; totidemque ab Ariobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Platorium
 quasto.

quæstorem, ut legionem adduceret, quæ ex tu-
 multuariis militibus in Ponto confecta erat; quin-
 ctumque Paulum in Ciliciam ad auxilia accer-
 fenda. quæ copiæ celeriter omnes jussu Domitii
 Comanæ convenerunt. Interim legati à Pharnace
 responsa referunt, Cappadocia se decessisse, Arme-
 niam minorem recepisse, quam paterno nomine
 jure obtinere deberet; denique ejus regni causa
 integra Cæsari servaretur: paratum enim se face-
 re, quod is statuisset. Cn. Domitius, quum animad-
 verteret eum Cappadocia decessisse non volun-
 tate adductum, sed necessitate; quod facilius Ar-
 meniam defendere posset subjectam suo regno,
 quam Cappadociam longius remotam; quodque
 omnes III legiones adducturum Domitium pu-
 tasset; ex quibus cum II ad Cæsarem missas au-
 didisset, audaciusque in Armenia substitisset; perse-
 verare cœpit, ut eo quoque regno decederet: ne-
 que enim aliud jus esse Cappadociæ atque Arme-
 niæ: nec juste eum postulare, ut in Cæsaris adven-
 tum res integra differretur: id enim esse integrum,
 quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cum iis
 copiis, quas supra scripsi, profectus est in Arme-
 niam, locisque superioribus iter facere instituit. nam
 ex Ponto à Comanis jugum editum silvestre est per-
 tinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia
 finitur ab Armenia. cujus itineris has esse [certas]
 opportunitates, quod in locis superioribus nullus
 impetus repentinus accidere hostium poterat, &
 quod Cappadocia his jugis subjecta magnam com-
 meatus copiam erat ministratura. Complures
 interim legationes Pharnaces ad Domitium
 mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Do-
 mitio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur:
 nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignita-
 tem populi R. & regna sociorum recuperare, lega-
 tis respondebat. Magnis & continuis itineribus
 confe-

confectis, quum adventaret Nicopolim, quod opidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, satis magno intervallo ab opido remotis, castra posuit longe à Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus ex castris, quum locus angustus atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque pene disposuit equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit; paganosque & opidanos in iis locis obversari: ut si amicus Domitius eas angustias transiret; nihil de insidiis suspicaretur, quum in agris & pecora & homines animadverteret versari, tamquam amicorum adventu: sin verò ut in hostium fines veniret, præda diripienda milites dissiparentur, disperfique cæderentur. Hæc quum administraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: quum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At cōtra spes pacis Domitio in iisdem castris morandi attulit causam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra revocavit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque opido contulit. quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto. in fronte enim, simplici directæ acie, cornua trinis firmabantur subsidiis. eadē ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis, perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Cæsarem magno in periculo versari, flagitarique à Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusque ipse Alexandriam

driam per Suriã accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset; quum discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab opido, qua facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas *¶* directas, non ita magno medio intervallo relicto, *¶* pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instrucebat, equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neq; aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem, quum Cæsaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in acie exercitum eduxit. *xxxvi* legionem in dextro cornu collocavit. Ponticam in sinistro; Deiotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum, reliquis cohortibus in subsidiis collocatis. sic utrimque acie instructa, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroq; dato, concurritur: acriter varieque pugnatur. nam *xxxvi* legio, quum extra fossam in equitatum regis imperium fecisset, adeo secundum prælium fecit, ut mœnibus opidi succederet, fossamque transiret, adversosque hostes aggrediretur. at Pontica ex altera parte legio, quum paululum aversa hostibus cessisset, fossam autem circumire [acies] secundo conata esset, ut aperto latere aggrediretur hostem, in ipso transitu fossæ confixa, & oppressa est. Deiotari vero legiones vix imperium sustinuerunt. ira victrices regis copiarum cornu suo dextro, mediaque acie converterunt se ad *xxxvi* legionem: quæ tamen fortiter vincendum imperium sustinuit; magnis copiis hostium circum-

circumdata, præsentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita Pontica legione pene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, xxxvi legio in loca se superiora contulit, non amplius ccl. desideratis. ceciderunt eo prælio splendidi ac illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces rebus secundis elatus, quum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique & victor, & crudelissimus rex, quum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa opida expugnavit: bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit. supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea quæ morte essent miseriora: Pontumq; nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus ætate cum 11 legionibus Q. Cornificius Cæsaris quæstor pro prætore, quamquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello ac dissensionibus vastata & confecta, tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur, & recepit, & defendit. namque & castella complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit: quæ etsi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parata; & quum Octavius ex fuga Pharsalici

falici prælii magna classe in illum se sinū contu-
 lisset, paucis navibus Iadertinorum quorum sem-
 per in Remp. singulare constiterat officiū, dispersis
 Octavianis navibus erat potitus; ut vel classe
 dimicare posset, adjunctis captivis, navibus socio-
 rum: & quum diversissima parte orbis terrarum
 Cn. Pompejum victor Cæsar sequeretur; complu-
 resque adversarios in Illyricum, propter Macedo-
 niæ propinquitatem, se, reliquiis ex fuga colle-
 ctis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mit-
 tit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant
 conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjun-
 ctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod pericu-
 lum provinciæ inferretur, depelleret, sin ea non
 magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam le-
 giones adducerent. omnem enim illam partem,
 regionemque vivo Cn. Pompejo, bellum instaura-
 turam esse credebat. Gabinus, ut in Illyricum ve-
 nit, hiberno tempore anni, ac difficili, sive copio-
 siorem provinciam existimans, sive multam for-
 tuncæ victoris Cæsaribus tribuens, sive virtute &
 scientia suâ confusus, quam sæpe in bellis periclitat-
 us magnas res & secundas ductu ausuque suo ges-
 serat; neque provinciæ facultatibus sublevabatur,
 quæ partim erat exinanita, partim infidelis, neque
 navibus, intercluso mari tempestatibus, commea-
 tus supportari poterat, magnisque difficultatibus
 coactus non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum
 gerebat. ita, quum durissimis tempestatibus, pro-
 pter inopiam, castella aut opida expugnare coge-
 retur, crebra incommoda accipiebat: adeoque est
 à barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in
 opidum maritimum, quod cives Romani fortissi-
 mi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare
 fit coactus. Quo prælio duobus millibus militum
 amplius amissis, centurionibus xxxiix, tribu-
 nis iv, cum reliquis copiis Salonam se recepit;

summa-

summaque ibi difficultate rerum omnium pressus
 paucis mensibus morbo periit. cuius & infelicitas
 vivi, & subita mors in magnam spem Octaviam
 adduxit provinciae potiundae: quem tamen diu-
 tius in rebus secundis & fortuna, quae plurimum
 in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus
 Vatini verari passa non est. Vatinius, Brundisii
 quum esset, cognitis rebus, quae gestae erant in Il-
 lyrico, quum crebris litteris Cornificii ad auxi-
 lium provinciae ferendum evocaretur: & M. Octa-
 vium audiret cum barbaris foedera percussisse,
 compluribusque locis nostrorum militum oppu-
 gnare praesidia, partim classe per se, partim pede-
 stribus copiis per barbaros; etsi gravi valetudine
 affectus, vix corporis viribus animu sequebatur;
 tamen virtute vicit incommodum naturae. diffi-
 cultatesque hiemis & subitae preparationis. nam
 quum ipse paucas in portu naves longas haberet,
 litteras in Achaiam ad Q. Kalenum misit, uti sibi
 classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam
 periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere im-
 perum Octavii non poterant; navibus actuariis,
 quarum numerus erat satis magnus, magnitudine
 quamquam non satis justa ad praeliandum, rostra
 imposuit. his adjunctis navibus longis, & numero
 classis aucto, militibus veteranis impositis, quo-
 rum magnam copiam habebat, ex omnibus legio-
 nibus, qui numero agrorum relictis erant Brundi-
 sii, quum exercitus in Graeciam transportaretur,
 profectus est in Illyricum, maximasque nonnul-
 las civitates, quae defecerant, Octavioque se trans-
 diderant, partim recipiebat, partim remanentes in
 suo consilio praetervehebatur: nec sibi ullius rei
 moram necessitatemque injungebat, quin, quam
 celerrime posset, ipsam Octavium persequeretur.
 hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi
 nostrum erat praesidium, adventu suo discedere

ab oppugnatione coëgit, præsidiumque nostrum recepit, Octavius quum Vatinium classem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset, confusus sua classe, substitit ad insulam Tauridem; qua regione Vatinius insequens navigabat, non quod Octavium ibi restitisse sciret; sed quod cum longius progressum insequi decreverat. Quum propius Tauridem accessisset, distensis suis navibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente adversam ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animadvertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demitti que antennas jubet, & milites armari; & vexillo sublato, quo pugnaudi dabat signum: quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani repente oppressi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. instruitur utrimque acies, ordine disposita magis Octaviana; paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, quum animadverteret neque navium se magnitudinis, neque numero parem esse futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. itaque primus sua quinqueremi in quadremem ipsius Octavii imperum fecit, celerrime fortissimeque contra illo remigante, naves adversæ rostris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prælium, concurriturque ad duces maxime, nam quum suo quisque auxilium ferret, magnū cominus in angusto mari prælium factum est: quantoque conjunctis magis navibus configendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant; & dimicatione æquata longe superiores virtute rem feliciter gerebant, deprimitur
 iphus

ipſius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. ipſe Octavius ſe in ſcapham confert: in quam plures quum confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnata ad ſuum myoparonem. Eo receptus, quum prælium nox dirimeret, tempeſtate magna velis profugit. ſequuntur hunc ſuæ naves nonnullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat. At Vatinius re bene geſta receptui cecinit; ſuiſque omnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claiſis Octaviana ad dimicandũ proceſſerat: capit ex eo prælio penterem I, triremes II, dieroras IX; compluresque remiges Octavianos: poſteroque ibi die fuit, dum ſuas, captivasque naves reſiceret. Poſt diem III contendit in inſulam Iſſa; quod eo ſe recepſiſſe ex fuga credebat Octavium. erat nobiliſſimum regionum earum opidum, conjunctiſſimumque Octavio. quo ut pervenit, opidani ſupplices ſe Vatinio dederunt: comperitque ipſum Octavium, parvis paucisque navigiis vento ſecundo regionẽ Græciæ petiſſe, inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita brevi ſpatio re præclariffime geſta, provincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe adverſariorũ ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundiſiũ, incolumi exercitu & claſſe, recepit. Iis autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrhachium Pompejum obſidebat, & Palæpharſali rem feliciter gerebat, Alexandriaque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat, Caſſius Longinus in Hiſpania proprætor provinciæ ulterioris obtinendæ cauſa relictus, ſive conſuetudine naturæ ſuæ, ſive odio, quod in illam provinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidiis ibi vulneratus magnas odii ſui fecerat acceſſiones, quod vel ex conſcientia ſua,

quum de se mutuo sentire provincia crederet, vel multis signis & testimoniis eorum, qui difficulter odia dissimulant, animadvertere poterat; & compensare offensionem provinciæ exercitus amore cupiebat. itaque quum primum in unum locum exercitum conduxit, h. s. centenos militibus est pollicitus: nec multo post, quum in Lusitania Medobregam opidum, montemque Herminium, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum h. s. centenis milites donavit. Multa præterea & magna præmia singulis concedebat, quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem; paulatim tamen & occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant. Cassius legionibus in hiberna dispositis ad jus dicendum Cordubam se recepit, contraque in ea res alienum gravissimis oneribus provinciæ constituit exsolvere: & ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam plura largitori quærebantur; pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium simultatum causæ renes conjiciebantur. neque ullum genus quæstus, aut magni & evidentis; aut minimi, & sordidi, prætermittebatur, quo domus & tribunal imperatoris vacaret. nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad jacturas, & detrimenta rei familiaris adjugebatur. Quibus de causis accidit, ut, quum Longinus Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor, similia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus: qui, quum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cujus nomine peccabant: sibi que, quod

quod rapuerant, acceptum ferebant; quod inter-
 ciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant.
 v legionem novam conscribit. augetur odium &
 ex ipso delectu, & sumptu additæ legionis. com-
 plentur equitum 111 millia: maximisque oneran-
 tur impensis: nec provinciæ datur ulla requies. In-
 terim litteras accepit à Cæsare, ut in Africam exer-
 citum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines
 Numidiæ perveniret: quod magna Cn. Pompejo
 Juba rex miserat auxilia, majoraque missurus exi-
 stimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti vo-
 luptate efferebatur, quod sibi novarum provincia-
 rû, & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas.
 Itaq; ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones
 accersendas, auxiliaque adducenda. certis homi-
 nibus dat negotium, ut frumentum navesque c
 præpararentur, pecuniæque describerentur, atque
 imperarentur, ne qua res, quum redisset, moraretur.
 reditus ejus fuit celerior omnium opinione;
 non enim labor aut vigilantia cupienti præsertim
 aliquid Cassio deerat. Exercitu coacto in unum lo-
 cum, castris ad Cordubam positis, pro concione
 militibus exponit, quas res Cæsaris jussu gerere
 deberet, polliceturque iis, quum in Mauritaniam
 transjecisset, h s centenos se daturum: v fore in
 Hispania legionem. ex concione se Cordubam re-
 cepit. eoque ipso die, meridiana hora, quum in
 Basilicam iret, quidam Minutius Silo cliens L. Ra-
 cilii libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut
 miles, ei transdit: deinde post Racilium, (nam is
 latus Cassii tegebat) quasi responsum ab eo pene-
 ret, celeriter dato loco, quum se insinuasset, fini-
 stra corripit eum, dextraq; bis ferit pugione. Cla-
 more sublato, fit à conjuratis impetus universis.
 Munatius Plancus proximum gladio transjicit Li-
 ctorem. hoc interfecto, Q. Cassium legatum vul-
 nerat. Ibi T. Vafius, & L. Mergilio simili confi-
 denia

dentia Plancum municipem suum adjuvant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus fauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum. semper enim berones compluresque evocatos cum telis secum habere consueverat, à quibus cæteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam subsequabantur. Quo in numero fuit Calpurnius Salvianus, & Manilius Tuscus. Minutius inter saxa, quæ jaciebant in itinere fugiens opprimitur, & relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectusne Cassius esset. L. Laterensis, quum id non dubitaret, accurrit lætus in castra, militibus vernaculis, & secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue Cassium esse gratulatur, tollitur à multitudine in tribunal. prætor appellatur. nemo enim in provincia natus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, quo in numero erat II legio, non cum omni provincia consenserat in odio Cassii. nam legiones xxx, & XXI paucis mensibus in Italia scriptas, Cæsar attribuerat Longino. V legio ibi nuper erat confecta. Interim nunciatur Laterensi vivere Cassium. Quo nuncio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus reficit celeriter se, & ad Cassium visendum proficiscitur. Re cognita, xxx legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum Imperatori suo. facit hoc idem XXI. subsequitur has V. quum II legiones reliquæ essent in castris, secundani veriti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, indicaretur, secuti sunt factam superiorum. permansit in sententia legio vernacula, nec ullo timore de gradu dejecta est. Cassius eos, qui nominati erant conscii cædis, jubet comprehendere; legionem V in castra remittit, cohortibus

xxx. ferentis, indicio Minutii cognoscit, L. Racillium, & L. Laterensem, & Annum Scapulam maximæ dignitatis & gratiæ provincialem hominem, sibi que tam familiarem, quam Laterensem & Racillium, in eadem fuisse conjuratione, nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis tradidit excruciantum: item Calpurnium Salvianum, qui profiteretur indicium, conjuratorumque numerum auget, verè, ut quidam existimant, ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio, Squillus nominat plures: quos Cassius interfici jubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt. nam palam H. S. x cum Calpurnio paciscitur, & cum Q. Sextio quinquaginta, qui etsi maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitæ, dolorque vulnerum pecunia remissus, crudelitatem cum avaritia certasse significabat. Aliquot post diebus litteras à Cæsare missas accipit: quibus cognoscit Pompejum in acie victum, amissis copiis fugisse. Qua re cognita, mistam dolori voluptatem capiebat, victoriæ nunciis lætitiâ exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasque eas jubet referri, quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat, æqua autem ratione delectam instituit: quos ex omnibus conventibus coloniisque conscriptos transmarina militia perterritos ad sacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vestigal, majus tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum lustrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad Trajectum: ipse classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispaniam accedit: ibique moratur: propterea quod edi-

Cum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quæ evocatio vehementer omnes turbavit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat fama legionem xxx, quam Q. Cassius legatus simul ducebat, quum Ilurgim ad opidum castra haberet, seditione facta centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse, & ad I I legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v cohortibus undevicesimanorum egreditur. mane pervenit. ibi eum diem, ut, quid ageretur, perspiceret, moratus, Carmonam contendit. hic, quum legio xxx, & XXI, & cohortes IV, & V legio, totusque convenisset equitatus, audit IV cohortes à vernaculis oppressas ad Obuculam, cū his ad secundam pervenisse legionem, omnesque ibi se conjunxisse, & T. Thorium Italicensem ducem delegisse. Celeriter habito concilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate reineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. paucis ei diebus affertur, conventum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque aut voluntate, aut necessitate adductum (namque id varie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus: I I cohortes legionis V, quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius his rebus iacens movet castra, & postero die Segoviam ad flumen Silicense venit. Ibi habita e concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Cæsaris absentis causa sibi fidissimos esse, nullumque periculum deprecaturus, dum per eos Cæsari provincia restitueretur. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum suaque videretur natura; simul ut contra Q. Cassium, qui Cæsaris nomine majoribus viribus uti videbatur, æque poten-

poten-

potente opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se provinciam, recuperare velle palam dicitabat. & forsitan etiam hoc fecerit odio Cæsaris, & amore Pompeii: cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id quomente commotus fecerit, conjectura sciri non potest. Certe hoc præ se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. frequens legionibus conventus obviam prodit, neque tantum virorum, sed etiam matrum familias, ac prætextatorum; deprecaturque, ne hostili adventu Cordubam diriperent; nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur, orare. Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus, quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine & memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis Longinum esse in odio, neque se conventum, neque M. Marcellum contra Cæsaris causam posse perducere, nomen Pompeii ex scutis detraxerunt: Marcellum, qui se Cæsaris causam defensorum profitebatur, ducem adsciverunt, prætoremque appellarunt: & sibi conventum adjunxerunt: castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eobiduo circiter IV milia passuum à Corduba, citra flumen Bætis in oppidi conspectu loco excelso facit castra: litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi provinciæque Cæsaris causa quamprimum veniret. Ipse hostili modo Cordubensium agros vastat, ædificia incendit. Cujus rei deformitate atque indignitate legiones, quæ Marcellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt: ut in aciem educerentur, orant, priusque cõfigendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimæ carissimæque possessiones Cordu-

dubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus, quum configere miserimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esse, legiones Betim transducit, atque aciem instruit. Quum Cassium contra pro castris suis aciem instruxisse loco superiore videret, causa interposita, quod is in equum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant. itaque copias reducere cœpit. Cassius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios recipientes, complures novissimos in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætim transfert: crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copiis pedestribus multo firmiter Marcellus. habebat enim veteranas legiones, multisque præliis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. itaque quum castra castris collata essent, & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur, in regionibus alienis sibi que infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celerique itinere Vllam contendit; quod sibi fidele esse opidum credebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus castra, ut & loci natura (namque Vlla in edito monte posita est) & ipsa munitione urbis, undique ab oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllam castra castris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neque configeret, cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat. neque vagari Cas-

sium

sum latius pateretur; ne plures civitates ea paterentur, quæ passæ erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Vllam, Cassiumque; munitionibus clausit: quæ prius quam perficerentur, Longinus omnem suam equitatum emisit: quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione & inutilis necessarium consumeret frumentum. Paucis diebus litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit, adjungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxilias Hispanorum. namque, ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ civitates rebus Cassii studebant; plures Marcello favebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones, pugnatur utrimque; acriter crebroque, ut accidit, fortuna sæpe ad utrumque; transferente victoriam: nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vllam, ut sine ullo studio contentiones Cassii Marcellique componeret. huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert, Cassius contra suis se tenet prædiis, sive eo quod plus sibi juris deberi quam Marcello existimabat, sive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequia adversarii, verebatur. ponit ad Vllam castra Lepidus: neque habet à Marcello quidquam divisi. ne pugneretur, interdicit. ad exeundum Cassium invitari: fidemque suam in re omni interponit. Quam diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum: neque ullum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia: postulat, uti munitiones disjicerentur, sibi que liber exitus daretur.

daretur non tantum induciis factis, sed prope jam constituta opera quum complanarent, custodiaeque munitionum essent deductæ, auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regis castris; neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de hujus conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites opprefferunt: quod nisi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prælium esset diremptum; major calamitas esset accepta. Quum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore, Marcellusque Cordubam cum suis proficiscitur: Cassius Carmonam. Sub idem tempus Trebonius proconsul ad provinciam obtinendam venit, de cujus adventu ut cognovit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique adverso tempore navigandi naves cõscendit, ut ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret: ut amici ejus dictabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat; ut cæteri existimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, quum in Iberum flumen noctis vitandæ caussa se contulisset, inde paullo vehementiore tempestate nihilo periculosius se navigaturum credens. profectus, adversis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi periiit.

Quum in Suriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognoscere, litterisque urbanis animadverteret, multa

Romæ

Romæ male & inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublicæ satis commode geri; quod & contentione Tribunitiis perniciosæ seditio- nes orirentur; & ambitione, atq; indulgentia Tri- bunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque milita- rem fierent, quæ dissolvendæ disciplinæ severita- tisque essent; eaq; omnia flagitare advenum suum videret; tamen præferendum existimavit, quas in provincias regionesque venisset, eas ita relinque- re constitutas, ut domesticis dissensionibus libera- rentur, jura legesque acciperent, & externorum hostium merum deponerent. Hæc in Suria, Cili- cia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ provinciæ nullo bello premebantur. In Bithy- nia ac Ponto plus oneris videbat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, quum secundo prælio esset vehementer inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore sunt dignitate, præmia bene meritis & vicisim, & publice tribuit; de con- troversis veteribus cognoscit ac statuit, reges, ty- rannos, dynastas provinciæ, finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciæ tuendæ ac de- fendendæ dimittit & sibi & populo R. amicissi- mos. Paucis diebus in ea provincia consumptis, Sex. Cæsarem amicum & necessarium suum legio- nibus Suriæque præficit, ipse eadem classe, qua ve- nerat, proficiscitur in Ciliciam. Cujus provinciæ civitates omnes evocat Tarsum; quod opidum fe- re totius Ciliciæ nobilissimum, fortissimumq; est. ibi, rebus omnibus provinciæ, & finitimarum ci- vitarum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnif- que itineribus per Cappadociam confectis, biduū

Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templū, quod tanta religione colitur, ut sacerdos ejus deæ majestate, imperio & potentia secundus à rege consensu gentis illius habeatur. id homini nobilissimo Lycomedi Bithynio adjudicavit: qui regio Cappadocum genere ortus, propter adversam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetustate tamen intermisso, sacerdotium id reperebat. fratrem autem Ariobarzani Ariaraten, quum bene meritis uterque eorum de Rep. esset, ne aut regni hereditas Ariaraten sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac ditione esset: ipse iter cœprum simili velocitate conficere cœpit. Quum propius Pontum, finesque Gallogræciæ accessisset, Dejotarus terrarches Gallogræciæ tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri terrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus, depositis regni insignibus, neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Cæsarem venit oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se judicem debuisse esse controversiarum populi Romani, sed parere præsentibus imperiis. Contra quem Cæsar, quum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; quumque defensionem ejus nullam posse exculationem ejus imprudentiæ recipere coarguisset; quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis urbem Italiamque teneret; ubi Senatus populusque Romanus, ubi Resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset: sed tamen se concedere id factum

Etiam superioribus suis beneficiis, veteri hospitio, atque amicitia, dignitati, ætati que hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent hospites atque amici Deiotari ad deprecandum: de controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium vestitum ei restituit. Legionem autem, quam ex genere civium suorum Deiotarus armatura, disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iussit. quum in Pontum venisset, copiasque omnes in unum locum coegisset; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocreserant; (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam, multisque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, ut minus 80 hominum in ea esset; reliquæ erant 111 legiones, una Deiotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitiam fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati à Pharnace missi Cæsarem adeunt; atque in primis deprecantur, ne ejus adventus hostilis esset. facturum enim omnia Pharnacen, quæ imperata essent, maximeque commemorabant nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare voluisse; quum Deiotarus, qui dedissent, tamen ei satis fecisset. Cæsar respondit, se fore æquifimum Pharnaci, si, quæ polliceretur, representaturus esset. monuit autem, ut solebat, mitibus verbis legatos, ne aut Deiotarum sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent. nam se neque libentius facere quidquam, quàm supplicibus ignoscere: neque provinciarum publicas injurias condonare iis posse, qui non fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset, ne vinceretur, quam sibi,

cui Dii immortales victoriam tribuissent. itaque se magnas, & graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci. nam neque interfectis amissam vitam, neque exfectis virilitatem restituere posse; quod quidem supplicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret focis civibusque Romanis, quæ penes eum essent, si fecisset, jam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consueverant. miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis legatos remisit. At Pharnaces omnia liberaliter pollicens; quum festinantem ac properantem Cæsarem, speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad Urbem Cæsarem revocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cepit. Cæsar cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret. Ziela est opidum in Ponto positum ipso, ut in plano loco, satis munitum, tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelso undique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic opido magni multique intercisi vallibus colles: quorum ednissimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pene conjunctus opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum IIII abest ab Ziela. hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum Fellicium

licium castrorum reſectis operibus, copiis omnibus ſuis occupavit. Cæſar, quum ab hoſte millia paſſuum v caſtra poſuiſſet: videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem intervallo ſua caſtra munituraſ: ſi modo ea loca hoſtes priorẽs non cepiſſent, quæ multo erant propiora regis caſtris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter colliato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisq; in caſtris relictis, prima luce, neque opinantibus hoſtibus, eum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium adverſus Triarium ſecerat. huc omnem comportare aggerem è caſtris ſervitia, quæ ageret, juſſit: ne quis ab opere miles diſcederet; quum ſpatio non amplius co-paſſuum intercifa vallis caſtra hoſtium divideret ab opere incepto Cæſaris caſtrorum. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertiſſet, copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit; quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis pervulgata militari credebat inſtrui Cæſar vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad oſtentionem regis fiduciæ, ne munitione magis, quam manu defendere locum Pharnaces videretur, itaque deterritus non eſt, quo minus prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impuſus ſive loci felicitate, ſive auſpiciis & religionibus inductus, quibus obtemperaviſſe eum poſtea audiebamus; ſive paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta, quum more operis quotidiani magnam illam ſervorum multitudinem, quæ aggerem portabat, miſitum eſſe credidiſſet; ſive etiam veterani fiducia exercitus ſui, quem [cum legione] xxii in acie conſixiſſe, & viciſſe legari ejus gloriabantur: ſimul contempitu exercitus noſtri quem pulſam à ſe, Domitio duce, ſciebat:

nitio cōsilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit. cujus aliquandiu Cæsar irridebat inanem ostentationem, & eo loco militū coarctationem. quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam descenderat in vallē, ascendere adversus arduum collem instructis copiis cœpit. Cæsar incredibili ejus vel temeritate, vel fiducia motus, neq; opinans imparatusq; oppressus eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, acie instruit. cujus rei subita trepidatio magnam terrorem attulit nostris, nondum ordinibus instructis. falcatae regiae quadrigae permixtos milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. insequitur has acies hostium; & clamore sublato configitur, multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus casibus belli interfunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri cominus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio vi erat collocata, initium victoriae natum est ab ea parte, quum in proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus. sinistro cornu, mediaque acie, totæ profligantur copiae regis. quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. at nostri victoria elati subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. interfecta multitudine omni, aut capta suorum, Pharnaces

naces cum paucis equitibus profugit. cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset. Tali victoria toties victor Cæsar incredibili est lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi recordatione lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet: auxilia Deiotari domum remittit: II legiones cum Cælio Vinciano in Ponto relinquit. Ita per Gallogræciam, Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit, & statuit: jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, à quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regis educatum, (nam eum Mithridates rex Asiæ totius propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat, provinciasque populi R. à barbaris, atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit. Eidem tetrarchiam [legibus] Gallogræcorum, jure gentis & cognationis adjudicavit, occupatam & possessam paucis ante annis à Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

A. HIRTII PANSÆ

COMMENTARIORUM

DE BELLO AFRICANO.

LIBER UNUS.

CÆSAR, itineribus justis confectis, nullo die intermissis, ad XIV Kal. Ian. in Lilybæum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle conscendere: quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix DC. Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, & ut omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihilo tamen minus in navibus remiges, militesque continere, & nullam prætermittere occasionem profectionis; quum præsertim ab incolis ejus provinciæ nunciarentur adversariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regis IV, levis armaturæ magna vis. Scipionis legiones X, elephantum CXX, classesque esse complures; tamen non deterrebarur, animoque & spe confidebat. Interim in dies & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; in his veterana legio V, equitum ad II millia. Legionibus collectis VI, & equitum II millibus, ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. ita majorem partem navium antecedere jussit, & insulam petere Aponianam, quæ non

non abest à Lilybæo. ibique commoratus bona paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat: de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo: Datis mandatis, ipse navem conscendit à d. v i. Kal. Ian. & reliquas naves statim est consecutus, ita vento certo, celerique navigio vectus, post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit. namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ diversa loca petierunt. Clupeâ clauis prætervehitur, inde Neapolim. complura præterea castella & opida non longe à mari relinquit. Postquam Adrumetum accessit, ibi præsidium erat adversariorum, cui præerat C. Confidius. & à Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter 111 millibus apparuit. Ibi paulisper Cæsar ante portum commoratus, dū reliquæ naves convenirent, exponit exercitum. cujus numerus in præsentia fuit peditum 111 milium, equitum cl. castrisque ante opidum positis, sine injuria cujusquam confedit; cohibetque omnes à præda. Opidani interim muros armatis complent. ante portam frequentes confidunt ad se defendendum. quorum numerus 11 legionum intus erat. Cæsar circum opidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. non nemo culpæ ejus; imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus, præfectisque, quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipsius consuetudoq; superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tēpore iis perlectis, locum certum peterent universi. quod minime Cæsarem fesellerat. namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo turum ab hostium præsidio fore suspicabatur: sed fortuito oblatam occasionem egressus aucupabatur. L.

tur. L. Plancus interim legatus petit à Cæsare, ut sibi daret facultatem cum Confidio agendi, si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem. itaque data facultate litteras conscribit, & eas captivo dat perferendas in opidum ad Confidiam. Quo simul atque captivus pervenisset, litterasque, ut erat mandatum, Confidio porrigere cœpisset, prius quam acciperet ille, Unde, inquit, istas? Tum captivus, [Venio] à Cæsare. Tunc Confidius, Unus est, inquit, Scipio Imperator hoc tempore populi R. deinde in conspectu suo captivum statim interfici jubet: litterasque nondum perlectas, sicut erant signatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas. Postquam una nocte & die ad opidum consumpta, neque responsum ullum à Confidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ succurrebant; neque equitatu abundabat; & ad opidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo adventu convulnerari exercitiū volebat; & opidi egregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus opidanis suppetias venire: non est visa ratio ad oppugnandum opidum commorandisne, dum in ea re Cæsar esset occupatus, circumventus à tergo ab equitatu hostiū laboraret. itaque castra quum movere vellet, subito ex opido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium accipiendum: castraque, unde Cæsar egressus iter facere cœperat, occupant: & ejus agmen extremum insequi cœperunt. Quæ res quum animadversa esset, subito legionarii consistunt: & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinē audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli Maurorum equitum M millia loco pellerent,urgerentque in opidum. Postquam repulsi

& con-

& coniecti erant intra munitiones, Cæsar iter con-
 stitutum ire contendit. quod quum sæpius face-
 rent; & modo insequeretur, modo rursus ab equi-
 tibus in opidum repellerentur: cohortibus paucis
 ex veteranis, quas secum habebat, in extremo
 agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter
 cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab
 opido discedebatur, tanto tardiores ad insequen-
 dum erant Numidæ. interim in itinere ex opidis
 & castellis legationes venire, polliceri frumen-
 tum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. ita-
 que eo die castra posuit ad opidum Ruspianam
 Kalendis Ianuar. inde movit, & pervenit ad opi-
 dum Leptin liberam civitatem, & immunem. Le-
 gati ex opido veniunt obviam: libenter se omnia
 facturos, quæ vellent, pollicentur. Itaque, centurio-
 nibus ad portas opidi, & custodiis impositis, ne
 quis miles in opidum introiret, aut injuriam face-
 ret cuipiam incolæ, non longe ab opido secundum
 litus facit castra. Eodem naves onerariæ, & longæ
 nonnullæ casu advenerunt. reliquæ, ut est ei nun-
 ciatum, incertæ locorum Uticam versus petere vi-
 sæ sunt. Interim Cæsar à mari non digredi, neque
 mediterranea petere propter navium errorem;
 equitatumque in navibus omnem continere, ut
 arbitror, ne agri vastarentur, aquam in naves ju-
 bet comportari. Remiges interim, qui aquatum è
 navibus exierant, subito equites Mauri, neque opi-
 nantibus Cæsarianis, adorti multos jaculis convul-
 neraverunt, nonnullos interfecerunt. latent enim
 in insidiis cū equis inter convalles, & subito exi-
 stunt, non ut in campo cominus depugnent. Cæsar
 interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in
 reliquas provincias finitimas dimisit, ut sibi auxi-
 lia, comæatus, frumentum, simulatque litteras
 legissent, mittenda curarent: exoneratisque partim
 navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam
 ad secun-

ad secundum comneatum accersendum mittit. Interim cum x navibus longis ad reliquas naves onerarias conquirendas, quæ deerrassent, & simul mare tuendum ab hostibus jubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Cercinam insulam versus, quam adversarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita imperabat, itaque unicuique præcipiebat, ut, fieri posset, necne, locum nullum excusatio haberet, nec moram tergiversatio. ipse interea ex perfugis & incolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. Regium enim equitatum in provincia Africa Scipio alebat. tanta homines esse dementia, ut mallet regis esse vestigales, quam cum civibus in patria in suis fortunis esse incolumes. Cæsar ad 111 Non Ian. castra movet: Lepique vi cohortium præsidio cum Sæserna relicto, ipse rursus, unde pridie venerat, Ruspina cum reliquis copiis convertit: ibique farcinis exercitus relicto, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum; opidanisque imperat, ut plaustra, jumentaque omnia sequantur. Itaque magno frumenti invento numero, Ruspina redit. Hoc eum iccirco existimo fecisse, ne maritima opida post se vacua relinqueret, præsidioque firmata ad classem receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Sæserna, fratre ejus, quem Lepi proximo opido reliquerat cum legione, jubet comportari ligna in opidum quamplurima: ipse cum cohortibus vii, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio & Varinio rem gesserant, ex opido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab opido millia passuum 11; ibique classem sub vesperum cum ea copia conscendit. omnibus in exercitu insciis, & requirentibus Imperatoris consilium; magno metu ac tristitia

stitia sollicitabantur. Parva enim cum copia, & ea
 tironum, neque omnia exposita, in Africa contra
 magnas copias, & insidiosæ nationis, equitarumq;
 innumerabilem, se expositos videbant: neq; quid-
 quam solatii in præsentia, neq; auxilium in suorum
 consilio animadvertabant, nisi in ipsius Impera-
 toris vultu, vigore, mirabiliq; hilaritate, animum
 enim altum & erectum præ se gerebat. Huic ac-
 quiescebant homines, & in ejus scientia & consi-
 lio omnia sibi proclivia omnes fore sperabant.
 Cæsar in navibus una nocte consumpta, jã cæloal-
 bente quum proficisci conaretur, subito navium
 pars, de qua timebat, ex errore, eodem confereba-
 tur. Hac re cognita Cæsar, celeriter de navibus im-
 perat omnes egredi, atque armatos in litore reli-
 quos advenientes milites expectare. Itaque sine
 mora navibus eis in portum receptis, & advectis
 militum equitumque copiis, rursus ad opidum
 Ruspnam redit, atque ibi castris constitutis, ipse
 cum cohortibus expeditis xxx frumentatum est
 profectus. ex eo est cognitum Cæsar's consilium:
 illum cum classe navibus onerariis, quæ deerral-
 sent, subsidio ire clam hostibus voluisse; ne casu
 imprudentes suæ naves in classem adversariorum
 inciderent: neque eam rem eos voluisse scire, qui
 in præfidiis relictis sui milites fuissent; ne illi pro-
 pter suorum paucitatem, & hostium multitudi-
 nem, metu deficerent. Interim quum jam Cæsar
 progressus esset à castris circiter milia pass. IIII,
 per speculatores & antecessores equites nuncia-
 tur ei, copias hostiũ haud longe à se visas. Et hercle
 cum eonuncio pulvis ingens conspici cœptus est.
 Hac re cognita Cæsar celeriter jubet equitatum
 universum, cujus copiam habuit in præsentia non
 magnam, & sagittarios, quorum parvus è castris
 exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa
 se leniter consequi: ipse antecedere cū paucis ar-
 matis,

matis. Iamq; quum procul hostis conspici posset,
 milites in campo jubet galeari, & ad pugnam pa-
 rari, quorum omnino numerus fuit x x x cohorti-
 um cum equitibus c d, & sagittariis **. Ho-
 stes interim, quorum dux erat Labienus, & duo
 Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non
 peditum, sed equitum confertam; & inter eos le-
 vis armaturæ Numidas, & sagittarios pedites in-
 terposuerant: & ita condensaverant, ut procul
 Cæsariani pedestres copias arbitrarentur: & dex-
 trum ac sinistrum cornu magnis equitum copiis
 firmaverant. Interim Cæsar aciem dirigit simpli-
 cem, ut poterat, propter paucitatem. sagittarios
 ante aciem constituit: equites dextro sinistroque
 cornu opponit: & ita præcipit, ut providerent, ne
 multitudine equitatus hostiū circumvenirentur.
 existimabat enim se cum pedestribus copiis, acie
 instructa, dimicaturum. Quum utrimque exspe-
 ctatio fieret; neque Cæsar se moveret; & cum
 suorum paucitate contra magnam vim hostium
 artificio magis, quam viribus, decernendum videret:
 subito adversariorum equitatus sese exten-
 dere, & in latitudinem promoveri, collesq; com-
 plecti & Cæsaris equitatum extenuare, simulque
 ad circumeundum comparare se cœperunt. Cæ-
 sariani equites eorum multitudinem ægrè sustine-
 bant. Acies interim mediæ quum concurrere co-
 narentur, subito ex condensis turmis pedites Nu-
 midæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt;
 & inter legionarios pedites jacula conjiciunt. hic
 quum Cæsariani in eos imperum fecissent; illorū
 equites refugiebant; pedites interim resistebant,
 dum equites rursus, cursu renovato peditibus suis
 succurrerent. Cæsar novo genere pugne oblato,
 quum animadverteret ordines suorum in procur-
 rendo turbari, (pedites enim, dum equites longius
 à signis persequuntur, latere nudato, à proximis
 Numi-

Numidis jaculis vulnerabantur, equites autē hostium pilū militis cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à signis IV pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni suorum multitudine confusus Cæsaris paucitatem circumire conatur, equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paullatim cedere: hostis magis magisque instare, ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Cæsarisq; copiis in orbem compulsis, intra cancellos omnes cōjecti pugnare cogebantur. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie. simul suos cohortari, non numquam legionarios Cæsaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro tam feroculus es? vos quoque iste verbis infatuavit. in magnum me hercule vos periculum impulit, misereor vestri. Tum miles. Non sum, inquit, tiro, Labiene, sed de legione X veteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa Decumanorum. Tum miles, jam me, quis sim, intelliges. Simul cassidem de capite dejecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit; & ait: Labiene, Decumanum militem, qui te petit, scito esse. omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum. circumspicere enim Cæsarem, neque amplius facere, nisi hostium jacula vitare. Cæsar interim, consilio hostium cognito, jubet aciem in longitudinem quammaximam porrigi, & alternis conversis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro sinistroq; cornu mediam dividit, & unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu relis coniectis in fugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. idem altera pars equitum, peditumque

tumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulſis, convulſeratisque, ad ſua præſidia ſeſe, ſic, ut erat inſtructus, recipere cœpit. Interim M. Petreius, & Cn. Piſo cum equitibus Numidis ^{co} C electis peditatuq; ejuſdem generis ſatis grandi, ex itinere reſta ſubſidio ſuis occurrunt. At hoſtes ſuis ex terrore firmatis, ruruſque renovatis animis, legionarios converſis equitibus ſe recipientes noviffimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus ſe in caſtra reciperent. Hac re animadverſa, Cæſar jubet ſigna converti, & medio campo redintegrari prælium. Quum ab hoſtibus eodem modo pugnaretur: nec cominus ad manus rediretur; Cæſarisque equites jumenta ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequendum hoſtem perſeſerandumque curſum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua eſſet: cohortibus, equitibusque circumdatis imperat, ut uno icu contendere, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hoſtes repulſerent, atque eorum eſſent potiti. itaque ſigno dato, quum jam hoſtes languide negligenterq; tela mitterent, ſubito immitit cohortes, turmasque ſutorum: atque puncto temporis, hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt collemque dejectis, nacti locum, atque ibi paulliſper commorati, ita ut erant inſtructi, leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones. itemque adverſarii male accepti tum demum ſe ad ſua præſidia contulerunt. Interim ea re geſta, & prælio dirempto, ex adverſariis perſugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hoſtium complures equites, peditesque: ex quibus cognitum eſt hoſtium conſilium, eos hac mente, & conatu veniſſe, ut novo atque inuſitato genere prælii iirones, legionariique pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumveni opprimerentur: & ita

Labi-

Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum adversariis subministraturum, ut etiam cædendo in ipsa victoria fatigati vincerentur, atque à suis superarentur: quippe qui in illorum sibi confideret multitudine; primum, quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos fideles jam sibi effecisset? maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum levisque armaturæ. Præterea ex fuga, prælioque Pompeiano, quos secum à Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hybridis libertinis servisque conscripserat, armaverat, equoque frenato uti condocuerat. præterea regia auxilia, elephantes cxx, equitatusque innumera bilis. deinde legiones conscriptæ ex cuiusquomodi generis amplius xii millibus. Hac spe, atque ea audacia inflammatus Labienus cum equitibus Gallis Germanisque ∞ dc. Numidarum sine frenis lxx millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞ c, peditum ac levis armaturæ quater tantis, sagittariis ac funditoribus, hippotoxotisque compluribus. his copiis pridie Non. Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in campis planissimis purissimisq; ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum. In eo prælio Petreius graviter ictus ex acie recessit. Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab opido Ruspina usque ad mare deducere, & à castris alterum eodem; quo tutius ultro citroq; commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent: tormentaque ex navibus in castra comportare, remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorumque, Epibatarumque armare, & in castra evocare; ut si posset, eadem ratione, qua adversarii, le-

vis armatura interjecta inter equites suos interponerentur. sagittariisq; ex omnibus navibus Ityreis, Suriis, & cujusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias. audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno, & Petreio conjungere. cujus copiarum legionum *ix*, & equitum *iv* milium esse nunciabantur. officinas ferrarias instruere; sagittasque & tela ut fierent complura, curare, glandes fundere, fudes comparare; litteras in Siciliam nunciosque mittere, ut sibi crates materiemque congererent ad arietes, cujus inopia in Africa esset; præterea ferrum plumbumque mitteretur. & animum etiam advertibat, frumento se in Africa nisi importatio uti non posse. priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam: præterea ex omni Africa frumentum adversarios in pauca opida & bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: opida, præter pauca, quæ ipsi suis præfidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra sua præfidia coëgisse commigrare, agros desertos ac vastatos esse. Hac necessitate Cæsar coactus privatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua præfidia congesserat; & eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, jubet in plostris deligatos Adriæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ adversariorum complures adortæ, incenderant, atque expugnaverant. Hac re nunciata Cæsari,

classes

classes circum insulas, portusque disposuit; quo
 tutius commeatus supportari posset. M. Cato in-
 terim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompejum filium
 multis verbis, assidueq; oburgare non desiste-
 bat. Tuus, inquit, pater, istuc ætatis quum esset, &
 animadvertisset Remp. ab audacibus sceleratisque
 civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut
 exilio multatos patria civitateque carere; gloria
 & animi magnitudine elatus, privatus, atque ado-
 lescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis,
 pene oppressam funditus & deletam Italiam, ur-
 bemq; Romanam in libertatem vindicavit: idem-
 que Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam
 mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus
 sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima
 nobilissimaque, conciliavit; adolescentulusque, atq;
 eques Romanus triumphavit. atque ille, non ita
 amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti
 majorum dignitate [parca,] neque tantis cliente-
 lis, nominisque claritate præditus, in Remp. est
 ingressus. tu contra & patris nobilitate, & digni-
 tate, & per te ipse satis animi magnitudine, dili-
 gentiaq; præditus, nonne eniteris, & proficisceris
 ad paternas clientelas, auxilium tibi, Reique pu-
 blicæ, atque optimo cuique efflagitatum? His ver-
 bis hominis gravissimi incitatus adolescentulus
 cum naviculis cujusquemodi generis xxx, inibi
 paucis rostratis, profectus ab Utica est in Mauri-
 taniam, regnumque Bogudis est ingressus: expe-
 ditroque exercitum, numero servorum, liberorum
 ii millium, cujus partem inermem, partem arma-
 tam habuerat, ad opidum Ascurum accedere cœ-
 pit: in quo opido præsidium fuit regium. Pom-
 pejo adveniente, opidani usque eo passi propius
 eum accedere, donec ad ipsas portas, ac murum
 appropinquaret, subito eruptione facta prostratos
 perterritosque Pompejanos in mare passim na-
 vesque

vesque compulerunt. Ita re male gesta Cn. Pompeius filius naves inde avertit, neque postea litus attingit; classemque ad insulas Baleares versus convertit. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstravimus, Uticæ grandi præsidio relicto, profectus primum Adrumeti castra ponit: deinde ibi paucos dies commoratus; noctu itinere facto, cum Petreii & Labieni copiis se conjungit; atque unis castris factis, 111 millia passuum longè confidunt. Equitatus interim eorum circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratiâ extra vallum progressi essent: excipere. ita omnes adversarios intra munitiones continere. quare Cæsariani gravi annona sunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commearis supportatus erat; neq; per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant; neque amplius millia passuum vi terræ Africæ quoquo versus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti veterani milites, equitesque, qui multa terra marique bella confecerant, & periculis inopiar; tali sæpe essent conflictati, alga è litore collecta, & aqua dulci eluta, & ita jumentis esurientibus data, vitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent, rex Iuba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendamque ejus opum. itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus è regno, ire contendit. P. Sittius interim, & rex Bogud, conjunctis suis copiis, cognito reges Iubæ egressu, propius ejus regnum copias suas admovere: Cirthanq; opidum ejus regni opulentissimū adorti paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo opida Getulorum, quibus quam conditionem ferrent, ut opido excederent, idque sibi vacuum transferent, conditionem-

tionemque repudiassent, postea ab eis capti interfectique sunt omnes. inde progressi agros opidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis Iuba, quum jam non longe à Scipione atque ejus ducebatur abesset, capit consilium. satius esse sibi suoque regno subsidio ire, quam dum alios adjuratur proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. itaque rursus se recepit, atque auxilia à Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens: elephantisque xxx relictis, suis finibus opidisque suppetias profectus est. Cæsar, quum de suo interim adventu dubitatio in provincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis litteris circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis opidis profugere, & in castra Cæsarum devenire, & de adversariorum ejus acerbitate crudelitatemque commemorare cœperunt. quorum lacrimis, querelisque Cæsar commotus, quum antea constitisset in stativis castris; æstate inita, cunctis copiis auxiliisque accitis, bellum cum adversariis gerere instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Postumum conscriptis, & per catacopum missis, ut sine mora, aut ulla excusatione hiemis ventorumque, exercitus sibi quam celerrime transportaretur: Africam provinciam perire, funditusque everti à suis inimicis. quod nisi celeriter sociis foret subventura, præter ipsam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere infidiisque reliquum futurum. atque ipse in tanta erat festinatione & expectatione, ut postero die, quam misisset litteras nunciumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, noctes diesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. nec mirum. animadvertibat enim

villas exuri, agros vastari, pecus diripi trucidari-
 que, opida castellaq; dirui deserique, principesq;
 civitatum aut interfici, aut in catenis teneri, libe-
 ros eorum obfidum nomine in servitutem abripi.
 Iis, se in miseris suamque fidem implorantibus,
 auxilio propter copiarum paucitatem esse non
 posse. Milites interim in opere exercere, castra
 munire, turres, castella facere, molesque jacere in
 mare non intermittere. Scipio interim elephantos
 hoc modo condocere instituit. Ii instruxit
 acies: unam funditorum contra elephantos, quæ
 quasi adversariorum locum obtineret, & contra
 eorum frontem adversam lapillos miutos mitte-
 ret: deinde in ordinem elephantos constituit. post
 illos autem aciem suam instruxit; ut, quum ab ad-
 versariis lapides mitti cœpissent, & elephantum per-
 territi se ad suos convertissent, rursus à sua acie
 lapidibus missis eos converterent adversum ho-
 stem: quod ægre tardeque fiebat. rudes enim ele-
 phanti multorum anorum doctrina, usuque ve-
 rusto vix edocti, tamen communi periculo in acie
 producuntur. Dum hæc ad Ruspnam ab utrisque
 ducibus administrantur, C. Virgilius Prætorius,
 qui Thapso opido maritimo præerat, quum anim-
 advertisset naves singulas cum exercitu Cæsaris
 incertas locorum atque castrorum suorum vaga-
 ri, occasionem nactus, navem, quam ibi habuit
 actuariam, complet militibus & sagittariis: eidem
 scaphas de navibus adjugit; ac singulas naves Cæ-
 sarianas consecrari cœpit: & quum plures adortus,
 pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen de-
 sisteret periclitari; forte incidit in navem, in qua
 erant duo Tui Hispani adolescentes, tribuni legio-
 nis v, quorum patrem Cæsar in senatum legerat,
 & cum his T. Salienus centurio legionis ejusdem,
 qui M. Messallam legatum obsederat Messanz, &
 felicissimum oratione apud eum est usus: idem-
 que

que & pecuniam, & ornamenta triumphi Cæsaris retinenda, & custodienda curaverat: & ob has causas timebat sibi. hic propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus, ne repugnarent, seseque Virgilio transferrent. itaq; deducti à Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem III sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem, petisse dicitur major Titus à centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ira esse interfectos. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis præliis inter se pugnare non intermittunt. non nunquam etiam Germani, Galli; Labieniani cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim opidum, cui præerat Saserna cum cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod à defensoribus propter egregiam munitionem opidi, & tormentorum multitudinem, facile & sine periculo defendebatur. quod ubi ejus facere equitatus sæpius non intermittebat; & quum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratus misso, atque eorum decurione percusso, & * ad Decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti opidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe à suis castris passibus CCC instruere aciem, ac majore diei parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod quum sæpius fieret, neq; ex Cæsaris castris quisquam prodiret, neq; propius ejus copias accederet; despecta patientia Cæsaris, exercitusq; ejus, universis copiis productis, elephantisque turris xxx ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum pedumque multitudine, uno tempore progressus, haud ita longe à Cæsaris

castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis Cæsar jubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallū perierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modestèque sine tumultu aut terrore se recipere, atque in opere consistere, equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, ut usque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. alii quoque equitatu edicit, uti quisque suo loco paratus armatusque præsto esset. at hæc non ipse per se coram, quum de vallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia belliandi, in prætorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat. animadvertēbat enim, quamquam magnis essent copiis adversarii freti, tamē sæpe a se fugatis, pulsis, perterritisque & concessam vitam, & ignota peccata, quibus rebus numquā tanta supererēt ex ipsorum inertia conscientiaque animi victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. præterea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiæ munitiones castrorum, & valli fossarumque altitudo, & extra vallum stii cæci, mirabilem in modum confiti, vel sine defensoribus aditum adversariis prohibebant. scorpionum, catapultarum, ce erorumque telorum, quæ ad defendendam solent portari, magnam copiam habebat. atque hæc propter exercitus sui præsentis paucitatem & tirocinium præparaverat, non hostium vi & metu commotus. patientem se, timidumque hostium opinioni præbebat. neq; in circo copias, quamquam erant paucæ, tironumque non educebat in aciem, quod victoriæ suorum diffideret: sed

sed referre arbitrabatur cujusmodi victoria esset futura. turpe enim sibi existimabat tot rebus gestis, tantisque exercitiis devictis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adversariorum suorum ex fuga collectis, se crenam adeptum existimari victoriam, itaque constanter gloriam exultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo comœatu occurreret. Scipio interim paulisper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem videretur, paulatim reducit suas copias in castra, & concione advocata, de terrore suo, desperationeque exercitus Cæsaris verba facit; & cohortatus suos, victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cæsar jubet milites rursus ad opus redire, & per causam munitionum, irones in labore defatigare non intermitit. Interim Numida & Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipse majoresque eorum beneficio C. Marii visi fuissent, Cæsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere catervatim non intermittunt, quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, litteris ad suos cives datis cohortatus, ut manu facta, se suosque defenderent, & ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent, miruit. Dum hæc ad Ruspina sunt, legati ex Acilla civitate libera, etiam undique ad Cæsarem veniunt; seque paratos, quæcumque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur; tantum orare & petere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, & sine periculo facere possent: se & frumentum, & quæcumque res eis suppeteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile à Cæsare impetratis, præsidioque dato, C. Messium ædilitia functum potestate Acillam jubet proficisci. Quibus rebus cognitis

Confidius Longus, qui Adrumeri cum II legio-
 nibus, & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte
 præsidii relicta, cum IX cohortibus Acillam ire
 contendit. Messius celeriter itinere confecto prior
 Acillam cum cohortibus pervenit. Confidius in-
 terim, quam ad urbem cum copiis accessisset, &
 animadvertisset præsidium Cæsaris ibi esse, non
 ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro
 multitudine hominum, rursus Adrumetum se re-
 cipit: deinde paucis post diebus, equestribus
 copiis à Labieno adductis, rursus Acillanos ca-
 stris positis obsidere cœpit. Per id tempus C. Sal-
 lustius Crispus, quem paucis ante diebus missum
 à Cæsare cum classe demonstravimus, Cercinnam
 pervenit. cuius adventu C. Decimius quæstorius,
 qui ibi cum grandi familiæ suæ præsidio præerat
 com meatui, parvulum navigium nactus conscen-
 dit, ac se fugæ cōmendat. Sallustius interim præ-
 tor à Cercinnatibus receptus, magno numero fru-
 menti invento, naves onerarias, quarum ibi satis
 magna copia fuit, complet, atque in castra ad Cæ-
 sarem mittit. Allienus interim proconsul è Lily-
 bæo in naves onerarias imponit legiones XI I,
 & XIV, & equitēs Gallos DCCC; funditorum, sa-
 gittariorumque mille, ac secundum com meatum
 in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naves, ven-
 tum secundum noctæ IV die in portum ad Ruspina-
 nam, ubi Cæsar castra habuerat, incolumes per-
 venerunt. ita Cæsar duplici lætitiâ ac voluptate
 uno tempore auctus, frumento auxiliisque tan-
 dem suis exhilaratis, annonæque levata sollicitu-
 dine, deponit legiones; equitesq; ex navibus egres-
 sos jubet ex languore nauseaq; reficere; dimissos
 in castella, munitionesque disponit. Quibus rebus
 Scipio, qui que cum eo essent comites, mirari, &
 requirere: C. Cæsarem, qui ultro consuesset bel-
 lum inferre, ac laceffere prælio, subito commuta-
 cum

tum non sine magno consilio suspicabantur. itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti ex Gerulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis præmiis pollicitationibusque propositis pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castra mittunt. qui simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Potestate facta, sæpenumero, inquit, Imperator, complures Geruli, qui sumus clientes C. Marii, & propemodum omnes cives Romani, qui sunt in legione IV, & VI, ad te volumus, in tuaque præsidia confugere; sed custodiis equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediēbamur. nunc datā facultate pro speculatoribus missi à Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspiceremus, num quæ fossæ, aut insidiæ elephantis ante castra portasque valli factæ essent; simulque consilia vestra contra easdem bestias, comparationemque pugnæ cognosceremus, atque ei renunciarem. Qui collaudati à Cesare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur, quorum orationem celeriter veritas comprobavit. namque postero die ex legionibus iis, quas Geruli nominaverant, milites legionarii complures à Scipione in castra Caesaris perfugerunt. Dum hæc ad Ruspnam geruntur, M. Caro, qui Utricæ præerat, delectus quotidie libertinorum, Afro- rum, servorum denique, & cujusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermit. Legati interim ex opido Tisdro, in quo tritici modium millia CCC comportata fuerant à negotiatoribus Italicis, aratoribusque, ad Cesarem venerunt; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, ut sibi præsidium mittat, quo facilius & frumentum, & copiæ suæ conserventur. Quibus

Cæsar in præsentia gratias agit; præsidiumq; brevi tempore se missurum dicit; cohortatusque ad suos cives jubet proficisci. P. Sicius interim cum copiis Numidiæ fines ingressus castello in montis loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum usui solent esse, comportaverat, vi expugnando, est positus. Cæsar, postquam legionibus veteranis II, equitatu levique armatura copias suas ex secundo comœatu auxerat, naves VI onerarias statim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat speculatores apparitoresque omnes ut sibi præsto essent: itaque, omnibus insciis, neque suspicantibus, vigilia tertia jubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad opidum Ruspiniam versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primum ad amicitiam ejus accessit: inde parvulam proclivitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare legiones ducit. hic campus mirabili planicie patet millia passuum XV: quem jugum ingens à mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit speciem. in hoc jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres speculæque singulæ perveteres erant collocatæ: quarum apud ultimam præsidium & statio fuit Scipionis. Postquam Cæsar ad jugum, de quo docui, ascendit; atque in unumquemque collem turres, castellaque facere cœpit; atque ea minus semihora efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle, turri fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum, in qua docui esse præsidium, stationemque Numidarum; paulisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit; brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem pervenerat, usque ad eum, unde egressus erat, jubet dirigi ac muniri.

quod postquam Scipio Labienusque animadvertērunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, à suis munitionibus circiter passus 300 progrediuntur, pedestremque copiam in secunda acie minus passus 50 à castris suis constituant. Cæsar in opere milites adhortari, neque adversariorum copiis moveri, jam quum non amplius passuum 1000 inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedere; necessèque haberet legiones à munitionibus deducere; imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem propere accederent, præfidiamque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos consequi subsidio, qui missi celeriter, Numidas adorti parim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque sunt potiri. Postquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu avertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit, quod ubi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copiis longius abcessisse equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa per magna & turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impedièbat, ne posset animadvertere, ab equitatu Cæsaris se intercludi, itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos cædi à tergo sensit, ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, rectè in castra fugere contendit, Galli Germanique, qui resisterant, ex superiore loco & post tergum circumventi, fortiterque resistentes conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animadvertērunt; metu ac terrore obcæcata, omnibus portis in sua castra

fugere cœperunt. Postea Scipione ejusque copiis campo collibusque exurbatis, atque in castra compulsis, quum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepit, campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti ad eam se contulerant: nonnulli qui ex Curionis precepto capti conservatique, parem gratiam in fide partienda præstare voluerant. horum corpora mirifica specie amplitudineque caesa toto campo, ac prostrata diverse jacebant. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis vulneratisque, intra suas continere se munitiones cepit. Cæsar instructa acie secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. jamque minus octo passuum ab opido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quum Scipio veritus, ne opidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex itinere suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turris interpositis, armatisque suppeditas ire contendit. Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus Scipionem ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante opidum constitit, suamque aciem mediam eo opido tetexit. dextrum sinistrumque cornu, ubi elephantis erant, in conspectu patenti adversariorum constituit. Quum jam prope solis occasum Cæsar exspectavisset, neque ex eo loco, quo constitit, Scipionem progressi propius se animadvertisset, locoque se magis detinere, si res cogisset, quam in campo comi-

nus consistere audere; non est visa ratio propius
 accedendi eo die ad opidum; quoniam ibi præsi-
 dium grande Numidarum esse cognoverat, ho-
 stesque mediam aciem suam opido texisse; sibi-
 que difficile factu esse intellexit, simul & opidum uno
 tempore oppugnare, & in acie in cornu dextro,
 & sinistro, ex iniquiore loco, pugnare. præser-
 tim quum milites à mane diei jejuni sub armis
 sterissent defatigati. itaque reductis suis copiis in
 castra, postero die propius eorum aciem instituit
 exporrigere munitiones. Interim Confidius, qui
 Acillam, & rix cohortes stipendiarias Numidis
 Getulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus
 præerat, diu multumque expertus, magnisque
 operibus sæpe admotis, & iis ab opidanis incensis,
 quum proficeret nihil, subito nuncio de equestri
 prælio allato commotus, frumento, cujus in ca-
 stris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, cere-
 risque rebus, quæ ad victum parari solent, corru-
 ptis, Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque
 itinere per regnum Jubæ factò, copias cum Sci-
 pione partitus Adrumetum se recipit. interea ex
 secundo comœatu, quem à Sicilia miserat Alie-
 nus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius, &
 L. Ticius eques Romanus, ab residua classe quum
 erravisset, delataque esset vento ad Thapsum, à
 Virgilio scaphis naviculisq; actuariis excepta est,
 & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis
 ex eadem classe errabunda, ac tempestate ad Aigi-
 murum delata à classe Vari & M. Octavii est ca-
 pta, in qua milites veterani cum uno centurione,
 & nonnulli tirones fuerunt: quos Varus asserva-
 tos sine contumelia deducendos curavit ad Sci-
 pionem. qui, postquam ad eum pervenerunt, &
 ante suggestum ejus confiterunt. Non vestra, in-
 quit, sponte vos, certo scio, sed illius scelerati ve-
 stri imperatoris impulsu, & imperio coactos, ci-
 ves &

ves & optimum quemque nefarie confectari. quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere deberis, Rempublicam cum optimo quoq; defenditis, certum est vobis vitam & pecuniam donare: quapropter, quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, quam existimasset pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actum iri, potestatem iis dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis XIV, Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque belli jure capto polliceris: & forsan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adjungeretur. Egone contra Caesarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, ejusque exercitum, pro cuius dignitate victoriaeque amplius xxxvi annis depugnavi, adversus armatusque consistam? Neque ego istud facturum sum, & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. Contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constite contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x sumam. tunc ex virtute nostra intelliges, qui ex tuis copiis sperare debeas. Postquam haec centurio praesenti animo adversus opinionem ejus est locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus annuit centurionibus, quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interfecit, reliquosque veteranos à tironibus jubet discerni. Abducite, inquit, istos, nefario scelere contaminatos, & caede civium saginatos. sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tifones autem jubet inter legiones disperiri, & Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar commotus, eos, quos

quos in stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiæ causa in salvo esse iusserat, ut suis onerariis longisque navibus præsidio essent, ob negligentiam ignominie causa dimittendos ab exercitu, gravissimumque in eos edictum proponendum curavit. Per id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, Virgiliarum signo confecto, circiter viginti secunda noctis, nimbus cum saxea grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo, castra communiebat; opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportaverat, ut præter ipsum militem & arma, neque vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ usu militi esse consuevit, in naves imponi pateretur. in Africam autem non modo sibi quidquam non acquirerant aut paraverant; sed etiam propter annonæ caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus attentati, opido perquam pauci sub pellibus acquiescebant. reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis permanebant. itaque, subito imbre grandineque consecuta, gravati pondere, tenebris, aquaque omnes subruti disiectique, nocte intempesta, ignibus extinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte v legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Juba de equestri prælio Scipionis certior factus, evocatusque ab eodem litteris, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sittium relicto, ut si, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore

Cæsaris

Cæsaris liberaretur, cum III legionibus, equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine frenis, pedibusque ejus armaturæ grandi numero, elephantisque xxx, egressus è regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum pervenit, castris regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas commemoravi, haud ita longe à Scipione confedit. Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror; & expectatione copiarum regiarum, exercitus ejus magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur. Postquam vero castra castris contulit; despectis ejus copiis, omnem terrorem deponit. ira, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem præsens dimiserat. quo facto facile fuit intellectu Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu. nam postero die universas suas regisque copias cum elephantibus LX productas in aciem, quam speciosissime posuit, instruxit, ac paullo longius progressus à suis munitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit in castra. Cæsar postquam animadvertit Scipioni auxilia fere, quæ expectasset, omnia convenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per jugum summum cum copiis progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & castella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. Adversarii magnitudine copiarum confisi proximum collem occupaverunt, atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. ejusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat; & quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. Erat convallis satis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis speluncæ in modum subrutis: quæ erant transgrediendæ Cæsari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: ultraque eam convallē olivetum vetus crebris arboribus condensum. Hic quum

quam Labienus animadvertisset, Cæsarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse esse convallem oliverumque transgredi, eorum locorum peritus in insidiis cum parte equitatus, leviq; armatura confedit: & præterea post montem collesque, equites in occulto collocaverat; ut, quum ipse ex improvise legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, & re duplici perturbatus Cæsar, ejusque exercitus, neq; retro regrediundi, neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus consideretur. Cæsar, equitatu ante præmissis, inscius insidiarum, quum ad eum locum venisset, abusi, sive obliti præceptorum Labieni, sive veriti, ne in fossa ab equitibus opprimerentur, rari, ac singuli de rupe prodire, & summa petere collis. Quos Cæsaris equites consecuti partim interfecerunt, partim vivorum sunt positi. Deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupaverunt. Labienus cum parte equitum vix fugâ sibi peperit salute. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus opera distribuit, atq; in eo colle, quo erat positus, castra munivit. deinde ab suis maximis castris per medium campum, è regione opidi Uzitæ, quod inter sua castra, & Scipionis in planitia positum erat, tenebaturque à Scipione, duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumque ejus opidi convenirent, id hac ratione opus instruebat; ut, quum propius opidum copias admovisset, oppugnareque cœpisset, recta latera suis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab oppugnatione deterreretur. præterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si qui perfergere vellet, id quod antea sæpe accidebat magno eorum periculo, tum facile & sine periculo fieret, voluit etiam experiri, quum propius hostem accessisset,

cessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant. Aquarione enim ionga, & angusta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari levisque armaturæ, præliis minutis cominus dimicabant. Cæsar ab eo opere quum jam sub vesperum copias in castra reduceret; magno incurfu, cum omni equitatu levisque armatura, Iuba, Scipio, Labienus in legionarios imperum fecerunt. Equites Cæsariani vi universæ subitæque hostium multitudinis pulsî parumper cesserunt. quæ res aliter adversariis cecidit. namque Cæsar ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit. Equites autem adventu legionum animo addito, conversis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque imperum fecerunt, atq; eos convulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt, quod ni in noctem prælium esset conjectum; pulvisque vento flatus omnium prospectu affecisset; Iuba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris venissent; equitatusque cum levi armatura funditus ad interneccionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus I v, & v I Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quas quisque poterat regiones pervenire. itemq; equites Curiani diffusi Scipioni, ejusque copiis complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab utrisque ducibus administrantur, legiones duæ, x, & x ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum jam non longe à portu Ruspinae abessent, conspicatæ naves Cæsarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne in adversariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classem incidèrent, imprudentes vela in altum

tum dederunt: ac, diu multumque jactari tandem multis post diebus siti inopiaque confecti ad Cæsarem pervenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinae licentiae militaris ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Avienus Tribunus mil. x legionis navem commeatu, familia sua, atque jumentis occupavisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque, Maxime vellem, inquit, homines suae petulantiae, nimisque libertatis, aliquando finem fecissent, meaque lenitatis, modestiae, patientiaeque rationem habuissent. sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri diu similitur se gerant; egomet ipse documentum more militari constituam. C. Avienus; quod in Italia milites populi R. contra rep. instigasti; rapinasque per municipia fecisti: quodque mihi rei que pub. inutilis fuisti; & pro militibus tuam familiam jumenta que in naves imposuisti; tuaque opera, militibus tempore necessario resp. caret; ob eas res, ignominiae causa, ab exercitu meo te removeo: hodieque ex Africa abesse, & quantum potest proficisci jubeo. itemque te, A. Fonteius, quod tribunus mil. seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliens, M. Tiro, C. Clusinas, quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti ira vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis. & magis in seditione concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris, modestiaeque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; missosque facio, & quantum potest, abesse ex Africa jubeo. Itaque transdidit eos centurionibus; & singulis non amplius singulis additis servos in
navi

navi imponendos separatim curavit. Getuli interim perfuga, quos cum litteris mandatisq; à Cæsare missos supra docuimus, ad suos cives perveniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisq; nomine persuasi à rege Iuba desciscunt. celeriterque cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis Iuba dissentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Getulos. Cæsar brachiis perfectis promotisque eo usque, ut telum ex opido adjici non posset, castra munit; balistis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum, contraque opidum collocatis, defensores muri deterrere non intermitit; eoque V legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumq; efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non fallebat. namq; Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter eo perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata. Quod postquam Scipio, quiq; cum eo erant, cognoverunt, quum commoti ex tali incommodo essent, ferè per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attingere eum cū adversariis colloqui. quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se reserrer, restaretque, ut reliqua, quæ vellent, perageret, viator postea ab Iuba, ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna, Vetat te rex colloqui. Quo nuncio perter-

perterritus discessit; & dicto audiens fuit regi. Vsu
venisse hoc civi Romano miror, & ei, qui à po-
pulo R. honores accepisset, incolumi patria, for-
tunisq; omnibus, Iubæ barbaro potius obedi-
tem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nun-
cio, aut, cæcis ejusdem partis civibus, incolumem
reverti malle. Atq; etiam superbius Iubæ factum,
non in M. Aquinium hominem novum, parvum-
que Senatorem, sed in Scipionem hominem illa
familia, dignitate, honoribusq; præstantem. nam
quum Scipio sagulo purpureo ante regis adventū
uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non
oportere illam eodem uti vestitu, atque ipse ute-
retur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese
vestitum transferret, & Iubæ homini superbissi-
mo inerrissimoque obtemperaret. Postero die uni-
versas omnium copias de castris omnibus dedu-
cunt; & supercilium quoddam excelsum nacti nō
longe à Cæsaris castris aciem constituunt; atque
ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeri-
terque iis instructis, ante suas munitiones, quæ
erant in campo, constitit; sine dubio existimans,
ultra adversarios, quum tam magnis copiis auxi-
liisque regis essent præditi, promptiusque profi-
luissent, ante se concursuros, propiusque se acces-
suros. equo circumvectus, legionesq; cohortatus,
signo dato, accessum hostium aucupabatur. ipse
enim à suis munitionibus longius non sine ratione
non procedebat; quod in opido Vzitæ, quod Sci-
pio tenebat, hostium erant cohortes armatæ. Ei-
dem autē opido ad dextrum latus ejus cornu erat
oppositum. verebaturque, ne, si prætergressus es-
set, ex opido eruptione facta, ab latere eū adorti
considerent. præterea hæc quoq; eum causa tar-
davit, quod erat locus quidam perimpeditus ante
aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro
occurrendum fore existimabat. Non arbiros esse

mutatis

præter-

prætermittendū, quemadmodū exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, & Jubæ legiones; postea autē Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media à legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elefantos dextro, sinistroq; cornu collocaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis. post autē elefantos, armaturas leves, Numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frenatum universum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrum enim cornu opido Vzita clauderetur, neque erat spatium equitatus explicandi. propterea Numidas, levisq; armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partē suæ aciei opposuerat. fere interjecto nō minus ∞ passuum spatium & ad collis radices magis, appulerat, longiusq; ab adversariorum, suisque copiis promoverat: id hoc consilio, ut quum acies 1 1 inter se concurrissent initio certaminis, paulo longius ejus equitatus circumvectus ex improvise clauderet multitudinem suam exercitum Cæsaris, atque perturbatum jaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die præliandi. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro ejus cornu ordiar, & ad dextrum perveniam. Habuit in sinistro cornu legionem IX, VII: in dextro cornu xxx, xxix: XII, XIV, XXI IX, XXVI, in media acie: ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat. Præterea ex tironū legionibus paucas adjecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usq; ad aciei suæ mediam legionem porrexit, & ita collocaverat, ut sinistrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suam dextrum latus munitionibus adjavabat; sinistrum

nistrum autem ut equitatus hostium multitudinē resistere posset laborabat. eodemq; suum omnem conulerat equitarum: &, quod ei parum confidebat, præsidio his equitibus legionem v præmiserat; levemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, locis certis, maximeque in cornibus collocaverat. Sic utrorumque exercitus instructi non plus passuum ccc interjecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, à mane usque ad horam x diei, perstiterunt. Iamque Cæsar dum exercitum reducere intra munitiones suas cōpisset; subito universus equitatus ulterior Numidarum Getulorumq; sine frenis ad dextram partem se movere; propiusque Cæsar's castra, quæ erant in colle, se conferre cœpit. frenatus autē Labieni eques in loco permanere, legionesque distingere: quum subito pars equitatus Cæsar's cum levi armatura contra Getulos injussu ac temere longius progressi, paludemq; transgressi multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; leviq; armatura deserti, ac pulsī, convulnerariq; uno equite amisso, multis equis faucis, levis armaturæ xxv i occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prælio factō Scipio latus in castra nocte copias redaxit. [quod] proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit. namque postero die Cæsar cum parte equitatus sui Lepim, frumenti gratia, misit. in itinere prædatores equites Numidas Getulosque ex improvilo adorti circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti sunt. Cæsar interim quotidie legiones in campum deducere, atq; opus facere, vallumque & fossam per medium campum ducere, adversariorumque excursionibus iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & ne jugo à Cæsare excluderetur, appropere. Ita duces utriusque
& in

& in operibus occupati erant, & nihilo minus e-
 questribus præliis inter se quotidie dimicabant.
 Interim Varus classem, quam antea Uticæ hiemis
 gratia subduxerat, cognito legionis VII. & IIX. ex
 Sicilia adventu, celeriter deducit; ibique Getulis
 remigibus epibatisque complet; insidiandiq; gra-
 tia progressus Adrumetum cum LV navibus per-
 venit. Cujus adventus inscius Cæsar L. Cispium
 cum classe XXVII navium Thapsum versus in sta-
 tionem, præfidii gratia commeatus sui, mittit;
 itemque Q. Aquilam cum XIII navibus longis
 Adrumetum eadem de causa præmitit. Cispium,
 quo erat missus, celeriter pervenit. Aquila tem-
 pestate jactatus, promontorium superare non po-
 tuit, atque angulum quendam tutum à tempestate
 nactus cum classe se longius à prospectu removit.
 reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigi-
 bus, passimq; in littore vagantibus, partim in opi-
 do victus sui mercandi gratia progressis, vacua à
 defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex per-
 fugis cognitis, occasionem nactus vigilia secunda
 Adrumeto ex Cothone egressus, primo mane Le-
 ptim universa classe vectus, naves onerarias, quæ
 longius à portu in salo stabant, incendit, & pente-
 res duas, vacuas à defensoribus nullo repugnante
 cepit. Cæsar interim celeriter per nuncios in ca-
 stris, quum opera circuiret, certior factus, quæ
 aberant à portu millia passuum VI, equo admissio,
 omissis omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim:
 ibique moratus, omnes ut se naves consequerentur,
 primum ipse navigiolum parvum conscendit;
 in cursu Aquilam multitudine navigiorum perter-
 ritum, atque trepidantem nactus, hostium classem
 sequi cœpit. Interim Varus celeritate Cæsaris au-
 daciaq; motus cum universa classe, conversis na-
 vibus, Adrumetum versus fugere contendit. Quem
 Cæsar in millibus passuum IV consecutus, recupe-
 rara

rata quinquere mi cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx in ea nave captis, triremem hostium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit. reliquæ naves hostium promontorium superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se universæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium superare non potuit; atque in salo in anchoris ea nocte commoratus prima luce Adrumetum accedit; ibique navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paullisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. In ea nave captus est P. Vestrius eques Romanus, & P. Legarius Afranianus; quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat; & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat; in Africamque ad Varum venerat. Quem ob perjurium perfidiamque Cæsar iussit necari. P. Vestrius autem, quod ejus frater Romæ pecuniam imperatâ numeraverat, & quod ipse suam causam Cæsari probaverat, se Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi ignovit. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, & in omnibus fere villis sub terra specus, condendi frumenti gratia, etiam habeant, atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones 11 cum equitatu mittit à castris suis millia passuum x; atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. Quibus rebus cognitis Labienus progressus à suis castris millia passuum vii; per jugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quoti-

T

die exi-

die existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu, levi- que amatura insidiaturus, locis idoneis confedit. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis cer- rior factus, paucos dies ibi commoratus, dum ho- stes quotidiano instituto, sæpe idem faciendo in negligentiam adducerentur, subito mane imperat porta Decumana legiones se I I X veteranas cum parte equitatus sequi; atque, equitibus præmissis, neq; opinantes insidiatores subito in convallibus latètes levi armatura concidit circiter D. reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus cum universo equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. cujus vim multitudinis quam equites pauci Cæsariani jam sustinere non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterritus Labieno, ac retardato, suos equi- tes recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso fuga se receperant in castra, in cruce omnes suffixit. Cæsar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in ca- stra conduit; atque præsidio Lepi, Ruspinae, Acillæ relicto, Cispio, Aquilæque classe transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obside- rent, ipse castris incensis, I V noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte colloca- tis, ex eo loco proficiscitur, & pervenit ad opi- dum Agar, quod à Gerulis sæpe antea oppugna- rum, summaque vi per ipsos opidanos erat defen- sum. ibi in campo castris unis positis, ipse frumen- tarum circū villas cum parte exercitus profectus, magno invento hordei, olei, vini, fici numero, paucis tritici, atq; recreato exercitu, rediit in ca- stra. Scipio interim, cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi cœ- pit; atque ab ejus castris milia passuum VI longe trinis castris disperitis copiis, confedit. Opidum erat

erat Zetta, quod aberat à Scipione millia passuum x, ad ejus regionem, & partem castrorum collocatum, à Cæsare autem diversum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum xix. huc Scipio legiones I i frumentandi gratia misit. Quod postquam Cæsar ex perfuga cognovit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca collocatis, atq; ibi præsidio relicto, ipse iv. vigilia egressus præter hostium castra proficiscitur cū copiis, & opido petitur. legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: & quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias. quæ res ejus imperum retardavit. Itaque, capto C. Mutio Regino equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei opido præerat, & P. Arrio equite R. de conventu Vticensi, & camelis xxi. regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra. Quum jam non longe à castris Scipionis abesset, quæ eū necesse erat prætergredi; Labienus, Afraniusque cum omni equitatu, levisque armatura ex insidiis adorti agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis existunt. Quod postquam Cæsar animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam cœprum est fieri, primo impetu legionum equitatus & levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & dejecta est de colle. Quum jam Cæsar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacescendi facturos, & iter cœprum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua antè dixi, in Cæsaris legionarios imperum faciunt Numidæ, levisque armaturæ, mirabili velocitate præditi; qui inter equites pugnabant, & una pariterque cum equitibus accurrere, & resu-

gere confueverant. Quum hoc sæpius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent, & singulari genere pugnae uterentur; eosq; jaculis conuolnerare satis esse existimarent; Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil esset; ut exercitus ejus jejunus, qui à quarta vigilia usque ad horam x diei, nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Quum jam ad solis occasum esset, & non totos e passus in horam i v esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. ita vim hostium, placide leniterq; procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra sinistraq; per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsar's copias, pars agmē extremum insequi. Cæsar's autem non amplius tres aut quatuor milites veterani, si se convertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius i i millium numero ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, converfis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & jacula in legionarios coniciebant. Ita Cæsar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, faucibus x, factis, reduxit. Labienus, circiter ccc amissis, multis vulneratis, ac defessis, instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsar's collocaverat, reduxit in castra. Cæsar contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum, victoremq; maximis rebus gestis, sed ut lanista tirones gladia-

gladiatores cōdocefaceret:quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obversi adversariis, & in quantum spatio resisterent, modo procurrent, modo recederent, comminarenturque imperum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, præcipit. mirificè enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prælium inire, propter equorum interitum; quod eos jaculis interficiebat: & legionarium militem defatigabat propter velocitatem. gravis enim armaturæ miles simul atque ab his insectatus constiterat, in eosque imperum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur: quia, quodcumque prælium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionatio milite, hostium equitatu, levique armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autè his rebus, quod nondum hostium legiones cognoverat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, levique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc causa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos deinebat in terrore, cui uni rei tamen invenerat remedium. namque elephantos ex Italia transportari jusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestię cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facile adjici posset. ornatusque ac loratus elephans quū esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerentur. præterea, ut jumenta bestiarū odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum non reformidarent. [Quibus ex rebus] largiter erat consecutus. nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant: equitesque in eos pila præpilata conjiciebant;

bant; atque in consuetudinem equos patientia be-
 stiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra
 commemoravi, sollicitabatur Cæsar, tardiorque
 & cōsideratior erat factus, & ex pristina bellandi
 consuetudine celeritateque excesserat. nec mirum.
 copias enim habebat in Gallia bellare consuetas
 locis campestribus, & contra Gallos homines
 apertos minimeque insidiosos; qui per virtutem,
 non per dolum, dimicare consueverunt. tum au-
 tem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites
 hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, &
 quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quo
 hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legio-
 nes non in uno loco contineret, sed per causam
 frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod
 hostium copias ab se, suoque vestigio non disces-
 suras existimabat. atque post diem III productas
 accuratius suas copias, sicut instruxerat, pro-
 pter hostium castra prætergressus, æquo loco in-
 vitat ad dimicandum. Postquam eos abhorre-
 re videt, reducit sub vesperum legiones in castra.
 Legati interim ex opido Vacca, quod finitimum
 fuit Zetæ, cujus Casarem positum, esse demon-
 stravimus, veniunt, petunt & obsecrant, ut sibi
 præsidium mittat; se res complures, quæ utiles
 bello sint, administraturos. Per id tempus de eo-
 rum voluntate, studioque erga Cæsarem transtu-
 gasuos cives facit certiores: Iubam regem celeri-
 ter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium
 eo perveniret, ad opidum advenisse, atque ad-
 veniente multitudine circumdata, eo positum;
 omnibusque ejus opidi incolis ad unum interfe-
 ctis, dedisse opidum diripiendum delendumque
 militibus. Cæsar interim, lustrato exercitu a. d.
 XII Kal. Apr. postero die productis universis co-
 piis, processus à suis castris millia passuum V, à
 Scipionis circiter II millium interjecto spatio, in
 acie

acie constitit. Postquam satis diuque aduersarios à se ad dimicandam invitatos superfedere pugnae animadvertit, reducit copias. Postero die castra movet, atque iter ad opidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum habuerat praesidium, frumentumque comportaverat, ire contendit. quod ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere coepit: atque ita lixarum mercatorumq; qui plostris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones, quod existimabat milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse. Quae res Caesarem non fefellerat. namq; expeditos ex singulis legionibus tricenos milites esse iusserat. itaque eos in equitatum Labieni immisos turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere; multis ejus occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire coeperunt. Labienus per jugum summum collis dextrorsus procul milites subsequi non desistit. Postquam Caesar ad opidum Sarsuram venit, inspectantibus adversariis, interfecto praesidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato, qui ibi praerat, atque à multitudine circumvento interfectoque, opido positus; atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad opidum Tisdram pervenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, cohorteque sua gladiatorum. Caesar opidi natura perspecta, atq; inopia ab oppugnatione ejus deterritus, protinus profectus circiter millia passuum IV ad aquam fecit castra; atque, inde IV die egressus redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias

reducit. Thabenenses interim, qui sub ditione & potestate Iubæ esse consueverant, in extrema ejus regni regione maritima locati, interfecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt; rem à se gestam docent. petunt orantque, ut suis fortunis, de populo R. quod bene meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eorum consilio probato. M. Crispum Tribunum cum cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus præsidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, comæatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia IV. equites CD. funditores sagittariique ∞ uno comæatu Cæsari occurrerunt. Itaque cum his copiis, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, IIX millibus passuum à suis castris, ab Scipionis vero IV millibus passuum longe constitit in campo. Erat opidum infra castra Scipionis nomine Tegea, ubi præsidium equestre circiter CD habere consueverat. eo equitatu dextra sinistraque directo ab opidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque in jugo inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad opidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem submittit. Quod ubi cœptum est fieri: & equis concitatis Iuliani imperum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere cœpit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortissime acerrimeq; pugnare, quod ubi Cæsar animadvertit, CCC. quod ex legionibus habere expeditos consueverat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie

in acie confiterat, jubet equitari succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equeſtria ſummittere, faucibusque ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites ſubminiſtrare. Poſtquam equites Iuliani eo vim hoſtium ad xv millia numero ſuſtinere non poterant, & à levi armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæſar alteram alam mittit, qui ſatagentibus celeriter occurrerent. Quo factò ſui ſublato univerſi in hoſtes impreſſione facta, in fugam adverſarios dederunt, multis occiſis, compluribus vulneratis. inſecuti per 111 millia paſſuum, uſque in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Cæſar in horam x commoratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra recepit, omnibus incolumibus. in quo prælio Pacidius graviter pilo per caſidè caput ictus, compluresque duces, ac fortiffimus quiſque interfecti, vulneratiq; ſunt. Poſtquam nulla conditione cogere adverſarios poterat, ut in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent; neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere propter aquæ penuriâ ſe poſſe animadverteret, adverſarios non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fertos, deſpicere ſe intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egreſſus, ad Agar xvi millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum, ubi Vergilius cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, opidamque eo die circummunire cœpit, locaque idonea opportunaque complura præſidiis occupare; ne hoſtes intrare ad ſe, ac loci interiora capere poſſent. Scipio interim, cognitis Cæſaris conſiliis, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fiſſiſſimos ſuis rebus Thapſitanos & Vergilium amitteret; conſeſtim Cæſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum 11 x à Thapſo binis caſtis conſedit. Erat ſtagnum ſalinarum, inter

quod, & mare, angustia quædam non amplius mille & quingentos passus intererat: quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæsarem non fefellerat. namque pridie in eo loco castello munito, ibique trino præsidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, supra stagnū postero die & nocte confecta, cælo albente, non longe à castris, præsidioque, quod supra commemoravimus, **o** **d** passibus, ad mare versus confedit, & castra munire cœpit. Quod postquam Cæsari nunciarum est, milites ab opere deductos, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus **i** **i** relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naves jubet post hostium tergum quam maxime ad litus appelli, signumque suum observare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improvviso hostibus avertis incuterent terrorē; ut perturbati, ac perterriti respicere post terga cogerentur. Quo postquam Cæsar pervenit, & animadvertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum castra non ignaviter munire; ipse acie triplici collocata, legione **x**, secundaque dextro cornu, **ix**, & **ix** sinistro, oppositis **v** legionibus in quarta acie, ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in utrisque cornibus dispositis, levi que armatura inter equites interjecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum, præliaque superiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, ut veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen, locumque,

que, victoria parta, cuperent possidere. itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concurrere, & modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. quumque idem à pluribus animadverti ceptum esset, subito legati evocatique, obsecrare Cæsarem, ne dubitaret signum dare: victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi. Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditateque resistente, sibi que, eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, injussu Cæsaris, tubicen, à militibus coactus, canere cepit. Quo facto ab universis cohortibus signa in hostem capere inferri, quum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites, ne injussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo Felicitatis dato, equo admisso in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, sagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. Quo facto bestiarum stridore fundarum lapidumque perterritæ, sese convertere, & suos post se frequentes stipatosque proterere, & in portas valli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, quum in eodem cornu cum elephantis erant, præsidio deserti principes fugiunt. ita celeriter bestiis circumcitis, legiones vallo hostium sunt positæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non videtur esse prætermittendum de virtute militis veterani v. legionis. nam quum in sinistro cornu elephantis vulnere ictus & dolore concitatus in lixam inermem imperum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu inrampus

pondere suo, proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret; miles hic non potuit pari, quin se armatum bestię offerret: quem postquam elephanta ad se telo infesto venire animadverit, relicto cadavere militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum, qui in ejusmodi periculo quum constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quantum viribus poterat, nō destitit: quo dolore adductus elephanta, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias se recepit. Interim Thapso qui erant præsidio, ex opido eruptionem porta maritima faciunt; & sive ut suis subsidio occurrerent; sive, ut, opido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur, atque ita per mare umbilici sine ingressi, terram petebant, qui à servis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisq; prohibiti terram attingere, rursus se in opidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi, qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfrugerunt, relictis castris rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent, qui postquam adverterunt, neminem ibi esse præsidio, protinus armis abjectis in regia castra fugere contendunt. Quo postquam pervenerunt, eaq; ab Julianis teneri vident, desperata salute in quodam colle consistunt, atque armis demissis, salutationem more militari faciunt, quibus miseris ea res parvo præsidio fuit, namque milites veterani ira & dolore incensi, non modo ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. in quo

quo numero fuit. Tullius Rufus quaestorius: qui pilo transiectus consulto à milite interit. item Pompeius Rufus brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem adcurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites R. senatoresque perterriti ex proelio se receperunt: ne à militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur, itaque ii omnes Scipionis, milites, quum fidem Caesaris implorarent, inspectante ipso Caesare, & à militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti. Caesar trinis castris potitus, occisisque hostium x millibus, fugatisque compluribus, se recepit, L militibus amissis, paucis sauciis, in castra: ac statim ex itinere ante opidum Thapsum constitit, elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante opidum instructo constituit: id hoc consilio, si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestae suorum indicio à pertinacia deduci, deinde ipse Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemoravit, quem postquam animadvertit responsum sibi non dare, ab opido recessit, postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu opidanorum milites collaudat: rerumque exercitum veteranum donavit, praemia fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit, ac statim inde digressus C. Rebello proconsule cum III ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum I I Tisdra, ubi Confidius praerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla Vricam ante praemisso, cum equitatu ipse eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, quum Vricam versus iter facerent, perveniunt ad opidum Paradam, ubi

quum

quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Caesaris præcucurrisset; vi opido positi, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiciunt, atque ejus opidi incolas cujusque generis, ætatisque, vivos, constrictosque in flammam conjiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio. Deinde protinus Uricam perveniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Uricensibus propter beneficium legis Iulie parum in suis partibus præsidii esse existimaverat, plebem inermem opido eiecerat, & ante portam Bellicam castris, fossaque parvula dumtaxat munierat, ibique, custodiis circumdatis, habitare coegerat, senatum autem opidi custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris favisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uricenses animo addito ex Caesaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt, itaque, postquam castra non ponerant potiri, Uricam se in opidum conjecerunt atque ibi multos Uricenses interfecerunt, domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum opidum defenderent, & eade rapinisque desisterent, & quid sibi vellent, sciret, sedandæ eorum importunitatis gratia, singulis *h. s. c.* divisit. Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaque cum iis ab Urica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Complures interim ex fuga Uricam perveniunt, quos omnes Cato convocatos una cum *ccc.* qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, ut servitia manamitterent, opidumque defenderent. Quorum quum partem assentire, partem animam mentemque perterritam, atque in fuga destina-

tam

tam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, navesque iis attribuit, ut, in quas quisque partes vellet, proficisceretur, ipse omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quaestore fuerat, commendatis, & sine suspitione, vultu atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitum esset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit, qui dum anima nondum expirata concidisset; & impetu facto in cubiculum ex suspitione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare cepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime divellit, atque animo presenti se interemit Quem Uticenses quamquam oderant partium gratia, tamen, propter ejus singularem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munierat, turresque auxerat, sepultura afficiant. Quo interfecto, L. Cæsar, ut aliquid sibi ex ea re auxilii pararet, convocato populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portæ aperirentur: se in Cæsaris clementia magnam spem habere. Itaque, portis patefactis, Utica egressus, Cæsari Imperatori obviam proficiscitur. Messalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit, omnibusque portis custodias ponit. Cæsar interim à Thapso progressus Ussetam pervenit, ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum parvo presidio habuerat. id adveniens ponitur: deinde Adrumetum pervenit. Quo quum sine mora introisset, armis, frumento pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Confidio filio, qui tum ibi fuerat, vitam concessit. deinde eodem die Adrumeto egressus Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit: cui in itinere fit obvius L. Cæsar, subitoque se ad genua projecit, vitamque sibi, nec amplius

amplius quidquam, deprecatur, cui Cæsar facile, & pro sua natura & instituto concessit. item Cæcinæ, C. Ateio, P. Attio, L. Cellæ patri & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Caronis filio, Domasippique liberis ex sua consuetudine, tribuit: circiterque noctem luminibus accensis Vticam pervenit, atque extra opidum ea nocte mansit: postero die mane opidum introiit; concioneq; advocata, Vticensis incolas cohortatus gratias pro eorum studio erga se agit; cives autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edicit: se eis dumtaxat vitam concessurum, bona quidem eorum se venditurum, ita tamen, ut, qui eorum bona sua redemisset, se honorum venditionem inducturum, & pecuniam multæ nomine relaturum, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu ex sanguibus, de vitæ ex suo promerito desperantibus, subito oblata salûre, libentes cupidique conditionem acceperunt: petieruntque à Cæsare, ut universis CCC uno nomine pecunia imperaret. itaque bis millies H-s his imposito, ut per triennium sex pensionibus populo Rom. solverent, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæsari. Rex interim Iuba, ut ex prælio fugerat, una cum Petreio interdum in villis latitando tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit; atq; ad opidum Zamam, ubi ipse domicilium, conjuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, carissimasq; res comportaverat, quodque in toto bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea opidani, rumore exoptato de Cæsaris victoria audito, ob has causas opido prohibuerunt, quod bello contra populum R. suscepto,

cepto, in opido Zama lignis congestis; maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis interfectis, eodemque projectis, igne subjecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque unâ cum liberis, conjugibus, civibus, cunctaque gaza regia cremaretur. Postquam Iuba ante portas diu, multumque primo minis pro imperio egisset cum Zamenſibus; deinde quum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos Deos penates, admitterent, ubi eos in sententia perſtare animadvertit, nec minis, nec precibus suis moveri quo magis se reciperent; tertio petit ab eis, ut sibi conjuges, liberosque redderent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino opidanos responsi reddere animadvertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petreio, paucisque equitibus se confert. Zamenſes interim legatos de iis rebus ad Cæsarem Vricam mittunt, petuntque ab eo, uti ante, quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, opidum, seque ei reservare. Legatos collaudatos Cæsar domum jubet antecedere ac suum adventum prænunciare. Ipse postero die Vrica egressus cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus venia data, Zama perveniunt. Rumore interim perlato de ejus lenitate clementiaque, propemodum omnes regni equites Zama perveniunt ad Cæsarem ab eoque sunt metu periculoque liberati. Dum hæc utrobique geruntur, Confidius, qui Tisdræ cum familia sua, gladiatoria manu, Getulisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique & legionum adven-

in perterritus, desperata salute, opidum deserit,
 seque clam cum paucis barbaris pecuniæ onustus
 subducit, atq; in regnum fugere contendit. quem
 Geruli sui comites in itinere, prædæ cupidi, con-
 cidunt; seque in quascumque potuere partes con-
 ferunt. C. interim Vergilius, postquam terra ma-
 rique clausus se nihil proficere inrellexit, suosque
 interfectos, aut fugatos, M. Catonem Vricæ sibi
 ipsum manus intulisse; regem vagum à suis deser-
 tum ab omnibus aspernari; Saburam, ejusque co-
 pias ab Sizio esse deletas; Vricæ Cæsarem sine mo-
 ra receptum; de tanto exercitu reliquias esse nul-
 las, quæ sibi, suisque liberis prodesse: à Caninio
 proconsule, qui cum obsidebar, sibi te accepta, seque
 & sua omnia, & opidum proconsuli transdit. Rex
 interim Iuba ab omnibus civitatibus exclusus, de-
 sperata salute, [quum jam conatus esset] cum Pe-
 treio, ut per virtutem interfecti esse viderentur,
 ferro inter se depugnant: atque firmior imbecil-
 liorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit. de-
 inde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere
 pectus, nec posset, precibus à seruo suo impetra-
 vit, ut interficeret; idque obrinuit. P. interim
 Sizio, pulso exercitu Saburæ præfecti Iubæ, ipsoq;
 interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniã
 ad Cæsare faceret, forte incidit in Faustum, Afrani-
 umque, qui eam manum habebant, qua Vricam
 diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant. &
 erant numero circiter 600. itaque celeriter no-
 cturno tempore, insidiis dispositis, eos prima luce
 adortus, præter paucos equites, qui ex primo ag-
 mine fugerant, reliquos aut interficit, aut in dedi-
 tionem accipit; Afranium & Faustum vivos capit
 cum conjugè & liberis. Paucis post diebus, dissen-
 sione in exercitu orta, Faustus & Afranius interfi-
 ciuntur. Pompeiæ cum Fausti liberis Cæsar inco-
 lumitatem, suaq; omnia concessit. Scipio interim
 cum

cum Damasippo, & Torquato, & Plætorio Rustiano navibus longis diu multumq; jactari, quam Hispaniam peterent, ad Hipponem regium defecerunt, ubi classis P. Sittii per id tempus erat. à qua pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur. ibiq; Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit. Cæsar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra populum R. arma tulerant, præmiisq; Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectigalibusque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi Crispo Sallustio proconsole cum imperio relicto, ipse Zamæ egressus Uticam se recepit. ibi bonis venditis eorum, qui sub Iuba Petreioque ordines duxerant, itē Thapsiranis H-s xx millia, conventui eorum H-s xxx millia, Adrumetanis H-s xxx, conventui eorum H-s L millia, multæ nomine imponit. Civitates, bonaque eorum ab omni injuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad senatū questi per legatos atque arbitris à senatu datis, sua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio per dissensionem principum societatem cum Iuba inferant, eumque armis, militibus pecunia juverant. Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat. His rebus gestis, Idibus Jun. Uticæ classem conscendit, & post diem III Carales in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium ejusque classem receperant, copiisq; juverant, H-s C. millibus multat; & pro decumis octavas pendere jubet: bonaq; paucorum vendit; & ante diem III Kal. Quintæ. naves conscendit; & à Caralibus secundū terram proventus, duodetrigesimo die, eo quod tempestatibus in portibus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
 DE BELLO HISPANIENSI,
 LIBER VNVS.

DHARNACE superato, Africa recepta; qui ex iis præliis cum adolescente Cn. Pompejo profugissent, quum & ulterioris Hispaniæ potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompejus, in fidem uniuscujusque civitatis cōfugere cœpit. ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ civitates sua sponte auxilia mittebant. item nonnullæ portas ciudebant. ex quibus si qua opida vi ceperat, quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompeio meritis civis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur causa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato, majores augebantur copiæ. ideoque crebris nunciis in Italiam missis, civitates contrariæ Pompeio auxilia sibi de postulabant. C. Cæsar dictator IIII, designatus IV, multis itineribus ante confectis, quum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam convenisset, legati Cordubenses, qui à Cn. Pompeio discesserant, Cæsari obviam veniunt: à quibus nunciabatur nocturno tempore opidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset, simulq; quod tabellarii à Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent.

essent, qui certiores Cn. Pompeium de Cæsaris adventu facerent. Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo adventu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia fecissent, præsidio mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit, atq; ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit. Erat idem temporis Sex. Pompeius frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Villam opidum oppugnabat, & fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex opido, cognito Cæsaris adventu, legati clam præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem quum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI cohortes secunda vigilia jubet proficisci, pariq; equites numero: quibus præfecit hominem ejus provinciæ notum, & non parum scientem, L. Iulium Patiecum. qui quum ad Cn. Pompeii præsidia venisset, incidit idem temporis, ut tempestate adversa, vehementique vento affligeretur. qua vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad locum venerunt; jubet binos equites incedere, & recta per adversariorum præsidia ad opidum contendere. mediisque ex præsidiis quum quæreretur, qui essent; unus ex nostris respondit, ut fileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut opidum capiant & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portum appropinquassent, signo dato, ab opidanis
sunt

sunt recepti; & pedes, equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope capros esse. Hoc nullo ad ullam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex quo itinere loricated viros fortes cum equitatu ante praemisit, qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. Hoc à Cordubensibus nequaquam poterat animadverri. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum proelium fecerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret; ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset. Ita Cn. Pompeius Villa prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere coepit. Caesar, quum ad flumen Batim venisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit, ita, insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc quum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra ponit. Caesar ut eum ab oppido comeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere coepit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta praesidia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quae res quum ad maiorem contentionem venisset, ab utrisque cominus pugna iniqua, dum cupidinis locum

locum student tenere, propter pontem coangustabantur; & fluminis ripis appropinquantes coangustati præcipitabantur. hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis æquabant. ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si qua conditione posset, adversarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. quum animadverteret adversarios minime velle; quos ideo à via retraxerat, ut in æquum deduceret; copiis flumen transductis, noctu jubet ignes fieri magnos. ita firmissimum ejus præsidium Ateguam proficiscitur. Id quum Pompeius ex perfugis rescisset, ea die per viarum angustias carra complura, multasque ballistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cujus rei Pompeio quum nuntius esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, præsidii causa Cæsar complura castella occupavit partim suo equitatu, partim ut pedestres copie in statione, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. itaque in illa obscuratone cum aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæsar equites, & concidunt, sic, ut vix in ea caede pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per convalles castra inter duo opida Ateguam & Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque, quæ ad opidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planicia dividuntur Salso flumine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. ex ea regione opida in montibus castra habuit posita Pompeius in

con-

conspectu utrorumque opidorum, neque suis aus-
 sus est subsidio venire. Aquilas habuit, & signa
 XII legionum, sed, ex quibus aliquid firmamen-
 ti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ,
 quæ à Trebonio transfugerunt, & una facta ex co-
 loniis, quæ fuerunt in his regionibus. quarta fuit
 Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat, reli-
 quæ ex fugitivis auxiliares consistebant. nam de
 levi armatura, & equitatu, longe & virtute, & nu-
 mero nostri erant superiores. Accedebat huc, ut
 longius bellū duceret Pompeius; quod loco sunt
 edita, & ad castrorum munitiones non parum
 idonea. nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio
 propter terræ fecunditatem, inopem difficilemque;
 habet oppugnationem, & non minus copiosam
 aquationem. Hic etiam propter barbarorum cre-
 bras excursiones omnia loca, quæ sunt ab opidis
 remota, turribusque, & munitionibus retinen-
 tar, sicut in Africa, rudere, non regulis, teguntur,
 simulque in his habent speculas, & propter altitu-
 dinem, longe lateque prospiciunt. Item opidorum
 magna pars ejus provinciæ montibus fere muni-
 ta, & natura excellentibus locis est constituta, ut
 simul aditus adscensusque habeat difficiles. ita ab
 oppugnationibus natura loci destinatur: ut civi-
 tates Hispaniæ non facile ab hostibus capiantur,
 quod in hoc contigit bello. nā ubi inter Ateguam,
 & Vcubim, quæ opida supra sunt scripta, Pom-
 peius habuit castra constituta, in conspectu duo-
 rum opidorum, ab suis castris circiter millia pas-
 suum IV. grumus est excellens natura, qui appel-
 latur Castra Postumiana. ibi præsidii causa castel-
 lum Cæsar habuit constitutum. Pompeius, qui eo-
 dem jugo tegebatur loci natura, & quod remotū
 erat à castris Cæsaris, animadvertibat loci diffi-
 cultatē, & quod flumine Salso intercludebatur,
 non esse commissurum Cæsarem, ut in tanta loci
 diffi-

difficultate ad subsidium submitendum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia vigilia profectus castellum oppugnare cepit, ut laborantibus succurreret. nostri, quum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine jactus facere ceperunt; uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, quum ex castello repugnare cepissent, & majoribus castris Cæsari nuncius esset allatus, cum 111 legionibus est profectus: & quum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti. in quibus multi præterea armis exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata LXXX, Insequenti luce Arguerius ex Italia cum equitatu venit. is signa Saguntinorum retulit v, quæ ab opidanis cepit. suo loco præteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompejus castra incendit, & ad Cordubam versus iter facere cepit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, à vernaculis legionariis exceptus est, & interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus profecti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex opido portabant, ex iis capti L. cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcus tribunus mil. qui fuisse Pompeii, ad nos transfugit. & noctis tertia vigilia in opido acerrime pugnatum est: ignemque multum miserunt; sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Rom. ex castris adversariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse. quum venirent, cogniti sunt à militibus, qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum

nulla est data facultas, & à militibus nostris inter-
 fecti sunt. Eodem tempore capi tabellarii, qui à
 Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque
 ad castra nostra pervenerant, præcisus manibus
 missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secun-
 da, ex opido ignem multum, telorumque multi-
 tudinem jactando, bene magnum tempus con-
 sumperunt, compluresque vulneribus affecerunt.
 Præterito noctis tempore, eruptionem in legio-
 nem sextam fecerunt, quum in opere nostri dis-
 tenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quo-
 rum vis repressa à nostris, etsi opidani superiore
 loco defendebantur. L, quum eruptionem face-
 re cœpissent, tamen virtute militum nostrorum
 [qui] etsi inferiore loco premebantur, [tamen]
 repulsi [adversarii] bene multis vulneribus affecti
 in opidum se contulerunt. Postero die Pompeius
 ex castris suis brachium cœpit ad flumen Salsum
 facere: & quum nostri equites pauci in statione
 fuissent à pluribus reperti, de statione sunt de-
 jecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius senatoris filius,
 cujus frater in castris Pompei fuisset, omnibus
 suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit.
 Speculator de legione secunda Pompeiana captus
 à militibus, & interfectus est. idem temporis glans
 missa est inscripta; quo die ad opidum capiendum
 accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe
 nonnulli, dum sine periculo murum ascendere,
 & opidum potiri posse se sperarent, postero die ad
 murum opus facere cœperunt, & bene magna
 prioris muri pars dejecta est, quo facto ab opida-
 nis, ac si suarum partium essent, conservari mis-
 sos facere loricatedos, quique præsidii causa præ-
 positi opido à Pompeio essent, orabant. Quibus
 respondit Cæsar, se condiciones dare, non accipe-
 re, consuevisse. Qui quum in opidum reversi es-
 sent, relato responso, clamore sublato, omni ge-
 nere

nere telorum emisso, pugnare pro muro toto cœ-
 perunt. propter quod fere magna pars hominum,
 qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin
 eruptionem eo die essent facturi, ira, corona cir-
 cumdata, pugnatum est aliquandiu vehementissi-
 me, simulque balista missa à nostris turrem de-
 jecit: qua adversariorum, qui in ea turre fuerant,
 v dejecti sunt, & puer, qui balistam solitus erat
 observare. Eo præterito tempore, Pompeius trans
 flumen Salsum castellum constituit: neque à no-
 stris prohibitus, falsaque illa opinione gloriatus
 est, quod prope in nostris partibus locum tenuis-
 set. item insequenti die eadem consuetudine dum
 longius profequitur, quo loco equites nostri sta-
 tionem habuerant, aliquot turmæ cum levi arma-
 tura, imperu facto, loco sunt dejectæ, & propter
 paucitatem nostrorum equitum, simulque levi ar-
 matura inter turmas adversariorum protritæ. Hoc
 in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: &
 majore Pompeiani exsultabant gloria, longius
 quod nostris cedentibus profequi cœpissent. Qui
 quum aliquo loco à nostris recepti essent, ut con-
 suessent, ex simili virtute clamore facto, aversari
 sunt prælium facere. Fere apud exercitus hæc est
 equestris prælii consuetudo, quum eques ad dimi-
 candum, dimisso equo, cum pedite, progreditur,
 nequaquam par habetur, id quod in hoc accidit
 certamine, quum pedites ex levi armatura lecti ad
 pugnam equitibus nostris nec opinantibus venis-
 sent; idque in prælio animadversum esset, com-
 plures equites descenderunt, ita exiguo tempore
 eques pedestre; pedes equestre prælium facere cœ-
 pit: usque eo, ut eadem proxime a vallo fecerint.
 in quo prælio adversariorum ceciderunt cxxi: 1.
 compluresque armis exuti, multi vulneribus affe-
 cti in castra sunt redacti. nostri ceciderunt 111.
 fancii x 11. pedites & equites v. Ejus dici inse-

quenti tempore pristina consuetudine pro more pugnari ceptum est. quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus injecissent; nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro hospites, qui in opido erant, jugulare, & de muro precipites mittere ceperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam nunquam est factum. Hujus diei extremo tempore à Pompejanis clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte tures aggeremque incenderent, & vigilia eruptionem facerent. ira igne, telorumque multitudine jacta, quum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quæ est regione & in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiarumque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt caltatas ad fossas complendas, & harpagones ad casae, quæ stramentitiæ ab nostris hibernorum causa ædificatæ erant, diruendas, & incendendas; præterea argentum, & vestimenta; ut, dum nostri in præda detinerentur, illi cade facta ad præsidia Pompeii se reciperent. nã quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen virtute freti, repulso, murisque vinceribus affectos opido represerunt, prædaque & armis eorum sunt potiti, vivosque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex opido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, jugulatione opidanorum facta, clamasse, facinus se nefandum, & scelus fecisse. nam eos nihil meruisse, quare tali parva afficerentur, qui eos ad aras & focos suos recepissent, eosque hospirium scelere contraminasse: multa præterea dixisse: qua oratione deterritos amplius jugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum

cum Carone Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit. Vanam quidem Divi immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeii factus essem; & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate præstarem. cuius funeste laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut cives R. indigentes præsidii, & propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui nequæ illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes nocturnis diurnisque operibus gladiatorum ictus, telorumque minus expectantes, victi, & deserti à Pompejo, tua virtute superati, salutem à tua clementia deposcimus; petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium deditione præstes. Remissis legatis, quum ad portam venisset Ti. Tullius, quum eum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, reversus est ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius quum fieri animadvertit, simulque pugione eduxisset, manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit; & nunciavit, quo die equestre prælium factum esset, suo signo perisse homines xxxv. neque licere castris Cn. Pompeii nunciari, neque dici perisse quemquam. Servus, ejus dominus in Cæsaris castris fuisset, uxoremque & filium in opido reliquerat, dominum jugulavit, & ita clam à Cæsaris præidiis in Pompeii castra discessit, & indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in opido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis, quum in opidum reversi essent, qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nunciarunt quæ Pompeius concionem habuisset: quoniam opido subsidio

non posset venire, noctu ex adversariorum conspectu se deducerent ad mare versam: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugæ ostenderent: tum, qui ita locutus esset, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehensi, qui ad opidum veniebant, quorum litteras Cæsar opidanis objecit, & qui vitam sibi peteret, jussit turrem ligneam opidanorum incendere. id si fecisset; ei se promisit omnia concessurum. quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. ira* factorus de ligno quum propius accessisset, ab opidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium, & Labienum, de jugulatione opidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrem nostram, ut superiorem, incenderunt, idcirco, quod ventum opidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se dejecit, & ad nos transfiliit, dixitque se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Cæsarem; illam oppressam & jugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt dejectæ in quibus scriptum est inventum: L. Minucius Cæsari: Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pompeio sum desertus, qualem me ille præstiti, tali virtute & constantia futurum me in te esse præstabo. Eodem tempore opidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequenti die opidum esse dedituros. Quibus respondit, se Cæsarem esse fidemque præstaturum. ita ante diem XI Kalend. Martii opido potius Imperator est appellatus. Et Pompeius, ex perfugis quum deditioem opidi factam esse scisset, castra movit Uebim versus.

sed

sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se continere coepit. Cæsar movit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciavit, Pompeium opidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores. Hoc præterito tempore, in opido, quod fuit captum, servus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstravimus dominum jugulasse. is vivus est combustus. Eodemque tempore centuriones loricatorum ix ad Cæsarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, & faucii aliquot occiderunt ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi iii, & unus ex legione vernacula. Servi sunt in crucem sublati; iis cervices abscissæ. Postero die equites cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter xi equites ad aquatores nostros excurrerunt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites ix. Insequenti die Pompeius securi percussit homines lxxiv, qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ reliquos in opidum iussit deduci; ex quibus effugerunt cxx, & ad Cæsarem venerunt. Hoc præterito tempore, qui in opido Ategua Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, quum viderent hospites jugulari; præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii causa ab his reciperentur. Qui quum ad opidum venissent, nostri, qui fuissent equites R. & senatores, non sunt ausi introire in opidum, præterquam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ultro citroque acceptis, & redditis, quum

ad nostros se reciperent, qui extra opidum fuissent, illi de præsidio insecuti, ex aversione legatos jugularunt, duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestâ detulerunt, & speculatores ad opidum Ateguam miserunt. Qui quum certum comperissent, [legatorum responsa] ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab opidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset, lapidare, & ei manus iorentare cœperunt, illius opera se perisse, ita vix periculo liberatus petiit ab opidanis, ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfactorum. Potestate data, quum inde esset profectus, præsidio comparato, quum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in opidum esset receptus, jugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, opidum in suam potestatem recepit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nunciaverunt, opidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discinctum. Idcirco, quod ex quo die opidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriæ propositam habere, ut si quis ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius xvi accipere. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decurrerunt, nec detinentibus* nostris multis telis injectis, cōplures vulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, præter consuetudinem, quum à nostris animadvertum esset cedere, centuriones ex legione v flumen transgressi duo restituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit.

ita,

ita, quum is compar proelium facere cœpisset, & quum undique se circumveniri animadvertisset, parumper ingressus pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallū agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student eadem facere, à turmis, & levi armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent. nam & munitione præsidii ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex his utroque genere pugnae complures sunt vulneribus affecti, in quibus etiam Clodius Aquilius. inter quos ita comminus est pugnatum, ut ex nostris, præter II centuriones, ut nemo desideratus, gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utraque convenere copiae. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompejus, quum animadverteret, castello se excludi Aspavia, quod ab Ucubi millia passuum v distat, hæc res necessario vocabatur, ut ad dimicandum descenderet. neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, quum utrorumque copiae tumulum excellentem perissent, prohibiti à nostris sunt, dejectique planicie. Quæ res secundam nostris efficiebat prælium. undique autem cedentibus adversariis, nostri magna in eadem versabantur: quibus mons non virtus, saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi advesperasset, à paucioribus nostris omni auxilio privati essent. nam ceciderunt ex levi armatura cccxxiv: ex legionariis cxxxix: præterquam quorum arma & spolia sunt allata: Ita pridie II centurionū interitio hæc adversariorum pœna est litata. Insequenti die pari consuetudine, quum ad eundem locum ejus præ-

fidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto. nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. quum nostri in opere essent, equitum copiarum concursus facere cœperunt. simulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut, consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili convalle bene longe sunt egressi, & planitie iniquiore loco constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congregiendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem cogitare cœpit. hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus. Q. Pompeius Niger eques Romanus Italicensis ex acie nostra ad congregiendum progressus est. quoniam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ. nam inter bellatores principes dubia erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita avidi, cupidique suarum quisque partium, expertorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cælarum, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstravimus, levis armatura præsidii causa non longe ab opere castrorum constiisset. Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti, universi clamore facto imperium dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga essent, multis amissis, in castra se reip iunt. Cæsar ob virtutum, turmæ Cassianæ donavit milia XIII, & præfecto torques aureos II. & levi armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flavius, & A. Trebellius equites Romani Astenses argento

argento prope recti equites ad Cæsarem transfugerunt; qui nunciaverunt equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent: servi indicio omnes in custodiam esse coniectos, è quibus, occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litteræ sunt deprehensæ, quas mittebat urfaonem Cn. Pompeius S. V. G. E. V. Et si, prout nostra felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulso habemus; tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confecissem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti præfidiis bellum ducunt. nam singulas civitates circumfident. inde sibi commeatus capiunt. Quare & civitates nostrarum partium conservabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum descendunt.

Insequenti tempore quum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nunciaverunt a. d. III. Nonarum Martii prælio, ad Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Attium Varum circum castella præesse. Eo die Pompeius castra movit; & circa Hispalim in oliveto constitit. Cæsar prius quam eodem est profectus, luna hora circiter visa est. ita castris motis vebim præfidium, quod Pompeius reliquit, jussit ut incenderent, & deusto opido in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte opidum quum oppugnare cæpisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam: contra Pompeium castra posuit. Pompeius opidum, quod contra sua præfidia portas clausisset, incendit. Milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est à nostris, & fusti per-

cussus. Hinc itinere facto, in campum Munden-
sem quum esset ventum, castra contra Pompejum
constituit. Sequenti die quum iter facere Cæsar
cum copiis veller, renunciatum est ab speculato-
ribus, Pompejum de IIII vigilia in acie stetitisse.
Hoc nuncio allato, vexillum proposuit. Iccirco
enim copias eduxerat, quod Verfaonenſium civi-
tati [fuiſſent fautores] antea litteras miserat, Cæ-
sarē nolle in convallem descendere, quod mayo-
rem partem exercitum tironem haberet. Hæ lit-
teræ vehementer confirmabant mentes opidano-
rum. Ita hac opinione fretus totum se facere posse
existimabat. Etenim & natura loci defendebatur,
& ipsius opidi munitione, ubi castra habuit con-
stituta. Namque, ut superius demonstravimus, lo-
ca excellentia tumulis contineri; interim nulla
planities dividit. Sed ratione nulla placuit taceri
id, quod eo incidit tempore. Planities inter utraq;
castra intercedebat, circiter millia passuum v, ut
auxilia Põpeii duabus defenderentur rebus, opi-
di excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima
planities æquabatur. cujus decursum antecede-
bat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat
loci iniquitatem. Nam palustri & voraginoso so-
lo currebat ad dextram partem: & Cæsar, quum
aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin
media planities in æquum ad dimicandum adver-
sarii procederent. hoc erat in omnium conspectu.
Huc accedebat, ut locus illa planities equitatum
ornaret, & diei, solisque serenitas: ut mirificum
& optandum tempus prope ab Diis immortalibus
illud tributum esset ad prælium committendum.
Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum
locum res fortunæque omnium deducerentur,
ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio
poneretur. Itaque nostri ad dimicandum proce-
dunt; id quod adversarios existimabamus esse fa-
cturos,

Sturos. qui tamen à munitione opidi ∞ passibus
 longius non audebant procedere, in quo sibi pro-
 pe murum adversarii constituebant. Itaque nostri
 procedunt. interdum æquitas loci adversarios
 efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad
 victoriam. Neque tamen illi à sua consuetudine
 discedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab opido,
 discederent. Nostri pede presso propius rivum
 quam appropinquassent, adversarii patrocinari
 loco iniquo non desinunt. Erat acies XII I aquilis
 constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum
 levi armatura milibus VI. præterea auxiliares ac-
 cedebant prope alterum tantum. Nostra præsi-
 dia LXXX cohortibus, & I I X milibus equitum.
 Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum
 nostri appropinquassent, paratus hostis erat supe-
 rior, ut transeundi superius iter vehementer esset
 periculosum. Quod quum à Cæsare esset animad-
 versum, neque temere culpa sua sequius admit-
 teretur, eum locum desinire cœpit. Quod quum
 hominum auribus esset objectum; moleste &
 acerbè accipiebant, se impediri quo minus præ-
 lium conficere possent. Hæc mora adversarios
 alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore im-
 pediri ad committendum prælium. Ita se efferen-
 tes iniquo loco sui potestatem faciebant, ut ma-
 gno tamen periculo accessus eorum haberetur.
 Hic Decumani suum locum cornu dextrum tene-
 bant, sinistrum I I I & V legio, itemque cete-
 ra auxilia, & equitatus. Prælium clamore factò
 committitur. Hic etsi virtute nostri antecede-
 bant, adversarii loco superiore defendebantur
 acerrime, & vehemens fiebat ab utrisque clamor,
 telorumque missus, concursus, sic, ut prope no-
 stri diffiderent victoriæ. congressus enim & cla-
 mor, quibus rebus maxime hostes conterrentur,
 in collatu pari erant conditione. itaque ex utro-
 que

que genere pugnae, quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulatur, & concidit adversariorum multitudo. dextrum demonstravimus Decumanos cornu tenuisse, qui, etsi erant pauci, tamen propter virtutem, magno adversarios timore eorum opera afficiebant, quod suo loco hostes vehementer premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio adversariorum transduci coepit ad dextrum. Quae simul est mora, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit. at ii eximia virtute praelium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non daretur. Ita, quum clamori esset intermixtus gemitus, gladio-
rumque crepitus auribus oblatas, imperitorum mentes timore praepediebat. Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma, adversariosque vehementissime pugnantes nostri agere coeperunt. quibus opidum fuit subsidio; ita ipsi Liberalibus fusi fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi. in quo praelio ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si quid amplius: praeterea Labienus, Atilius Varus; quibus occisis utrisque funus est factum: itemque equites Romani partim ex urbe, partim ex provincia ad millia iii. Nostri desiderati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum, saucii ad d, adversariorum aquilae sunt ablatae xiii, & signa, & fasces. Praeterea duces belli xvii. capti sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac quum opidum Mundam sibi constituis-
sent praesidium, nostri cogebantur necessario eos circumvallare. Ex hostium armis, pro cespere cadavera collocabantur, scuta & pila pro vallo, *in-
super occisi, & gladii, & mucrones, & capira hominum ordinata, ad opidum conversa universa hostium timorem, virtutisque insignia * propo-
sita

stra viderent, & vallo circumcluderentur adversarii * ita Galli tragulis jaculisque opidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare coeperat. Ex hoc proelio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit, & opidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci, & secunda vigilia ab opido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisq; pedibus ad navale præsidium parte altera contendit Carteiam, quod opidum abest à Corduba millia passuum CLXX. Quo quum ad octavum milliarium venisset, P. Calvinius, qui castris antea Pompeii præpositus esset, ejus verbis nuncium mittit, quum minus belle haberet, ut mitteret lecticam, qua in opidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Carteiam deseruit. Qui illarum partium fautores essent, conveniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt clanculum venisse, ut ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. quum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit. Cæsar ex proelio munitione circumdata, Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaverunt. quum eo esset ventum, conviciari coeperunt, nos ex proelio paucos superesse, quo confugeremus; Ita pugnare coeperunt de ponte. Cæsar flumen transjecit, & castra posuit. Scapula totius seditionis familiz & libertinorum caput, ex proelio Cordubam quum venisset, familiam & libertos convocavit. pyram sibi exstruxit, cenam afferri quam opimam imperavit, item optimis insternendam vestimentis. pecuniam & argentum in præsentia familiz donavit, Ipse de tempore cenavit; * refinam & nardum identidem sibi infundit. Ita novissimo tempore servum jussit, & libertum, qui

qui fuisset ejus concubinus, alterum se jugulare, alterum pyram incendere. Opidani autem, simul Cæsar castra contra opidum posuit, discordare cœperunt usq; eo, ut clamor in castra nostra perveniret, fere inter Cæsarianos, & inter Pompejanos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ, partim opidanorū servi, qui erant à Sex. Pompejo manumissī, tunc in Cæsaris adventū descendere cœperunt. legio XIII opidū defendere cœpit: nam quum jam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, opidum incendere cœperunt: qui superati à nostris sunt interfecti hominum millia XX I I, præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar opido positus; dum hic detineretur ex prælio, quos circummunitos superius demonstravimus, eruptionem fecerunt; & bene multis interfectis, in opidum sunt redacti. Cæsar Hispalim quum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita quum opidum sese rueri dixisset; Caninium legatum cum præsidio intromittit. Ipse castra ad opidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianas partes præsidium, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur clam quendam Philonem, illum, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidia in Lusitaniā proficiscitur, & Cæciliū Nigrum nomine Barbarum ad Lenium convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim opidum denuo noctu per murum recipitur. præsidium vigilesque jugulant, portas præcludunt; de integro pugnare cœperunt. Dum hæc geruntur, legati Carthenses renunciarunt, quod Pompeium in potestate haberent; quod ante Cæsari portas præ-

clu-

clussissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si opidum capere contenderet, ut homines perditii incenderent, & moenia delerent, [Ita] consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere. id quod consulo non existimabant fieri, ita irrumpendo naves, quæ ad Bætici flumen fuissent, incendunt. Nostri, dum incendio derinentur, illi profugiant, & ab equitibus conciduntur. Quo factò, opido recuperato, Astam iter facere cœpit, ex qua civitate legati ad deditionem venerunt, Mundensesque, qui ex prælio in opidum confugerant, quum diutius circumfiderentur, bene multi deditionem faciunt, & quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in opido fuissent, eruptionem facerent, illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt conciti Mundenses duces. Cæsar in itinere reliqua opida oppugnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperant. pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompejanarum partium essent fautores, seditione concitata portas occupant. Cædes fit magna, sancius Pompejus naves xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisse, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus, & equitatibus, ad persequendum celeriter iter faciens. Itē iv die navigatione confecta, insequuntur, qui imparati à Carteia profecti sine aquâ fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit. Pompejus cum paucis profugit, & locum quendam munitum natura occupat. Equites & cohortes, quæ ad persequendum mis-

sæ essent, speculatoribus ante missis, certiores
 sunt: diem & noctem iter faciunt. Pompeius hu-
 mero & sinistro crure vehementer erat saucius.
 Huc accedebat, ut etiam talum intorfisset: quæ
 res maxime impediēbat. Ita lectica à turre qua
 esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more mi-
 litari, quum à Cæsaris præsidio fuisset conspectus,
 celeriter equitatu cohortibusque circumcludi-
 tur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco,
 quod propter suos à nostro præsidio fuisset con-
 spectus, celeriter munitum locum natura ceperat
 sibi Pompeius, quem vix magna multitudine
 deducti homines ex superiore loco defendere
 possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur
 telis: quibus cedentibus, cupidius insequēbantur
 adversarii, & confestim tardabant ab accessu.
 Hoc sæpius factò, animadvertēbatur nostro ma-
 gno id fieri periculo. Opere circummunire insti-
 tuit, pari autem & celeri festinatione circum mu-
 nitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum ad-
 versariis congredi possent. A quibus quum anim-
 adversum esset, fuga sibi præsidium capiunt.
 Pompeius, ut supra demonstravimus, saucius, &
 intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum:
 itemque propter loci difficultatem, neque equo,
 neque vehiculo salutis suæ præsidium parare pote-
 rat. Cædes à nostris undique administrabatur,
 exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad con-
 vallem autem atque exesum locum ut speluncam
 Pompeius se occultare cœpit, ut à nostris non fa-
 cile inveniretur, nisi captivorum indicio. Ita ibi
 interficitur. quum Cæsar gradiebatur Hispalim,
 pridie Id. Aprilis caput allatum, & populo datum
 est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio ado-
 lescente, Didius, quem supra demonstravimus,
 illa affectus lætitia, proximo se recepit castello,
 nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lu-
 sitani,

fitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones, eiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naves incenderent, incensisque qui subsidium repeterent. ii sic dispositi erant, ut à nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum à Lusitanis tollitur, naves incenduntur: simulque qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à tergo insidiarum clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur. nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant. Item complures nando, ad naves, quæ in falo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipse ad Mundam præsidium oppugnandum reliquerat, operibus assiduis, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta cæde bene magna, * eruptionem faciunt. Nostri ad opidum recuperandum occasionem non prætermittunt, & reliquos vivos capiunt, ac deinde Ursonem proficiscuntur; quod opidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ad oppugnandum hostem adverteret. huc accedebat, quod aqua præterquam in ipso opido, non erat. nam circumcirca rivus nusquam reperiebatur propius millia passuum lxx. quæ res magno erat adjumento opidanis. Tum præterea accedebat.

ut agger, materiesque, unde solitæ sunt turres
 agi, propius milia passuum vi non reperiebantur.
 Ac Pompejus, ut opidi oppugnationem tutiorem
 efficeret, omnem materiem circum opidum succisam
 intrò congeffit. Ita necessario deducebantur nostri,
 ut à Munda, quam proxime ceperant, materiem illò
 deportarent. Dum hæc ad Mundam geruntur & Ursaonem, Caesar
 quum à Gadibus ad Hispalim se recepit, insequenti
 die, concione advocata, commemorat; Initio quæsturæ
 suæ eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem
 sibi constituisse, & quæ potuisset, eo tempore beneficia
 largitum esse. In sequenti prætura ampliato honore, ve-
 stigalia, quæ Metellus imposuisset, à Senatu petisse,
 & eis pecuniis provinciam liberasse: simulque, patrocinio
 suscepto, multis legibus ab se in senatum inductis,
 simul publicas, privatasque causas, multorum inimicitias
 susceptis, defendidit: suo item in consulari absentem,
 quæ potuisset commoda, provinciæ tribuisse: eorum
 omnium Commodorum esse & immemores & ingratos in
 se, & in populum R. hoc bello, & in præterito
 tempore cognosse. Vos jure gentium, inquit, & civium
 R. institutis cognitis, more barbarorum Populi R.
 Magistratibus sacrosanctis, manus sæpe & sæpius
 attulistis: luce clara Cassium in medio foro nefarie
 interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis,
 ut nullo tempore legiones desint Populi R. in hac
 provincia haberi. apud vos beneficia pro maleficiis,
 maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio
 concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore
 retinere potuistis. Privatus ex fuga Cn. Pompejus
 adolescens à vobis receptus fasces imperiumque sibi
 arripuit. Multis interfectis civibus, auxilia contra
 populum R. comparavit: agros, vestramque provinciam
 vestro

DE BELLO HIST. LIBER.
 C. JULII CÆSARIS
 FRAGMENTA.
 EX LIBRIS EPISTOLARUM AD
 MARCUM TULLIUM CICERONEM.

Cæsar Imp. s. d. Ciceroni Imp.

QUUM Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire me commode potuisset, quum properarem, atque essem in itinere, pramissis jam legionibus; praterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. etsi hoc officium & feci saepe, & sapius mihi facturus videor: ita de me mereris. inprimis à te peto. quoniam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. ad propositum revertar: festinationi mea, brevitati que litterarum ignoscas. reliqua ex Furnio cognoscas. Vale.
 Ex Cic. lib. 9. Epist. ad Attic. Epist. 5.

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. s.

Recte augurari de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longius crudelitate. atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me movet, quod ii, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad Urbem praesto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse jucundius. hanc adeo habeo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit: tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia.
 Vale.

Ex

Ex Cic. lib. 10. Epist. ad Attic. Epist. 10.

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. s.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicarem, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredereis inclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namque & amicitia graviolem injuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortuna obsecutus viderere; omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur: nec causam secutus; (eadem enim tum fuit, quam ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi gravius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostra amicitia a te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi causa sequi non potuerunt, tu, explorato & vita mea testimonio, & amicitia judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse, xv. Kal. Mai. ex itinere. Vale.
 Ex Cic. lib. 10. Epist. ad Attic. Epist. 9.

M. Furium quem mihi commendas, vel regem Gallie faciam, vel Lepta legatum; si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. Ex Cic. lib. 7. Epist. ad Fam. Ep. 5. ad Cæs.

Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit.
 Ex Charif. lib. 1.

Quid quæris quid Cæsar ad me scripserit: quod sepe, gratisimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. Ex Cic. lib. 8. Epist. ad Attic. Ep. 11.

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. Ex Cicer. lib. 3. Epist. ad Quintum Fratrem, Epist. 1.

Quod

Quod quidem propemodum videor ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. Ex Cic. lib. 10. ad Attic. Epist. 1.

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non veniam, seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Servium questio esse, quia non item sibi quod mihi remisisset, &c. sed tamen exemplum nisi ad te Cæsaris litterarum. Ex Cic. lib. 10. Epist. ad Attic. Epist. 3.

Sextius apud me fuit, & Theopompus pridie venisse à Cæsare narrabat litteras: hoc scribere sibi certum esse Roma manere, causamque eam adscribere. qua erat in epistola nostra, ne se absente leges sua negligenterentur; sicut esset neglecta Sumptuaria. Ex Cic. lib. 13. Epist. ad Attic. Ep. 7.

Sed meus tu, celari videor à te. quomodonam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: & prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendum locum παρὰ τὸν τῶν hoc enim utitur verbo, &c. Ex Cic. lib. 2. Epist. ad Quintum Fratrem. Ep. 15.

Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. 17. Kal. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus: quibus ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse, cum ad mare accesserit. &c. Ex Cic. lib. 3. Epist. ad Quintum Fratrem, Ep. 1.

Quum hanc iam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt A. D. X. Kal. Septembr. vicesimo die. O mi sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris sed quo erant suavioris, eo maiorem dolorem illius ille casus afferebat. Ex Cic. lib. 3. Epist. ad Quintum Fratrem. Ep. 1.

Ex

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD
C. OPIIVM ET BALBVM CORNELIVM.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

Gaudeo me hercule vos significare litteris, quare valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. consilio vestro utar libenter, & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. tentemus hoc modo si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere præter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. hac nova sit ratio vincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeji Præfectum deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Iam duo Præfecti Fabrum Pompeji in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt; si volent grati esse, debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi esse amicus, quam is, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificis effectum est, ut Resp. in hunc statum perveniret. Ex Cic. lib. 9. Epist. ad Attic. Epist. 8.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

A. D. VII. Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace, quæ visa sunt respondi. hoc vos statim scire volui: quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. Valet. Ex Cic. lib. 9. Epist. ad Att. Ep. 16.

X

De

De Cesare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu litteras expectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse: ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat. ad qua rescripsit his verbis: De Cicero video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura consequabar, id erat hujusmodi, ut magis optandum quam sperandum putarem. Itaque postea misi ad Cesarem eodem illo exemplo litteras. Locum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. &c. Ex Cic. lib. 2. Epist. ad Quintum Fratrem, Epist. 11.

Libri sunt epistolarum C. Caesaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. in his epistolis quibusdam in locis inveniuntur littere singulares, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite. nam verba ex his litteris confici nulla possunt. erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut inscriptio quidem alia alia locum, & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c. est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum. Ex Agell. lib. 17. cap. 9.

EX LIBRO EPISTOLARUM
AD Q. V. PEDIUM.

Cæsar Q. Pedio S.

Pompejus se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajice-

re, quod habet Brundisii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. Ex Cic. lib. 9. Epist. ad Attic.

EX LIBRO EPISTOLARUM
AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi. Ex Char. lib. 1.

EX LIBRO EPISTOLARUM
AD ANTONIUM.

Nam ad me misit Antonius exemplum Casarum ad se litterarum, in quibus erat: se audivisse Casarem, & L. Metellum in Italiam venisse, Roma ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. Ex Cic. ad Attic. lib. II.

EX LIBRO EPISTOLARUM
AD SERVILIUM.

P. Servilius pater ex litteris quas sibi à Casare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Casarem humanissime diligentissimeque locutus esses. Ex Cic. lib. 3. Epist. ad Quinctum Fratrem, Epist. 1.

DE C. JULII CÆSARIS
EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistole quoque ejus ad Senatum extant: quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli convertisse: cum antea Consules & Duces non nisi transversa charta mitterent scriptas. extant & ad Cicronem; item ad Familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici posset. qua si quis investigare & persequi vellet, quartam elementorum litteram, id est, O pro A, & perinde reliquas commutet. Et Suet. in Cæs. * Harum mentio apud

Cic. in Epist. II. lib. II. ad Famil. omnino & ipse Cæsar, amicus noster, minaces ad Senatum & acerbas literas miserat, &c.

Scribere, & legere simul, dictare & audire solitum accepimus. epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut si nihil ageret, septenas. Ex Plin, lib. 7. cap. 15.

Ἐν ἐκείνῃ ἣ τῇ στρατῆρα ποροεξήσκησεν ἰππαζό-
 ρη. & τὰς ὀπισθὰς ὑπαγρόβην, & δυσὶν ὁμῆ γεν-
 οῦσιν Ἰλαρκῆν αἰὲς ἣ Ὀπαιὸς εἰσι, & πλείονα λῆγ-
 του ἣ & τὸ διὰ γεραιμῶν τῶν τοῖς εἰλοῖς ὀμιλεῖν, Καί-
 σου εὐσεφῶτον μηχανήσασθαι. Ex Plut. in Cæsar.

EX ORATIONE IN FUNERE JULIÆ.

Quæstor Iuliam amitam, uxorem Corneliam de-
 functas laudavit è more pro rostris. sed in amita qui-
 dem laudatione, de ejus ac patris sui origine sic re-
 fert: Amita mea Iulia maternum genus ab regibus
 ortum. paternum cum diis immortalibus conjun-
 ctum est. nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges:
 quo nomine fuit mater. à Venere Iulii, cujus gentis
 familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas re-
 gum, qui plurimum inter homines pollent; & cari-
 monia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.
 Ex Suet. in Cæsar.

Ὅτι τὸ Μαρίας γυναικὸς ἀπεθανῆσθε, ἀδελφοῖδ' ἔ-
 σθ' αὐτῆς: ἐγὼ καὶ μὴν τε λαμπερὸν εἰ ἀγρῶ διήλθην, &
 ἀπὸ τῶν ἐκφορῶν ἐτόλμασθαι εἰκόνας Μαρίας ποροεξήσκη-
 σθαι. Ex Plut. in Cæsar.

EX ORAT. PRO BITHYNIIS.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bi-
 thynis dixit, hoc principio usus est. Vel pro hospitio
 regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum
 res agitur, refugere hoc munus M. * Vinici, non
 potui. nam neque hominum morte memoria deleri
 debet, quia à proximis retineatur; neque clientes
 sine

*sive summa infamia deserri possunt, quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus. Ex Agel. lib. 5. cap. 13. * Ita Fulvius Ursinus ex libri manuscripti corrupta scriptura.*

Quid ergo? syngrapha non sunt, sed res aliena est. Ex Julio Rufiniano de Figuris.

EX ORAT. PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suavit; necessitatem dictam pro necessitudine, id est, iure adfinitatis. verba haec sunt: Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. Ex Agel. lib. 1; cap. 3. & Nonio in voce Necessitas.

EX ORAT. IN CN. DOLABELLAM.

*Caesar in Dolabellam: * Actionis illibivisti, quorum in adibus, fanisque posita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine I litera dicenda recenset. Ex Agell. lib. 4. cap. 16. * Alias Actionis allibivisti, sed emendata Stephani & Tornesii editio: Caesar in Dolabellam Actionis III. Ibi isti, quorum, &c.*

Nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & vigesimo Caesar Dolabellam, altero & trigesimo Asinius Pollio Catonem, non multo aetatem antecedens Calvus Vatinius, in orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. Ex auctore Dialogi de oratoribus.

Ceterum composita seditione civili, Cornelium Dolabellam consularem & triumphalem virum repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. Ex Suet. in Cæs.

Divus quoque Iulius, quam caelestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columnen,

vim facundia propria expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocinio. Ex Valer. Max. lib. 8. cap. 9.

C. Cæsar Cn. Dolabellam accusavit, nec damnavit. Ex Pediano in orat. pro Marco Scauro.

Significat & Cæsarem, item adolescentem, in Dolabello reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c. Ex Pediano in Divin.

Ἐπαγγελῶν δὲ εἰς Ῥώμῃ, Δολαβέλλαι ἐκρίνε κακώστερος ἐπαρχίας, ἢ πολλὰ ὑπὸ τῆ Ἑλλάδι τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέχον. ὁ μὲν ἔν Δολαβέλλαις ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plur. in Cæs.

EX ORAT. AD MILITES.

Fama vero hostilium copiarum perterritos, non negando minuendove, sed insuper amplificando, ementiendoque confirmabat. itaque cum expectatio adventus luba terribilis esset, convocatis ad concionem militibus; Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affuturum cum X. legionibus, equitum XXX, levis armaturæ C millibus, elephantisque CCC, proinde desinant quidam querere ultra, aut opinari; mihi que compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos quocunque vento in quasunque terras jubebo aveli. Ex Suet. in Cæs.

C. Cæsar apud milites *incommodis eorum. Non frustrabo vos milites. Ex Diomede lib. 1. * Alias commodis.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Nisi forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceterosque cujusdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c. Ex Auctore Dial. de orator.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim jambo, qua procella verborum, impium Sextili caput obrui meretur? quod C. Casarem, à quo cum studiose, tum etiam feliciter gravissimi criminis reus defensus fuerat, &c. Ex Val. Max. lib. 5. cap. 3.

EX ORAT. DE CONIURATIS.

Catonem primum putat de animadversione dixisse, quam omnes ante dixerant prater Casarem, & cum ipsius Casaris tam severa fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit. &c. Ex Cic. de Attic. lib. 12.

Sed Casar ubi ad eum perventum est, rogatus sententiam à Consule, hujuscemodi verba locutus est: Omnes hominas, &c. Ex Sallust. in Conjur.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀσάδης, λόγον διήλθεν προσεπιμένον, ὡς δοκτεῖναι μὲν ἀκρίτως αἰθερῶς ἀξιωματικῆ ἡρώδ λαμπρῶς, ἔδοκεῖ πάθειον, ἔῃ δίκαιον εἶναι, μὴ ματα τ' ἐξαίτης ἀνάγκης. εἰ ἢ φρεσίντο δεδέντες ἐπὶ πόλεσι τ' Ἰταλίας, ὡς αὐτὸς ἔληται Κικέρων, μέχρι ἔκαταπολεμηθῆν κατακλίνας, ὕστερον εἰ εἰρήνην ἔκαθ' ἡσυχίαν ἀπὸ ἐκείνης τῆ βελῆ γνάμη παρῆξ. ἔτω τ' ἢ γνημῶς φιλανδράπε φανείσης, ἔτ' λίγη δυνάτως ἐπ' αὐτῇ ῥηθῆντ. ἔ, ἔ μόνον οἱ μὲν πῶτεν αἰσά μῶροι ποσῶ ἐτίθειτο, πολλοὶ ἢ ἔ τῶν τὰς εἰρημῶν γνημῶς ἀπ' πῶ μῶροι ποσῶς τῶν οὐκ εἶνε κατῆσθηται, ἔως ὅτι καί πονα τὸ ποσῶγμα ἔ κατέλον ἀεὶ ἠλθῶν.

EX ORAT. IN :: ::

Sic fac existimes: post has miseras, id est, postquam armis disceptari captum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Casar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat)

labat) laudataque honorificentissime & aequitate tua & prudentia, repente prater spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne * hominis (L. ominis) quidem causa negaturum. Ex Cic. lib. 4. Epist. ad Fam. Epist. ad Ser. Sulpicium.

EX ORAT. IN FUNERE CORNELIÆ.

Quæstor Iuliam amitam, uxoremque Corneliam defunctas laudavit è more pro rostris. Ex Suer. in Cæsare.

Τὸ αὐτὸ ἐν ὅτι γυναιξὶ προσεβυτίεαι λόγους ὀπιτε-
είοις διεξίειναι πατρὸς καὶ Παιμῆος, νέαις δ', ἐκ τῶ
ἐκ τῶ. πρῶτ' εἶπεν καὶ οὐρ ὅτι τ' ἐαυτὴ γυναικὸς
καὶ δαρείου. Ex Plut. in Cæsare.

DE C. IULII CÆSARIS ORATIONIBVS
TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. Ex Cic. in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum, sequi adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. apud milites quoque in Hispania, idem Augustus orationem esse vix ejus putat. qua tamen duplex fertur, una quasi priore habita prælio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurssione. Ex Suer. in Cæs.

EX LIBRIS IN CATONEM.

*Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticato-
nes totidem. Suet. in Cæiare.*

EX LIB. I.

*Cæsar in Anticatone priore: Vno enim excepto,
quem alius modi atque omnis natura finxit, suos
quisque habet charos. Priscianus bis lib. 6. & lib. 7,
& lib. 13.*

INCERTA EX IISDEM.

*Erunt officia antelucana, in qua incidere impu-
ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæsar ita
reprehendit, ut laudet. describit enim eos quibus ob-
vius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse.
deinde adjicit: Putares non ab illis Catonem, sed il-
los à Catone deprehensos. Potuitne plus auctoritatis
tribui Catoni, quam si ebrius tum venerabilis erat?
nostra tamen cæna ut apparatus & impendii sic tem-
poris modus constet. neque enim hi sumus, quos vitu-
perare inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent.
Ex Plin. lib. 3. Epist. ad Attil. Sever.*

*C. etiam Cæsar gravis auctor lingua Latina, in An-
ticatione: Vnius, inquit, arrogantia, superbiaque, domi-
natusque. Ex Agell. lib. 4. cap. 16.*

DE C. IULII CÆSARIS IN CATONEM
SCRIPTIS TESTIMONIA.

*Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra lauda-
tionem meam, perspexi ex eo libro, quem Hir-
tius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maxi-
mis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam,
ut tuis librariis daret, volo enim eum divulgari. Ex
Cic. ad Attic. lib. 12.*

Hirtii epistolam si legeris, qua mihi quasi πρόσπλασμα videtur ejus vituperationis, quam Casar scripsit de Catone. Ex lib. 12. ad Att.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Casarem, me legisse libros contra Catonem & vehementer probasse. Ex lib. 13. ad Att.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Casar contra Catonem meum. Ex Cic. in Topic.

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud Dictator Casar, quam rescripta oratione velut apud Iudices respondit? Ex Tacito lib. 4.

Hisce usum C. Casarem in vituperando Catone notaverit * Cicero. Ex Quint. lib. 3. (* in Topicis.)

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Casar accusans. Ex Mart. Capell. lib. 5.

Atque utinam ritus veteres, & publica saltem
His intacta malis agerentur sacra, sed omnes
Noverunt Mauri, atque Indi, quæ psaltria penem
Majorem, quam sunt duo Casaris Anticatones,
Illuc, &c. Ex Juven. Sat. vi.

Πυθόδωρ ὁ ἴσ' ἐαυτὸν αἰὲρ διεργάσατο, δὴ λ' ἔλεγε
λέγει μὲν διεχθεὶς, ἐφ' ᾧ ἡ ἀδελφὸν εἶπε δὲ οὐδ' ἄκ' αὐτῶν
φθονῶσι τ' θανάτῳ, ἔγ' οὐ μοι τ' σωτηρίας ἐφθονῶ-
σας, ὁ μὲν οὐ μὲν ταῦτα γράφεις ἕν' αὐτῆ πορὸς Κα-
τώνα πεθνεῶτα λόγῳ, ὃ δοκεῖ πράας ἔχοντα, ἔδ' αὖ
ἐδ' ἀλλὰ κ' τὸς σμῆνον εἶναι, πῶς γ' ἐρείσατο ἅντος,
εἰς αἰαίδητον ἐγχείας ὄργῳ τοσούτῳ; Paulo post:
ἔ τ' λόγῳ ἐκείνῳ καὶ ἔξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοπρίας
πολιτικῆς συνεπέαχθαι διὰ τοιαύτῳ αἰτίας. ἐγράψε
Κικίρον ἐγκώμιον Κάτωι, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμε-
νῶν Κάτωνα. ἔ πολλοῖς ὁ λόγῳ μὲν, διὰ σπουδῆς ὡς
εἰκός, ὑπὸ τ' θενοτάτῳ τ' ῥητόρῳ εἰς τὴν καλλίστῳ πε-
ποιημένῳ ὑπόθεσιν, πῶς τὸν ἴα Κάτωνα, κατηγρίας
αὐτῶ νομίζοντα, τ' τ' πεθνεῶτα δὲ αὐτὸν ἔπαυον.
ἐγράψεν ἔν πολλὰς πινὰς κατὰ τ' Κάτωι αἰτίας
συναγαγόν. τὸ ἡ βιβλίον Ἀντιγράτων ὀπιγέγραπται,
ἔ σπουδαστῆς ἔξ τ' λόγων ἐκάτερῳ διὰ Κάτωνα ἔ
Κάτωνα πολλὰς. Ex Plut. in Cæs.

Αὐτῶς

Ἄυτος δὲ οὐκ ὕστερον ἐπὶ τῆς πρὸς Κικέρωνα πρὸς Κἀτων ἀπὸ γράφῃ, παραίτεται, μὴ γραπτικῆ λόγον αἰδέσθαι αἰτιεταζέειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος δὲ βρυχῆς ἐχολώσθαι αὐτοὺς πολλῶν ἀγνοῦν. Ex Plut. in Cæs.

Ἐκ δὲ τῶν διετέλεσε πρῶτον ἐπισημοῦ λόγου, ἄνευ ἐργασίας λόγον ἐγκώμιον Κἀτων, ἀπὸ γράφῃ, τὸν τε λόγον αὐτῶν ἐπὶ βίον, ἄς μέγιστα τὰ περικλέες ἐοικότα ἐπισημοῦ ἐπαινεῖν, ὁ λόγος οὐκ Κικέρωνος λόγος Κἀτων, ὃς Καίσαρος, Ἀπικῶτων γέγραπται. Ex Plut. in Cic.

EX LIBRIS DE ANALOGIA

AD M. T. CICERONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. Ex Suet. in Cæs.

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentia: tribueritque mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem, (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus,) ac si cogitata praeclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu laboraverunt. (cujus te sane principem copia, atque inventorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus,) hunc facilem, & cotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copia dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine & dignitate. Ex Cic. in Bruto.

C. Caesar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeii socer, à quo familia & appellatio Caesarum deinceps propagata est, vir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios sua aetate castissimi, in libris quos ad M.

Ciceronem de Analogia scripsit Arenas vitiose dici existimabat, quod Arena nunquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque Cælum, neque Triticum. co. ira Quadrigas, etiamsi currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut Arma, & Mœnia, & Comitia, & Inimicitias &c. Paulo post: Tunc pro lato libro de Analogia, primo verba hæc ex eo pauca memoria mandavi. nam quum prædixisset, neque Cælum, Triticumve, neque Arenam multitudinis significationem pati: Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam terram, & plures terras, & urbem, & urbes, & imperium, & imperia dicamus? neque Quadrigas in unam nominis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem convertere possimus? Ex Agell. lib. 19. cap. 8.

Atque id quod à C. Cesare excellentis ingenii ac prudentia (ita Agellius, Macrobius providentia) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. Ex Agell. lib. 1. cap. 10. & Macrobius. lib. 1. Saturnal. cap. 5.

EX LIB. I.

C. Cesar in libro de Analogia secundo, hujus die, & hujus specie dicendum putat. Ex Agell. lib. 9. c. 14.

Panium Cesar de Analogia libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra. nam i detracta Panum ait dici debere. Ex Charif. lib. 1.

Cesar de Analogia secundo, Fages, Populos, Utmos. Ey Charif. lib. 1.

Cesar de Analogia secundo Turbonem non Turbinem etiam in tempestate dici debere ait, ut Cato Catonis, non ut homo hominis. Ex Charif. lib. 1.

Lacer an Laceris &c. Cesar de Analogia secundo

do, nec non Valgius de rebus per epistolam quasitis. Ex Char. lib. I.

Is homo, Idem compositum facit, nisi quia Caesar libro secundo (de Analogia videlicet) singulariter Idem, pluraliter Idem dicendum affirmat. sed consuetudo hoc non servat. Ex Char. lib. I.

EX IISDEM, NON DISTINCTO.

LIBRO.

C. Caesar gravis auctor lingua Latina in libris Analogicis omnia istiusmodi (puta Senatu, Victu, Aspectu, &c.) sine i littera ascendit censet. Ex Agell. lib. 4. cap. 16.

Hic & hac Samnis, hujus Samnitis. sic Caesar de Analogia. Ex Prisc. lib. 6.

Partum. Caesar de Analogicis harum partum. Ex Char. lib. I.

EX IISDEM, VTI VEROSIMILE

EST, NON ADSRIPTO TAMEN

VBI LAVDANTVR LIBRO.

Mibi autem placet Latinam rationem sequi quousque patitur decor. neque enim jam Calypsonem dixerim, ut Iunonem: quanquam secutus antiquos C. Caesar videtur hac ratione declinandi. Quintil. lib. 5. cap. 5.

M. Tullius & C. Caesar, mordeo memordi; pungo pupugi; spondeo spepondi dixerunt. Agell. lib. 7. cap. 9.

C. Caesar ait L. littera nominativo singulari neutra finita nomina, eandem definitionem capere quam capiant E littera terminata, huic animal, & ab hoc animal; huic puteali, & ab hoc puteali. Char. lib. I.

Aplustre. Omnium nominum que sunt neutri generis & in E terminantur, ait Plinius Casarem, scisse eosdem

eisdem esse ablativos, quales sunt dativi singulares.
Char. lib. 1.

AR literis nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quod dativo & ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius scribit. Char. lib. 1.

Iubar. Plinius ait inter cætera etiam istud Casarem dedisse præceptum, quod neutra nomina AR nominativo clausa, per I dativum ablativumque singulares ostendant: Iubar tamen & Far ab hac regula disidere. nam huic iubari dicimus, ab hoc iubare, & huic farri, ab hoc farre. Char. lib. 1.

Ac ne illa ratio recepta est quam Cæsar ponit in femininis, ut puppim, restim, pulvum. hoc enim modo & ab hoc cani, & ab hoc cane. Char. lib. 1.

Tribus III. junctis qualis posset syllaba pronuntiaris? nam postremum I pro vocali accipiendum, quod Cæsari artis Grammatica doctissimo placitum fuisse à Victore quodque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. Priscian. lib. 1.

V, loco consonantis posita eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Græcos digamma E. pro quo Cæsar hanc figuram E scribere voluit. quod quamvis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. Prisc. lib. 1.

Hac pollis pollinis. Sic Charisius. Probus autem & Cæsar, hoc pollen pollinis declinaverunt. Prisc. lib. 6.

Præterea Cæsar declinat, pubis puberis: Probus, pubes puberis: quidam, puber puberis. Prisc. lib. 6.

Quamvis Cæsar non incongrue protulit ens à verbo sum, es, est. Prisc. lib. 18.

Hoc lutum atque macellum singulari exire memento, licet Ennius, ista macella, dicatque & Cæsar, luta. Ex Capro.

Lacruma an Lacrimis, maximus an Maximus & si qua similia sunt, scribi debeant, quasitum. Terentius Varro tradidit Casarem per I ejusmodi verba solitum esse enuntiare & scribere: inde propter
autis-

authoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, &c. Cassiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia.

Varie etiam scriptitatum est, Mancupium, Aucupium, Manubia. siquidem C. Caesar per i scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio de Orthographia.

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis hujus (Grammaticæ) diligentissimus fuit, & in filio, ut in Epistola apparet, recte loquendi usquequaq; asper quoque exactior? Aut vim C. Caesaris fregerunt editi de Analogia libri? Quintil. lib. 1. cap. 7.

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Caesar habet peracre iudicium, & ut Servius frater tuus, quem literatissimum fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quod trinus haberet aures notandis generibus Pœtarum, & consuetudine legendi: sic audio Casarem quum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere. quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis quum dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hac ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic fit ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Cic. lib. 9. Epist. ad Famil. Ep. 15. ad Pap. Pætum.

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quadam scripta, &c. item Dicta collectanea. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius in Cæsare.

EPHE-

EPHEMERIDES.

C. Iulius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset; & insultans ait * Cecos Cæsar, quod Gallorum lingua, Demitte, significat: & ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius in lib. 11. Æneidos Virgilii.

* Alios Cætos Cæsar. Servius P, Danielis Cæsar Cæsar, quod quid velit, docti examinent.

LIBRI AUSPICIORUM.

Sed contra Iulius Cæsar XVI Auspiciorum libro negat nundinis concionem advocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16.

AUGURALIA:

Cæsar in Auguralibus: Si sincera pecus eras. Priscianus lib. 6.

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentia duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur: cujus etiam ex Oratione, qua inscribitur Pro Sardinis, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Suetonius in Cæfare. Erunt forte qui hoc ad Oratorum Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.

ASTRONOMICA.

Nam Iulius Cæsar ut Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis

hansit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 16.

Tres autem fuerunt sectæ, Chaldaea, Ægyptia, Græca; his addit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. Ex Plin. lib. 18. cap. 25.

A Bruma in Favonium Cæsari nobilia sidera significant: III. Kal. Ianuarii matutino Canis occidens. Paulo post: Pridie Nonas Ianuarii Cæsari Delphinus matutino exoritur, & postera die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. Paulo post: A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat XVII. Kal. Martii triduum varie & VIII. Kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exorto vespertino. item III. Nonas Martii Cæsari Cancræ exortu id fieri observavit. Paulo post: Cæsari & Idus Martias feræ sibi annotavit Scorpionis occasus. Paulo post: III. Nonas Aprilis in Attica Vergilia vesperi occultantur. eadem postridie in Bæotia; Cæsari autem & Chaldais, Nonis. Paulo post: Cæsari VI. Idus significatur imber Libra occasus: XVI. Kal. Maii Ægypto, Sucula occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra, marique turbidum, XVI. Attica, XV. Cæsari, continuoque triduo significat. Paulo post: VI. Nonas Maii Cæsari Sucula matutino exoritur, & VIII. Idus Capella pluvialis. Ex Plin. lib. 18. cap. 26.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. Paulo post; XI. Kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit: III. Nonas Iunii Cæsari, & Ægyptia Aquila vesperi eritur, &c. XI. Kal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. Ex Plin. lib. 18. cap. 27.

A Solstitio ad Fidicula occasum VI. Kal. Iunii (al. Iulii) Cæsari Orion exoritur. Paulo post: XVIII. Kal. Augusti, Ægypto Aquila occidit matutino, Etesia-

Etesiarumque prodromi status incipiunt, quod Caesar x Kal. sentire Italiam existimavit. Paulo post: Aquila Attica matutino occidit: III Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Casari immergitur. Ex Plin. lib. 18. cap. 28.

DE SIDERIBUS.

etiam aliquid Poëticum edidit.

Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Iulius Caesar, & ipsos tamen de alieno opere mutuatus. Jul. Firmicus Mathef. lib. 2. initio.

Executus est etiam horum Siderum numerum Græce Aratus, Poëta disertissimus; Latine vero Caesar, & decus eloquentia Tullius. Sed hi tantum nomina ipsorum & ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Astrologia scientia, sed Poëtica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. Jul. Firmicus Mathef. lib. 8. cap. 5.

P O E M A T A.

*Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticato- nes totidem, ac præterea Poëma quod inscribitur Iter. Quorum librorum primos, in transitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes, sub tempus Mundensis prælii fecit: novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam ulterio- rem * IIII & xx die pervenit. Suetonius in Cæ- sare. * VII & xx legit ex Strabone & Appiano Casaubonus.*

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quadam scripta: ut Laudes Herculis, trægædia Oedipus, &c. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius in Cæsa.

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Iulii carminibus præcipue jocisque militaribus celebra- tum.

tas. alternis quippe versibus expræbravere Lapsanâ se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoni- am cavillantes. Est autem id cyma silvestris. Plin. 19. cap. 8.

Donatus, seu potius Suetonius in vita Terentii hos sub C. Julii Cæsaris nomine versus producit.

*Tu quoque, tu in summis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito puri sermonis amator,
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Gracis, neque in hac despectus parte jaceres.
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse Terenti.*

Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam inscribunt, alii Germanico.

*Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque ima partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cætera dixit aquis.*

Illud vero distichon :

FELTRIA. PERPETVO. NIVIUM. DAMNATA.
RIGORE.

TERRA. MIHI. POSTHAC. NON. HABI-
TANDA. VALE.

falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in mem-
brana, alii in saxo extare dicant. Ajunt quoque
Cæsaris Decretum Viterbii in Hetruria inventum;
hoc exemplo :

C. JULIVS. CÆSAR. M. TVLLIVM. CICERONEM.
OB. EGREGIAS. EIVS. VIRTVTES. SINGVLARES.
ANIMI. DOTES. PER. TOTVM. ORBEM. NOSTRIS.
ARMIS. VIRTVTEQVE. PERDOMITVM. SALVVM.
ET. INCOLVMEM. ESSE. IVBEMVS. C. IABOLENVS.
Nugæ nugæ.

I N-

INCERTA.

Unguenta dicuntur à lock, ut Telinum, cujus Iulius Caesar meminit dicens: Corpusque suavi Telino unguimur: Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ est una ex Cycladibus. &c. Isidorus lib.4. Origin. cap.12.

Insertum hoc ab Fulvio Ursino Fragmentis de Analogia. ut & illud ex Nonio in voce *Cinis*, nec non locum Plinii ex lib.7. cap. 3. ubi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causæ, cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter INCERTA referendum duxi. Nisi quis potius Cæsari Straboni non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una vocula scripseris, erit integer Senarius.

Corpusque suavi Telini unguine unguimur.

Idem Ursinus ex Prisciani lib.8. Fragmentum hoc

C. Caesar, quæ res augurantur οὐροσκοπέειται ad Auguralia transtulerat. ego prætermisi, quum isto Prisciani loco non *Cajus Caesar* sed *Lucius Caesar* legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim L. Cæsar à Festo. in voce *Majorem*. Ex eodem fortassis est quod apud Servium nuper ex Petri Danielis & Fuldanæ bibliothecæ membranæ editum habemus. Commentario ad Æneidos Virgiliti lib. 1. *Occiso*, inquit, *Mezentio Aseanium*, sicut *L. Caesar* (verosimile mihi sit legendum *L. Caesar*) scribit, *Iulum captum vocari dicunt, vel quasi Ιολύλον, id est, sagittandi peritum, vel à prima barba lanugine, quam Ιελον Græci dicunt, quæ ei tempore victoria nascebatur.* Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epistolarum legebatur,

Vespere fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Charisium lib. 2. unde hæc descripta sunt, nominatur *Julius Caesar*, sed *Aurelius Caesar*.

Casar. lib. II. five XI. Epistolarum ad Frontonem.
 Quo comperto, auctoritatem Civis Romani in-
 super habui. Sed quid spuris his diutius immo-
 ror, quin legitima, si quæ porro restant, Fragemen-
 ta collego?

Apud Casarem & Catulum & Calvum lectum est:
Quum jam fulva cinis fueris. Nonius in voce Cinis.

*Salve primus omnium parens Patriæ appellatione, pri-
 mus in toga triumphum linguaque lauream merite,
 & facundia, Latinarumque literarum parens: atque
 (ut Dictator Casar hostis quondam tuus de te scripsit)
 omnium triumphorum lauream adepte majorem, quan-
 to plus est, ingenii Romani terminos in tantum promo-
 visse, quam Imperii. Plin. lib. 7, cap. 30. in fine, ubi
 de Cicerone.*

*Cicero (Causarum XIIII: Re vendita iterum emptâ,
 unde manifestum sit venita non dici, sed aut venunda-
 ta, aut vendita, ut Cicero. C. Casar: Possessiones
 redimi, eas postea plura venditas. Diomedes lib. I.*

*Esseda vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pu-
 gnare Galli: Casar testis est libro ad Ciceronem IIII:
 Multa millia equitum atq; essedariorum habet. Hinc
 & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant.
 Junius Philargyrus in 3. Georg. Virgilii.*

*Augustus quoque in Epistolis ad C. Casarem scri-
 ptis emendat, quod in Calidum dicere quam Caldum
 (in libris forte de Analogia) malit: non quia illud
 non sit Latinum, sed quia sit odiosum, & ut ipse
 Græco verbo significavit, αἰσχρολογία, Quintilianus
 lib. I.*

C. JULII CÆSARIS DICTA.

*Tu, queso, quidquid novi (multa autem exspecto)
 scribere ne pigresce. in his, de Sexto, satirne certum: ma-
 xime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad
 quem diverti, Casarem solitum dicere: Magni refert,
 hic quia velit: sed quidquid vult, valde vult.) V. C.
 quid-*

quidquid volet, valde volet.) idque eum animadvertisse quum pro Dejotaro Nicea dixerit, valde vehementer eum visum, & libere dicere. Cicero. lib. 14. Epist. ad Atticum, Epist. 1.

Proxime quum Sextii rogatu apud eum fuisset, exspectaremque sedens, quoad vocaret, dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nunc suo commodo me convenire possit. Atqui, si quisquam est facilis, hic est. tamen non dubito, quin me male oderit. Cicero. lib. 14. Epist. ad Attic Epist. 1.

Aiebat Casarem secum, quo tempore Sextii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum exspectet? Cic. lib. 14. Epist. ad Attic. Epist. 2. Idem cum eo quod supra ex epistola prima attulimus.

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se qua concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, Facile hoc ulli femina fore, responderit quasi alludens: in Assyria quoque regnasse Semiramis, magnamque Asia partem Amazonas tenuisse quondam. Suetonius in Cæs.

Pharsalica acie casus profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: Hoc voluerunt. tantis rebus gestis C. Casar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. Suetonius in Cæsare.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provincia ejus finis erat, paululum constitit, ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos; Et etiam nunc, inquit, regredi possumus. quod si ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Suetonius in Cæsare.

Cun-

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma, &c. Tunc Caesar, Eat, inquit, quo Deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat. Iacta alea est, inquit. Suetonius in Cæsare.

Romam iter convertit: appellatisque de Rep. Patribus, validissimas Pompeji copias, quæ sub tribus Legatis M. Petreio, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus ante inter suos, ire se ad exercitum sine ducè, & inde reversurum ad ducem sine exercitu. Suet. in Cæsare.

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa, Suetonius in Cæsare.

Quum expectatio adventus Iuba terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, paucissimis his diebus Regem affuturum cum x legionibus, equitum xxx, levis armatura c millibus, elephantis ccc. Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari; mihi que qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos, quocunque vento in quascunque terras jubebo avehì. Suetonius in Cæsare.

Iactare solitus, Milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse: nec Milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones appellabat. (etiam Quirites.) Suet. in Cæsare.

Famem & cæteras necessitates, &c. tantopere tolerabant, ut Dyrrhachina munitione Pompejus, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixerit, &c. Suetonius in Cæsare.

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, Si grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum. Suetonius in Cæsare.

Interrogatus cur repudiasset uxorem. Quoniam, inquit, meas tam suspicione, quam crimine judico carere oportere. Suetonius in Cæsare.

Acie

Acie Pharsalica proclamavit, Vt civibus parceretur.
Suetonius in Cæsare.

Nec minoris impotentia voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: Nihil esse Rempublicam. appellationem modo, sine corpore, ac specie, Sullam nescisse literas, qui Dictaturam deposuerit, Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere qua dicat.
Suet. in Cæsare.

Eoque arrogancia progressus est, ut Haruspice tristitia, & sine corde exta sacro quodam nuntiante, Futura diceret latiora quàm vellet: nec pro ostento ducendum si pecudi cor defuisset.
Suet. in Cæsare.

Triumphanti & subsellia Tribunitia pratervehenti sibi unum è collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus, ut proclamaverit: Repete ergo à me Aquila Rempublicam Tribunus. nec destiterit continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.
Suetonius in Cæsare.

Plebei Regem se salutanti, Casarem se, non Regem esse respondit.
Suetonius in Cæsare.

De quo genere optime C. Casarem pratextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas, male cantas; si legis, cantas.
Quintilianus lib. 1.

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Casar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Casare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit, Aut crimen obiectum, ut Cicero, &c.
Quintilianus lib. 9.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Casar. Nam quum testis diceret, à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimam partem corporis vulnerare voluisset: Quid enim faceret, inquit, quum tu galcam & loricaam haberes?
Quintilianus lib. 6.

Sic

Sic fac existimes. post has miseras, id est, postquam armis disceptari coeptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Caesar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudatque honorificentissime & aequitate tua, & prudentia, repente prater spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem causa negaturum. (* Sic Victorius edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen omnis legendum videtur, ipsum vide.) Cicero lib. 4. Epist. ad Famil. Epist. 4. ad Ser. Sulpicium.

Demetrio Mega Siculo Dolabella rogatu meo Civitatem à Casare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quamque propter quosdam sordidos qui Casaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina Civitate donatorum incisa essent revelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Casar dixit, Nihil esse, quod de Mega vereretur, beneficium suum in eo manere. Cicero lib. 13. Epist. ad Famil. 36. ad Acilium.

DE C. JULIO CÆSARE.

Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Casare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo estimatore sapissime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Latorum & Domitiorum familiis audiebamus, sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquisitis est consecutus, &c. Ex Cic. in Bruto.

Sed perge Pomponi de Casare, & redde quæ restant: Solam quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Casar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & corrupta consuetudine emendat. itaque quæ ad hanc elegantiam verborum Latinorum,

qua etiam si Orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est, adjungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc quæta habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volens illa calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit, &c. Ex Cic. in Bruto.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententias, aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornator, aut elegantior? Ex Cic. ad Cor. Nepot. apud Suet. in Cæs.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor; sale vero (mero) conditus, & facetus Cæsar. Ex Cic. lib. I. de offic.

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici, civilisque belli Pompejani. nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum, imperfectumque librum suppleverit. Paulo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit: existimatque rescripturum, & correcturum fuisse. Ex Suet. in Cæs.

C. vero Cæsar si tantum sero vacasset, non alius

ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia. Ex Quinct. lib. 10.

Quid tantum noceret vim Cæsaris, asperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibusdam in locis assumere? Ex Quinct. lib. 10.

Hinc vim Cæsaris, indolem Cælii. subtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbisatem Casii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalla, sanctitatem Calvi reperiemus. Ex Quinctiliano lib. 12.

At tristior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cælius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. Ex Auctore Dialogi de orator.

Ἀέρεται ἢ ἐϋναὶ πρὸς λόγους πολίτικους ὁ Κᾶσαιρ ἀρετα, ἔδικοποιήσαι φιλοπμάτατα τῶ φύσει, ὡς τὰ δδλυτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. Ex Plur. in Cæsare.

Ἐν ἢ Ρεῖρη πολλὴ μὲν ὅπῃ τὰς λόγους πρὸς τὰς συνηγρίας αὐτῶ χεῖρας ἐξέλαμπεν. Ex Plur. in Cæs.

Ac mihi ex Græcis orationes Lysia ostentat ex nostris Gracchorum, Catonisque: quorum sane plurima sunt circumcisa & breves. ego Lysia, Demosthenem, Eschinem, Hyperidem, multosque præterea Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Calinum inprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. Ex Plin. lib. 1. Epist.

Sed ego vereor ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Divum Iulium, Divum Augustum, Divum Nervam, Ti. Cæsarem, &c. Ex Plur. lib. 5. Epist.

DE GALLIÆ DIVISIONE

ALDI MANVTH P. F. A. N.

COMMENTARIUS.

Ad Franciscum Morandum Sireniam.

Sæpe legendo incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ fit earum differentia, novere. quod ostendere, brevi definitione proposita, veterum testimonio conabimur. Definitur Gallia vel à regione, vel ab hominum cultu: à regione sic, Gallia vel transalpina est, quæ ulterior etiam dicitur; vel cisalpina, quæ citerior. utraque dividitur in duas; transalpina in Narbonensem & comatam; cisalpina in transpadanam & cispadanam. Rursus à cultu definitur hoc modo: Gallia vel comata est, vel brachata, vel togata. comata est omnis transalpina præter Narbonensem; brachata, quæ postea Narbonensis dicta; togata, cisalpina omnis. de comata probat Plinius libro. I v. cap. xvii. Gallia, inquit, omnis, comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur; omnibus maxime distincta; à Scalde ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnam Celtica, eademque Lugdunensis; inde ad Perenzæ montis excursus. Aquitania, Aremorica ante dicta. Apparet Narbonensem omitti, de qua separatim lib. III. cap. IV. jam locutus erat. Opinor autem, antiquitus Galliam omnem transalpinam comatam fuisse; postea vero Narbonensem, in qua fuere Allobroges, provinciam à Romanis factam, Romanorum hominum consuetudine alere comas desisse. Intransas enim gentes vocat Plinius Alpinas quoque

quoque gentes, quarum nonnullas Narbonensis opinor Galliae partem fuisse. lib. xi. cap. xxxvii. Nomina, inquit, ex eo capillatis Alpium incolis, Galliae Comatae. Et, quamquam reliqua quoque Gallia à C. Caesare in provinciae formam est redacta: quia tamen Narbonensis prius provincia facta fuerat; ideo Provinciae nomine, quod hodie quoque retinet, semper appellata. reliqua vero Gallia vetus Comatae cognomen retinuit, propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateque metiretur. Narbonensis rationem habuit. quasi provinciae separatae. scripsit enim haec Plinius eodem loco: Agrippa universarum Galliarum inter Rhenum, & Pyrenaeum, atque Oceanum, ac montes Gebennam, & Iuram, quibus Narbonensem Galliam excludit, longitudinem cccxx. m. pass. latitudinem cccxi. m. computavit. & Catullus Comatam appellavit Galliam à Caesare perdomitam.

Quis hoc potest videre, quis potest pati?

Mamurram habere, quod comata Gallia

Habebat omnis, ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin transalpina Gallia, non cisalpina, significetur in iis Antonii verbis, quae recitat Cicero Philippica 11x? Galliam rogatam remitto: comatam postulo. Fuit enim hoc Antonii consilium, ut cisalpinam Galliam D. Bruto, jam eam obrinenti, relinqueret, transalpinam autem, à L. Planco tunc administratam, quae longe erat firmior, sibi assumeret; quo posset deinde, superatis Alpibus in Bruti provinciam, quae Togata Gallia à Romano vestitu vocabatur, impetum facere; Brutoque ejecto, urbem ipsam, exemplo Caesaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. subiecit enim in eo loco: Otiosus videlicet esse mavult. Et Philippica v. Est, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam,

liam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis transalpina, præter Narbonensem: togata vero Cisalpina, quam ab Italia amnes duo, Rubico, à supero mari, Arnus ab infero, dirimebant. Quod autem ait Plinius, ab Anconæ Gallica ora incipit. Togatæ Galliæ cognomine: in eo terminos jurisdictionis non spectavit. nam ita Anconem Italiæ adjudicasset: sed Gallorum veterum incolarum rationem habuit. quis autem Anconem cis Rubiconem esse nescit? Mela quoq; Togatam nominat Galliam: & ait: Carni, & Veneti colunt togatam Galliam. Placet autem Dionis verba recitare ex libro XLVI, quæ Galliarum distinctionem ostendant, adjuncta nominis causa & Togatæ, & Comatæ:

Δεπίδα πῶν Ἰβηρίαν πᾶσαν, ἔ πῶν Γαλατίαν πῶν Ναρβονοσίαν, Ἀγρωτίαν ἢ πῶν λοιπῶν Γαλατίαν, πῶν τε σῆτος τῆ Ἀλπίων, ἔ πῶν ὑπὲρ αὐταῖς ἔσονται ἀρχὴν δοθῆναι. Ἐκαλεῖτο ἡ οὐκείνη εἰς Τόγατα ὅτι τὴ εἰρωκωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, ἔ ὅτι ἔ τῆ ἐαδῆτι τῆ Ῥωμαϊκῆ τῆ ἀσικῆ ἔχρωντο ὑδὴ αὐτὴ ἔ δὴ Κόματα, ὅτι οἱ Γαλάται οἱ ταυτῆ εἰς κέλευ τὸ πλείονος τὰς τρίχας ἀνιόντες, ὅπισσημοι κτῆ τῶτα παρὰ τὰς ἄλλας ἦσαν.

Brachata restat. hæc transalpina pars fuit, quæ postea Narbonensis nominata, Plinius lib. III cap. IV. Narbonensis provincia appellatur pars Galliarum. quæ interno mari alluitur. Brachata ante dicta, amne Varo ab Italia discreta, Alpiumque saluberrimis Romano imperio jugis: à reliqua verò Gallia, latere septentrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. III. cap. III. Pars Galliæ nostro mari apposita, fuit aliquando Brachata, nunc Narbonensis. Cicero etiam in oratione in Pisonem, Brachatæ illum cognationis dedecus appellat, quod avus ejus maternus, transAlpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, Brachatosque vocat Gallos, qui Fonteium accusa-

cusa-

cusabant; cum Narbonensi Gallia, quod ipsa declarat oratio, Fonteius præfuisse. Quo patet, licet ea Gallia pars nomen mutaverit, Narbonensis dicta, quæ Brachata fuerat, ipsas tamen Brachas non esse depositas. Brachæ autem quasi tunica fuit omnis Gallia transalpina, cui sagum imponebatur: comata tamen potius, quam à brachis, dicta, quæ capillatior fuit. Quod si quis roget, cur brachas tunicam fuisse Gallicam putem; recitabo illud Suetonii, quod in C. Cæsaris vita scriptum est: idem in curia Galli brachas deposuerunt, latum clavum sumpserunt. Latus enim clavus tunica Senatorum Romæ fuit, quem Galli brachis depositis, sumpserunt.

A

D V A I D V R A . Sic legitur in Tabula
 quod Cæsarum: duo loco hinc codices
 Albinus, & Albinus habent.

Proterius Dabit est. apud istos
 inest in istum imp. epistolam, ubi
 Dabit invenit. Galla Lugdunensis dicitur est.

quod Cæsarum, quædam quod lo-
 quod Cæsarum, quædam quod lo-
 quod Cæsarum, quædam quod lo-

Y 4 NO

vicum & Lambert. hinc Albinus hinc lo-
 quod Cæsarum, quædam quod lo-

Agoniam. Civitas servorum. hinc lo-
 Valde in ea exponenda hinc sunt Scholasticæ Ca-
 tam. Hic civitas Archiepiscopalis.

Alexis. Cæsar Mandatorum in Cæsar opibus.
 Albinus. Cæsar scribitur. Diodoro & Polyano
 lib. 8. Strabo. l. 1. hinc hinc vocant. l. 2.
 l. 1. hinc

NOMENCLATOR GEOGRAPHICUS

Omniū Galliæ, Germaniæ, & Britanniæ locorum, quorum apud Cæsarem fit mentio;

*Excerptus quidem olim potissimum è
Thesouro Geographico.*

A B R A H A M I O R T E L I I.

Sed nunc plerisque locis utiliter
auctus & emendatus.

A.

A D U A L D U B I S. Sic legit Ful. Ursinus apud Cæsarem; quo loco alii codices Alduasdubis, & Alduasdalis habent. Ptolemæo Dubis est. atque ita restituendum in Juliani Imp. epistolis, ubi Danubin invenies. Galliæ Lugdunensis fluvius est, quem Poldus & Marlianus hodie *le Doux*, nomen habere ajunt.

Aduatici, alias Amatici, quorum Metropolis Aduatuca, ut apud Cæsarem, quanquam apud Ptolemæum *Ἀρδαύστου* legitur, quæ olim civitas Tungrorum erat, ubi primum sedes Episcopalis fuit: translata deinde Trajectum Mosæ, hinc in vicum S. Lamberti. itaque Aduatici sunt Leodienfes.

Ædui. Civitas eorum hodie Augustodunum.

Agenticum. Civitas Senonum. Hodie *Senl.* Valde in ea exponenda delirarunt Scholiastæ Cæsaris. Est civitas Archiepiscopalis.

Alexia. Cæsar Mandubiorum in Celtis opidum. Alesia Paterculo scribitur. Diodoro & Polyæno lib. 3. Stratag. *L'Assois en Bourgogne*, vocant. Paradinus

radinus vero dicit ejus hodie nihil exstare, præter nominis umbram, *Alize*; cui subscribitur Vigenereus.

Allobrogum caput fuit Vienna. quorum major pars sub Ducatu Sabaudia, hodie Olim tamen Sabaudia erant intra Alpes maritimas, ut est in Notitia Imperii.

Alpes, montes longissimi tractus, qui Italiam à Germania & Gallia tanquam muro nativo separant. Albia & Alpionia olim dictos fuisse scribit Strabo. Stephano etiam Alpeia & Alpeioi dicuntur. Olpia sunt Phavorino. Hodie multis locis, in Germania, adhuc *Alben* vocantur. Salpii videntur à Lycophrone appellari: ut sentit ejus commentator Isacius. Alpis, singulari numero, aliquando usurpant poëtae. Abax vocat Serapio, cap. De resina. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis ad Tacitum De moribus Germanorum: sed in primis Iosiam Simlerum, in libello, quem De Alpibus, inscripsit.

Amagetrobia. Ignoratur. vide Magetrobia.

Ambarri. Celtarum populi, ignorantur.

Ambiani. Belgicæ gens. *Amiens* hodie, Picardiae urbs Ambianum primum Sommonobaram dictam, scribit Sigebertus: si Samarobrinam voluerit dicere, false; cum ex Cæsare & Antonino diversas esse urbes constet. Ambiano idem Antoninus tribuit leg. xxiii.

Ambibarii. inter Aremoricos, ignorantur.

Ambialites aut Ambiliates in Celtica, ignorantur.

Ambivariti in Belgio, ignorantur.

Anartes. Cæsari sunt populi Dacis vicini. *Vvalachi, Servii & Bulgari*, sunt Blasio Vigenereo.

Ancalites. Britanniae insulae populi. *Ankelut*, Glareano: *The hundred of Henley*, Camdeno,

Andes. Lc. *Duchè d' Anjou*. civitas Episcopalis

palis Iuliomagus, *la ville d'Angiers.*

Antuarus. vide Nantuates.

Aquitania. Augustus divisit Aquitaniam in tres maximas provincias: primam Aquitaniam, cujus metropolis Avaricum Bicurigum Cuborum: secundam Aquitaniam, cujus metropolis Burdigala Biturigum Vibiscorum: tertiam Novempopulaniam, cujus caput Augusta Ansciorum: Ea est, quam Cæsar Aquitaniam vocat, contenta intra Garumnam, Pyrenem, & Oceanum. Hodie ab ipsis Aquitanis vocatur Vasconia: quum Aquitaniam nomen latius pateat. Itaque angustiores fines sunt Aquitaniam Cæsaris quam ut tertiam partem Galliam facere possit.

Arar. Galliam Narbonensis fluvius. Plinio & Virgilio Araris est. Ab Am. Marcellino Sangona appellari scribit Paradinus: Sauconna ego apud Marcellinum lego. Videtur Scoras à Polybio appellari. Hodie *Saone* vocatur. Auctor De fluminibus tradit antea Brigulum nuncupatum. Fides sit penes auctorem.

Arduenna. Galliam maximus saltus in Belgio. nomen fere retinet: *Ardenne* enim nominant. Franc. Irenicus *Achtervvalt*, appellat: *Lutichervvalt*, Rhenanus: quasi Leodiensium nemus dicas.

Arecomici. Dulplices sunt: Volcæ Arecomici, ubi Nemausus, & Narbo: Tectosages, ubi Tolosa.

Armoricæ civitates, ponuntur à Cæsare in eo tractu qui Britannia minor Sigeberto vocatur. Hermionia etiam, & vulgo *Bretagne*, Rob. Cœnali auctore. Antiqua Britannica lingua hodie *Lhydauv* appellatur; ut scribit Humfredus in suo Britannicæ descriptionis fragmento. Ioannes Lelandus, *Armorica*, idem significare dicit, quod, *Supra mare*, in ipsa Britannica lingua. Sunt Plinii Britanni, Pontico Virunnio si fidendum. Letavia quoque dicta fuit hæc Armorica.

Arver-

Arverni. Celtarum populi. Aroerni Stephano.
Hodie *Auvergne*.

Atrebatēs. *Le pais d'Artois*. quorum Civitas
Origiacum, *Arras*.

Avaricum. Furor est aliam urbem putare ab
ea, quæ *Bourges* dicitur. Est, ut diximus, metro-
polis primæ Aquitanix.

Aulerci. Quadruplices fuerunt: Aulerci Ebu-
rovices. *Le pais d'Eucreus en Normandie*, ubi Epi-
scopatus. Aulerci Diablintres. Aulerci Cenno-
manni, *le pais du Mans*. Aulerci Brannovices.

Auscii. Caput Novempopulaniæ, sive Vasco-
niæ: Archiepiscopatus. Augusta Ausciorum. *La
ville d'Auch en Gascogne*.

Axona. *Aisne*. notissimum flumen.

B.

BAcenis. Germaniæ silva Cæsari, Cheruscos à
Suevis dirimens, quam Althamerus putat *Thun-
ringerwald*. Ubi forte Semana Ptolemæi. Con-
fundunt quidam cum Hercynia silva & Maria-
na: & *Schwartzwald* nominant.

Batavi. Ptolemæo, Tacito & Cæsari Germaniæ
inferioris regio est, ad ostia Rheni posita, quam
hodie *Holland* vocant, sed improprie. Ea enim
Hollandiæ pars, quæ hodie inter veterem Rhenum
& Vahalim fluvios à Lobico ad Oceanum usque
quasi duobus brachiis constringitur, olim Batavia
dicta fuit. Atque hic tractus etiamnum veteris no-
menclaturæ vestigia retinet. nam *Betuvæ*, ab in-
colis vocatur. Hæc ferè Lamb. Hortensius in li-
bello *Ultrajectinarum secessionum*. Batavorum
insula hæc vocatur à Plinio, Dione, Cæsare &
Tacito. *Betuvæ*, Batua ab Ajmonio, & Badua à
Regione nuncupatur.

Belgæ, seu Belgica, statim à principio Com-
mentariorum Cæsaris innotescunt.

Belgium. est quidem regionis nomen in Bel-

gis, non autem urbis, ut nugantur Scholiastæ. Sed nomen ignoratur.

Bellocasses, Verocasses, Bajocasses. *Le pais de Bayeux en Normandie. urbs Episcopalis eorum Noviomagus, la Ville de Bayeux.*

Bellocassi, aut Bellocasses. Sunt qui eandem cum Verocassibus, aut Velocassibus gentem faciunt. eorumque rursus quidam, *Vergasins*, ad Sequanam, quorum opidum primum *Gisors*, esse volunt; quidam in ultimis Armoricæ Gallie finibus ponunt. Marlianus verò distinguit, & Bellocassos Celtas ait, eos qui hodie Bajocenses: Velocasses autem Belgas, eosque qui hodie in Comitatu Flandriæ territorium *Cassel* occupant.

Bellovaci. in Belgica siti, hodie *Beauvoisin*.

Bibracte. Æduorum longe maximum & copiosissimum opidum. *Beaulne* Orontio, in sua Gallia tabula: item *Vigenereo*. Marlianus scribit nomen retinere. Bibracte aliquando Julia dicta fuit, nisi corruptus sit locus Panegyrici Constantino dicti; ubi hæc in calce leguntur: Bibracte quidem huc usque dicta est Julia. Bibracte & Augustodunum unum & eundem locum designare, vult Petrus Sancto. Julianus in sua Burgundia. *Bevray d'Autun.*

Bibrax, Remorum opidum, ignoratur.

Bibroci, (pro quo nonnulli, Bibrocassi, legunt.)

Britanniæ populi Glareanus eos nominat *Bibrogger*: Camdenus. *The Hundred of Bray.*

Bigerrones. in Novempopulania, quorum civitas Episcopalis Tarba. *Le comté de Begorre en Gascogne.*

Bituriges, Duplices fecimus, Cubos, hodie *Berri*, & *le Duché de Berri*. Vibiscos, *La Seneschaucée de Bourdelois*. Cæsar Cuborum tantum meminit, quorum metropolim Avaricum supra fuille diximus.

Boji. Transrhenani populi. Eorum pars quæ cum Helyetiis Galliam invaserat, in finibus Æduorum, ipsis Æduis deprecantibus, collocata, eos fines incoluisse creduntur, qui hodie *Bourbonnois*. Boja opidum etiam habet Cæsar.

Brannovices. Ignorantur.

Braruspantum. Inter Bellovacos & Ambianos ignoratur.

Britannia. Cæsar's tempore parum explorata regio: si aliis scriptoribus creditur, tamen accurate satis eam describit Cæsar. unde sunt qui dubitant an Commentarios istos scripserit ipse Cæsar. Ut ut sit, Britannix nomine Veteres comprehendebant omnem illam majorem insulam, cum circumfusis minoribus, quæ hodie in Angliæ & Scotia regna dividuntur.

C.

Abillonum. Æduorum opidum Marliano; nomen retinens, *Chalons sur Saone*.

Cadetes. In Aremoricis. Ignorantur.

Cadurci. *La Seneschaucée de Querci*. Civitas Episcopalis Divona Cadurcorum. *La ville de Cahors*.

Cæresii. Germaniæ populi, ignorantur.

Caletes. Belgicæ populi. Strabo eos ad Sequani ostia peringere facit. eorum regionem esse putat Divæus, quæ hodie *le pais de Caux*. Turnebus, eum tractum in quo hodie Diepa & Juliobona, & Caletienses vocari.

Cantium. Britannix insulæ promontorium Orientale Straboni, & Diodoro. Hodie *Northforland* appellatur. Cæsar totum hunc tractum insulæ qui se versus Ortū extendit, Cantium vocat. Cantiam vocat Beda. Hodie vulgo *Kent* nominatur. Littus Saxonicum in lib. *Notitiar*. est.

Carnutes. *Le pais du Chartrain*. urbs Episcopalis *Autricum Carnutum*. *La ville de Chartres*.

Cassii.

Cassii. Britanniae insulae populi. *Gasterer*, *Glareani*. *Caishovv*, *Camdeni*.

Caruaci in Belgis, ignorantur.

Caruriges. in Alpibus. *Le pais d'Embrun*. Eorum enim metropolis Archiepiscopalis Aberodunum, *Embrun*.

Celtae. Qui Caesari fuerint, satis ipse initio libri primi ostendit. Nomen Celtarum alias latius extenditur. Graecique etiam Germanos sub iis comprehendebant, & omnes Gallos.

Cenimagni Britanniae populi. Glareanus eos *Cunman* appellat. Eisdem cum Icenis esse vult *Camdenus*.

Cenomanni. *Le pais & Seneschancée du Mans*. civitas Episcopalis *Vindinum*: *La ville du Mans*.

Centrones vicini Nervii ignorantur. & suspecta est lectio.

Centrones in Alpibus. *Le pais de Tarantaise*. Civitas Archiepiscopalis *Tarantasia*.

Cherufci, Tacito, Paterculo & Straboni: Chærusici Prolemæo: quos Vib. Sequester Cervecios nuncupat. Germaniae populi, Baceni silva à Suevis divisi. *Mansfelders* ego existimo. *Luneburgensers* mavult H. Junius in sua Batavia. Vide *Althamerum* in Tacitum.

Cimbri. Germaniae populi maxime Septentrionales, *Istlanders* sunt nostra tempestate. iidem cum Cimærii Straboni. Cerberios etiam ab Aristophanis Commentatore vocatos notat Becanus.

Cocofates, (seu Cocoflates Sexignani, ut Plinius nominat) Aquitaniae populi.

Cocofates in Novempopulania, ignorantur.

Condruſii. & ut existimat Vigenerius, Condruſones, Germaniae populi, seu potius Belgicæ. *Condrotz* hodie. Leodiensis Diocesis tractus est, in quo caput est *Hoyus* opidum, ad Mosam. P. Divius & H. Leodius. *Condostrum Austrasie* vocat

cat Molanus vita S. Beregifi.

Confluentes Mosæ & Rheni. in Belgica non longe ab opido *Bommel*.

Curiosoliæ. inter Armoricos, ad Oceanum. *Corisopetenses* multis esse, tradit Marlianus. vulgo *Cornouaille*.

D.

Decetia. urbs ad Ligerem, quæ ponte continetur etiam hodie, & nomen retinet. *Decise sur Loire*.

Diablinies, vel Diablintres. Celtæ. eisdem cum Diablandis Plinii facit Vrsinus. Dianlitas Ptolemæi credit Villanovanus. *Leondoul* opidum iis adscribit Marlianus. Becanus vero in suis Atuaticis, *Linter* interpretatur: qui pagus est Brabantæ ad Getam flumen.

Durocortorum. Vrbs Archiepiscopalis, caput Remorum. *La ville de Reims*.

Duraniū flumen. Hujus fluminis in octavo Commentario de Bello Gall. nomen quidem non extat, sed tamen ibi designatur, in cujus editissimo & maxime prærupto colle Vxellodunum situm est. *La riviere de la Dordogne*. Nam prioribus quidem temporibus Duranius fluvius dictus, ut Ausonio & Sidonio: posterioribus vero Dordonia, ut Gregorio Turonensi. Nobilissimum & amplissimum flumen Aquitanie secundum Garumnam.

E.

EBurones, qui & Auleri Eburones, Belgæ. Trevirorum clientes. Eburum Dionii. Horum urbs hodie Leodium & Leodicum dicitur: vulgo apud Gallos, *Liege* Teutones, *Luyck* & *Luttsch*.

Ebuovices. urbs eorum Episcopalis, Mediolanum Ebuovicum, *la ville d'Evreux*.

Elaver. Celtarum flumen in Arvernīs. *Allier* Marliano. idem cum Eleari Sidonii. Vide Gabrielem Simeonium in Dialogo pio & Speculativo.

Eleuthe-

Eleutheri. vox ipsa Græca satis indicat hoc nomine populos immunes dici. Ideo Eleutheri Suesfones. Eleutheri Cadurci Cæsari.

Elufates. *Le pais d' Eufe en Gascogne.* Eorum olim Episcopatus, Elufa, Novempopulaniæ. Vide Aufonianas lectiones Iosephi Scaligeri; ubi traducitur sententia stultissima eorum, qui Elufates eisdem cum Foxenibus faciunt.

Effui. ignorantur.

G.

GAbali. *Le pais de Givaudan,* quorum caput hodie urbs Mimataensis: *La ville de Mende en Givaudan.* Est civitas Episcopalis provinciæ Bitorigum attributa. Nugantur qui hodie subjiciunt Arelatensi metropoli.

Galli. Quinam illi Cæsari, apparet ex initio libri primi Commentariorum ipsius De bello Gallico.

Garites in Novempopulania, sive Aquitania Cæsaris, ignorantur; nisi sint Gavaritavi, hoc est, *le pais de Gavaridan.*

Garoceli. Inalpini populi, Marlianus & Paradinus eos in montem *Mont Cenis* dicto, collocant. *Val de Morienne, Vigenereo.*

Garumna. fluvius Celtas ab Aquitanis dividens. Ptolemæo Garyna est, *Garonne* hodie. Garumnos, hujus accolæ, nominat Cæsar.

Garumni in Novempopulania, ignorantur.

Gebenna. & Gebennici montes, qui Arvernos ab Helviis separant. Cemmaenus mons Ptolemæo, *Montagnes de Ceventes.*

Genabum. Civitas Aurelianorum Episcopalis, olim Carnutibus attributa. ævo Cæsaris, *La ville d'Orleans.*

Geneva. Allobrogum op. ad Lacum Lemanium. Incolis *Geneve.* Helveriis, & Germanis *Genff.*

Gergovia Distat horæ itinere è Claromonte civitate

civitate Episcopali Arvernorum, ubi quædam ruderæ & alia prisce urbis vestigia extant: Vulgo locus dicitur Gergeoia, ut amici nostri nobis retulerunt.

Gergovia Bojorum VII. Commentario de Bello Gallico manifesto suppositum à sciolis. Nam oppidum Bojorum, quod Vercingetorix expugnare decreverat, non nominatur, ut alia loca apud Cæsarem designantur potius, quam nominantur. Quare nullum est Bojorum oppidum nomine Gergovia.

Germania. incolis *Teutschland*, exteris *Alemagne*.

Gordani. in Belgis, ignorantur.

Grudii. in Belgis, ignorantur.

Grudii. Nerviorum clientes. *Lannois* Marliano, *Brugge*, Flandriæ urbs, Becano; aliis Lovanium, seu, *Loven*.

H.

Harudes, populi transhenani. ignorantur.

Helvetii. Satis à Cæsare descripti. *Schweitzer*, & *Eydgnosse*, incolis, *Swisses*, Gallis.

Helvii. Melius sine aspiratione populi ad ripam sinistram Rhodani, quorum Civitas Episcopalis Castrum Vivario. *Le pais de Vivarez*, & *la ville de Viviers*. Hic nugantur rerum Gallicarum scriptores.

Hercynia. Silva in Germania maxima. Orcynia Eratosthenis, teste Apollonii Scholiaste. Orcynium Ptolemæo. Hercynius saltus, & Hercynium nemus Plinio. Rhellicanus in Annotationibus ad Cæsarem, & cum eo fere Althamerus ad Tacitum, hæc de isto nemore adferunt: Unam eandemque esse silvam, veterum Bacenim, Martianam, Gabritam, Semanam & Hercyniam. Hodie vero diversis nominibus appellari. nam juxta Friburgum Brisgaviæ *Schwartzwalt*; prope Heidelbergam, *Odenwalt*; prope Herbipolim *Steygerwalt*; ad Loniam amnem prope Confluentiam.

entiam *Westeruvalt*; prope Francfordiam *Speshart*; in Saxonæ faucibus ad Mansfeldensem ditionem. *Auff den Hariz*; denique à Thuringis, *Thuringer-uvalt*, & *Behmeruvalt*, à Bohemis.

Hibernia. Insula maris Oceani. Incolis *Erin*. Germanis *Irlandt*.

Hibernia. Melius sine aspiratione Ibernia, & Ivernia, & Iuverna.

I.

Iccius portus, Morinorum in Belgica navale, ut scribit Strabo; sed is Itium habet; ut etiam pleræque Ms. Commentariorum Cæsar. Hodie *Colais* est, ut Lhydas ostendit; quam urbem vernaculo vocabulo *Petresse* quandoque vocatam, scribit P. Oudegerst in suis Flandrorum Annalibus. Sunt qui S. Audomari olim Iccium portum fuisse credunt, persuasi partim ex loci situ; qui cum valde humilis sit, præalta tamen litora urbem quodammodo cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant; partim ex verusto urbis nomine, quo *Sithien* vocitabatur, quasi dicas *Sithus* Ithii. His addam, distantiam, quæ est ab hoc opido ad proximum Britannæ insulæ continentem, ad amissum cum *CCXX*. stadiis, quæ illi Strabo lib. 4. tribuit, hodie quadrare: tot namque stadia *XIII*. miliaria nostratia efficiunt; quæ in hac distantia computantur. Cæsar eam *XXX*. mil. pass. facit, Plinius quinquaginta. Dion. lib. 39. sex millibus auget. Hunc portum videtur Plinius alio in loco Britannicum portum Morinorum vocare.

Jura, & Jurassus mons. *Le mont Juras*. in Burgundionum finibus.

L.

Latobriges; finitimi Helvetiis, ignorantur. **L**emanus. Lacus Helvetiorum. Limene, in Prolemæo, & Pausonius in Itinerario Antonini nominatur. Hodie à Gallis *Lac de Losanne*, & de
Gene-

Geneve, dicitur: à Germanis *Genfferzee*.

Lemovices prima Aquitania, *Limofin*. urbs
Episcopalis Ratiastum, *Limoges*.

Lepontii. Rhætica gens Straboni, Helveticæ
populi, apud quos Rheni fontes sint Cæfari. *Rhyn-
vvalder*, summa Alpium habitantes, sunt Scudo.
Lepontios Viberos nominat Plinius, qui Rhodani
fontem accolunt. Forte *Suitenses* hodie dici pu-
tat Marlianus.

Levacii Belgii. ignorantur,

Leuci. Belgæ. eorum urbem vocat Ptolemæus
Tullum, atque etiam Itinerarium Antonini. *Toul*,
in Lotharingia, Marliano & Divæo.

Lexovii, vel Lexobii. Celtæ. *Lisieux* in Norman-
niæ Ducatu, ut Marliano & Vineto placet.

Ligeris, & Liger. Celtarum flumen maximum.
Loire.

Limonum. oppidum inter Mediolanum San-
tonum, & Angustoritum Pictonum, v i i i Com-
ment. de Bello Gallico. Ptolemæo, Antonino,
ignoratur.

Lingones. Celtæ. Longones haber Ptolemæus.
Ligonicam urbem nominat Greg. Turonensis.
Langris, hodie.

Lutetia. Opidum Parisiorum in insula Parisio-
rum, ubi hodie sedem regiam *Paris* locant. Lu-
cotecia Ptolemæo, & Leucetia Iuliano, in Miso-
pogono, est.

M.

Magetobia in Celtis, ignoratur.

Mandubii. Celtarum populi, quorum ca-
put Alexia. in Ducatu Burgundico, ut putat Mar-
lianus.

Marcomanni. Germaniæ populi, qui cum A-
riovisto Galliam invaserant. *Merbern* hodie est
Dubravio & aliis.

Matifco. Æduorum ad Ararim civitas, *Mascon*.
Matro-

Matrona. Gallia fluvius Celtas à Belgis distinguit. hodie, *Marne*.

Mediomatrices. Belgæ. quos *Westreicher* appellat Rhenanus. eorum metropolis *Metz*, dicitur, in Lotharingia.

Mediomatrices. Eorum urbs Episcopalis *Divodorum la ville de Metz*.

Menapii. Brabantia & Flandria maritimi populi.

Metiosedum ter nominatur à Cæsare. Posteris temporibus Melodunum dictum. Hodie Melun.

Metiosedum, aut Iosedum. ad Sequanam oppidum. Marliano *Corbest* est.

Mona: Inter Angliam & Hiberniam insula. dubium an illa quæ medio cursu inter utramque (ubi & Cæsar collocat) quæq; hodie *Menau* ab incolis, & *Man* ab Anglis vocatur: an illa quæ proximior Angliæ, quæque *Man*, & ab Anglis *Anglesey* dicitur.

Morini. quorum caput Taroana, urbs Episcopalis, sed nunc solo æquata. Retinet nomen, *Teroanne*.

Morini. Belgæ. *Teroanne* indigetant Marlianus & alii. Bovillus *Monstreul*.

Mosa. Gallia Belgica celebris fluvius. Gallis hodie *Meuse*, Germanis *Maese*.

N.

Nannetes, vel Namnetes. *Namnetes* Ptolemæo, quorum urbs Episcopalis *Condivienum*. *La ville de Nantes*.

Nantuates. inter Veragros, & fines Genevensium, secundum ripam Lemanni. Longe fallit eos suum iudicium, qui monasterium Nantua inter Lugdunum & Genevam situm idem cum Nantuatibus faciunt. Diversæ enim sunt regiones. Neque ubi blanditur aliqua similitudo nominum, statim sine delectu de re proposita pronunciandum.

Narbo.

Narbo. Provinciæ Romanorum urbs, à qua & Gallia Narbonensis, nomen servat *Garbone*.

Nemetes. Ad Rhenum populi. Rhenano & aliis *Spier*, ubi Camera imperialis.

Nemetocerna. in Belgis, ignoratur.

Nervii. quidam Tornacenses putant. Sed Cæsar ultra fines Tornacensium eos statuere videtur

Nitiobriges. Poluli secundæ Aquitanix, quorum civitas Episcopalis Aginum, *Agen. La Seneschau- cee d' Agenois*. Mira fuit omnium inscitia hæcenus, qui Mompelienses faciunt. quasi in provincia Narbonensi bellum gesserit Cæsar. Errant itinere septem dierum.

Noricum regio & Norica urbs, in Germania, hodie forte Norimberga.

Noviodunum Æduorum, civitas Nivernensium, ut est in Notitia manuscripta. Est urbs Episcopalis. *Le duche de Nivernois. La ville de Nevers*.

Noviodunum Belgarum: civitas Episcopalis, *Noion*. Dicta fuit etiam Noviomagus. Nam in Synodis, & Gestis Francorum dicitur *Noviomagus* unde Gallicum nomen formatum. Sic ex Rigomago, Rigomum, *Rion*: ex Rotomago, Rotomum, *Rouen*.

Noviodunum Biturigum, ignoratur.

OCelum. Cæsari & Straboni in Alpibus opidum, quod Villanovanus & Varrerius *Ours* appellari ajunt (*Ours* Itali dicunt) *Isilles* vocat Simlerus. *Esilles* Vigenereus. *Novalesiam* interpretatur Marlianus; & *Chielano* Castilioneus: sed male, ut docet Varrerius. Non esse idem cum Oscella Prolemæi, quod in Lepontiis ponit, ostendit Seusus erudite.

Octodorus. Veragrorum vicus S. Mauritiï hodie, inquit Marlianus. *Martenach*, *Vallesia* vallis, *Rhena* us & *Scudus*.

Ofsi-

Osifini. vel melius Osismii. iidem qui Plinio Osismii: quosque Timios vocat Pithœus apud Strabonem, cui etiam Sismii sunt. ad mare Britannicum populi. *Landriquet* nominat Cœnalis.

P.

PÆmani. in Belgis. ignorantur.

Parisi. ad Sequanam populi hodie proprie *l'Isle de France*, & caput ejus *Paris*.

Petrororii. in secunda Aquitania. *Le pais & Seneschaucée de Perigort*. Vrbs eorum Episcopalis in duas partes divisa, in oppidum, & civitatem. Oppidum antiquitus Vesuna. Hodieque nomen retinet, ubi Episcopium. Civitas à populo nomen hodiernum nata *Periguenis* dicitur.

Pictones. in secunda Aquitania. *Le pais de Poitou*. Latissime patet. Vrbs Episcopalis Augustoritum; *La ville de Poitiers*. Ampliss. & florentiss. civitas.

Pleumosii. in Belgis. ignorantur.

Preciani. in Novempopulania. ignorantur.

Provincia Romanorum, ea Galliæ pars que etiam Narbonensis dicta. pars hodie nomen retinet, *Provence*.

Pyrenæi. *Pryenæus* saltus. montes altissimi. qui Galliam ab Hispania separant. *Los Pyrenæos* Hispani in universum vocant. partes tamen separatim diversa nomina sortiuntur.

R.

Rauraci. Ad Rhenum populi, Helvetiis vicini. *Basler* sunt Scudo, id est, Basileensis territorii incolæ.

Rhedones. in Aremoricis. urbs eorum Episcopalis Condate. *La ville de Renes en Bretagne*.

Rhemi. urbs Archiepiscopalis eorum Durocororum. *La ville de Reims*.

Rhenus Fluvius notissimus Galliam à Germania separans. Germanice *Rhein*.

Bhoda-

Rhodanus. Galliz celebris fluvius, Provinciam Romanorum à Celtis dispartiens, *Rhofne* hodie.

Ruteni. in prima Aquitania. *La Seneschaucée de Rouergue.* urbs eorum Episcopalis Segodunum. *Rodass.*

S. **SABIS.** Belgicæ fluvius, Mosam influens, *Sambre.*

Samarobriva. *La ville d'Amiens.* Civitas Ambianorum Episcopalis. Multa multi de hac debilitarunt ineptissimè.

Santones in secunda Aquitania: *La Seneschaucée de Saintonge.* urbs eorum Episcopalis Mediolanum. *La ville de Saintes.* Inepte quidam libri per X. Xantones.

Scaldis. Hic Ptolomæi Tabuda. Fluvius Belgicæ, nomen servans, apud Teutones *Schelt,* Gallos, *l'Escault.*

Seduni. Galliz populi, Alpibus vicini. *Vallesia,* superior. item Sedunum metropolis, *Sion* Sabaudica lingua, & Germanica *Sitten.*

Seduli. inter Germanos, ignorantur.

Segni. in Belgis, ignorantur.

Segontiaci. Angliz insulæ populi. à Glareano *Sengerer* nominantur. Apud Belgas fuisse putat Camdenus, in tractu *Holeshot* nunc dicto.

Segufiani. *Le pais de Fores.* quorum duæ urbes, Forum Segulianorum, *Fours en Fores.* Unde Fores vulgare nomen, tanquam *Foreses,* id est *Forenfes.* Altera urbs *Rodumna.* hodie vicus celeberrimus ad Ligerim, *Rouane.* Ptolemæus Lugdunum ponit in Segufianis, non bene.

Senones. vide Agenticum.

Sequana. Straboni Sequanus. flumen inter Celtas & Belgas. *Seyne.*

Sequani. *La France Conté.* Maxima Sequanorum civitas & Caput Visontio, *Besançon.* Civitas

tas

tas imperialis extra territorium Comitatus Burgundici.

Sesuvii. in Aremoricis, ignorantur.

Siburzates. in Aquitania Cæsaris, sive Novempopulania, ignorantur.

Sicambri. Belgicæ populi. Olim fuisse videntur (ut Marliano placet) ubi hodie Gelriæ Ducatus est, inter Mosam nempe & Rhenum fluvios; Ptolemæo tamen (apud quem Syngambri scribuntur) sunt ab altera parte Rheni; cui subscribit Suetonius in Augusto. Zutphanix Comitatum eos obtinuisse nonnulli volunt. Sugambros nominat Strabo: atque ita plerumque vet. cod. Junius in sua Batavia putat *Sigem* opidum, *Sigenberch* arcem, & *Sigenberch* cœnobium, in Bergensi Comitatu, gentis servare nomen.

Sotiates. in Novempopulania. Sots hodie vocatur. Opidum in edito colle positum patrimonii Ecclesiæ Metropolitanæ Ausciorum.

Suessones. *Suessons*. urbs eorum Episcopalis Augusta Suessionum.

Suevi. Maximam Germaniæ partem obtinebant. parum adhuc cognita ipsorum regio tempore Cæsaris. Hodie qui *Schwaben* appellantur, procul dubio partem tantum veteris Suevorum domini obtinent.

T.

Tamesis. Ptolemæi Jamissa, maximus Angliæ fluvius. Incolis hodie etiamnum *Thames* scribitur; sed *Thems* pronunciant.

Tarbelli. Ultimi populi Novempopulaniæ, sive Aquitaniæ Cæsaris ad Aturri fluminis ripas. Eorum duæ urbes Episcopales. Aquæ Tarbellicæ, *Aqs.* & Baiona Lapurdensium, *Baione au pais de Labourd*. Cave confundas cum Tarba Bigerronum, quæ longe hinc distat. quod fecit Ortelius. Vide Ausonianas lectiones Josephi Scaligeri.

Tarufates. in Aquitania Cæsaris, ignorantur. Quidam volunt esse Tursam Episcopalem urbem in Ausciorum provincia. quæ nulla est in rerum natura, neque ullus Episcopatus eo nomine in omni Vasconia. Tursam quidem est vicecomitatus patrimonii illustris gentis Labretiorum. Sed Tursam cum Tarrufatibus idem facere, hoc est diuinare, & fortasse delirare.

Taurentum in secunda provincia Narbonensi, ignoratur. Qui Telonum dicunt esse, non meminerunt Telonum esse vetustam urbem, neque potuisse dici Taurentum, siquidem Telonum vocata est.

Tectosages. Hi apud Cæsarem Germani sunt (nam & hoc nomine populi fuere in Gallia) circum Hercyniam silvam. Nicri fluminis ripam eos accoluisse putat Rhenanus, ubi adhuc hodie vetusta arx est *Teck* dicta. Fal. Ursinus in Cæsare, Volcæ legit, pro Tectosages. Volcæ Tectogages aliis nec absurde.

Tenchtheri, aliis Thenchtheri, Appiano Tanchari, Plutarcho Tenterides, Tingri Ptolemæo. Germaniæ populi. Apud VVillichium sunt, qui hodie prope Rhenum, Luppam & Lonam fluuios accolunt, ubi sunt plerique Hessi; & nonnulli Franci. H. Iunio sunt qui Drentam incolunt, non abludente vocabulo.

Tigurinus pagus. Ejus caput & urbs olim suis Auenticum, vulgo *Avenches*, ut indicat vetus inscriptio, quæ Auentici extat, in qua legitur GEN. PAG. TIGOR. hoc est, Genio pagi Tigorini, & urbs ipsa dicitur Auenticum Helvetiorum in alia inscriptione.

Tolosates. Populi Narbonæ finitimi: nomen reuiuere, *Thoulouse*:

Triviri Cæsari, Tribori Ptolemæo. Triburi in Lib. Not. Belgicæ populi, qui hodie *Trirrische* possunt

sunt appellati, à metropoli *Trier*.

Triboces. Ita Cæsari. Ptolemæo *Tribocci*. Germaniæ populi; qui hodie *Elsasser* *Pyramio*; *Strasburger*, ab eorum metropoli, Rhenano nominantur. *Osvaldo* autem Molitori, *Zun dreyen buchen*, vocantur. pagus est *Alsatia*, non male ad *Tribocci* vocem alludens.

Trinobantes, vel, *Trinoyantes*, Angliæ populi. Hodie sunt, ut *Lelandus* & *Lhuydus* affirmant, territorii *Londinensis*, etiam *Neyllius*; qui tamen latius extendit, & illis *Essex* & *Middelsex* adscribit.

Tulingi. Celtæ *Helvetiis* finitimi. *Lothringer*, ut Germani pronunciant, vel *Lorainois*, ut Galli, *Mariano* & *Rhellicano* sunt. *Stulingen* & *Nellenburg* Comitatus *Schudo*.

Turones. Eorum urbs *Archiepiscopalis Cæsarodunum*. *Tours*. Apud *Ptolemæum* male legitur *Τυρῆνοια* pro *Τυρῆνοια*.

V.

VAngiones, Germaniæ populi ad *Rhenum*.

Wormischer bischums B. *Rhenano* & *Lichtenvio*. Sed contra affirmat *Pirchaymerus* *Vangiones* esse *Spirenses*. *Nemetes* vero *VVormatienses*. *Sig. Gemblacensis* tamen, qui ante annos scripsit circiter quingentos, *VVormatiam* *Vangionum* urbem vocat, eandemque *Vangionum Speculam* aliquando vocatam, ex antiqua ibidem inscriptione colligit *Ioannes Heroldus*.

Vbii. Germaniæ populi, qui & *Agripinenses* *Tacito*, ubi & hodie *Colonia Agrippina*. *Vbich* pagus in agro *Iuliacensi* forte horum nomen servat.

Velauni. Pagus *Velaunensis*. *Le pais de Velai*. Eorum urbs *Episcopalis Amicia*. *Le Pui en Vilai*. *Le pui nostre Dame*.

Vellaunodunum. *Senonum* opidum, hodie *Anxerre Cœnali*. Sed *Vigenero* *Castellan-*

London; aliis *Villenove en Loraine*.

Velocasses. vide Bellocasses.

Veneti. Inter Armoricos. *Vannes* hodie in Britannia minori.

Veragri. quorum urbs *Octodorus*. Vide *Octodorus*.

Verbigenus. Pagus Helvetiorum, ignoratur.

Veromandui. Eorum urbs *Augusta Veromanducorum* (*S. Quintin. de Vermandois*) Ptolemæo, & in Martyrologio.

Vesontio. Metropolis maxima Sequanorum. vide *Sequani*.

Vienna. Allobrogum ad *Rhodanum* urbs, sub *Medulis*. *Vienne* hodie.

Vnelli. ignorantur.

Vocates. in *Novempopulania*, ignorantur.

Vocontii. Eorum duæ Civitates Episcopales. *Dia Vocontiorum*, *Die en Daulsné*. item *Vasio Vocontiorum*, *Vaison au Contat de Venisse*.

Vogesus. Mons in finibus *Lingonum*, unde *Mosa* profluit, *Mont de fauciles* dicitur *Vineto*.

Volcæ. vide *Arecomici*.

Vsiperes. Germaniæ populi, quos *Plutarchus* in vita *Julii Hufipas* vocat. *Rhellicano* sunt intra *Rhenum* & montes in *Hassia*, in eo loco qui *Hochrug* appellatur. Hos *Vsiperes*, putat *Vvillichius* eisdem esse cum *Vsippiis Taciti*, & *Vispiis Ptolemæi*: item *Sysiperibus Appiani*. *Vsippii* tamen & *Vsiperes* sunt apud *Tacitum* diversi populi. *Nusipi* sunt *Straboni*, ut censet *H. Iunius* in sua *Batavia*, ubi eos *Zutphen* hodie vocari, quidquid alii dicant, adfirmat. *Vispos Ptolemæi* alios esse ab his, docent ejus tabulæ.

Vahalis, sive *VValis*. *Batavorum* fluvius, aut potius pars *Rheni*. *Wael* hodie dicitur, *Tacitus* *Nabaliæ* fluminis etiam meminit. sed, *Vahalis*. ibi quoque legunt.

Vxellodunum in finibus Cadurcorum primæ Aquitanix in prærupto colle qui Duranio flumini imminet, situm. Hodie nomen retinet. Incolis *Lopuech d'Ussoldum*, id est, Podium Vxelloduni. Ibi quotidie effodiuntur multi nummi veteres. quædam etiam monumenta venerandæ vetustatis extant. Sicut est in territorio opidi Martelli. Fons etiam ille de quo mentio fit in ejus oppugnatione commentario VIII, ostenditur à rusticis, qui, mirum dictu, per manus traditum à majoribus habent, Uxellodunum à Cæsare obsessum & vix tandem expugnatum fuisse. Ridiculi sunt, qui *Cadenac* interpretantur. Vide Duranium.

INDEX

I N D E X
RERUM & VERBORUM
MEMORABILIMUM,

Quæ in Commentariis Cæsaris habentur.

A.	
A	<i>Bies in Britannia non provenit.</i> 92
	<i>Acarnanta Casari sub- dita.</i> 319
	<i>Acco Senonum princeps.</i> 117. <i>eius supplicium.</i> 119
	<i>in Achaia & Dyrrhachio à Casare gesta.</i> 320 & seq.
	<i>Achillas præfectus regni Ptolemæi ad occiden- dum Pompejum missus.</i> 347. <i>Idem exercitus Alexandrini dux ad- versus Casarem.</i> 350 <i>eius crudelitas.</i> <i>ibid.</i> <i>copia.</i> 351. <i>interitus.</i> 355
	<i>Achilla civitas libera se Casari dedit.</i> 415. <i>obsi- detur frustra.</i> 421
	<i>Actius Pelignus Pompeia- nus captus à Casare incolumis dimittitur.</i> 226
	<i>Actius Rufus L. Afrani- um proditionis postulat.</i> 335
	<i>Actii seu Attii Vari Pons- peiiani delectus.</i> 224, 234 <i>fuga.</i> 224
	<i>Actius Varus Tuberonem appulsu Africa probi- bet.</i> 234. <i>eius copia.</i> 276, <i>eiusdem castra.</i> <i>ibid.</i>
	<i>Actii Vari cum Curione pugna.</i> 282, 283, <i>peri- culum, clades astutia- que.</i> 384
	<i>Actius Varus castellarum præfectus.</i> 467 <i>eius mors.</i> 470
	<i>Actuarianaves.</i> 85
	<i>Ad exercitum manere.</i> 113
	<i>Adrucillus Gallus Allo- brox.</i> 322
	<i>Adcantuanni seu Adia- tonni rebellio, ac mox deditio,</i> 63
	<i>Adolescentes facile tra- ducuntur.</i> 159
	<i>Adrumetum opp.</i> 276. <i>à Casare obsidetur & capitur.</i> 399, 410
	<i>Adrumetanorum mul- ta à Casare.</i> 452
	<i>Aduatici, eorum inque res.</i> Z 3 36.

INDEX RERUM

- 36, 42, 48, 49, 50, 105, 114, 115.
- Advesperasset.* 465
- A'dvta templorum.* 348
- Eduorum auctoritas ac potestas, & mox calamitas.* 121, 122, 141, 159, 161, 210. *clientes.* 18, 179. *tumultus ac seditio.* 155, 156. *perfidia.* 167
- Eduorum lex de magistratibus suis.* 159
- Eduorum res cum Ariovisto.* 20, 21, 22
- cum Arvernis.* 18, 19.
- cum Biturigibus.* 141.
- cum Casare & Romanis.* 6, 7, 8, 9, 10, 20, 21, 27, 28, 88, 114, 117, 155, 156, 169, 172, 173, 188, 190. & seq.
- cum Helvetis.* 7, 8. *cum Sequanis.* 121, 122
- Eginium op.* 334
- Egus Gallus Allobrox apud Casarem accusatus.* 321. *ad Pompeium transfugit.* 322
- Agri militis ingens animus adversus hostes.* 135.
- Aegypti munimenta.* 368.
- Aegypto & Alexandria Caesar potitus.* 371, 372. & seq.
- Aegyptia classis Pompeiana praefectus Pompeius filius.* 292
- Aegyptii milites Casari insidiantur.* 349. & f.
- Anobarbus.* vide *Domitius.*
- Equinoctialis navigatio periculosa.* 84, 97
- Araria sectura seu strura in Aquitania.* 63
- Ararium sanctius.* 118
- Arci nummi, & talea ferrea pro pecunia apud Britannos.* 92
- Aes apud Britannos non nascitur.* *ibid.*
- Aestimatio rerum & solutio arbitraria ex decreto Casaris aequissima.* 300
- Aestimationes rerum & possessionum in angustia fidei.* 289
- Aestus maris bis incitatus XII. horarum spatio.* 58.
- Aestus marini vis.* 90
- Aestus maritimos majores concitat plena luna.* 81
- Aestum ut vitent Galli.* 132.
- Aetolia à Casarianis ducibus recepta.* 308
- Afranii & Petreii res.* 238, 239, 240, & seq.
- Afranii mors.* 460
- Afraniana legio.* 414
- vide Petreius.*
- Africa*

ET VERBORUM.

<i>Afri, infidiosa natio.</i> 403	<i>Alesiensium obsessorum</i>
<i>Africa calamitas.</i> 411,	<i>angustiæ.</i> 180
423.	<i>Alesia cladis memoria.</i>
<i>Africana Casaris copia.</i>	205. <i>obsidio Casarianis</i>
440.	<i>difficilis.</i> 315
<i>Afrorum mos in frumen-</i>	<i>Alexandria descriptio.</i>
<i>tis suis in specubus sub-</i>	355
<i>terraneis condendis.</i> 433	<i>Alexandria, receptus fu-</i>
<i>Agar opidum.</i> 434, 440	<i>gitivorum Romano-</i>
<i>Agenticum opidum.</i> 138,	<i>rum.</i> 351
144.	<i>Alexandria incendio tu-</i>
<i>Agger ex latericiis muris</i>	<i>ta.</i> 354
<i>confectus.</i> 164	<i>Alexandriam usque Pom-</i>
<i>Agger Romanorum ad</i>	<i>peum Casar persequi-</i>
<i>Avaricum opid.</i> 151	<i>tur.</i> 349. <i>eandem A-</i>
<i>Agricultura cur non stu-</i>	<i>chillas occupat.</i> 351
<i>deant Germani.</i> 137,	352
138	<i>Alexandrina licentia.</i> 353
<i>Agri privati olim Suevis</i>	<i>Alexandri belli initia.</i>
<i>nulli.</i> 66, 67	352, 353
<i>Agros à finibus suis latif</i>	<i>Alexandrinorum diis-</i>
<i>fima vacare, pulchrum</i>	<i>gentia, solertia, & in-</i>
<i>ducunt Suevi.</i> 67	<i>dustria.</i> 354. <i>versu-</i>
<i>Alacritas animi, pugna</i>	<i>tia.</i> 365
<i>studio incenditur.</i> 340	<i>Alexandri Romano-</i>
<i>Alba opidum.</i> 225	<i>rum potentiam suspe-</i>
<i>Albens cælum.</i> 442	<i>ctam habent.</i> 354. <i>eo-</i>
<i>Albici contra Casarem</i>	<i>rum rechina adversus</i>
<i>à Masil:ensibus acci-</i>	<i>Romanos. ibid. eorum-</i>
<i>ti.</i> 236, 246, 263	<i>dem divisio.</i> 356. <i>ani-</i>
<i>Albicorum feritas.</i> 247	<i>mi fracti.</i> 358. <i>classis</i>
<i>virtus.</i> ibid.	<i>adversus Casarem, &</i>
<i>Alces fera.</i> 129	<i>contra.</i> 359, 360, 361.
<i>Alduabis seu Adnásdu-</i>	364. <i>fuga & cades.</i>
<i>bis fl.</i> 23	<i>ibid. Casari deduntur.</i>
<i>Alesia Mandubiorum op.</i>	37
175, 176. <i>ad Alesiam</i>	<i>Alexandrinum Casaris</i>
<i>opera Casaris.</i> 177	<i>periculum.</i> 391

INDEX RERUM

<i>Alga jumentis in pascuum</i>	<i>fidia adversus Romanos.</i>
<i>data.</i> 410	99, 101, 102, 117.
<i>Alienus Sicilia prator.</i>	&c.
417, 418	<i>Ambiorigem ulcisci & de-</i>
<i>Alienus proconsul Casari</i>	<i>bellare Caesar statuit.</i> 118,
<i>commeatum in Africam</i>	121, 202
<i>mittit.</i> 416	<i>Ambiorigis mira fuga.</i>
<i>Allobrogum animus erga</i>	136, 138
<i>Romanos.</i> 4, 6, 7, 11	<i>Ambivareti Aduorum</i>
<i>idem ad Casarem con-</i>	<i>clientes.</i> 179
<i>fugiunt. ibid. frumen-</i>	<i>Ambivariti</i> 70
<i>tum Helvetis dare ju-</i>	<i>Ambracia</i> 309
<i>bentur.</i> 16. <i>sollicitan-</i>	<i>Amicitia populi Roma-</i>
<i>tur.</i> 172, 173. <i>duo fra-</i>	<i>nifœderatis ornamento</i>
<i>tres viri nobiles à Ce-</i>	<i>debet esse & presidio,</i>
<i>sare ad Pompeium defi-</i>	<i>non detrimento.</i> 28
<i>ciunt.</i> 221. & <i>deinceps.</i>	<i>Amphilochi à Casare re-</i>
<i>Alpes 6. Alpium transf-</i>	<i>cepti.</i> 319
<i>mittendarum difficultas.</i>	<i>Ana opid.</i> 245
51	<i>Anartes pop.</i> 129
<i>Alteri & alteri, 15, 148</i>	<i>Ancalites Britannia pop.</i>
455	96
<i>Amagetobria.</i> 19	<i>Ancona opid.</i> 223
<i>Amantia.</i> 312	<i>Andes opid.</i> 51, 54, 236
<i>Amanus mons.</i> 21	<i>Androsthenes Thessalia</i>
<i>Ambacti equitum Gallo-</i>	<i>prator.</i> 333
<i>rum</i> 125	<i>Animadversio non ubi-</i>
<i>Ambarrorum ad Casarem</i>	<i>que exercenda.</i> 322
<i>legati.</i> 7	<i>Animarum immortalitas.</i>
<i>Ambianorum deditio.</i> 41.	124
<i>eorum potestas.</i> 36	<i>Animus Casaris altus &</i>
<i>Ambialites Galli.</i> 56	<i>erectus.</i> 403
<i>Ambiorix & Cativulcus</i>	<i>Animus indomabilis Ca-</i>
<i>Eburonum principes.</i>	<i>sarianorum militum.</i>
98	148, 149
<i>Ambiorix Casarem benefi-</i>	<i>Animi fortitudo, maxi-</i>
<i>ciarius.</i> 59	<i>mum hominis prasi-</i>
<i>Ambiorigis fraus & per-</i>	<i>dium.</i> 305
	<i>Animi</i>

ET VERBORUM.

Animi magnitudo facili- lia ex difficilissimis facit.	Aqua dulcis ad literam marina. 355, 356
49	Aqua avertenda labor.
Animos ad audendum facientia. 396	ibid.
Annii Scapula mors. 385	Aqua dulcis magna vis in- venta. 357
Annona difficultas ut in- gravescat. 245	Aqua & ignis interdictio. 139
Annotina naves. 90	Aqua inopia Pompeiani laborant. 316, 317
Anserem Britanni non gu- stant. 92	Aquam intrant Casaria- ni, ut cum Britannis de- certent. 95
Antebrogius & Iccius le- gati Rhemorum, 35	Aquilaria locus in Africa. 276
Antecursores Casaris. 225	Aquileia. 6
Antesignani equitibus immisti. 258	Aquiliferi Casariani moribundi fortis animus. 324
Antiochi Comageni auxilia Pompeio. 292	Aquiliferi decima legionis virtus. 79
Antistii Turpionis atque Pompeii monomachia. 466	Aquitania tertia Gallia pars. I
Antonius Casarianus, 213, 214, 303	Aquitania limites. ibid.
Anuates Galli. seu Nan- tuates. 51	eiusdem pars maxima sepe Crasso dedit. 65
Apollinem morbos depel- lere. 125	Aquitaniam Caesar ipse adit. 211
Apollinem Caesar reci- pit. 296, 303	Aquitani in copiis Casaris. 238
Apollonia commoditas Casari. 332, 333	Aquitanorum clades. 65. rebellio adversus Rom. 61, 62
Aponiana insula. 398	Aquitius Clodius. 455
Apsus fl. 296, 297	Arar fluvius. 7
in Apuliam Caesar pro- ficiscitur, 229	Aratores stipendiarii mili- tes facti. 408
Apulia gravis autumnus. 290	Arborum incidendarum Z 5 astus.

INDEX RERUM

<i>astus in remorandis ho-</i>	<i>Ars, locorum angustiis</i>
<i>stibus.</i> 42	<i>impedita.</i> 362
<i>Arcana concilii jurejuran-</i>	<i>Arfinoë Ptolemæi regis</i>
<i>do sanciantur.</i> 17	<i>minor filia.</i> 332
<i>Ardor Rom. militum.</i> 149	<i>Artemici seu Arecomi-</i>
<i>Arduenna silva.</i> 87, 131	<i>ci.</i> 142
<i>Arecomici.</i> 174, 235	<i>Arvernorum & Eduo-</i>
<i>Arelatenses naves Casa-</i>	<i>rum factiones.</i> 18
<i>ris.</i> 237	<i>Arverni & Ruteni à Fa-</i>
<i>Aremici seu Arecomi-</i>	<i>bio Max. superati.</i> 29
<i>ci.</i> 173	<i>Arvernorum timor à Ca-</i>
<i>Arguetius Cesarianus.</i>	<i>sare.</i> 142, 143
457	<i>Arundinum radicibus pa-</i>
<i>Ariarates Ariobarzani</i>	<i>sti equi.</i> 321
<i>frater.</i> 392	<i>Asculum opid. à Casare</i>
<i>Ariminum opid.</i> 221	<i>recipitur.</i> 225
<i>Ariobarzanes D. equi-</i>	<i>Ascurum opid.</i> 409
<i>tes Pompeio suppedit-</i>	<i>In Asiam Casar proficisci-</i>
<i>at.</i> 290	<i>tur.</i> 397
<i>Ariovistus Germano-</i>	<i>Asparagium Dyrhachi-</i>
<i>vorum rex.</i> 19, 8 & seq.	<i>norum op.</i> 223
<i>usque ad lib.</i> 2.100,	<i>Aspavia castellum.</i> 465
114, 122	<i>Asprenas proconsul.</i> 442
<i>Arms concrepandi mos</i>	<i>Assa opid. Casari se de-</i>
<i>apud Gallos.</i> 151. eif-	<i>dit.</i> 473
<i>dem despoliari timent</i>	<i>Ategua opid. 456. ca-</i>
<i>Aduatici.</i> 49	<i>pitur.</i> 463
<i>Armorum officina Ale-</i>	<i>Atrebatæ.</i> 36, 42, 45
<i>xandria instituta.</i> 354	179
<i>Armorum similitudo, non</i>	<i>Attius. vide Actius.</i>
<i>nunquam fraudulenta</i>	<i>Atuatuca.</i> 133, 135
<i>est.</i> 166	<i>Avaricum opid. Bituri-</i>
<i>Armatum concilium Gal-</i>	<i>gum.</i> 146, 147, 152
<i>lorum.</i> 115	165
<i>Armenia minor Deiotari</i>	<i>Avaritia commenta.</i> 307
<i>regnum.</i> 392	<i>Avaritia imperatorum</i>
<i>Armorica civitates.</i> 113	<i>malum.</i> 25
180, 203	<i>Aulstis benorum lubæ</i>
	<i>regæ.</i>

ET VERBORUM.

<i>regis.</i>	283, 244	B.
Audax facinus Fabii Pe- ligni.	ibid.	BAbilius, al. Fabius.
Avienus tribunus militum	457	Bacens silva. 121
ignominiose à Casare		Batis flu. 388, 454
mittitur.	427	Bagrada flu. 285
Aulerci Romanis dediti.		Baleares insula. 410
51. rebellant.	60	Baleares funditores. 37
179. Aulerci Branno- vices.	ibid.	Balista turrem dejiciens.
Aulerci Cenomani.	ibid.	459
Aulerci Eburones.	ibid.	Barbarorum mos in castris figendis. 207
A. Babius eques.	466	Barbaros se vocant Mo- rini. 77
A. Clodius.	339	Basilica. 383
A. Fonteii ignominiosa missio.	42	Bataavorum insula. 70
A. Gabinus.	291	Belga. 1, 34. & seq. Bel- ga Gallorum fortissi- mi. ibid. 216.
A. Trebellius eques.	406	Belgarum in Romanos conjuratio. 34, 35.
A. Valgius.	458	37, 38. fuga & ce- des. ibid. in Britanniam commigratio. 92
A. Varro Pompeianus.	300	Belgium. 99, 92.
Aurigarum Britannorum in præliis mira dexteri- tas.	82, 83	Bellandi cupidi Helve- tii. 2.
Aurium defectio in mino- ribus suppliciis.	141	Bella parvis momentis. magnos casus admit- tunt. 227
Ausci Aquitani Romanis dediti.	65	Belli communes casus. 329.
Ausetani ad Casarem transseunt.	248	Belli eventus milites præ- mia sui laboris exspe- ctant. 264. Belli exitus durissimi. 252. Belli jus. 22. Belli jure in- captos victor vita na-
Auspicioꝝ & religio- num observans Phar- naces.	305	
Auctoritas & timor Ro- mani exercitus apud Barbaros.	73	
Auximum opid.	223	
Axona fl.	36, 37	

INDEX RERUM

- cisque potestatem ha- rum. 13, 14. incendi-
 bet. 422. Belli de sum- tur. 168
 ma iudicium ducis esse Bibrax Remorum op. 37
 debere, non militum. Bibractense Gallorum con-
 25, 26. Belli ratio ro- cilium. 173
 va & inusitata. 315, Bibroci Britannia populi.
 316 96
 Bello atate inutiles, Cim- Bibulus xxx naves Caesaris
 brico bello apud Gallos incendit. 293
 comesti. 182. Bello in- ejusdem odium in Ca-
 utiles ejiciuntur. ib. sarens. ibid. crudelitas
 Bellum sectantes oculi & in Casarianos. 298.
 prada gratia, 60. Bel- mors. 311. Filii ejus
 lum confici nollet qui duo occisi. 352
 licentia peccandi gau- Bigerriones Romanis de-
 det. 386. idem sine ma- diti. 65
 gistratus & principum Bithynia ac Ponti com-
 consensus geri non posse. positio. Casari difficilis,
 201 391
 Bellica porta Viica. 277 Biturigum res. 142
 Bellica laude semper in- 189, 190.
 elyti Galli. 113, 114, Bivius Curius Casaria-
 139, 180 nus, 230
 Bellidenses seu Bullidenses Boduognatus Nerviorum
 Casari se dedunt. 396 dux. 45
 Bellocasi populi. 179 Bogud Mauritanis rex à
 Bellona templum. 392 Casio in auxilium vo-
 Bellovaci, eorumque res. catur 387. adversus
 36, 40, 179, 192, 197. Marcellum pugnata.
 & seq. 388. à Pompeio filio
 Beneficium maximum infestatur. 408, 409.
 quod Romani exteris idem & P. Sittius Cir-
 conferre possent. 6 tam Inba regis opidum
 Berones Casiani. 384 invadunt. 410, 411
 Besti in copiis Pompeii. Boia opidum. 146
 291 Boii. 4. Helvetiorum an-
 Bethuria. 464 xiliares. 15. Advis
 Bibracte opidum Advo- attributi. 19
 19
 Beiorum

ET VERBORUM.

<i>Boiorum op. Gergovia.</i>	143	<i>cespite.</i>	470
<i>Bona Inba regis sub hasta</i>		<i>Cadetes pop.</i>	179
<i>vendita.</i>	451	<i>Cadurci. vide Helenteri.</i>	
<i>Bos cervi figura.</i>	129	<i>Cacilius Niger Barbarus,</i>	
<i>Bosphori rex constituitur</i>		<i>Pompeianus.</i>	472
<i>Mithridates Pergame-</i>		<i>Cacina Caesar ignoscit.</i>	
<i>nus.</i>	397		447
<i>Brachium ad flumen Sal-</i>		<i>Caresi Germani</i>	36
<i>sum Pompeius facit.</i>		<i>Caesar Antonio adest in-</i>	
	458	<i>auguratus petitione.</i>	
<i>Brannovii.</i>	179		214
<i>Brannovices, vide Au-</i>		<i>Caesar cum Afranio dimi-</i>	
<i>lerci.</i>		<i>cat. 139, 240. eum ad</i>	
<i>Bratuspantium Bellova-</i>		<i>deditionem compellere</i>	
<i>corum opid.</i>	40	<i>vult.</i>	258
<i>Britannia descriptio, &</i>		<i>Caesar Dejotaro ignoscit.</i>	
<i>Britannorum res.</i>	77	<i>392, 393. deprecans à</i>	
<i>& seq.</i>		<i>suis militibus non ex-</i>	
<i>Britanniam disciplina er-</i>		<i>auditus.</i>	447
<i>go adibant Galli.</i>	124	<i>Caesar diffator à M. Lepi-</i>	
<i>Brundisium op. circaque</i>		<i>do dictus. 275. idem di-</i>	
<i>res gesta.</i>	230, 231,	<i>ffator tertio designatus.</i>	
	290, 291, 303.		451
<i>Brutus adolescens, Casa-</i>		<i>Caesar diffidentibus suis ac-</i>	
<i>rianus. 143. ejus classis</i>		<i>cedens animum restituit.</i>	
<i>adversus Massilienses.</i>		<i>37, 38. laborantibus</i>	
	163, 276	<i>subvenit.</i>	83
<i>Bullis & Amantia oppi-</i>		<i>Caesar & Pompeius vici-</i>	
<i>da.</i>	312	<i>na castra ponunt. 296,</i>	
<i>Bursavolenses pop.</i>	463	<i>297, 306</i>	
<i>Butrotum opid.</i>	298	<i>Caesar in Galliam contem-</i>	
		<i>dit. 54, 122. in ma-</i>	
		<i>re se abjicit, & nando</i>	
		<i>evadit. 365. legatos</i>	
		<i>suos violatos ulciscitur.</i>	
		<i>56. novem annis iis-</i>	
		<i>dem fere militibus usus</i>	
			220

C.

C <i>Abillonum opid.</i>	162
	187
<i>Caburnus Allobrox</i>	174
<i>Cadavera hostium pro</i>	

Caesar

INDEX RERUM

- Cesar Pompeio conciliari veller.* 224, 232, 295. 299. *ibid.*
- Cesar Pompeium oppugnare semel deliberat.* 232. *Pompeium ad pugnam elicere cupit.* 335, 336. *Pompeium Terra arcet, Pompeius Casarem mari & portibus.* 296, 297
- Cesar Rhenum trajicit.* 74
- Cesar quotannis in Italiam ibat.* 85. *suus adversus elephantos pugnandi rationem demonstrat.* 438. *supplicibus libentissime ignoscit.* 393. *unaestate duo maxima bella conficit.* 33. *uni militum scutum detrahit, & in primam aciem provolat.* 46
- Cesar contra Aduaticos.* 49. *contra Alexandrinos.* 352, 353. *contra Ambianos.* 41 *contra Ariovistum.* 20. & *seq.* *contra Belgas.* 34. *contra Bellovacos.* 39. *contra Britannos.* 76, 77, 86, 90 *contra Gallos.* 186 *contra Germanos.* 69 70, 74. *contra A.* *duos.* 159, 161, *contra*
- Labienum.* 405 *contra Massilienses.* 236, 237. *contra Nervios.* 41. 109. *contra Pharnacem.* 394 395. *contra Scipionem.* 405, 406, 407 *contra Sotiates.* 61 *contra Sueffiones.* 40 *contra Venetos.* 55 *contra Vercingetorigem.* 143
- Cesaris opera varia* 8, 72, 73
- Cesaris opera ac munitiones ad Alesiam.* 175 *eiusdem opera ad Alexandriam.* 353 *seq.* *ad Brundisium.* 231. *ad Ilerdam.* 240 *ad Massiliam.* 272
- Cesaris opera ac munitiones ad Dyrrachium.* 314
- Cesaris opera ad Pharam.* 363. *ad Vritam.* 426
- Cesaris pro castris semper dua legiones excubabant.* 151
- Cesaris & Pompeii dissidiorum causa.* 216 217. *eorum novissimum inter se praelium.* 340, 341
- Cesaris ad Scipionem de pace mandata.* 320
- Cesaris in Hispania res gesta.* 273. *in scientia & coram*

ET VERBORUM.

- & consilio omnia sibi
 posita milites existima-
 bant. 403
 Casari supplicatio decre-
 ta. 85. honores exhi-
 biti. 214, 215
 Casarem Romana Resp.
 desiderat. 390
 Casarem velut despicit
 Scipio. 415
 Casariana classis incen-
 dium. 345
 Casariani centurionis ca-
 ptivi ad Scipionem
 forte & intrepidum
 responsum, 422
 Casariani exercitus tole-
 rantia, sitis, ac fames.
 316, 434. Casariani
 militis veterani ad La-
 bienum verba. 405, 406
 Casariani haud fere ad
 Pompeium perfugie-
 bant, sed saepe contra.
 322, 323
 Casariani à Pompeianis
 in colloquio condic-
 to contra fidem vulneran-
 tur. 300
 Casariani equites mille
 contra septem millia
 Pompejanorum constige-
 bant. 336
 Casariani milites ab A-
 franio & Petreio male
 plectuntur. 256. in
 quodam castello omnes
 vulnerati. 318
 desperatione se interfi-
 cientes. 104
 Casarianorum adversus
 Britannos difficulta-
 tes, 78, 79. Casariano-
 rum militum adversus
 Germanos trepidatio.
 23, 24. adversus Pom-
 peanos pugna & vi-
 ctoria. 470. strages à
 Pompeio. 326, 422.
 diligentia ac industria
 singularis. 87, 89
 eorundem lenitas 264
 peritia militaris. 43
 licet paucorum adver-
 sus multos hostes ingens
 animus. 62, 63
 perplexitas, atque etiam
 praesens animus. 56,
 57. constantia, seu per-
 tinacia miranda. 107
 464, 465. res fortiter
 gesta. 329. virtus Pom-
 peianis collata. 423
 Casarianis milit. Labie-
 nus insultat. 405, 406
 C. Antistius Rheginus le-
 gatus Caesaris. 116
 C. Avienus trib. milit. i-
 gnomiose à Casaro
 mittitur, 427
 C. Biotius seu Mutius Rhe-
 ginus eques R. à Casaro
 captus. 435
 C. Calvisius Sabinus Casa-
 rianus. 308
 C. Caninius Uxellodunum
 obsidet.

INDEX RERUM

- obsidet, 206. vide Catinus.
- C. Carpineius seu C. Arpinus eques Rom. 99
- C. Cassius Syriacarum navium Pompeii praefectus. 292
- C. Clusianus seu Clusinas ignominiose dimittitur. 427
- C. Considius Pompeianus. 276, 399, 415. ejus crudelitas: 400
- C. Crispus Sallustius. vide Crispus Sallustius.
- C. Curio trib. pleb. Casaris factor. 215. vide Curio.
- C. Decii seu Decimii fugga. 416
- C. Fabius legatus Casaris. 97, 203, 466
- C. Flavius eques. 237
- C. Fundanius eques Rom. ad Casarem transfugit. 458
- C. Fusii Cotta mors. 235
- C. Gallionius eques Rom. 271
- C. Marcellus Rhodia clasfis Pompeiana praefectus. 292
- C. Marius. 24. 417
- C. Messius Casarianus. 415 (374)
- C. Pletorius quaestor. 373
- C. Pomponius seu Coponius. 292
- C. Rebilus. vide T. Rebellus.
- C. Sallustius Crispus prat. 402
- C. Saserna. 428
- C. Trebonius legatus Casaris. 94, 136, 146, 237. Massiliam oppugnat. 262. prat. urbanus. 300
- C. Triarius Pompeianus. 292. ejus de prokursu militum praecipuum. 341
- C. Valerius Caburus. 30
- C. Valerius Donotaurus. 145
- C. Valerius Flaccus 30
- C. Valerius Procellus Gallia provincia princeps 12, 30, 33
- C. Vergilius Pratorius Pompeianus. 412. ejus deditio. 450
- C. Volcatius Tullus. 130
- C. Volusenus. 53, 77, 212, 322
- Calagurritani pop. 248
- Calamitas ex amicis inimicos facit. 348
- Calamitatem aut suam aut temporum queri, mediocritas est animi. 301
- Calcata. 467
- Calenus Casarianus. 297
- Calsetes pop. 36
- Calones

ET VERBORUM.

Calones inermes armatis	Labienii dictum.	306
hostibus intrepidi occurrunt.	Caput Cn. Pompeii adolescentis Casari allatum.	47. 45 474
fuga.		
Calpurnius Salvianns.	Capua opidum.	128. per-
384	fugium Pompejanorum.	
Calydon, opp.		224
308		
Cameli Regis Inba capti.	Cavalitani Casaris studio.	223
387		
Camulogenus Aulercus.	Caracis Sardinia Casar adit.	451
169. ejus mors.		172
intra Cancellos pugnare.	Caracaso.	62
405	Carmenenses pop.	274
Candavia.	Carniona seu Carnona opid.	386
296. 333		
Carinius Rebilus legatus	Carnutes, eorumque res.	98, 135. 116, 187, 124.
Cas.		231 140. 204.
231		
Canopus.		348
Cantabri pop.		237
Cantium Britannia.	Carri & impedimenta Gallorum in bellis,	92, 96 196,
96		
Canusium opid.		230 243
Capillo promisso sunt Britannii.	Carri Helvetiorum pro vallo.	93 15
93		
Cappadoces in copiis Pompeii.	Carruca opid.	291 467
Cappadocia regnum Ariobarzani.	Carfulenus Casarianus praefectus.	373 371
373		
Capita hominum occisorum adversus hostium opidum conversa.	Cartei opid.	471 96
470		
in Capita singula liberorum ac servorum tributum impositum.	Carvilius rex.	307 96
non nisi Capite Casaris relato pacem fieri posse,	Casus memorabilis.	269
	Cassi Britannia pop.	96
	Cassivellaunus Britanno-	
	rum dux. 92. & seq.	
	Cassiana turma honos a Casare.	466
	Cassius Longinus Cas-	
	Tianus.	

INDEX RERUM

rianus, 308. ejus timor.	309	Catamantaledes	3
Cassius Longinus propra-		Catascopus,	412
tor, in Hispania.	381	Catena ferrea pro funibus.	
ejus stipatores.	384	Cativolcus Eburonum	
ejusdem odium apud		princeps. 98. raro vitam	
milites.	382, 383,	finis.	132
384. pugna cum Mar-		Caio Caesaris hostis.	213
cello.	387, 388. vul-	139. Sicilia orator.	
neratio & confanatio.		ibid. ejus de Pompejo	
384. ejusdem mors		querela. ibid. ejusdem	
390		ad Cn. Pompejum fi-	
Cassius Pompejanus.	346	lium oratio.	409
ejus fuga.	ibid.	Catonis Lusitani oratio ad	
Castellani, castellorum		Caesarem.	461
domini.	377	Catonis Viicensis molimi-	
Castellorum ingens nu-		na adversus Caesarem.	
merus.	315	417. ejusdem apud	
Casticus Sequanus.	3	Viicam gratia, labor,	
Castor Tarcumdaricus.	291	exitus. 446. 447. vide	
Castra castris inclusa.		M. Caio.	
325		Catuviges Galli.	6
Castra lunata.	422	Cavavillus Aedus capi-	
Castra munire quando		tur.	175
primum caeperint Galli,		Cavavinus Senonum rex.	
155		118, 208.	
Castra Q. Ciceronis à		Causam ex vinculis dicere.	
Gallis oppugnantur.	106.	3	
107		Celeritas mutatis jumentis.	
Castra Posthumiana, lo-		285	
cus.	457	Celeritatis in bellis momen-	
Castrorum Casvis exi-		tum.	101. 110
guitas in Britannia.		130, 177, 371, 372	
81. Pompejanorum		Celta, qui & Galli.	1
luxuries.	343	Celtiberia regio.	248
		Celtiberi.	

ET VERBORUM.

Celtiberi pop.	237	ri, 110. observantia	
Celtillus Vercingetorigis pater.	140	mandatorum Caesaris,	
Cenimagni pop.	96	Cilicia ordinatio.	391
Cenomani. vide Aulerci,		Kimberius & Nasua Sue-	
Centrones pop. 6. Nervio-		vorum imperatores.	22
rum clientes.	104	Cimbri ac Teutoni Ita-	
Cercina insula.	402	liam vastantes.	20
Cercinates Casarem com-		182. à Mario puls. 24	
meatu juvant.	416	Cinga st. Hispania,	243
Cervi in operibus milita-		Cingetorix, ejusque res	
ribus.	178	86, 97, 115. 120	
Ceteio seu C. Atteio		Cingulum opid.	225
sar ignoscit.	447	Cippi qui dicantur.	273
Cetrata cohortes.	238	Circino velut circumductum	
Cetrati Afraniani occidun-		flumen.	23
tur.	255	Circa epidum capitur.	
Chara radice usus pro		410	
pane.	316	Cispinus & Aquila Casari-	
Cherronesus.	358	ans.	434
Cherusci Germania pop.		Civilis dissensio Romano-	
121		rum.	188
Cibaria trium mensium		Civilis dissensionis remedi-	
molita. secum efferunt in		um.	215
Helvetii.	4	in Civilibus dissensionibus	
Cibis quibus Britanni ab-		quid accidere soleat.	
tineant.	80	389	
Cibus servitute oblata peti-		Civitas omnis Helvetia	
ti.	182	in quatuor pagos di-	
Ciceronis hybernorum op-		visa.	7
pugnandorum consi-		Civitas Parisiorum &	
lium. 105, 106. pru-		Senonum.	116, 117
dentia. ibid. pericu-		Civitatum Germanica-	
lum. 107. cura Casa-		rum laus.	129
		Civis Romani Gadiitani.	272
		Civitas	

INDEX RERUM

<i>Titium Romanorum bona, qui contra pop. Roman. arma tulissent Zama vendita.</i> 451 <i>Clades Casarianorum.</i> 324, 325. 326 <i>Cladibus praedecessorum suorum posteriores duces prudentiores fiunt.</i> 62 <i>Clamor exercitus & signorum cantus auditus Antiochia.</i> 348 <i>Clamor in pugna non inutilis.</i> 349 <i>Clamoris terror,</i> 186, 479 <i>Classis Pompejana.</i> 291 <i>Casariana.</i> 293. <i>Casariana incendium.</i> 345 <i>Gallica adversus Romanos.</i> 56 <i>Cleopatra cum fratre suo pugnans.</i> 347. <i>à Casare regina Aegypti constituitur.</i> 372 <i>Clientum Gallorum fides.</i> 161 <i>Clodius Aquinius casus.</i> 465 <i>Clodii cades.</i> 139 <i>Clodiana cadu reus Milo.</i> 301 <i>Clupea insula.</i> 276, 399 <i>Cn. Domitius Calvinus.</i> 88, 08, 445.	<i>Cn. Magius praefectus fabrum Pompejanus captus ad Casarem adducitur.</i> 230 <i>Cn. Piso Pompejanus.</i> 359. 406 <i>Cn. Pompeius Q. Tituri interpret.</i> 104 <i>Cn. Pompeii adolescentis molimina.</i> 452. <i>eiusdem praesidium fragile.</i> 474. <i>res male gesta.</i> 410. <i>eius cades.</i> 475 <i>Cn. Pompeii adversus Casarem iniquitas</i> 216 <i>mors, vide Pompeius.</i> <i>Cocosates Aquitani.</i> 65 <i>Caelius Vinicianus Casarianus,</i> 397 <i>Caelius de Rep. remotus.</i> 301. <i>eius iniquitas.</i> 302. <i>eiusdem molimina frustra cadunt.</i> ib. <i>Caelia leges.</i> 300, 301. <i>Cohortes Coloniae.</i> 274 <i>Cohorti uni Pompeiana decem Casariani certare non detrectant.</i> 22 <i>Colonnorum delectum habent Pompeiani.</i> 224 <i>Comagenus Antiochus.</i> 291 <i>Comana opid.</i> 374. <i>Beltona templum.</i> 392 <i>Cominini.</i>

ET VERBORUM.

Cominius.	422	Confluentis Mosæ & Rheni.	73
Comius Atrebatensium rex, ejusque res	76, 81, 83, 96, 118, 180, 191, 199, 200, 212	Conjugia Gallorum.	126
Commeatibus duobus reportatus ex Britannia Rom. exercitus.	97	Conjuratio adversus Casarem. 81. 82. adversus Qu. Cassium Longinum.	384
Commentariorum Casaris elegantia.	188	Confidii Longi Pompeiani crudelitas.	399, 400
Commentarios Casaris Hirtius contexuit.	ib.	ejus acta.	421, 445
Concilia nocturna & occulta.	113	ejus mors.	449
Concilium Gall. 17, 117		Consilia hostis audienda non esse,	99
Concilium armatum apud Gallos.	115	Consilium in ipso negotio non capiendum.	102
Conclamandi mos in castris.	251	Consilium suum Casar occultabat.	403
Conclamare vasa. ibid.		Constantia bonum.	24
Concordia boni	100, 101	Consulendi occasio brevis.	100
Conditionem ab armato hoste Romani non accipiunt.	106	Consulum & Pompeii ad Casarem mandata.	222
Conditiones pacis aque quando maxime fieri possint,	296	Continentia Germanorum.	127
Condrusi Germani.	26	Conventus Thapsitanorum & Adrumetanorum à Casare mulctatus.	451
130. Trevirorum clientes.	69	Convictolitanes Aduis.	156, 168, 175
Conduktoribus adium annua merces habitationis donata.	301	Copiarum Casaris paucitas. 290, 291. elevatio.	337, 338
Conetodunus & Guturvatus duces Gall.	140	Corbeus seu Correns Bellovacorum dux. 191, 192	

INDEX RERUM

<i>ejus mors.</i>	200	<i>Crastini primipili Casariani fortitudo.</i>	340
<i>Corduba Casaris amica.</i>		<i>mors.</i>	344
273. Hispania caput.		<i>Cratium usus in bellis.</i>	315, 333
452. eam Casar capere contendit.	453	<i>Credimus libenter ea quae volumus.</i>	60, 279
<i>Cordubensis conventus Varronem excludit.</i>	273, 274	<i>Creditarum pecuniarum sine usuris solvendarum lex.</i>	301
<i>Cordubensium onus à Casio Longino.</i>	382	<i>Cremandorum cadaverum mos apud Gallos.</i>	126, 127
<i>defectio.</i>	386	<i>Crispus Sallustius praetor ad Cercinam insulam gesta.</i>	416
<i>Corfinium Casar oppugnat.</i>	225, 229	<i>Crimes mulieribus abscisfi. & ex illis tormenta facta.</i>	294
<i>Coris interfectae turres.</i>	151	<i>Critognati Aruerni crudelis oratio in obsidione Alesia.</i>	180
<i>Corneliana cast.</i>	277, 285	<i>Crudelitas veterum Gallorum.</i>	125, 181
<i>Cornelius Balbus vulneratur.</i>	300	<i>Cuniculorum agendorum peritissimi Aquitani.</i>	62, 151
<i>Cornificius Casarianus.</i>	387, 398	<i>Cupiditatis pecunia maiorum.</i>	128
<i>Coronam auream Pharnaces Casari miserat.</i>	394	<i>Curio Casarianus, ejusque res 222. item. 276. & seq. ejus mors.</i>	288
<i>Cortice ex arboribus potius se victuros Casari minantur, quam Pompeium è manibus dimissuros.</i>	316	<i>Curianorum militum trepidatio.</i>	273, 288
<i>Corus ventus.</i>	89	<i>Curiani Galli ac Germani.</i>	
<i>Cosam Milo oppugnat.</i>	301		
<i>Cotho Adrumeti.</i>	432		
<i>Cotta Aurunculeii virtus.</i>	102, 78		
<i>Cotus Aedus.</i>	156, 157		
<i>Cotus Thracum rex equites Pompeio supeditat</i>	291		

mani, 419, 420	eorum mira fides. ib.
Curiani equites à Scipione deficientes. 426	Diablintes Galli. 56
Curiosa deditio. 50. 55	Diana Ephesia sanum spoliari iubet Scipio. 308. id interuentu Caesaris impeditur 3. 8
1. 0	Dictator Iulius Caesar. 275. 2. 9. dictatura se abdicat. 290
D.	Didius Gadium praefectus 473. ejus mors 475
D Amasippi liberis Caesar ignoscit. 448	Diei prolatio in exactio- ne pecunia, donatio dicta. 307
ejus mors. 451	Diei unius anteverfio quantum ad summam faciat. 333
Damnatum privatum salutis publica causa non formidandum. 146	Dii Gallorum. 125. 126
Dardani in copiis Pompeii. 291	Gerruanorum. ibid.
Decetia, opid. 156	Dii immortales omnibus casibus belli interfant. 395
Decima legionis commendatio. 25. 26. 43. 80	Dii, quos pro sceleribus ulciscuntur impune diu grassari permittunt. 9
Decimus Brutus adolescens. 57. clasus ad Masiliam praefectus. 237. 246	Dioscorides & Sarapion legati Ptolemae regis ad Achillam. 350
Decimus Lelius Asiaticarum navium Pompeii praefectus. 291 312. 3. 4	Dis, pater Gallorum. 126
Decumae in octavas mutata. 451	Disciplina memoria constans, non literis. 124
Decumanus miles, ex decima legione seq. 406	Dissensionis malum. 101 156
Deiotarus ejusque res. 91 392. 393	Dux Helveticorum legatus. 8
Delphos Kalenus recipit. 320	Divus acus
Delta in Aegypto. 368	
Devoti, qui Soldarii. 63	

INDEX RERUM

- D**
Divitiacus *Aduorum Dumnorix* *Ednus* *Di-*
princeps, ejusque res. *vitiaci frater, ejusque*
res. 3, 9, 10, 11, 18, 25, 37. *res.* 3, 5, 10, 11, 12,
 122 *88, 89, ejus caedes.*
Domicilia Gallorum in *ibid.*
astu- 131. *D*uoviri *aciem inclina-*
tam restitunt. 357
Domitius *Enobarbus* *Pompeianus* 225. *ejus* 358
de fuga ex Corfinio *Duracius Pisto.* 203
consultatio, ibid. à *Durocororum opid.* 138
Massiliensibus rece- *Duumviri municipiorum.*
ptus, excluse Casare. 262, 232, 233
 236, 246 *inde fuga.* *Dux* *quanquam in re de-*
 276 *speratissima animo non*
deficiens militibus gra-
Domitius *proditionis ar-* *tus.* 154
guitur. 281. *ejus ur-* *Ducis presentia animus*
bana gratia & digni- *militibus restituitur.* 46,
tas. 335 47
Domitius *Calvinus.* 308 *Dynasta* *provinciarum.*
ejus cum Pharnaces. 391
 373 *ad Dyrrhachium castra*
Donilans *Gallogracus* *vicina ponunt* *Casar*
ccc. equites Pompeio *& Pompeius.* 295
suppeditat. 291
Doris *ratio apud Gallos.* *Dyrrhachio intercluditur*
 126 *Pompeius.* *ibid.*
Drapes *Senonum prin-* *Dyrrhachii & in Achaia*
ceps, 204. & seq. in- *gesta.* 319
dia mortuus. 211 *Dyrrhachina duo praelia*
Druidum *descriptio.* 123 *Casarem nonnihil debi-*
 & *seq.* *litarunt.* 339. *ob ea*
Ducere *bellum.* 285 *Casar* à *Pompejanis*
Dumnacus Andison dux. *ubique traducitur* 333
 203. *ejus fuga.* 204.
 205

ET VERBORUM.

E.	Ennius citatus. 464. 470
E Burones pop. 36. Tre-	Epasnaetes Arvernus.
virorum clientes. 69	212
ubi siti. 97. eorum de-	Ephesiam pecuniam au-
fectio. 99. humiles &	ferre Scipio conatur.
ignobiles. 100. prada	308. ei salutem Casar
omnibus à Casare expo-	affert. ibid. & 348
nuntur. 133. 134	Ephippiorum usus apud
vastantur. 137. vide &	Suevos indecorus. 67
Aulerci.	Epibata armantur. 407
Eburovices adversus R.	Epidaurum liberat Va-
conspirant. 60	tinus. 379
Ediscendi studium apud	Epirus tota Casari dedi-
Druides. 124, 125	tur. 296. 313
Egefaretus Theffal. 308	Epistola mittenda mira
Eijcere naves. 303	ratio. 110
Elaver flumen. 157	Eporedorix Eduus. 173
Elephanti condocesacti.	capitur. 175
412	Equestris pralii consuetu-
Elephanti Scipionis. 398.	do. 459
413. 431	Equestris pugna mira
Elephanti communi pe-	exercitatio apud Ger-
riculo in aciem edu-	manos. 31
cuntur. 413. eorum	Equites mille Casariani
terroris muniendi ra-	septem millia Pom-
tio. 437	peianorum equitum
Elephanti LX. adversus	sustinere non dubita-
Casarianos producti.	bant. 336
424. eorum fuga. 443	Equites Galli. 123
Elephanti LXIV. a Casa-	Equitum Gallorum temé-
re capti. 445	rarium jusjurandum. 74
Elephantio ferocienti vete-	Equites Germani saepe in
ranus miles se fortiter	praliis ex equis desi-
objicit. 443	liunt, ac pedibus pra-
Elusates Rom. dediti. 57	liantur. 67

A a Equitum

I N D E X R E R U M

Equitum Romanorum generositas. 203, 204	Execti à Pharnace ciues Rom. 394
Equitibus quingentis Helveti quatuor millia equitum Roman. pro pellant. 10	Exercitus Casarianus Dyrhachinis praelis attenuatus. 339
Equi alga pasti. 410	Exercitus non minorem quam imperator ipse laudem consecutus. 24
Equorum mira docilitas 67.	Exercitus Rom. ab Helvetiis pulsus, & sub jugum missus. 5
Equorum studiosi Galli. ibid.	Exercitus Casariani major pars trones. 414
Equos suos assuefacit Caesar non reformidare elephantos. 437	Exercitus Casariani suis. 523.
Eratosthenes citatus. 119	Exercitus totius salus parua in re aliquando consistit. 297
Ergastula quadam Milo soluit. 301	F.
Ericius, pro castris. 326	Fabii Peligni facinus audax. 283
Essedorum usus in praeliis apud Britannos. 78, 82.	Fabius Max. Rutenos & Arvernos superavit. 67.
Essui pop. 97	Factiones Gallorum. 18, 122.
Etesia venti. 359	Fagum & abietem Britannia non habet. 92
Evocati Pompeiani. 338	Falcata quadriga Pharnacis. 396
Euphranor Rhodius vir fortis. 361. ejus mors. 368.	Falcium in navibus bellicis usus. 59
Exactiones gravissima Scipionis. 307	Fama in novitate antecedit. 306
Exactiones graves Castii. 382.	Fames
Exactor improbus ministris etiam suis odiosus. 288	
Excommunicatio veterum Gallorum. 123	

ET VERBORUM.

Fames ac penuria Afranianorum.	254	Fides clientum Gallo- rum.	161
Fames Caesarianorum mitum & tolerantia.	148, 242, 243	Fides tota Italia augetur.	289
Familia Orgetoriga, decem milia hominum.	3	Fides hostili non temere credendum.	305
Ex Familia una duo simul in Senatu Aduo esse non poterant.	150	Fiducia Caesaris miranda.	432
Fannum opid.	223	Fiduciaria opera legati.	272
Fascium praelationis iudicia.	34	Fiduciarium regnum.	366
Favonius Scipionem castigat.	320	Filia Ptolemai regni minor.	353
Fautores Caesaris LXXIV a Pompeio securi percussit.	463	Flumen velut circumcircunductum circumcidunt.	23
Faustus Sylla. 270 a Sisto capitur.	250	Fluminis alti transeundi rallo.	455
mors.	Ibid.	Flumen avertere Caesar molitur.	248
Femina notitiam intra ann. xx. Germani non habebant.	127	Flumina Rom. milites non morantur.	168, 169.
Femina a viris prodi hostibus metuentes, viros hostibus ipsa praeferunt.	15, 153	Foderis militum faciendi vius apud Gallos.	139
Feminarum pavor in arboribus oppugnatione.	260	Felvis arborem pastus equi.	321
Ferraria Bisurigum.	150	Fontem cuniculo intercipit Caesar.	210
Ferraria officina a Pompeianis instituta.	40	Fortissimi Gallorum Belgae.	1
Ferrum in Britannia nascitur.	9	Fortuna vs.	174
Fides Caesaris.	425	Fraterna pietatis exemplum.	12, 63, 413
Fides Caesarianorum militum constantissima.	422	Frenati equi & infrenati.	406
		Frontani.	219
		Frigoris tolerantissimi Suedae.	

INDEX RERUM

<p>vi. 66 <i>Frigoribus exposita est Gal- lia.</i> 9 <i>Fru mentum dedititiis suis dandum curat Ca- sar.</i> 16 <i>Fru mentum militibus cer- tis diebus admetiebatur Caesar.</i> 10 <i>Fru mentum suum Helvetii comburunt.</i> 4 <i>Fru menti condendi modus apud Afros.</i> 433 <i>Fru menti inopia in Caesaris castris. 416. ea leva- ta.</i> 417 <i>Fru menta & edificia propria corrumpentes Galli.</i> 173 <i>Fru menta intra munitio- nes sata.</i> 321 <i>Fuga Ambiorigis mira.</i> 137, 138 <i>Fuga per nox.</i> 16, 196 <i>Fuga celanda ratio.</i> 197 198, 200 <i>Fuga simulatae fraus.</i> 119, 221, 206 <i>Fuga spem suis adimit Caesar.</i> 14 <i>Fulvius Posthumus.</i> 323 <i>Funera Gall. magnifica.</i> 126, 127 <i>Fusus seu Fufius Cale- nus.</i> 293. <i>eius indu- stria.</i> 319 <i>Fusus Cotta occiditur.</i> 140</p>	<p style="text-align: center;">G.</p> <p>GAbali pop. 173, 179 Gabini Casariani res gesta. 378. mors. ibid. Gabiniani milites. 291 347, 351. Gaditani Caesaris fauto- res. 272 Galba Suefionum rex. 36. ejusdem filii Casari do- duntur. 41 Galearum tegmenta ex vi- minibus. 323 Galeati. 404 Gallia divisio. 1, 122 Gallia omnis ad Septem- trionem est. 10 Gallia omnis pacata. 51 repente tumultuatur. 55 Gallia provincia. 238 Casari decreta. 22 Gallia tanquam praeda Germanis & Romanis exposita. 67, sub- acta. 211. libera esse iussa. 67 Gallia transalpina. 142 Gallia concilium, cui ne orbis quidem terrarum possit obsistere. 154 Gallia consensus adversus Casarem in libertate vindicanda. 99. 274 Gallia conventus Caesar agit. 17. concilium in- dicit. ibid: 117 Gallia</p>
---	--

ET VERBORUM.

- Gallia equitatus ad Caesarem in Britanniam profecturum convenit.* 88
- Gallia & Germania morum discrimina.* 14
18, 19. & seq.
- Gallia & Hispania regiones saluberrima.* 291
- Gallia fertilitas ac opulentia p[er] Germania.* 128, 129.
- Gallia imperium sibi vindicare volunt Helvetii.* 3. *Ariovistus, & Caesar.* 129. 134. & seq.
- Gallia motus repentini.* 86, 113
- Gallia praesidia distribuit Caesar.* 211
- Gallia provincia servitus.* 181, 182
- Gallia res gestas Hirtius absolvit.* 188
- Gallus Gallos fallens.* 61.
110
- Galli Belgae.* 34, 35
- Galli bellicosi.* 53, 114
139
- Galli, Celta lingua Gallica dicti.*
- Galli disciplina ergo in Britanniam proficiebantur.* 1:4
- Gallorum equitum mos. ibid. iurjurandum temerarium.* 174. vir-
- tus ac fortitudo mirabilis.* 244. 401
- Gallorum veterum mores & instituta.* 1, 5. & deinceps. 122
- Galli à Dite patre progeniti.* 126. *Græci literis utebantur.* 124
- humanis victimis diis litabant.* 125. *Cimbri- co bello humanis corporibus vescabantur.* 182. *in acie sedere soliti.* 197. *jumentis maxime delectantur.* 65. *etiam senes militant.* 196. *multos car- ros in bellis habent.* 244. *procero ac mirifico sunt corpore.* 49, 421; *religionibus dediti, eorumque dii, ac vota.* 125, 126. *armati in concilium veniebant,* 114. *novis rebus plerumque student.* 68 *in copiis Caesaris.* 238 *luba regis.* 286. *Pompeii.* 290. *proditores in exercitu Cas.* 42, 119. *urbes suas ipsi incendunt.* 146
- Gallorum ingenia candida & aperta.* 438. *inter se discrimina.* 1. *factiones duæ.* 18. 122 *mira consuetudo in concilii armati indi-*

<p> 114. nobilitatem genera duo, Druides & Equites. 123, 124 precipui Belga & E- du. 216. tutelam ad- versus Ariovistum Ca- sar suscipit. 20. 24. 25. adversus Romanos conjuratio. 55. 113 odium & insidia. 100. 135. rebellio. 34. 37. 52. 6. 116. 142. 143 ante Casaris adven- tum annua bella. 125 conjugia. 126. consi- lia subita & repenti- na. 56. 68. consuetudo erga liberos suos natu- riores. 126. domici- lia in aestu. 131. mors in rumoribus novis excipiendis. 35. cum Casarianis prelium. 53. 145. disciplina ex Britannia allata. 124 Gallorum & Belgarum eadem est appugnatio. 27 Gallorum fortitudo. 129 industria ac solertia. 150. infirmitas. 68 72. levitas ac mobili- tas. 34. 5. 68. liber- tas. 139. molles in adversis. 161. temeritas innata. 162. factus memorabile in mortu pro patria contemptu. </p>	<p> 153. fuga ac caedes. 54. 184. 1. 6. Gallo- rum Labienianorum caedes. 419. immensa copia. 179 Gallis ignota Britannia. 76 Gallicarum navium for- ma. 58 Gallica classis adversus Romanos. 58. Gallica plebis utilitas. 110 Gallicus vitus cum Germanico non confe- rendus. 19. Gallico agro Germanicus ager non comparandus. ibid. Gallicorum murorum for- ma. 151 Gallinam Britanni non gustant. 90 Ganymedes eunuchus nu- tricius Arsinoes. 355 ejus odium. 241. impo- nens dominatio ib. 372 Garites Rom. dediti. 65 Garocci Galli. 7 Garonna flu. 1 Garummi pop. Aquit. 75 Gebeuna vel Gebenna mons. 142. 168 Gemella legio. 291 Genabum, Carnutum epid. 140. 191. diripitur at- que incenditur. 146 Geneva Allobrogum op. 5 Genusum flu. 330 Gergovia. 140. Bavorum epid. </p>
---	--

ET VERBORUM.

- epid. 143. Arverno-
 rium epid. 157. ejus
 oppugnatio. 163
 Germania & Gallia mo-
 rum discrimen. 122
 123. & dein.
 Germani quando primum
 & qua ratione in Gal-
 lians transferunt. 17,
 18, 19, 73. inde pulsi.
 18.
 Germani auxiliares. 114,
 175, 194. barbari ac
 feri. 17, 1°, 67. bella
 non deprecantur 69. im-
 portatis jumentis non u-
 tantur. 66. quatuor-
 decim annis tecta non
 subeunt. 23. fortunam
 contra Romanos testio
 experiri nolunt. 113.
 Suevis se impares sa-
 tentur. 69
 Germani equites. cccc
 Casariani. 145. pedites
 summa velocitatis in-
 ter equites pugnantes.
 31. 149. levis arma-
 tura. 234. transhe-
 nani continenter cum
 Belgis pugnantes. 1.
 Belgis adversus Rom.
 contuncti. 35. eos Cas.
 ulciscitur. 120. 121.
 Germani & Galli Labie-
 niani cum Casarianis
 fide data accepitque
 colloquentes. 413. co-
 rum cades. 420
 Germanorum ad Casarem
 legatio. 69. legati re-
 tenti. 72. in Romanos
 odium. 100. arrogan-
 tia. 70. cultus corpo-
 ris. 128. cum Roma-
 nis conflictus. 33. cla-
 des ac fuga. 33. matres
 fam. praeliandi tempus
 suis prescribunt. 31.
 Germanorum magnitudo
 corporis ac terror. 23.
 mos in bellis parandis.
 128. nuditas. 127. per-
 fidia & simulatio. 72.
 procacitas 67. supersti-
 tio in praelis suscipien-
 dus. 32. trepidatio. 73,
 74. vagatio seu peregri-
 natio, & error. 17,
 128. vitus. ib. vir-
 tus. 177. omnis vita in
 venationibus & stu-
 dio rei militaris con-
 sistit. 128
 Germanorum equitum
 virtus. 371
 Germanorum Vespertum ad-
 versus Menapios dolus.
 68.
 Germanos Galli quon-
 dam

INDEX RERUM

dam virtute supera-	Grando saxea in exercitum
bant. 129. eosdem in	Caesaris cadens. 423
Gallia diutius versari	Gravis armatura miles
indignantur Galli. 34	legionarius. 437
Germanos Caesar debel-	Grace ad Ciceronem scri-
lat, & Germanico bello	bit Caesar. 110
finem imponit. 71. 72.	Grace indocti Nervii. ib.
73. cetera qua ad	Graci contra Romanum
Germanorum descri-	imperium pugnare no-
ptionem, mores & in-	lentes. 296
stituta pertinent. 126,	Gracis litteris Galli olim
127. & deinceps.	usi. 124
Getuli & Numida, Ma-	Grudii Nerviorum clien-
rii beneficiarii. 415	tes. 105
ad Casarem deficiunt.	Grumus natura excel-
417, 418	lens. 457. 455
Getuli Confidium occi-	Guiturvatius, Carnutum
dunt. 449	factionis princeps. occi-
Getulorum duo oppida ca-	ditur. 208
piuntur. 410	
Getulorum equites sine	H.
frenis. 431	
Gladiatoria familia Milo-	H Aliacmon flu. 309
nis. 301	Harpagones. 300
Glans inscripta vice epi-	Harudes pop. 19. 32
stola missa. 457, 458	Heleuteri seu Eleutheri
Glandes susa. 408	Cadurci. 179. Suefio-
Glasto se inficiunt Britan-	nes. ibid.
ni. 89	Helvetia omnis civitas
Gobanatio patruus Vercin-	in quatuor pagos divi-
getorigis. 140	sa. 7
Gomphi a Casare non toto	Helvetii ceteros Gallos
die expugnati. 333 334	virtute praecedunt. 1.
Gorduni, Nerviorum clien-	Germanis superiores.
tes. 105	25. Romanum con-
	sulem

ETI VERBORUM.

sulem occidunt, exercitum sub jugum mittant. 5. Casarianos aliquos cadunt. 10. à Casare caduntur. 15. 25. obsides accipere, non dare soliti. 9. oppida sua commigraturi incendunt. 4. ea restituere jubentur. 16. processionem in Galliam adornant. 3. quare patriam relinquere. 17. eorum iter. 3. 4. Rhodani transitu à Casare prohibentur. 6. Græcis literis usi. 17. eorum conjuratio. 3. feritas ac pernicacia in bello. 17. fuga. ibid. jactantia. 8. legatio supplex ad Casarem. 16. mos in judiciis. 4. perfidia adversus Romanos. 7. 8. virtus. 1. 2. 3. & deinde. Helveti po. 142. 174. 236. Heraclea Senticæ. 132. 133. Hercynia silva, ejusque fere. 128. Herculis sanctorum Gadi bus. 272. exinde ablata restituit Casar. 275. Herminius moni. 38.	Hiadertinorum in P. R. officia. 37. Hibernia insula. 92. Hibernorum Casaris expugnandorum consilium apud Gallos. 98, 99. Hibrida à Labieno conscripti. 407. Hiemare sub pellibus. 297. Hiemes in Gallia maturæ. 76. Hippo regius. 451. Hippotoxota. 291. Hispalis op. 272. 273. ejus oliveta. 467. ejusdem turbatio. 471. 472. Hispalensibus ingratitude exprobrat Casar. 476. Hispani equites. 98. Hispani in copiis Casaris. 417. 418. Hispanorum auxilia Gallis adversus Romanos. 63. Hispanorum pugnandi ratio. 240. seditio inter se. 381. Hispania principes ad Casarem transeunt. 255. Hispania apportabantur necessaria ad armandas naves Casaris. 85. Hispanica res tam Pompeianorum, quam Casarianorum. 238.
---	--

INDEX RERUM

- & deinde. 453-454
- Hispania qua a Casari-
us pacata. 329
- Hispania ulteriora sacen-
ditas & filius. 46. ea
dem patris Ch. Pom-
peius adolefcens. 453
- Hispaniarum deditio. 285
- Hissam seu Issam M. O-
ctavius a Casare ab-
licnat. 293
- Homines à Gallis immola-
ti. 125
- Hordeo corruptio & panico
vetere se alentes Maffi-
lienses. 275
- Hordeo frumentum au-
ctum. 321
- Hospitalitas Germanorum.
128.
- Hospitium sacrosanctum
460. ejus violati nefas.
ibid.
- Hofus confilia qualiter ac-
cipienda. 100
- Hofus in iniquum locum
pertrahendi stratagemata.
120.
- Hafium res prius ali-
quenter exploranda.
quam primum com-
mittas. 287
- Hyempfal rex. 428
- I.
- I Adertini, vide Hia-
derini.
- Ibernia inf. vide Hibernia
- Iberus fluv. 249
- Iccius & Antebrogius
Rhemorum legati. 35
- Iccii angustia. 37
- Ignis facti solitus. 457
- Ignis supplicium. 3. P. 3
- cum Igne prognaptes Casari-
riani. 107
- Igne vivi combusti Patra-
denses. 446
- Ignibus nocturnis prodan-
tur aliquando milites.
317.
- Ilexda epidem. 239. 241
- Illyria vonenses pop. 248
- in Illyrico gesta. 91. 94.
378.
- Immerentius Trinoban-
tium rex. 95
- Imitatores silentissimi Gal-
li. 150. item Alexan-
drini. 354
- Impedimentis amissa bel-
lum geri non posse. 174
- Imperatoris alia sunt par-
tes atque legati. 317
- consilium milites ex-
plorare non debere. 25
166. conspectus, oratio
ac

ET VERBORUM.

ac presentia militibus animos addit & conver- tit. 25. 6.402. in con- servandis militibus stu- dium. 255. in commis- sione pugna officium. 362	Insidia Labieni adversus Casarem. 424. dete- cta. 431
Imperatorem se appellat Scipio. 306. eo nomi- ne indignus censetur a centurione Casariano ca- pto. 315	Insidia pramonitis minus nocent. 198
Imperatores munera ac do- na accipiebant re bene gesta. 394	Insidiarum occultandarum modus 37;
in Impuberes etiam servii Bibulus. 297	Insignia in praeliis accom- modabant milites Romani. 44
Intendia adificiorum, in- cursionis hostium vulga- re signum. 189	Insignium & signorum militarium occultando- rum fraus. 163
Indo rex. 457	Instar legionis videri. 325. instar cohortium 365
Induciarum genus ex mi- sericordia. 269	Integrum quid dicatur 370
Inducias Pompeiani postu- lulant a Casarianis, & impetrant. 299	Intercessio tribunitia. 217. 218, 219
Induciomari Trevivi simu- latio. 87. dolus ac defe- ctio. 99. 100. fuga. 103. caedes. 115	Intermittere dare obsides 81
Infantibus in ardore pu- gna non parcunt Rom. 153	Interpretes quotidiani. 12
Ingratos ac perfidos Casar utiscitur. 433	per Interpretes Casar Gal- lis locutus. ibid.
Inguum seu Inguerium opid. 223	Issa insula. 293
Inimici alter alterum ser- vantes. 108	Isthmum Casar munit 320
	Italia sine vulnere a Casa- rianis capta. 329
	Italia sine Sicilia & A- frica teneri non potest. 55
	Italia facultates & existi- matio. 116
	Itineris Casariani ad hostes asperitas. 359
	Itineris difficultas in A- fricanis exercitiis. 257 258

INDEX RERUM

<p><i>Arborea scultyrea naves.</i> 408</p> <p><i>Itius portus.</i> 88</p> <p><i>Iuba Numidia rex, Pompeii hospes & amicus.</i> 278, 383. <i>Casaris hostis.</i> 408. <i>auxilia Pompeio suppeditat.</i> 383</p> <p><i>elephantos triginta ad Scipionem adducit.</i> 410, 413. <i>auxilia à Scipione abducit.</i> 411</p> <p><i>ad Uticam male pugnat.</i> 277. <i>Uticenses confirmat.</i> 284. <i>Curionem Casarianum vincit.</i> 288. <i>ejus crudelitas.</i> <i>ibid.</i> 434, 439</p> <p><i>superbia & arrogantia.</i> 428. <i>terror apud Casarianos, & rursus contemptus.</i> 423, 42</p> <p><i>angustia.</i> 411, 417</p> <p>427, 448. <i>mors</i> 49</p> <p><i>judiciorum mira forma: ut alii audirent alii judicarent.</i> 290</p> <p><i>Julius Caesar Cos. creatur.</i> 289. <i>vide Caesar.</i></p> <p><i>lumentaalga pasta.</i> 410</p> <p><i>lumenta sua sarcinaria Afraniani ipsi occidunt.</i> 259</p> <p><i>lumentis maxime delectantur Galli.</i> 67</p> <p><i>Inni panitentia.</i> 460</p> <p><i>Iupiter à Gallis cultus.</i> 127</p>	<p><i>Luramons altissimus,</i> 2, 5</p> <p><i>lusjurandum Labieni in favorem Pompeii.</i> 296</p> <p><i>lusjurandum temerarium equitum Gallorum.</i> 270.</p> <p style="text-align: center;">L.</p> <p>L <i>Abieni Casaris legati castra oppugnata.</i> 115. <i>ejus stratagemata.</i> 116, 120, 172, <i>supplementum.</i> 169. <i>cum Gallis pralium.</i> 171</p> <p><i>virtus.</i> 170</p> <p><i>Labienus à Casaris inimicis ad defectionem sollicitatur.</i> 215. <i>Cingulum opidum exadificat.</i> 224. <i>Pompeio jurat.</i> 306. <i>ejusdem cum Vatimio de pace altercatio.</i> 300. <i>adversus Casarianos crudelitas.</i> 329. <i>Pompeio assentatur.</i> 337. <i>acies contra Casarem.</i> 404</p> <p><i>insultatio in milites Casarianos.</i> 405</p> <p><i>insidia adversus Casarem.</i> 424. <i>detecta.</i> 434</p> <p><i>fuga & clades.</i> 419</p> <p><i>mors.</i> 470</p> <p><i>Labor qui labores omnes finiat, non ingratus.</i> 359</p> <p><i>Laboris intolerantes Galli.</i> 49, 155</p> <p style="text-align: right;"><i>Labors</i></p>
---	---

ET VERBORUM.

<i>Labore ac duritie à pueris student Germani.</i>	127	<i>Legati singulis præfecti legionibus.</i>	32, 164
<i>Labrum duntaxat superius non radunt Britanni.</i>	93	<i>Legatorum violatorum ultio.</i>	60
<i>Lacetani seu Iacetani ad Casarem transeunt.</i>	248	<i>Legatos Casaris Galli violant. 55. Pompeiani item.</i>	463
<i>Lacrymæ ficta.</i>	367	<i>Legio centuriones suos cadens.</i>	443
<i>Lactæ & pecore vivunt Suevi.</i>	67	<i>Legio gemella.</i>	292
<i>Lactæ, caseo, carne vivunt Germani.</i>	127	<i>Legio septima.</i>	82
<i>Lacus Lemanus.</i>	2, 5	<i>Legio octava.</i>	338
<i>Lamina seu talea ferrea pro numismate.</i>	92	<i>Legionis nona imminutio atque afflictio</i>	326
<i>Lanista in modum Casar suos adversus elephantas instituit.</i>	437		327, 338
<i>Largitio Casaris.</i>	275	<i>Legionis decima virtus.</i>	25
	344	<i>Legio XI. Casaris impar caeteris.</i>	193
<i>Largiter posse.</i>	10	<i>Legio XXVII. tyronum.</i>	308
<i>Larvates pop.</i>	229,	<i>Legio tricesimsæta.</i>	379
	230	<i>tricesima septima.</i>	357
<i>Larissa opid.</i>	334	<i>Legio vernacula.</i>	24
<i>Latobrigi patriam suam deserunt. & redeunt. 16 eorum numerus. ibid.</i>	16	<i>Legio veterana.</i>	305
<i>Latrocinia quadam apud Germanos infamia non sunt.</i>	234	<i>Legione una Gallia ulterior obtenta.</i>	6
<i>Latrones dicti Romani ab Adnis.</i>	160	<i>Legiones Casaris veteranae & nona.</i>	193
<i>Legati alia sunt partes, atque imperatoris.</i>	318	<i>Legiones dua Casari detrahae, Pompeio tradita. 222. ea primaria erant in exercitu Pompeii.</i>	243
<i>Legati officium.</i>	272	<i>Legiones Pompeii.</i>	291
<i>Legati jure gentium sacrosancti.</i>	55	<i>Legiones semper dua pro castris Casaris excubabant.</i>	151
			Legio-

INDEX RERUM

Legionum inter se dissi- dium & consensus. 385.	Leporem Britanni non gu- stant. 92
& legq.	Leptis civitas libera. 401
Legionum Romanarum rebus admirabile. 53	Leptim op. Labienus op- pugnare conatur. 413
197	Leptitanorum multa. 451
Legionarii militis vir- tus. 443, 444	Levaci Nerviorum clien- tes. 105
Legionarii in equos impo- siti. 26	Lenet populi. 24
Leguminibus etiam conten- ti erant Casariani mili- tes inopia. 317	Levis armatura inter e- cuites interjecta. 407
Lemanus, vide Lacus.	Levis armatura pedites. 199
Lenovices populi. 141	Lexovii seu Lexobii pop- 56, 60
Lennum opid. 472	Lex Adurorum de magi- stratibus creandis. 156
Lentulus Asculo expelli- tur. 225	Lex Julia. 224
Lentulus Spintber à Ca- sare dimissus. 229	Lex Pompeia de ambitu. 290
eiusdem fuga. 225	Léges Calia dua. 301
Lentulus Marcellinus quaestor Casarianus. 323	Libertas Galloarum. 55
Lentuli consulis as alienis 218. odium in Casarem. 219. senium. 334	Libertatis cupiditas. 299
Lenulus & Marcellus Coss. Casaris hostes. 21. 224. Roma me- in Casaris aufugiunt. 223	anlcedo. 56. stimulus. 46
Lenunculii navigia pesca- toria. 28	Libertini in militiam ad- scripti. 46
Lepidus procons. in anxi- luna à Cassio voca- tur. 317	Libo Pompeianus cum Ca- sare ad Orientem collo- quitur. 298. insulam Brundisiam occupat. 302. Casarianos ter- ret. ibid. Brundisio discedit. ibid. vide Scribonius.
Lepentii populi. 70	Liburnica classis Pom- peiana. 292
	Licentiam

ET VERBORUM.

Licentiam militarem Caesar	Livineus Regulus, Adru-
castigat. 426	meti prefectus. 447
Licinius Domasippus	Lot: iniquitas. 184, 165
289	184
Liliores habere privati	Locorum mutatio propter
non licebat. 220	salubritatem. 215
Ligaris P. à Casare neca-	Longarum navium agili-
ri jussus. 433	tas. 90
Ligurius, vide Q	Longinus Casarianus. 381
Liger, seu Ligern fl. 55	382
141, 163	Lorica. 178
Lilium, munimenti ge-	L. Amilius decurio e-
nus. 179	quitum Gallorum. 14
Lilybaeum promontorium.	L. Afranius legatus Pem-
398, 399	peii. 237. proditoris
Limonium opp. 202	postulatus. 335
Lingones pop. 15, 25, 70	L. Aurunculeius Cotta
Liniurium usus in flumini-	legatus. 39, 40, 97. ejus
bustis trahendis.	prudens consilium.
Lisous Eduus Dumno-	98. vulnus. 103
gem apud Casarem de-	mors. 104
fert. 10	L. Cella Caesar ignoscit.
Litata interneeio. 465	448
Livineus Eduus, ejus-	L. Caesar adolescens lega-
que fratres. 159, 161	tus. 17, 21. Casari
ejusque perisla ac fuga	Vicam venientis obviam
159, 160, 161, 167	it. 19. 447
Litara Casaris Graec ad	L. Canulejus legatus Cas.
Ciceronem, 110	311
Litara Casaris vix atque a-	L. Cassius consul ab Hel-
gre in senatu recitata.	vetis casus. 5, 8
217	L. Cassius Longinus.
Literarum persorendarum	308
difficultas. 109	L. Cispus Casarien. 432
Literis disciplina Druidum	L. Decidius Saxa. 251
non mandabatur. 124	L. Domitius 229. in Ca-
Litora omnia venas aqua	saris potestatem venit.
videtur habent. 357	228. ejus fuga. 276
	L. Domi-

INDEX RERUM

L. Domitii sententia de
tribus tabellis judi-
cibus dandis in causa eo-
rum qui à Pompeio non
fretissent. 335. ejusdem
mors. 344	L. Piso, avus L. Pisonis,
soceris Casaris, ab Hel-
vetiis interfectus. 7
L. Fabii centurionis seu
virtus, seu temeritas ad-
miranda. 165	L. Piso censor. 217
L. Hirrus à Pompeio ad
Parthos missus. 335	L. Plancus Casarianus.
400
L. Iunius seu Iulus Pa-
teticus. 453	L. Pupius centurio.
224
L. Laterensis mors. 385	L. Racilius adversus Cas-
sium conspirat. 384
L. Lentulus Cos. 214
ejus mors. 348. vide
Lentulus.	ejus mors. 387
L. Licinius Squillus Cas-
sium sauciat. 384	L. Roscius. 98, 113, 208
L. Luceius Pompeianus.
299	L. Rubrius. 229
L. Manilii proconsulis fu-
ga. 62	L. Septimius tribus mil.
una cum Achilla
Pompeium interficit.
348
L. Manlius pr. Pompeia-
nus. 230	L. Sertorius. 214
L. Mergilio. 385	L. Staberius Pompeia-
nus. 296
L. Metellus trib. pl. Ca-
sari objicitur. 235	L. Sylla. 13
L. Minutius Basilus. 131
ejus ad Casarem episto-
la. 462	L. Ticius eques Rom. 421
L. Munatius Plancus.
98	L. Titius trib. mil. 386
L. Nasidius Pompeianus.
264	L. Tiburtius vulneratur.
300
L. Paulus consul. 213	L. Torquatus Orici pra-
fectus. 295. se & Ori-
cum Casari dedit. 296
L. Petrosidii aquiliferi
mors. 104	ejus mors. 451
	L. Valerii Praconini le-
gati mors. 62
	L. Vareni centurionis egro-
gium pro inimico faci-
nus. 108
	L. Vibullius Rufus. 294
	Lucretius Vespillo Pom-
peianus. 292
	Luciferius seu Luterius
Cadur-

ET VERBORUM.

Cadurcus.	141. 204	127. apud Germanos.
Luna plena vis in aestibus maritimis.	82	129. apud Ednos.
Luna nisi nova Germanos non contendere.	81	155. prapostere decernuntur Roma.
Lanata castra.	442	Magistratus Roma sancti.
Lusitania.	237. 383	Magnitudo corporis, & vires ut parentur.
Lusitani Hispalim oppugnant.	473	Malaca urbs.
Lusitani levis armatura.	243	Malacia ac tranquillitas maris.
Lutetia Parisiorum.	117	Mala presentis, aliis malis mederi.
Lux seu dies pudorem malefactoribus affert.	170	Malcus Nabataorum rex.
251		353
Luxuries Pompeiani exercitus.	342	Mandubiorum fames ac miseria.
Lyssum seu Lissum opid.	304. 312	Mandubryatius Britannus.
		95
		Manilius Tuscus.
		384
		Manus ferrea.
		247
		Manus rebellibus praefata
		210
M acedones equites in Pom. copiis.	391	Marcellus inimicus Caesaris.
Macedonia pars libera.	308	215
Machina bellica Romanorum barbaris admirationi sunt.	49	Marcellus cum Cordubensibus à Cassio defecit.
Machina varia Alexandrina.	354	387
Magetobria clades. vide Amagetobria.		Marcus Crispus praesidio Thabenensibus mittitur.
Magistratus Gallorum.		440
		32
		Marcomanni Germani.
		M. Accilius legatus Caesaris.
		293
		M. An.

I N D E X R E R U M

M. Antonius legatus Ca-
saris. 183. quaestor.
189. Brundisio praest.
302. ejus sacerdotii pe-
nitio. 215 | M. Antonius trib. pleb.
218. | M. Aquinius. 428 | M. Aquinio Catonis filio
Casar ignoscit. 447 | M. Aristius trib. mili-
tium. 162 | M. Bibulus praefectus ma-
ris. 292. v. Bibulus. | M. Calidii sententia de
rep. in dissensione ci-
vili. 21 | M. Cato Uticensis 409
418. 445. vide Cato. | M. Coelius Rufus pr. 301 | M. Crassus. 13. a Parthis
interfectus. 306 | M. Eppius. 448 | M. Favonius Pompeia-
nus. 399 | M. Lepidus pr. 290 | M. Marcellus sententia de
rep. in dissensione Ca-
saris ac Pompeii. 217
item praetor appellatus.
387. ejusdem pruden-
tia. 388 | M. Messala & Piso Cos
21. | M. Messala legatus. 410 | M. Mettius Ariovisti ho-
spes. 30. libertus. 33 | M. Octavius Pompeia-
nus. 292. 294. 379 | M. Opimius praefectus
equitum. 331 | M. Petreii centurionis pra-
clarum facinus. 166 | M. Petreius Pompeii le-
gatus. 406. ejus vul-
nus. 407. fuga. 449
mors. 450 | M. Plotius vulneratur.
300. | M. Pomponius Casaria-
nus. 347 | M. Rufus quaestor. 276
289. | M. Silanus. 116 | M. Trebius Gallus. 55 | M. Tiro ignominiose mit-
titur. 427 | M. Varronis in ulteriore
Hispan. legati nutritio.
272. ejus legiones. 292 | Mare bis astrictans XII ho-
varum spatio. 57 | Mare conclusum, & ma-
re apertum. ibid. | Maris transitus Casarem
prohibere Pompeius co-
natur. 92. 293 | Marius omnium non ean-
dem esse naturam. 57 | Marii affinis Casar. 415
Ma- |
|--|---------------------------------|------------------|---|--------------------------------------|--|--|---|--------------------------|---|----------------|----------------------------------|--------------------|---|------------------------------|-------------------------|--|--|---------------------------------------|--|--|--------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------|-----------------|-----------------------|--|---|---|--|---|--|---------------------------------|

ET VERBORUM

Maritimos Gallorum re-	Memoria exercitat.	124
bellio adversus Caesarem.	Menapii Gallis.	36, 56,
54, 55, 56.	71, 84. ab Vspeliibus	
Maritimorum oppidorum	oppressi. 58, eorum va-	
munitio.	statio. 83. rebellio.	116
Marrucani pop.	2-9, 230,	
283.	deditio.	120
Mars.	Mendacii usus in captan-	
Marsi centuriones persi-	dis militum animis.	
ga.	159, 160.	
Marsorum mil. virt.	Menedemus Macedoniae	
227	princeps.	308
Massiliensium res.	Mercatorum commercia	
237, 246, 247, 248, 267.	cur admittant Sueti.	66
de se eorum nomini &	Mercatura commercio na-	
vetustati desert. Cas. ne	tionum vires enervari.	1
eps perdat.	276	
Mitava.	25	
Materiari, frumentari.	Mercurius praecipue apud	
178.	Gallos colitur.	125
Materie inopia laborat	Metiosedum oppidum.	170
Africa.	408	
Metisco oppid.	Metropoli oppidum.	334
188	Messala Casarianus Viti-	
Matrona fluvius.	cam custodit.	447
1	Messana periclitatio.	345
Mauri equites.	401	
Maurorum equitum duo	Miles non minus mode-	
millia a minus triginta	stia & continentia,	
Gallis equisibus in	quam virtute & ani-	
urbem repellentur 400.	mi magnitudine com-	
401	mendabilis.	166
Mazaca oppid.	Militis adversus impera-	
392	torum ingratitude.	348
Mediomatrices.	70, 179.	
Medobrega Lusitania o-	Militis etiam agerrimi	
ppidum.	miris animus.	135
482	Militis veterani cura ele-	
Methodum oppid. vide Me-	phantopugna.	4-3
tiocesum.	Milites a mane ad vespe-	
	ram	

INDEX RERUM

- ram jejuni in armis* *Milites fortes Caesar ho-*
stantes. 431 *noribus ac muneribus*
Milites ab imperatoris *prosequitur.* 318
auctoritate pendere de-
bent. 167 *Milites suos confirmat Ca-*
sar. 220. 292
Milites in conspectu Im-
peratoris enixius contem-
dunt. 59 *Militaris disciplina & se-*
veritas largitione nimia
Milites luce magis in offi- *minuitur.* 382
cio continentur. 231 *Militaris rei dedecus in*
Milites pra' pavore testa- *exercitu Caesaris non ad-*
menta condentes. 23 *missum.* 324
Milites propter res maxi-
mas gestas peccandi *Milo cadis Clodiana rex*
licentiam sumentes. *301. ejus munera. 302.*
444 *ejusdem molimen ac*
Milites se ipsos plecten- *mors.* *ibid.*
tes. 330 *Minerva dea. 125. ejus*
Militum amor erga Ca- *templum.* 348
sarem. 262. alacritas *Minutatum se recipere.*
augenda magis quam *413*
reprimenda. 340 *Minutius Rufus Pompeia-*
Militum insolentia. 350 *nus.* 291
Militum pretium in se *Minutius Silo, L. Raci-*
ditionibus civilibus. *lii cliens. 383. conjur-*
352 *rationis adversus Cas-*
Militum suorum cura Ca- *sium index. 384. ex-*
sari. 112. 132. 143. *cruciatum.* *ibid.*
189. 252. 253. 254 *Miracula post victoriam*
Militum tyrannum rudi- *Caesaris.* 348
tas. 136 *Miseriam fortiter ferre,*
Militibus animus vel *virtus est.* 180, 181
minima spe victoria *Mitridates Pergamenus.*
monstrata accenditur. *358. Casari se jungit.*
64 *368, 369. rex Bospho-*
ri a Casare constitui-
unt. 397
Mona

ET VERBORUM.

Mona insula.	92	cienda.	294
Monomachia.	466	Mulierum trepidatio in	
Morini Galli. 36. 56. ul-		urbis oppugnatione.	
timi Gallorum pacati.	265		
65. eorum ad Cesa-		Mulieribus & infanti-	
rem legati. 75. Cesa-		bis non parant Rom.	
rianos ex Britannia		milites.	153
reduces invadunt.	84	Muliones equitum speciem	
in potestatem Romano-		exhibentes.	163
rum rediguntur. ibid.		Munatius Plancus (assii li-	
Atrebatibus à Casare		gloriam gladio transji-	
attributi.	180	cit.	383
à Morinis in Britanniam		Munda opidum.	470
trajectus brevissimus		Mundensis campus.	467
est.	77	Mundensium ducum ca-	
Moritasgus Cavarini re-		des.	473
gis frater.	113	Munera ac dona à sociis	
Mortis metus ut tollatur,		& amicis recipere soliti	
125. mortis presentis		Imperatores Romani re-	
pro patria mirus con-		bene gesta.	394
temptus.	152	Municipia Roman. pecu-	
Morti se facilius quidam		nias conferre coguntur.	
offerunt, quam dolorem		220	
patienter ferant.	181	Munitiones Casaris ad	
Mortui facile culpantur.	200	Alesiam.	177, 179
Mosa fluvius.	70	Munitiones Casaris &	
Mulieres & pueri in mu-		Pompeii ad Dyrrha-	
ro dispositi ad speciem		chium.	314
duntaxat.	293, 294	Munitionum ambitus inu-	
Mulieres Germanorum		ditatus. 323. vide O-	
rhedis & carris impo-		pera.	
sita. 32. earum autori-		Muri opidorum Gallicq-	
tas in bellis.	33	rum.	151
Mulierum Gallicarum mos		Muri hostilis primum con-	
in praliis.	165	scendendi gloria.	165
Mulierum crines praefecti		Murus mira longitudi-	
ad tormenta bellica effi-		nis.	5
		Musculiforma.	268
		Mutatio-	

INDEX RERUM

- Mutationes magna par-
 vis momenti sunt. 327
 Myoparo. 380
 N.
 Nabatorum rex Mal-
 cus. 353
 Nannetes Galli. 6
 Nantuates. 7
 Narbo urbs. 61, 122, 226
 Nardum & resiram sibi
 infundens mori cer-
 tus. 473
 Nasidii classis. 433. ob-
 tam receptam Sulci-
 tani a Casare multan-
 tur. 451
 Nasidiana naues. 66
 Nasua & Cimberius Sue-
 vorum imperatores. 22
 Naues Britannorum.
 245, 246
 Naues Caesaris. 55, 76,
 85, 88, 91, 233, 245,
 290, 191, 292, 314
 Naues longa. 78, 79, 86
 Navium (saxianarum
 afflictatio. 83, 91, 421
 Navium Gallicarum for-
 ma. 58, 59
 Navium Rhodiarum nau-
 fragium. 303
 Navium Romanarum cum
 Gallicis impar praelium.
 58. & seq.
 Navale certamen Roma-
 norum & Gallorum.
 ib. Massiliensium & Ca-
 sarianorum. 265. Vati-
- nii & Octavii. 380
 Naupactus. 308
 Nausea a salo. 304
 Neapolis. 399
 Nebula crassa in bello
 aliquando magnam
 momentum. 455
 Necessarium tempus. 155
 Necessitas omnia perqui-
 rit. 359
 Negligentia ex diuturni-
 tate. 195
 Negligentia ac remissio-
 nis perniciēs in obli-
 vitate. 294
 Nemetes Germani. 32
 Nemetocenna opid. 22
 Nervii equitatus nihil o-
 culum valebant. 42. Gal-
 lorum ferocissimi. 35
 Grace indoliti. 10
 militaria opera Ro-
 manis facere docti. 107
 fuga. 111. eorum client-
 es 104. mores. 92.
 astus, 111. mal-
 itudo. 106. rebellio
 ac fracta. 43. 106. de-
 ditio. 118, 117
 Nicomedis Bithynii nobi-
 litas. 391
 Nicopolis opid. 371
 Nili aqua limosa atque
 turbida. 355
 Nitiobriges pop. 142. eorum
 rex Teutomarus. 155
 in Nive altissima Caesar

ET VERBORUM.

viam facit.	142	278, 285.	incurso in
Norica opidum.	4	exercitum	Casaris.
Noricus ager.	ibid.	400, 36	
Noricus rex.	339	Nymphaum portus.	304
Noviodunum opid.	40		
168			
Nox dierum xxx in insulis Britannicis.	93	Obsessorum fortis & audax eruptio, nec minus felix.	294
peccantibus amica.	255	Obsides retenti.	18
Noctis licentia.	227, 231	Obucula opid.	386
Noctem diei præponunt Galli.	26	Ocelum opid.	6
Noctes in Britannia quam in continente breviores.	93	Octavii Pompeiani castra expugnantur.	294
Noctium, non dierum numero spatia temporum metiuntur Galli.	126	eius cum Vatinius vale prælium.	380
Nocturna Gallorum concilia.	115	fuga.	381
Nocturna opera Casarianorum obsessorum.	105	Oclodorus seu Oclodurus Veragrorum vicus.	52
Numenius & Verodotius Helvetiorum legati.	5	incensus.	54
Numida & Cretes sagittarii.	37	Oetogesa opid.	249
Numida & Getuli à Scipione multi dilabuntur ad Casarem.	45	Oculorum effossio.	141
Numida in cruce suffixi.	40	Olovico Tentomati pater.	155
Numidarum adversus Curionem stratagema.	288	Onustus, cum genitivo.	433
Numidarum celeritas.	436.	Opera bellica Romanorum Aduaticis admirationi sunt.	49
corum equi infrenati 431. clades.	456	Opera Casaris ad Ale- siam. 177, 178, 179. ad Massiliam. 268. & seq.	
		Opidum quod dicatur Britannis.	96
		Opida Hispania munita.	
		Oppius	

INDEX RERUM

Oppius legatus Caesaris.	Pagi Tigurini robur.	7. 9.
435	Palapharsalica	victoria.
in Orbem se adversus hostes colligendi ratio.		381
84.	Palma ex pavimento enata.	348
102	Paludes Morinorum.	84
Orchomenum Caesar recipit.	Palus inter duo castra media.	38. in Sequanam influens.
320		169
Orcinia silva.	Panis à famelicis in hostium castra abjectus.	316 317. è radice factus.
128		ibid.
Orgetorix, Helvetiorum princeps.	Panico se alunt Massilienses.	275
1, 3. ejus filia & filius capiuntur.	Parada opid. direptum.	446
15.		325
mors ejusdem.	3	148
3	Parisi populi.	117
Oricum opidum Caesar recipit.	Parthi Romanorum hostes.	211
293		216
Oscenses pop.	Parthorum opidum expugnatum.	312
248	Parthinos Pompeius præda loco habuit.	313
Ossismii Romanis dediti.	Pastores indormiti.	246
50	Turini à Milone sollicitantur.	301
Oracili Crassi perjurium.	Pax quando optime fiat.	295
305		50
P.	Pax unius diei.	50
Pabuli equorum inopia apud Pompeianos.	Pax studiosus Caesar.	295
321. pabuli inopia jumenta sua occidunt Pompeiani.	eam cum Pompeio saepe frustra tentat.	ibid.
259. sine pabulo retenta jumenta toto quadriduo.	Peccandi impunitatem sibi arrogant milites post	
ibid.		
Pacatorum insigne in bel- lis.		
165		
Pacidii Pompeiani ad- versus Casarem pugna		
441. ejusdem mors.		
ibid.		
Pamani Germani.		
36		
Pagi centum Suevorum.		
22		

ET VERBORUM.

post victoriam.	444	Perfuga multi quotidie ad	
Pecunia constanda com-		Casarem confluebant.	
menta.	306, 382, 383		163
384		Periclitari fortunam.	295
Pecunia cupiditatis ma-		Perjurium Casar ulcisci-	
lum.	129, 449	tur.	433
Pecunia e fanis tolluntur.		Petra locus.	313
229		Petreius legatus Pompeii	
Pecuniam publicam sibi		238. eius furor.	256
oblatam Casar repudiat,		vulnus. 08. vide A-	
229		franuis.	
Pecus loco frumenti impe-		Petreii mors,	403
ratum.	244	Petreius Thessalus.	308
Pecoris cupidi barbari.		Petrocorii populi.	179
134		Pharus quid sit.	352
Pedes equestre praelium		Pharita.	364
faciens.	459	Pharnacis res gesta.	364
Pedites Germani inter		363, & seq.	
equites praeliari soliti.		Pharsalici exercitus clades.	
30. 174		342, 343	
Pedites mira celeritate		Pharsalus,	292
equorum cursum ad-		Philippus trib. pleb.	220
equantes. 30. inter		Philo Pompeianus Hispani,	
equites pugnant. 169.		472	
211, 436		Plotinus seu Photinus	
Peligni pop.	225	eunuchus, nutricius	
Pelles pro velis.	58	Ptolemai regis.	349
Pelles vestitus Suevorum.		ejus mors.	352
66, 123		Picenum.	225
Pelusium se confert Pom-		Pistones pop.	202
peius. 347. id a Mi-		Pilorum cacumina arden-	
thridate capitur.	368	tia.	424
Pentiremes seu penteres		Pirusta Illyrici.	86
duo Casariana capiun-		Pisaurum opidum,	223
tur.	432	Piscibus & ovibus avium	
Perfidia Eduorum 161.		visitantes populi.	70
Perfuga Casariani. 322		Piso Aquitanus occiditur.	
323		72	

INDEX RERUM

- Planities xv mill. passuum. 418
- Plebs Gallorum, servorum loco habetur. 123
- Plebis Gallica tutamen adversus potentiores 122
- Plebem solam vix bellum conflare posse. 200, 201
- Plethorii Ruffiani mors. 451
- Plummosi, Nerviorum clientes. 105
- Plumbum album in Britannia. 92
- Pluvia saxorum. 423
- Pompeia lex ambitus. 290
- Pompeia Caesar ignoscit. 450
- Pompeii & Caesaris amicitia. 116. abalienatio Pompeii. 286, 220
- amulatio, obtrebatio & studia adversus Caesarem. 215, 218
- arrogantia ac superbia parem non ferentis. 234, 235, 315, 320. amici. 248
- antiquitas, nomen & existimatio. ibid. 313, 338, 386. dominatio Romanis suspecta. 215
- legati & maiestas data ad Caesarem. 221
232. ut in dignitate Caesar semper suscipit. 232. gratia in Senatu. 224. in Hispania. 273
- Brundisio abituri opera adversus Caesarem. 229, 230. facultas in parandis copiis. 290, 291. exercitus & unde conscriptus. 227, 229. 291. dnces. 197. acceleratio ad Dyrrhachium. 296. inde exclusio. 313. dictum de Caesare 299. ambitio. 315, 319. eum ad pugnam elidere Caesar cupit. ibid. ejusdem exercitus penuria. 321
- honor. 328. praesumptio de victoria & fuga Casarianorum. 334. 335. luxus. 342. castra expugnata. 345
- nomen in scutis militum inscriptum, & mox detractum. 386. res praclare gesta. 456. fuga & incummoda & adversa. 96. 341. 345. mors. 348
- Pompeii filii res 313, 466 & seq.
- Pompeiana acies instructio. 338. classis administratores. 291, 293
- Pompejanarum partium inchoatio. 316, 447
- (earundem) sanctoribus (Caesar ignoscit. 447
- Pompe-

ET VERBORUM.

Pompeiani praefecti per-	Pompones.	205
fidia adversus Casa-	Pontura Caesar recipit,	
rianos tirones.	304	396
Pompeiani saepe ad Casa-	Pontum Pharnaces occu-	
rem deficiebant, raro	pat,	374
contra.	323	461
milites mala valetudine	Portenta visceriam Caesaris	
laborantes.	secant a.	348
315	Posse largiter.	11
Pompeianorum metus.	Posthumiana castra.	457
295. eorum & Caesaria-	Prada virtute parata, grata,	
norum de paco collo-	369	
quium.	300. in dif-	Pradonum bellum.
ficultatibus patienti-	307. exaltationes.	276
tia.	307.	Praedium equestre.
307.	307.	425
ibid. fames & angu-	307.	navale.
stia.	307.	359
378. fuga ac cla-	307.	Praesidia sex a Casare uno
udes.	307.	die facta.
318. 341. 344.	307.	318
350. a victoria spiri-	307.	Praescriptio, pratextus.
tus.	307.	307
328. vana spes de	307.	Praesidium Iuba regis
victoria.	307.	apud Inabenam interfi-
335. deditio.	307.	citur.
344. in acie Pharsa-	307.	440
lica casarum nume-	307.	Praetores inter se adver-
rus.	307.	sarii.
ibid. eisdem victis	307.	301
vix usquam perfugium	307.	Praetorum de imperio, ad
est.	307.	populum referebatur.
347	307.	220
Pompeii Ruffi periculum.	307.	Praevectere rei alicui,
444. 445	307.	156
Pomponius Casarianus.	307.	Praeciani Romanis dediti.
345	307.	56
Pontis in Rheno a Casare	307.	Praecipibus aliquem detestari,
facti ratio & forma.	307.	132
74. 75	307.	Princeps, id est, prima.
Pontem celeriter efficit	307.	26
Cesar.	307.	Pro rata parte.
120. 145	307.	225
Pontem Ge nevensem Caesar	307.	6
rescindit.	307.	Proconsul cum imperio
Pontem in Arare Caesar	307.	ad urbem manens.
facit.	307.	117
	307.	Pravincta Gallia servitus
	307.	Bbz ad

INDEX R E R U M

180	potestatem Caesaris ve-
ad Ptolemaeum regem	nit. 229. vide Len-
Aegypti Pompeius fugi-	tulus.
ens se conferri. 347	P. Ligarius iussu Casa-
Ptolemaeum inter & Cleo-	ris necatus. 433
patram Caesar arbitrium	P. Salserna, 402
se interponit. Ibid.	P. Servilius Cos. 289
Ptolemai patris testamen-	P. Sextius Bibaculus.
tum. 349	aliter Baculus. 46, 53
Ptolemaeum puerum	136
regem Caesar benigne in	P. Sextius. 373
suam potestatem recipit.	P. Sittius Numidium lu-
351	ba regnum invadit.
Ptolemai regis pueri filia	418. eiusdem virtus,
lacryma. 367	451. Ibid.
Ptolemai regis castra op-	P. Sulpitius Rufus le-
pugnat Caesar. 370	gatus. 78
372. mors. 371	P. Sulpitius pr. 345
Puberes omnes armati	P. Silla dexteritas. 318
convenire coguntur.	P. Vatinius Caesaris lega-
armata concilio indicto	tus. 300
apud Gallos. 115	P. Vestrius eques Roma-
P. Atilius seu Attius. 276	nus. 433
P. Atrius eques Roman-	Puella regnantis ta-
us a Caesare captus. 43	dium apud populum.
veria donatus. 447	367
P. Calpurnius Pompeianus.	Pueri & mulieres in
471	muro ad speciem mili-
P. Caudius pro explora-	tum dispositi. 294
tore missus falsa renan-	Pugna acerrima Ner-
ciat. 13	viorum ac Romanorum.
P. Cornelii Scipionis mors.	45
451	Pugna non stataria, sed
P. Crassi adolescentis res	procuratoria Lusitanorum.
gesta. 33, 53, 54, 62	241
P. Domitius. vide Do-	Pugna ex esse dit. 78, 82
mitius.	Pugna navalis. 58
P. Lentulus Spinther in	Pugna sex horarum. 53
	Pugna

ET VERBORVM.

Pugna ratio astuta. 102.
 103
 Pugnam ineuntiam Gal-
 lorum vota. 125
 Pulveris excitati indicium
 in bellis. 82
 Putei à Casarianis sodi-
 untur. 357
 Pyra luba regis in opido
 Zama. 448
 Pyrenæi montes. 111

Quadrige falcata
 Pharnacio adver-
 sus Casarem. 396
 Questus undecumque qua-
 situs. 382
 Quaestorum nequitia. 306. 307
 Quaestorum impreborum
 adiura. 383
 Quatuor unius cohortis
 Casariana centuriones
 in pugna oculos amit-
 tunt. 318
 Q. Aquila Casarianus. 432
 Q. Atrius navium Ca-
 sarianarum praefectus. 56
 Q. Attius Varus prefe-
 ctuse quitum. 203
 Q. Cassius trib. pleb. Ca-
 sarianus. 275. Gadi-
 tanorum praefectus. ib.
 Q. Cassii Longini adiura

in Hispanos, & con-
 tra. 381. 838 2 vulnus
 284. mor. 350. vultu
 Casius.
 Q. Cominius Casarianus
 ad Scipionem deductus
 421
 Q. Coponius Rhoda clas-
 sis Pompeiana praefectus.
 304
 Q. Cornificius Casaris
 quaestor. 377
 Q. Cicero Casarianus. 97.
 ejus castra oppugnantur
 à Nervio. 105 ejusdem
 valetudo tenuissima.
 106
 Q. Fabius Max. legatus
 Casaris. 453
 Q. Fulgint mors. 242
 Q. Fusus Kalenus lega-
 tus Casaris. 262. 319
 Q. Iunius Hispanus. 99
 Q. Laberi Duri trib.
 mil. mors. 94
 Q. Lizario Casar ignoscit.
 447
 Q. Lucanii centurionis
 mors. 103
 Q. Lucretius senator.
 226
 Q. Marcus trib. mil.
 Pompeianus ad Casa-
 rem transfugit. 497
 Q. Vatiscus Casarianus.
 374
 Q. Vedius legatus Casa-
 ris. 37. 39. 301. 473
 Bb3. Q. l'ema

INDEX REVRVM

Q Pompeii Nigri equitis Rom. Italicensis vo- bar: 466. ejusdem cum Antistio Turpione sin- gulare certamen. 467	manos barbaris natio- nibus in bello prestare. 25326
Q Sertorii milites. 63	Ravenna opida. 220
Q Sabinus. 319	Rauraci pop. 114. se Hel- vetius domos suas ure- linguentibus jungunt. 4, 17
Q Sextius de vita pecu- niam pacifecit. 385	Rebellionis reprimende apud Gallos consilium 117
Q Titurius Sabinus le- gatus Caesaris. 37. 38 ejusdem provin- cia. 57. apud Vnellos acta. 60. stratagema. 70. 97. ejusdem mors. 105	Rebilus, legatus Caesaris, magni usus militaris vir. 283
Tullius Cicero. 132	Reditus Caesaris in Italia quam honorificent. 216
Q Varus praefectus equi- tum Domitii, Casa- rianus. 310	Regem a Romanis ap- pellari & amicum, ma- ximum beneficium. 27
Q Velantius. 55	Regis pueri atas a militi- bus elusa. 368
Quos inter. 156	Regem ad dicendam caus- sam evocare indigna- tur regni procurator. 350
R.	Reges Aegyptiis constituit Caesar. 372
R Abirius Posthumus. 402	Reges Britannici quatuor, 96
Radix qua vice panis u- terentur Casariani. 316	Regnum fiduciarum, 366
Radibus arundinum pasti equi. 321	Regnum Iuba in provinci- am conversum. 450
Rapinas suorum castigat Caesar. 426	Regni ambitio odiosa. 120
Rasipolis Pompeianus. 291	Regum controversis se in- terponit Caesar. 349
Ratione & consilio Ro- rei ex vinculis causam apud	

ET VERBORVM.

apud Heluetios dicebant.	Rhodiorum in maritimis
3	præliis virtus. 369
Religio sacerdotum Gal-	361
licorum. 123	Robur & magnitudo cor-
Remos detergere. 361	poris ut pareatur. 67
Remulco navem abstra-	Roma male administrata.
here. 277. abducere	392
313. deducere 359	Roma terrore completur.
Reprasentare, in prasentia	123
dare. 393	Roma omnia divina hu-
Rescribere ad equum. 27	manaque jura miscen-
Respublica detrimentum	tur Pompeii ac Casa-
ne capiat, cautio extre-	ris dissensione, 225
ma. 209	318
Rhedones Romanis dediti.	Romani ab armato hoste
50	conditionem non accipi-
Rhemi Romanorum amici.	unt. 106
172. in insidias Bello-	Romani ab Helvetiis ca-
vacorum incidunt.	duntur. 5. admiratio-
195	ni sunt Vxellodunen-
Rhemi se Casari dedunt.	sibus. 209
35. eorum amicitia	Romani arbitri regni
usus Casari. ibid. co-	Agyptii testamento
rundem apud Casarem	electi. 349
auctoritas & gratia. 113.	Romani armis graves
117	49
Rheni fluminis latitudo	Romani secundis rebus
& altitudo, origo, flu-	confirmantur, adver-
xus, & insula. 70	sis incitantur. 196,
74	362
Rhenum transire Casar	Romani sociorum digni-
statuit. 73. 120	tatem augere soliti, non
Rhodanus fluvius. 1, 2,	minnere. 27
4. 6. 21	Romani negotiatores Ge-
Rhodia classis Pompeiana	nabi à Gallis opprimen-
præfectus C. Marcel-	tur. 140
lus cum C. Pomponio,	Romani populi discipli-
292	na & opes. 221. divi-

INDEX RERUM

<p> <i>sio.</i> 235, 236
 <i>Romani non sine deorum</i>
 <i>ope bellum gerere Gal-</i>
 <i>lis visi.</i> 49
 <i>Romani Sicambri pro-</i>
 <i>duntur.</i> 135, 136
 <i>Romani statura brevi,</i>
 <i>Gallis ludibrio sunt.</i> 49
 <i>Romani milite despera-</i>
 <i>ta salute se ipsos inter-</i>
 <i>ficiunt.</i> 104. <i>detri-</i>
 <i>mento accepto diligen-</i>
 <i>tiores fiunt.</i> 196. <i>in</i>
 <i>insidiis à Gallis depre-</i>
 <i>hensi.</i> 103
 <i>Romanorum militum ma-</i>
 <i>gnanimitas.</i> 52, 148
 <i>presens in repentina re</i>
 <i>animus,</i> 44. <i>opprimen-</i>
 <i>torum consilium apud</i>
 <i>Britannos,</i> 82. <i>trepida-</i>
 <i>tio.</i> 23. <i>virtus.</i> 33,
 103
 <i>Romanorum ambitio.</i>
 181
 <i>Romani auxilio Aduo-</i>
 <i>rum adversus Allo-</i>
 <i>brogis usi.</i> 18
 <i>Romanorum ac Britan-</i>
 <i>norum dispar pugna.</i>
 94
 <i>Romanorum civium et-</i>
 <i>iam hostium suorum</i>
 <i>miseriordia movetur</i>
 <i>Cesar.</i> 255
 <i>Romanorum civium in-</i>
 <i>jurias in Ponto accep-</i>
 <i>tas Pharnasi Cesar</i> </p> | <p> <i>remittit.</i> 393
 <i>Romanorum in Galliam</i>
 <i>evocatio per Diviti-</i>
 <i>acum</i> 122. <i>incastor-</i>
 <i>um oppressio ab Æ-</i>
 <i>duis.</i> 162. <i>mos in pu-</i>
 <i>gna contrahenda</i>
 340. <i>servitutem ex-</i>
 <i>cutere Galli conantur.</i>
 55. <i>timor apud Æ-</i>
 <i>duos.</i> 8. <i>apud Barbaros.</i>
 73
 <i>Romanis et murmurant</i>
 <i>Alexandrinorum prin-</i>
 <i>cipes.</i> 354
 <i>Romanos in Gallia inve-</i>
 <i>terascere indignantur</i>
 <i>Belgæ.</i> 34
 <i>Romani imperii dignitas</i>
 <i>et conservetur.</i> 373
 <i>Romana naves ad Massili-</i>
 <i>am.</i> 246
 <i>Romanarum legionum</i>
 <i>laus.</i> 477
 <i>Romanum presidium</i>
 <i>crudeliter ab Æduis</i>
 <i>interfectum</i> 158
 <i>Ros pellibus quibus naves</i>
 <i>tegebantur,</i> exceptus
 297
 <i>Roscillus & Ægus Al-</i>
 <i>lobrogis fratres à Ca-</i>
 <i>sare ad Pompeium de-</i>
 <i>ficiunt.</i> 231. & seq.
 <i>Roscius prætor Pom-</i>
 <i>pejum Casari purgat.</i>
 223
 <i>Rosita actuariis navibus</i>
 <i>Veti-</i> </p> |
|--|--|

ET VERBORUM.

Vatinus imponit.	380	Sacrificia Gallorum.	2
Rumoribus incertis. saepe		113	
Galli seruiunt.	164	Sacrificiorum interditi-	
Rumorum coercendorum		ctio gravissima.	113
ratio.	127	Sadales Coti regis filius	
Rossina op.	401.	inter Pompeii copias.	
primum ad amicitiam		291	
Casaris accessit in A-		Sagittarii Galli.	185
frica.	427	Sagittariorum & fundi-	
Rutheni. 29.	Arvernus	torum Imperianorum ca-	
conciliantur.	142	des.	342
Rutilus seu Rutilus Lu-		Sagittarum triginta mil-	
pus pr.	229	lia in castellum Casa-	
		rianum coniecta.	309
		Saguntinorum signa v. re-	
		lata.	1457
Sabinus. vide Q. Titu-		Salinarum stagnum.	442
sius.		Salona opid.	293
Sabis fl.	43	Salonarum conventus.	
Sabura luba regis praf.		293. oppugnatio. ibid.	
285. ejusdem strata-		Salsum fl.	456
gema. 287. mors.	450	Salus Castellonensis.	237
Sacerdotum auctoritas.	156	Salum pro mari.	433
Sacerdotes Gallia Drui-		Sali & nausea molestia.	
des.	113, 124	276	
Sacramentum apud se		Salustii ad Cercinam in-	
dicere Domitianos mi-		sulam gesta.	416
lites Caesar jubet.	229	Salustatio militaris.	444
Sacramenti Domitiani		Salutem omnium paucis	
religione milites suos		committi, grave ac mi-	
liberat Curio.	281	serum.	362
Sacramentum militare		Samarobriva opid.	97
ut solvatur.	282	109, 113	
Sacramenti redemptio-		Samarobricense Gallo-	
ne, pecunia cogenda in		rum concilium.	97
ventum.	279	Santones Tolosatium vic-	
Sacramento rogare.	116	ni.	
Sacrativiti cades.	328	Sarsura opid.	489

INDEX RERUM

- Saserna praefectus Lepii.* 392, 413
Sata manus. 314
Saturnini & Gracchorum casus. 230
Saxea grando. 316
Scava centurionis vir- tus. 319. *ejus sententiam cecxxx. foraminibus confossum.* *ibid.*
Scaldium seu Scaldis. 132, 133
Scapha. 80
Scapula rogo extructo sibi exitum parat. 471
Sceleratam Casarem vocat Scipio. 422
Sceleris conscientia. 427
Scipio iussu Iuba regis vestitum mutat. 412
elephantos ad pugnam affuescit. *ibid.* *imperatorem se appellat.* 306, 400. *Pompeii fantor & affinis.* 313, 320, 333
Scipionis copia. 398.
sententia de Pompeio & Casare. 318. *largitio & avaritia.* 306
diligentia ac celeritas. 308. *fuga.* 310. *clades.* 426
Scipionis commiseratur Casarem. 402
Scipionis legionarii mul- ti ad Casarem deficiunt. 427. *ejus oratio ad captivos Casarianos.* 422. *crudelitas adversus eosdem.* *ibid.* *acies ad pugnam instructa.* 424. *ejusdem victoriola.* 431
Scipioni legatos Casar de pace mittit. 321. *suppetias fert Iuba rex.* 424
Scipionem unum esse populi Romani imperatorem. *Confidii vox.* 400
Scipionis milites ad unum omnes casti. 447
Scipionis mors. 454
Scorpio, bellicum instrumentum. 152, 413
Scribonius Libo. 231
Achaica, classis Pompeiana praefectus. 292
cum Casare ad Orientem colloquitur. 298
Scuta & pila pro valla posita. 470
Scuta ex cortice, falsa, & viminibus intexta. 450
Scutorum calatura. 466
Scutis se à grandine protegentes Casariani. 424
Seditio, opidi Aduatici vendita. 50
Secundani, secunda legionis milites. 388
Seditio.

ET VERBORUM.

<i>Seditionum Romanarum</i>	<i>Senatusconsultum ad-</i>
<i>cura Casari.</i> 390	<i>sus Casarem.</i> 214
<i>Sedulii Lemov: cum da-</i>	215.
<i>cis mors.</i> 187	<i>Senatusconsultum extre-</i>
<i>Seduni Galli.</i> 51	<i>um. Dent operam</i>
<i>Sedusii Germani.</i> 32	<i>magistratus, ne Res-</i>
<i>Segi pop. Germania-</i>	<i>publica detrimentum</i>
132.	<i>capiat. 220. quando</i>
<i>Segonax rex.</i> 96	<i>id fieret. ibid.</i>
<i>Segontiaci Britanna-</i>	<i>Senectus apud Gallos à</i>
<i>pop.</i> 96	<i>militia non excusat.</i>
<i>Segovia opid.</i> 386	195
<i>Segusiani.</i> 6, 173	<i>Senes bello inutiles Cim-</i>
<i>Sementes facere.</i> 48	<i>brico bello apud Gal-</i>
<i>Senatores Romani in Ca-</i>	<i>los comesti.</i> 182
<i>sarus potestatem reda-</i>	<i>Senis honor propter peri-</i>
<i>ti.</i> 22	<i>tiam.</i> 169
<i>Senatores tres ex sexcen-</i>	<i>Senones in fide Aduo-</i>
<i>tis reliqui, quingenti</i>	<i>rum.</i> 117
<i>militis ex LX. milli-</i>	<i>Senonum conscientia fa-</i>
<i>bis.</i> 48	<i>cinoris adversus Ro-</i>
<i>Senatus à Gallis interfe-</i>	<i>manos. 114. Eorun-</i>
<i>ctus, quod bellum cum</i>	<i>dem motus. ibid. re-</i>
<i>Romano gerere nollet.</i>	<i>bellio & deditio. 118</i>
60.	<i>Sentina vitia.</i> 305
<i>Senatus omnis Venetus</i>	<i>Sequana flus.</i> I
<i>necatus, reliqui sub</i>	<i>Sequanus ager optimus</i>
<i>cazona venditi. ibid.</i>	<i>totius Gallie.</i> 19
<i>Senatus reverentia apud</i>	<i>Sequani Germanos in</i>
<i>Casarem.</i> 215	<i>Galliam inducunt. 121.</i>
<i>Senatus populoque Ro-</i>	<i>principatus dejiciuntur</i>
<i>mano se Casar subji-</i>	123
<i>cere vult, ut pacem</i>	<i>Sequanorum àmissus ani-</i>
<i>cum Pompeio faciat.</i>	<i>mus.</i> 20
295.	<i>Sequanorum & Aduo-</i>
	<i>Bb 6</i>

INDEX RERUM

rum factiones. 122 , 123	nat Longinus. 381 , 382, 383
Sequanorum miseria à Germanis. 18 , 59, 20	Sesuvii Romanis dediti. 50
ab Ariovisto. 21	Severitas Caesaris. 60
Sequanis Aduis subditi. 19, 122	Vercingetorigus. 140 141
Sequanos sibi Helvetii per Dumnorigem con- ciliant. 6	Sex praelia uno die à Ca- sare facta. 318
Sergius Galba Casari amicus. 214. lega- tus. 51. ejus perplexi- tas. 52, 53	Sext. Bibaculi agri in- gens animus adversus hostes. 136
Servus dominum jugu- lans. 461. punitus. 462	Sex. Casar. 274. Julius Casaris avunculus. 391
Servi pastores armantur à Pompejo. 229	Sex. Pompeius filius Cn. Pompeii Magni. 454 à fratre Cn. Pompeio auxilium petit. 455
Servi puberes armati à alexandrino bello. 317	Sex. Quinctilius Varus quaestor. 229, 279
Servi puberes omnes in extrema necessitate ma- nissist. 293	Sibuzates Aquitani Ro- man. dediti. 65
Servi speculatores capti & in crucem sublati. 464.	Sicilia & Sardinia à Casare recipiuntur. 233
Servos se mentientes mi- lites interfecti. 457	Sicoris fl. 238, 243
Servilis tumultus in Ita- lia. 24	Sigambri, al. Sicambri. 75, 134
Servilius consul. 301	Signorum cantus in bel- lu utilitas. 340
Servituti conditio odio- sa. 56	Signa militaria septua- ginta quatuor de Gal- lia capta. 187
Septertia c. militibus do-	Signa

ET VERBORUM.

<i>Signa militaria</i>	XXXII.	<i>Sotiates à Casare victi.</i>	
<i>Casariana amissa.</i>	62, 63		
328		<i>Specula Hispania.</i>	456
<i>Signorum militarium conferendorum mos Gallicus.</i>	140	<i>Speculator Pompejanus captus & occisus.</i>	458
<i>Signorum militarium Pompeianorum ad Casarem delatorum numerus.</i>	344	<i>Speculatores missi, suorum consilia hosti aperiant.</i>	417
<i>Signiferi ignominia notati.</i>	330	<i>Speculatores comprehensorum poena.</i>	464
<i>Signifer Pompeianus ad Casarem transfugiens.</i>	461	<i>Speculatoria navigia.</i>	10
<i>Silicense flumen.</i>	386	<i>Spes inopiam sustentat.</i>	317
<i>Silvarum latibula & munimenta.</i>	43, 66, 76, 90	<i>Spes una miseris reliqua.</i>	288
<i>Sitis ingens.</i>	209	<i>Sponte sua, hoc est, per se.</i>	6
<i>Sitiis Iuba fines invadit.</i>	418	<i>Squillus index conjurationis.</i>	385
<i>Socios de se bene meritos Romani non deserebant.</i>	27, 191	<i>Stagnum salinarum.</i>	442
<i>Solduriorum devotorum fides.</i>	63	<i>Statius Marcus Caesaris legatus.</i>	298
<i>Solitudo circum civitates suas amant Germani.</i>	128	<i>Statua quibus rebus alatur.</i>	128
<i>Soritia opid.</i>	467	<i>Stimuli in operibus bellis.</i>	179
<i>Sortes & vaticinationes matrum fam. Germanorum in praesens ineundae.</i>	32	<i>Stipendium duplex bene meritis Casar largitus.</i>	319
		<i>Stipendium militum avergentes delati.</i>	321
		<i>Stipendium victores ut</i>	28

INDEX RERUM

illis imponunt jure belli. 28 Storiarum usus in bellis. 267 Stratagema Ambiorigis. Suevi. 22, 33, Germanorum bellicosissimi. 66. Rhenum transire moluntur. 22. eorum delictus adversus Romanos. 76 Stratagema pedum pernicium equibus in pugna permiscendorum. Suevis ne dii quidem pares, ajunt Germani. 69 Stratagema Pompeii in Suevis veftigales Vbiis. eruptione. 323 68 Stratagema Salonenfium Sulftanorum multa à civium adversus Octavianum. 293 Stratagema Vercingetorigis in fallendis suis. Sulpitius legatus Caesari. 149. Structores ut se muniant à telis hostium. 267 Styli caci. 415 Sub pellibus hiemare. 297 Subcoacta vel coacta, thoracis genus ad vitanda tela. 315 Subsidiari, subsidium ferre. 195 Sudes in bella parata. 408 Suestiones Rhenorum fra-	tres. 35, 36. Rhemis attributi. 191 Caesari deduntur. 41 vide Helenseri. miatorum bellicosissimi. 66. Rhenum transire moluntur. 22. eorum delictus adversus Romanos. 76 Suevis ne dii quidem pares, ajunt Germani. 69 veftigales Vbiis. eruptione. 323 68 Sulftanorum multa à Casare. 451 Sulftanenses Caesari fautores. 321 Sulpitius legatus Caesari. 255 Supplicatio Caesari decreta. xv. & xx. dierum. 51. 85 Supplicia apud Gallos. 125. 126 Supplicium ritus ad virores exentium. 372 Supplicibus Caesar libenter ignoscit. 393 Syrus Aedus captus. 211 Sylla alter, Lenulus. 123, 124 Sylla intercessionem tribu-

ET VERBORUM.

hunitiam non sustulit.	rem transeunt.	248,
219	275	
Sylla (prænomine P.) ca-	Tarsus Cilicia urbs.	392
strorum Casaris præ-	Tarusates Romanis de-	
fecti industria.	diti.	63, 64
317		
Sylla Fausti largius.	Tasgetius Carnuntensis à	
446	sius civibus caditur.	
Syriaca res Casaris.	98	
20391	Taurœnta, Massilien-	
	sium castellum.	264
208 T.	Taxi venenum.	132
	Taximagulus rex.	96
T Abella tres iudicum	Tectosages Volca.	128
346	129	
Tabellarii Casaris à	Tegea opid.	440
Pharnace intercepti.	Tela ut vident milites.	
375, 376	315, 316	
Tabellarii capti, mani-	Temeritas Gallus innata.	
bus præcisus dimissi.	162	
458	Temeritatis & festinan-	
Tabernaculorum Pam-	tia exitus.	287
peianorum luxuries.	Tempestas naves Casaris	
342	affligens.	80,
Tabula in Helvetiorum	91	
castris reperta, liste-	Tempestatis incommodum	
ris Gyacis confecta.	in bonum versa.	
17	455	
Tabula nova. 290. ea-	Tempestatum vis.	66,
rum lex.	83, 242	
301		
Tales.	Temporum spatia Gallo	
179	non dierum, sed no-	
Tarbelli populi.	ctium numero defi-	
65	niunt.	126
Tarcundarius Castor ecc.	Tenchtherorum bellum.	
equites Pompeio sup-	65, 66	
peditat.		
291		
Tarracenses ad Casa-		

INDEX RERUM

Tentoriola Casarianorum.	Theologis Gallorum.	123
423	124, 125. Germano-	
Tergestinarum oppressio.	rum.	127
202	Theophanes Pompeianus.	
Testamentum Ptolomae	299	
regis.	Thermus Iguvius praetor.	
349, 372	223	
Testamenta pavore con-	Thessali in copiis Pom-	
ducunt Casariani milites	peii.	192
adversus Germanos	Thessalia & Aetolia le-	
pugnaturi.	gati ad Casarem.	308
24	Thessalia divisio.	309
Testudo pedum. LX.	Thessalia in Cas. potesta-	
263	tem venit.	333
Tetrarchia Deiotaro adi-	Theuotomatus, vide Ten-	
mitur.	tomatus.	
404	Thoraces ad vitandos te-	
Textomatus Nitobrigum	lorum ictus.	314
rix.	155, 163	
Thuroni & Cimbr. 20,	Thuria.	302
24. 181, 182. a fini-	Thurinus ager. vide Tu-	
bis Belgarum arcen-	rinum.	
tur.	Tiberius Nero Casarianus.	
35	367	
Thabena oppidum.	Tiberius Tullius.	461
440	Ticilla.	421
Thabenenses Casaris au-	Tigurinus pagus.	7
xilium invocant.	Timor misericordiam	
ibid.	non recipit in summo	
Thamesis seu Tamesis flu.	periculo.	151, 152
92, 93	mentem homini eripit.	360. timoris ex-
Thapsus op. 421. ejus cu-	cusatio ac praetextus.	
stodes Casar ignominio-	22, 24. ejus vanitas.	
se mittit.	287. vis, 137, 286.	
403	289, 295. ejus sine	
Thapsitanorum angustia	landi	
441. multa.		
451		
Thauris vel Tauris insu-		
la.		
383		
Thebas Kalenus recipit.		
320		

ET VERBORUM.

- landi astus. 60, 111. T. Sextus. 116. 166,
115, 119. 167
- Timorem à Germanis, T. Silius. 54
militibus suis adimit T. Terrasidius. ibid.
Casar. 23, 24 T. Thovius, Italicensis, dux
Tisdrum seu Tisdra opid. a legionibus quibus-
dam eligitur in odium
417. 445. 449 Casti. 386
- Tisdritanorum multa. T. Vajius. 383
451
- Siturii Sabini trepidatio. Togata Gallia. 202. 215.
98, 99. 100. Tolerare equos & equi-
tatum. 317, 321
- Tui duo Hispani adole- Tolosa & Tolosates. 62
scentes Casariani ab 142
inimicis intercepti.
- 412 Torquatus Orici pra-
fect. 295. ejus mors.
451
- T. Allieni vel Salieni ignominiosa missio. 451
- 427 Toyques aurei duo ho-
noris ergo praefecto
T. Ampii sacrilegium im- Castiana turma a Ca-
peditur. 348 sare dati. 466
- T. Balventii primipilari mors. 103
- T. Cacilii centurionis mors. 243
- T. Labienus Caesaris le- Trajectus Britannia bre-
gatus. 6, 46, 57, 97. viffimus. 77
133. vide Labienus. Transrhrenani pop. lega-
tos ad Casarem mit-
tant. 51
- T. Pulcio. 326 Trebonius legatus. 237
- T. Pulfionis centurionis proconsul. 390. vi de
inimicitia cum L. Va- tribunali deturbatus.
reno, ejusdemque Pul- 301. ejusdem mira in
fionis virtus. 108 reficiendis operibus in-
dustria. 271. humani-
tas. 300
- T. vel C. Rebells pracon- Tre-
- T. Salienus centurio. 412

INDEX RERUM

- Trecentis, qui Varo ac Scipioni pecunias contulissent, uno nomine pecunia imperata Caesaris agnoscit. 448
- Tres aut quatuor milites Caesariani duo millia Numidarum in fugam vertunt. 437
- Treviri. 22, 26. equitatus ceteris Gallis praestant. 45, 86. Germanos adversus Romanos sollicitant. ibid. 114. eorum ferocia. 202. clades. 117, 172
- Triboces Germani, seu Tribocci. 32
- Tribuni militum & Centuriones Afraniani ad Caesarem deficientes. 257
- Tribuni pleb. ad Caesarem fugiunt. 220. octavo demum mense rationes exigebantur. 219
- Tribuni quidam militum à Caesare ignominiose dimittuntur. 427
- Tribunitia intercessionis violatio. 219, 220, 221
- Tributum in capita singula servorum ac liberorum impositum. 306
- Triginta equites Galli duomillia Maurorum equitum repellunt. 401
- Trinobantes, Britanni. 97
- Triumphus Caesaris ornamenta. 412
- Triumphus Pompejanorum ante victoriam. 334
- Tuba soni non exauditi malum in receptu canendo. 164
- Tubero ab Alcio Varo impulsu littoris Africani prohibetur. 234
- Tulingi pop. 304
- Tullius legatus. 400, 461
- Tullii Ruffi Quaestoris mors. 444, 445
- Turinum opid. & Turini à Milone sollicitantur. 302
- Turinus Caelius sollicitans interficitur. ibid.
- Turma praeficienda nimis densa esse non debent. 199
- Turones pop. 51, 184, 211
- Turris altius tuto attolenda ratio. 267
- Turris lateritia. 266
- Turris Phari admirabilis. 352
- Tur,

ET VERBORUM.

- Turres bellicas Romani Varronis cohortes à Cay-
quo volunt promouent. monensibus ejiciuntur.
274
- Turres CXX. celerissime à Varronis erga Casarem.
Casarianis excitatae. animos. 272 deditio.
274
- Tuticani caedes. 328 Varus in Africa. 433
- Tympanorum in aditus Iuba resistere non au-
spontaneus sonus. 348 det. 288. ejus fuga.
- Tyrannos Caesar in fidem 284, 452
recipit. 391 Varus flu. 262
- Tyrones ut hortandi. 442 Vasa conclamare. 251
- Tyronum legio. 304, 377. Vastitatem circum se a-
mollities & ignavia. mant Suevi. 67, 68
306. timiditati Caesar Vatinius Casarianus. 344.
prospicit. 308, 309 ejus virtus & victo-
ria adversus Octavi-
um. 380
- Tyrones Casariani capti
inter legiones Scipionis
dispartiti. 423 Vatiniatorum militum
fortitudo. 380
- V. Vbi. 33, 68. auxilium
contra Suevos à Ro-
mani petunt. 74 Sue-
vis vectigales. 68. Ca-
sari conciliati. 76, 121
- Vacca opid. 438
- Valerius adolescens. 471.
- Valerius Flaccus legatus
Casaris. 233. ejus mors.
316. Vcubis opid. 456. incen-
sum. 463
- Vallus in masculino ge-
nere. 324 Vectigalia Hispalensibus
remitti Caesar à pop.
Rom. impetrayerat.
476.
- Vangiones Germani. 32 Vectigalium multiplicatio.
307, 308
- Varens centurionis vir-
tas. 108
- Varro legatus Pompeii. Vectones seu Vettones pop.
237 238

INDEX RERUM

Vadeliacus	Coti frater.	Vergasillaunus	Arvernus
156		Galicarum	copiarum
Velauni.	179	dux.	10
Velaunodunum	opidum de-	captus.	185
ditur.	144	Vergilius	Pompeianus
Velocassium	potestas.	Thapsi	praefectus.
36		Vergiliarum	signum con-
Velorum	navibus inuti-	fectum.	ibid.
lium reddendum ra-		Vergobretus	magistratus
tio.	56	Eduorum.	10
Venationis	exercitium &	Vernacularum	legionum
laus.	128. ejus studiose	duarum	robore.
Suevi.	67	450	
Venetia	urbs Gallia ma-	Verocasses,	sen Velocasses
ritima.	55	pop.	36
Veneti	Galli. 54, 55. Ro-	Verodotius.	4
manis	dedisti.	157	
Veneti.	179	Veromandui.	36, 42, 45
Venatorum	Senatus à Ca-	Versaonenses.	468
sare	neatus.	60	
Veneti	belli	Vertico	Nervius.
confectio.	59,	Vetiscus	Rhemorum pra-
77		fect.	occiditur.
Ventispono	opid.	195	
360		Vesuntio	Sequanorum o-
Ventus	Casari	pi.	22
velut	ad	Vestitus	regius
numm	serviens.	à	Casare
304		restitutus.	
Veragri	Galli.	393	
52		Vestitu	insigni
Verbigenus	pagus.	16	utabatur
Vercingetorix	Celtilli	187	
si-	lius	Casar	in
141.	rex	prælio.	187
ap-	pellatur.	141.	ejus
con-	filia.	144,	145.
proli-	tionis	accusatur.	149
ejus-	dem	res.	153.
seq-	usque	ad.	187.
Ce-	sari	deditur.	ibid.
Vetere	navibus.	9.	
		Vergasillaunus	Arvernus
		Galicarum	copiarum
		dux.	10
		captus.	185
		Vergilius	Pompeianus
		Thapsi	praefectus.
		Vergiliarum	signum con-
		fectum.	ibid.
		Vergobretus	magistratus
		Eduorum.	10
		Vernacularum	legionum
		duarum	robore.
		450	
		Verocasses,	sen Velocasses
		pop.	36
		Verodotius.	4
		Veromandui.	36, 42, 45
		Versaonenses.	468
		Vertico	Nervius.
		110	
		Vetiscus	Rhemorum pra-
		fect.	occiditur.
		195	
		Vesuntio	Sequanorum o-
		pi.	22
		Vestitus	regius
		à	Casare
		restitutus.	
		393	
		Vestitu	insigni
		utabatur	
		Casar	in
		prælio.	187
		Veteranus	exercitus.
		408	
		Veteranarum	legionum
		fi-	
		dencia.	44
		Veterani	militis
		Casaria-	
		ni	ad
		Labienum	in-
		sultabundum	verba.
		405	
		Veterani	militis
		1012	
		ad-	

ET VERBORUM.

adversas elephantum	Victoria conditio exper-
fortitudo. 44	ienda. 328, 329
Veterani milites Casaria-	Victoria gloria. 197
ni in nave capti ad	Victoria simulacrum se
Scipionem deducti, &	convertens. 348
male mulctati. 422	Victoria spei stimulus.
432, 434	65
Veteranorum hortatio.	Victoriam non qualent-
440	cunque Caesar volebat,
Veteranorum militum ir-	sed incruentam ac mi-
ritatorum gravis ultio.	tem. 254, 415
445. prudentia & for-	Victoriam certo sibi pra-
titudo animi. 305	sumis Pompeius. 334
tolerantia. 316	337
Vetustati opidi Masti-	Vicorum ac castellorum
liensium Caesar deferri.	gravamina. 307
276	Vienna opid. 143
Vexilli proponendi mos	Vinum ad se inferri no-
Ces. 43	lunt Neruii. 46
Vibullius Rufus Pompe-	Vino Suevi non utuntur.
janus. 225. 229	67
23	Vinum & nardum idem
Victori auctoritas adest.	videm sibi infundens
295	Scapula mori certus.
Victorum in victos pote-	472
stas. 22	Vires & magnitudo cor-
Visti ut à victoribus pa-	poris ut parentur. 67
cem supplices petant. 372	68
Victoria non praesumenda	Virilitas Romanis nego-
solum, sed cogitandum	tiatoribus in Ponto ex-
etiam ut pareatur.	secta: 494
335	Viverum potestas adver-
Victoria Casaris nunciū	sus uxores & liberos
terror hostibus. 345	olim in Gallia. 339
346	

Viriā

INDEX RERVM

Viridomarus seu Viridomarus Eduns. 159	Vltionis cupiditas. 256
167	Vnde vicefimanus. unde.
Viridorex Vnellorum rex. 60	vicefima legionis milites. 386
Virtus fortuna incommo- modam vincens. 378	Vnelli populus. 51, 60
Virtuti multa concedenda. 321	Vocabulorum armorum torum impernicum ma- lum in gubernatoribus. 247
per virtutem interfecti vi- deri volunt. Iuba & Petreus se ipsos confi- cientes. 450	Vocates Aquitani. 60
Virtutem suorum militum Cæsar honorat. 423	Vocio Noricorum rex. 33
Virtute, non dolo certare solus Galli. 438.	Vaconis populus. 6
Helvetii. 8	Vogesius mons. 70
Virtute Romani Gallos superabant. 49	Volcatius Tullus Casaria. 318
Vita pecunia redempta. 38	Vulca seu Volga. 142 236
Vitam fidem posthabent Cæsariani milites. ca- pti. 422	Voraginofum solum. 468
Vitium facere. 462	Vota Gallorum. 132
Vivos homines diu sacrifi- cabant Galli veteres. 125	Vrbs civitati præsidio. 146
Vlcilles Hirus Pompeia- nus. 225	Vrbes à Casare occupata. 223
Vlla opidum. 389	Vrbes XX Biturigum uno die incensa. 145
453 454	Vrbs fera. 130
Vltio Romanorum mili- tum. 445	Vrbs opidum natura mu- nitum. 475
	Vspetes & Tenchteri Ger- mani. 66. à Suevis ex- pulsi. ibi. Sigambri se jungunt. 74
	Vsuragruissima. 306
	307
	Vsurarum levatio. 289, 290
	Vjus

ET VERBORVM.

Vsus, rerum magister.	ris sui milites animan-
267	tur. 403
Vtica opid. 234, 285, 446	Vxellodunum opidum,
Vticensis expeditio Curio-	ejusque obsidium & ex-
nis Casariani. 276, 277	pugnatio. 201. & seq.
Vticenses Casaris amici.	Vxores Ariovisti dua. 35
384. eorum erga Cato-	Vxores multas communes
nem animus. 248	apud Britannos. 93.
Vtrium in bellis usus.	Vzita opidum. 420, 425.
243	428
Vulgi inscientia & levitas	
civitati exitiosa esse non	Z.
debet. 162	
Vulnera corporis tegenda	Z Ama. regia Iuba, il-
80	lum excludit. 449
Vulneribus confecti mili-	Zamensis Casarem ac-
tes praelium redinte-	cersunt, qui se à Iuba
grant. 47	rege suo tueatur. ibid.
Vultus Germanorum for-	Zela vel Ziela opidum
midabilis Gallis visus.	Ponti. 394
23	Zetta opidum. 435
Vultu Casaris imperato-	

F I N I S.

403	in sui rebus amittit	404	in sui rebus amittit
405	in sui rebus amittit	406	in sui rebus amittit
407	in sui rebus amittit	408	in sui rebus amittit
409	in sui rebus amittit	410	in sui rebus amittit
411	in sui rebus amittit	412	in sui rebus amittit
413	in sui rebus amittit	414	in sui rebus amittit
415	in sui rebus amittit	416	in sui rebus amittit
417	in sui rebus amittit	418	in sui rebus amittit
419	in sui rebus amittit	420	in sui rebus amittit
421	in sui rebus amittit	422	in sui rebus amittit
423	in sui rebus amittit	424	in sui rebus amittit
425	in sui rebus amittit	426	in sui rebus amittit
427	in sui rebus amittit	428	in sui rebus amittit
429	in sui rebus amittit	430	in sui rebus amittit
431	in sui rebus amittit	432	in sui rebus amittit
433	in sui rebus amittit	434	in sui rebus amittit
435	in sui rebus amittit	436	in sui rebus amittit
437	in sui rebus amittit	438	in sui rebus amittit
439	in sui rebus amittit	440	in sui rebus amittit
441	in sui rebus amittit	442	in sui rebus amittit
443	in sui rebus amittit	444	in sui rebus amittit
445	in sui rebus amittit	446	in sui rebus amittit
447	in sui rebus amittit	448	in sui rebus amittit
449	in sui rebus amittit	450	in sui rebus amittit
451	in sui rebus amittit	452	in sui rebus amittit
453	in sui rebus amittit	454	in sui rebus amittit
455	in sui rebus amittit	456	in sui rebus amittit
457	in sui rebus amittit	458	in sui rebus amittit
459	in sui rebus amittit	460	in sui rebus amittit
461	in sui rebus amittit	462	in sui rebus amittit
463	in sui rebus amittit	464	in sui rebus amittit
465	in sui rebus amittit	466	in sui rebus amittit
467	in sui rebus amittit	468	in sui rebus amittit
469	in sui rebus amittit	470	in sui rebus amittit
471	in sui rebus amittit	472	in sui rebus amittit
473	in sui rebus amittit	474	in sui rebus amittit
475	in sui rebus amittit	476	in sui rebus amittit
477	in sui rebus amittit	478	in sui rebus amittit
479	in sui rebus amittit	480	in sui rebus amittit
481	in sui rebus amittit	482	in sui rebus amittit
483	in sui rebus amittit	484	in sui rebus amittit
485	in sui rebus amittit	486	in sui rebus amittit
487	in sui rebus amittit	488	in sui rebus amittit
489	in sui rebus amittit	490	in sui rebus amittit
491	in sui rebus amittit	492	in sui rebus amittit
493	in sui rebus amittit	494	in sui rebus amittit
495	in sui rebus amittit	496	in sui rebus amittit
497	in sui rebus amittit	498	in sui rebus amittit
499	in sui rebus amittit	500	in sui rebus amittit

UNED